

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Scan 6689.5.2

HARVARD COLLEGE LIBRARY

FROM THE
George Schünemann Jackson
FUND

FOR THE PURCHASE OF BOOKS ON
SOCIAL WELFARE & MORAL PHILOSOPHY

GIVEN IN HONOR OF HIS PARENTS, THEIR SIMPLICITY
SINCERITY AND FEARLESSNESS

N. P. Gronberg

Blandede Skrifter

af

Dr. J. P. Mynster.

Andet Bind.

København.

Den Gyldendalske Boghandlings Forlag.

Thieles Bogtrykkerie.

1853.

Scan 6689.5.2

Jackson Fund

104.12.4.2.11

104.12.4.2.11

104.12.4.2.11

Forord.

Ved at udsende nærværende 2det Bind af sine "Blandede Skrifter" maa Forfatteren for sine Læsere frembære en Undskyldning for, at Samlingen ikke, som i Bekendtgørelsen var tilsagt, har kunnet afsluttes med dette Bind, men at endnu et 3die maa følge.

Dersom Læserne skulde finde, at Fællregningen er temmelig stor, da maa Forfatteren tilstaae det; men han maa bede taget i Betragtning, at det ikke er let at beregne Omfanget af hvad der tilforn er trykt i forskiellige Format og med forskiellige Typer. Dersom andre Læsere maatte finde, at adskillige Artikler, der dog kun have en temmelig indskrænket og tildeels temporær Interesse, havde kunnet været udeladte: da har Forfatteren selv mangan Gang været tvivlsraadig i denne Henseende, men der vare dog steds Grunde tilstede, som i det mindste for Forfatter-Kierligheden retfærdiggjorde Optagelsen. Dersom der endelig findes Læsere, som ere tilfredse med, at der bydes dem Mere af denne Læsning, end der var dem lovet, da erklander Forfatteren denne deres Velvilie med samme Paaskjønnelse, som den, hvormed han ved flere Leiligheder har erfaret, at denne Samling af paany optrykte Skrifter fra et langt Tidrum har fundet en meget gunstigere Modtagelse, end han forud havde turdet vente.

Kjøbenhavn, den 23de November 1852.

IX.

Recensioner

og mindre

polemiske Skrifter.

Grundlovens Bestemmelser

med Hensyn til

de kirkelige Forhold i Danmark.

(1850.)

For den nu forsamlede Rigsdag er fra et af dens Medlemmer forelagt et Udkast til en Lov om Troesfrihed. Ligesom man ved at læse dette Forslag ofte finder Anledning til at forundre sig over, at det er udgaaet fra en Lovkyndig, saaledes allerede ved Overskriften, der antyder, at Loven skal stienke en Frihed, som ingen menneskelig Lov kan enten give eller tage. Troens Sæde er i det Inderste, og selv under den strengeste Inquisition beholder Mennesket der den fulde Frihed til at troe eller ikke at troe. Heller ikke mangler det for nærværende Tiid i Danmark paa Frihed til at yttre sin Tro eller sin Bantro, og dersom den offentlige Belangstændighed eller Statens No skulde kræve nogen Begrænsning i denne Henseende, da vil dette henhøre under Presselovgivningen eller under Politiets Resfort. Det var altsaa kun de kirkelige Forhold, den tilsigtede Lov skulde angaae, og hvad man her nærmest maatte have ventet, og fra en kyn- dig Mand kunde have ønsket, var et Forslag til, hvorledes, efter

Grundlovens § 83, de fra Folkekirken afvigende Troessamfundes Forhold (til Folkekirken og til Staten) kunde ordnes ved Lov. Men saalidet som det her omhandlede Forslag har udtømt denne Gienstand, saalidet har det indskrænket sig dertil; det vil ogsaa give Bestemmelser, som angaae Folkekirken selv, og skulle tiene til at ordne, eller snarere opløse den ved Lov. Saaledes maa det indrømmes, at det for dette Lovforslag var vanskeligt at finde en passende Overskrift.

Hvor meget end Forfatteren af disse Blade erkjender Bærdien af mange af de Foredrag, der i denne Anledning ere holdte ved Rigsdagen, og hvor Meget der endog deri er udtalt, som han af ganske Hierte tiltræder, og som han ikke tiltroer sig at kunne sige bedre, har han dog troet, at hans Stilling giver ham Ret, maaskee endog forpligter ham til, offentlig at yttre sin Formening om Sagen, saameget mere som han har Afstillet at henstille til Overveielse, hvilket han ikke har bemærket af Andre at være fremhævet.

Det er her hverken Hensigten at angribe eller retfærdiggjøre de Grundsætninger, hvorfra man ved Affattelsen af Grundlovens Bestemmelser angaaende Religionen er gaaet ud, men kun at vise, at disse Bestemmelser ingenlunde ere saa løst affattede, at man derpaa kunde begrunde hvilkensomhelst Lov man vil, eller deri søge Hiemmel for nogen Lovløshed.

Grundlovens § 84 siger: "Jugen kan paa Grund af sin Troesbekiendelse berøves Afgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder." Der forudsættes altsaa hos Den, hvem disse Rettigheder tilstaaes, en Troesbekiendelse; den kan være saa afvigende fra Folkekirken, kan være saa tom og fattig, som man vil, men den maa dog være en Troesbekiendelse. Det Samme følger ogsaa af Grundlovens § 8 og 59, thi naar man har foreftrevet den Ord: "Saasandt hielp

mig Gud og hans hellige Ord", hvilken Eed ogsaa forbres af enhver Embedsmand, da havde dette ingen Betydning, naar der ikke var forudsat en Troesbekiendelse, og ingen ganske indskrænket.

Saalibet der ved Mennesker, som have naaet Skiels-Alder, bør anvendes nogenlags Tvang for at holde dem til virkelig Deeltagelse i noget kirkeligt Samsund, maa dog en Stat, som ikke vil ophæve alt Forhold til Religion, for sit Vedkommende kunne henregne Enhver af dens Borgere til et eller andet i den bestaaende Troessamsund. Saaledes vil det, naar Forældrene ikke kunne eller ville staffe deres Børn den fornødne Underviisning, eller naar det skal prøves, om den Underviisning, Børnene erholde, er tilstrækkelig, være fornødent at vide, til hvilken Confessions Skoler de skulle henregnes. Ogsaa vil det ved flere Leiligheder være Pligt at forsøge, hvad der kan udrettes ved Formaning, saasom ved intenderet Egteskabs- Skilsmisse, ved aabenbar forargeligt Forhold, og ved Misbæderes Beredelse, hvilke vel sielden med vedblivende Trods ville afvise den Geistlige, som ofte er det eneste Menneske, der viser dem Omhu og Kierlighed. I saadanne Tilfælde ville da de Paagiældende, naar ingen anden Erklæring er gaaet forud, være at henregne til det Troessamsund, i hvilket de ere fødte og opbragne. Det forstaaer sig, at herved ikke bliver at spørge om, hvorvidt de vedkiende sig det Troessamsunds Bekiendelse, til hvilket de henregnes, i alle dens Stykker, eller hvilke Tvivl de endog kunne nære om dens Grundlærdomme; ogsaa maa det, efter Grundloven, til enhver Tiid staae Enhver frit for at træde over til et andet af de anerkjendte Troessamsund. Kun dersom Noget udtrykkelig frastiger sig enhver Troesbekiendelse, er han i et ganske andet Tilfælde, end den blot Tvivlende og Usikre; Denne har ingenlunde opgivet al Tro, han antager, at Troeslærdommene

kunne være sande, og at han maaskee selv kunde komme til Overbeviisning om deres Sandhed; hvorimod Den, der — som Digteren Herwegh, der nylig ved Folketælling ikke var at formaae til, under Rubriken for Religion at sætte Andet end O — fornægter enhver Tro, derved erklærer at være kommen til den Overbeviisning, at al Religion er usand og et Blendværk eller et Bedragerie. En Saadan har efter Danmarks Riges Grundlov ikke Afgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder, og jeg skønner ikke, hvorledes nogen Stat kunde tilstaae ham disse, efterdi der fra ham ingen gyldig Forpligtelse kan modtages. Man har vel foreslaaet, at saadanne Personer skulde forpligte sig "ved Alt, hvad der er dem helligt og dyrebart"; men det, at være uden Religion, betyder jo just, aldeles Intet at erkiende som helligt; og, naar Saadanne vel kunne have Det, der er dem dyrebart, f. Ex. deres eget Velbefindende, vilde det dog være meningsløst, af dem at modtage en Forpligtelse, der kan gaae ud paa at tilfidesætte dette Dyrebare for højere Hensyn.

Grundlovens § 81 siger i dens første Passus: "Borgerne have Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbeviisning." Et saadant Samfund skal altsaa hvile paa en Erkiendelse af Gud, og sigte til Gudsdyrkelse. Dersom altsaa Borgere forene sig til et Samfund — som det baade har existeret, og vel endnu eksisterer — der gaaer ud paa at nedbryde al Religion og udrydde al Gudsdyrkelse — efter det fra de franske Encyklopædisters Tiid bekjendte *écrasons l'infame* — da bliver det Statens Sag, hvorledes den i Øvrigt vil behandle et saadant Samfund, men efter denne § af Grundloven har det ingen Ret, og det's Medlemmer ville, efter det Foranførte, ikke have Afgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder.

Samme § tilføjer: "dog at Intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden og den offentlige Orden." Ifølge heraf maa det ogsaa komme i Betragtning, hvad et saadant Selskab lærer om Ægteskabet, hvis tilbørlige Haandhævelse vistnok ogsaa hører til Sædeligheden og den offentlige Orden. Dersom altsaa et saadant Samfund lærte — hvad heller ikke er uden Exempel — Fællesskab af Hustruer, eller tillod at have flere Hustruer, eller Medhustruer, eller dersom det ansaae Ægteskab for en blot borgerlig Overeenskomst, der kan løses efter Behag ved en ny Overeenskomst: da havde det efter denne § ingen Ret. Skal Sædeligheden og den offentlige Orden vedligeholdes, da maa Ægteskabet erkendes som hvilende paa en religiøs Grund, og, hvor forskellige endog Ceremonierne derved kunne være, maa dog et Troessamfund, dersom det skal erkendes, ved Ægteskabets Indgaaelse paalægge dets Medlemmer en religiøs Forpligtelse. Det er saameget desto nødvendiggere at raage herover, som det stedsse har viist sig, hvor tilbøielige Secrerere ere til i denne Henseende at indføre løse, endog ryggeløse, Grundsætninger. Ogsaa ved denne Leilighed viser sig den samme Tilbøielighed til at undergrave Ægteskabets Hellighed, i det man udtrykkelig erklærer det for at høre til de borgerlige og politiske Rettigheder, hvis fulde Nydelse ikke bør formenes Folketkirkens Medlemmer, at kunne indgaae borgerlige Ægteskaber uden kirkelig Biesse (see den Berlingske Tidende 23de Novbr. d. A.), saa at Ægteskab kun skulde medføre borgerlig, ikke religiøs, Forpligtelse.

Associaationsfriheden vedkommer os i Øvrigt ikke her, kun er det en Selvfølge, at politiske Associationer ikke skulle kunne unddrage sig Tilsyn og Ansvar ved at udgive sig for religiøse. Men det følger allerede af de hidtil udviklede Bestemmelser i Grundloven, at heller ikke ethvert Samfund, der i sine Sam-

menkomster kun bestieftiger sig med Religionen, kan anerkjendes. I Grundlovens § 82 omtales "et i Landet anerkjendt Troessamfund", hvilket forudsætter, at der ogsaa kunne gives saakaldte Troessamfund, der ikke erholde Anerkjendelse. Enhver Regering maa for de Samfund, den tilstøder, kræve nogen Garantie, og man har endnu i dette Aar, saavel i Preussen som i Sachsen, haft Exempler paa, at Regeringerne have maattet negte saakaldte religiøse Samfund, der havde affondret sig fra de bestaaende, Anerkjendelse, fordi de ikke kunde eller vilde forelægge nogen Confession, og det Samme kan blive Tilfældet med flere af de her i Landet fremstaaende Samfund. Selv hvor en saakaldet Troesbekjendelse forelægges, kunde denne være af saadan Bestaaffenhed, at Samfundet ikke kunde anerkjendes, i det den enten var saa negativ, at Samfundet mere maatte gaae ud paa at nedbryde, end paa at befæste, enhver Tro, og at ingen Forening til "at dyrke Gud" derpaa kunde begrundes; eller deri indeholdtes saadanne Grundsætninger, som stride mod Sædelighed og den offentlige Orden, saasom med Hensyn til Egtetab, til Lydighed mod Øvrigheden o. s. v.

Forelægger derimod et Samfund en Erklæring, der kan gielde for en Troesbekjendelse, og hvori intet Anstødeligt findes, da, hvor tynd og fattig endog denne Bekjendelse maatte være, maa dog vel Samfundet anerkjendes, og dets Medlemmer ville ifølge Grundloven have Afgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder. Men deraf følger ikke, at alle disse Samfund, som Samfund, skulde have lige Rettigheder. Nogle Troessamfund ere nemlig saaledes ordnede, at de have en fast Forsatning; deres Geistlige udnævnes eller stadfæstes af Kongen, ved deres Valg tages der Hensyn til, at de have den fornødne Indsigt og Dannelse, de ere Embedsmænd, staae ved deres Handlinger under Embedsansvar og under de anordnede

Autoritetens Tilsyn, og til dem tør man derfor betroe at forrette kirkelige Handlinger med juridisk Virkning. Andre Troessamfund derimod ere endnu i en tumultuariff Forfatning, og ville undertiden ikke engang træde ud af den, fordi de ville forbeholde sig Ret til at skalle og valte, som det i Diebliffet behager Pluraliteten; deres Forstandere eller Præster ville de indsatte og afsætte efter Behag, og der findes ofte i deres Midte ingen Mand, til hvis Kyndighed og Paalidelighed man kunde have den Tillid, at man turde holde sig forvisset om, at hvad Statens Love foreskrive for hine Handlinger er tilbørligen iagttaget.

Det er disse Samfund, der hos os have fremkaldt Tanken om de saakaldte borgerlige Ægteskaber, thi i de ordnede Troessamfund er der ikke mindste Trang dertil, og i disse at ville indføre dem, er det Samme som at ville indføre et af Lovene autoriseret Concubinatus, thi et Samliv mellem Mand og Kvinde, der antages kun at være stiftet paa Tiid, er intet Ægteskab. Hvad vor Folkekirke angaaer, da glemme man ikke, at det kun er dens Forfatning der efter Grundlovens § 80 skal ordnes ved Lov; Kirken selv skal ikke omstøbes, den er, som Grundlovens § 3 udtaler, den evangelisk-lutheriske, og Ingen, som vil bekiende sig til den, tør fornegte dens Grundlærdomme, som hvile paa den hellige Skrift. Til disse Lærdomme hører ogsaa den, at Ægteskaber slutes for hele Livet. Øvrigheden kan være nødsaget til, for at forebygge endnu sørgeligere Følger, at tilstede Ægteskabs Skilsmisse, og den ene Ægtefælle kan ved sin Brøde saaledes ophæve Ægteskabet, at den Anden bliver fri. Men derfor holder Kirken dog fast ved, hvad der er udtalt Matth. 19, 5. 6 og Rom. 7, 3, og ingen af dens Medlemmer, som indgaaer Ægteskab, kan eller skal fritages fra alvorligen at paaminde om, hvilken Forpligtelse han derved paatager, og at

han aflægger sit Løfte for Guds Afsyn. Det er et besynderligt Forlangende, at Formaninger ikke skulle gives, fordi man vel veed, at der ere Mange, som ikke ville agte dem, eller at Forpligtelser ikke skulle paalægges, fordi man veed, at der ere Mange, som ikke ville holde dem. Ofte har ogsaa en religiøs Høitidelighed frembragt dybt Indtryk endog hos dem, der selv ikke forud ventede det.

Ved de uordnede Troessamfund vil vel en Civil-Act være fornøden, for at Staten kan erholde den Sikkerhed, som disse Samfunds Forstandere ikke kunne give den, for, at hvad dens Love fordre iagttaget, for et Ægteskab maa indgaaes, er iagttaget. Men deraf følger ikke, at Ægteskabet skal ansees sluttet ved Fuldbyrðelsen af denne Civil-Act, hvorfor den heller ikke burde benævnes som et borgerligt Ægteskab. Det er ovenfor bemærket, at, da intet Troessamfund kan anerkendes, hvis Lærdomme stride mod Sædelighed eller den offentlige Orden, maa dette ogsaa gælde om Lærdomme, der ville nedbryde Ægteskabets Hellighed. Det kan derfor gøres, og bør uden Tvivl gøres ethvert saadant Samfund til Pligt, at de Ægteskaber, som indgaaes mellem sammes Medlemmer, skulle indvies ved religiøse Skikke og ved et helligt Løfte, hvilket upaatvivleligen mere påsende og hensigtsmæssigt aflægges i Forsamlingen, end paa Raadhuset eller Amtstuen. Ved hiiin Civil-Act skulde da Det påsees, som ellers er Præsten paalagt, for han tør foretage Vielser, men Ægteskabet maatte ikke ansees fuldbyrðet, før Vielsen havde fundet Sted.

Grundlovens § 83 siger: "De fra Følketskirken afvigende Troessamfunds Forhold ordnes nærmere ved Lov." Saalænge altsaa ingen ny Lov er givet, hvorved disse Samfunds Retligheder og Pligter ere bestemte, vilde det være meget urigtigt, dersom man ansaae alle hidtil gældende Love som ophævede,

eller enhver indgaaet Forpligtelse som ugyldig. Derksom, til Exempel, en Jøde ved at indgaae Ægteskab med et Christen Fruentimmer havde forpligtet sig til at lade alle Børnene af dette Ægteskab opdrage i den evangelist-lutherste Religion, og han derefter lod sine allerede døbte Sømmen omstære, da vilde dette være en lovstridig Handling af ham, og af det mosaiske Troessamfund, dersom det optog saadanne Børn. Biskop ere de ældre Anordninger ofte i stærk Modsatning til Grundlovens Bestemmelser, men at udjævne denne Strid tilkommer ingenlunde den Enkelte, det maa, indtil den nye Lov kan emanere, skee af den administrative Vej, ved Dispensationer og Bevillinger.

Vi indrømme gjerne, at det ikke er ønskeligt, om en saadan interimistisk Tilstand skulde vare for længe; men endnu langt mindre ønskeligt var det, om Landets Lovgivning vilde tage sig Arbejdet saa let, som det er skeet ved det her omhandlede Forslag, hvorfra man kun skal hente liden Hielp til Løsningen af de vanskelige Spørgsmaal, som herved skulle finde Afgiørelse.

Grundlovens § 90 siger: "De Børn, hvis Forældre ikke have Evne til at sørge for deres Oplærelse, ville erholde fri Underviisning i Almuestolen." Dette har nu ingen Vanskelighed i Folketirken, og heller ikke i de Troessamfund, der have ordentlig indrettede Skoler, som staae under offentlig Tilsyn, men hvor saadanne Skoler mangle, skal det der være Forældre, som ikke selv kunne eller ville give eller forskaffe deres Børn tilstrækkelig Underviisning, tilladt at holde dem fra de offentlige Skoler paa Grund af, at der i disse læres en anden Religion, end den, de selv bekiende sig til, eller at der overalt læres Religion, naar Forældrene ikke ville have Børnene oplærte i nogen, og at unegtelig Religionen har Indflydelse paa den øvrige Underviisning, ogsaa udenfor Religions-Timerne? Dog, hvad

bekymrer Forslaget sig om de Umyndige? Lad dem kun opvære i Uvidenhed, overgivne til ryggesløse, ugubelige Forældres Indvirkning uden nogen Mobvægt! Vel skulle de efter Forslaget møde for en Raadmand, en Byfoged, Herredsfoged eller Birkedommer og gjøre Rede for, om de kende de dem som Mennesker og Borgere paaliggende Pligter. Man veed ved dette Forslag ikke, om man meest skal beklage de nævnte Embedsmænd, hvilke et dem saa fremmed Hvert skulde paalægges, og som kun vilde have liden Hielp af de Mænd, de kunne tilkalde, — men som neppe kunne forpligtes til at komme, saa at man maaskee ofte maatte nøies med de sædvanlige Stoffemænd — da disse kun skulle møde som Bidner, altsaa ikke deeltage i Examinationen; eller de unge Mennesker, som skulde underkastes en saa aldeles vilkaarlig Examination. Thi i hvilket Omfang skulle de gjøre Rede for Menneskets og Borgerens Pligter? Har man en Katechismus, som her kunde lægges til Grund? Enkelte Examinatorer kunde maaskee falde paa at forlange det Urimelige, men i Almindelighed vilde uden Tvivl Examinationen blive meget facil, og naar da den Unge tilfredsstillende, det er, med Ja eller Nei, havde besvaret Spørgsmaal som: "Maa du slaae ihjel? maa du sige falsk Bidnesbyrd? skal du holde Grundloven? o.s.v." og havde aflagt Løftet, da havde Staten Borgere, hvilke den frit kunde tilstaae Afgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder!

Et andet meget vigtigt og meget vanskeligt Spørgsmaal er, hvorledes man skal begrænse den Frihed, der tilstaaes de forskiellige Religionspartier, saa at deraf ingen Fare vil være at befrygte for Statens Ro og Sikkerhed. Vel have efter Grundlovens § 81 Borgerne Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbeviisning; men deraf følger dog ingenlunde, at disse

Samfund skulle stilles ved Siden af den Kirke, som efter § 3 "er den danske Folkekirke og understøttes som saadan af Staten", hvilken Staten altsaa ved sin Grundlov har forpligtet sig til at vedligeholde, en Forpligtelse, der albeles ikke paahviler den med Hensyn til de andre Troessamfund.

Man har i den seneste Tid seet et Par Exempler paa, hvad for kort siden vilde blevet anseet som utroligt, at Christne ere gaaede over til Jødedommen. Disse Exempler ville imidlertid neppe vinde megen Efterfølgelse, medmindre der i Jødedommen skulde fremstaae et Parti, som frasagde sig dennes meest karakteristiske Lærdomme og Skikke, saasom Omfærelsen. Disse vilde da ikke mere have Ret til at kalde sig Jøder, og vilde vel hellere selv foretrække en anden Benævnelse, f. Ex. af "frie Menigheder", for strax at betegne, at de saameget mueligt ville frigiøre sig fra al bestemt Religion.

Men den største Fare, og som maaskee er nærmere, end man troer, truer fra Katholicismen. Det er meget at beklage, at Stillingen mere og mere bliver en saadan, at vi ikke kunne vise den Skaansel og Tilbageholdenhed, hvorved vi saa gjerne ønskede at kunne vedligeholde et fredeligt Forhold til den katholske Kirke, og vise den Agtelse, vi vedblivende nære mod enhver retsindig Katholik, uagtet vor saa vidt afvigende Overbeviisning. Men denne Kirke har mere og mere fornyet Krigsforholdet mod os, og den romerske Pave har for nylig udstedt et Dpraab, der vel er stikket til at vække alle Staters Regeringer og alle protestantiske Christne til alvorlig Opmærksomhed.

Man vilde feile meget, dersom man ventede, at Katholicismen i disse Tiders Bevægelse skulde gaae under eller tabe noget af sin Magt. Paven kan omkomme i et Oprør, men der vil strax blive valgt en ny Pave; han kan blive fordreven fra sin Hovedstad, men andre Lande ville kappes om at tilbyde ham

Tilflugt, indtil Rom snart lærer at indsee, at den er Intet uden en Pave. Og den romerske Kirke opgiver aldrig nogen af sine Forbringere; den kan temporisere, men saasnart den mener at see den beleilige Tiid, vende alle Forbringerne tilbage, og den har de kraftigste Midler til at sætte dem igiennem, eller i det mindste til at vække de sørgeligste Conflicter i Landene; den er understøttet af et mægtigt, i utallige Forgreninger udbredt, Hierarchie, af Jesuitismens stærke og utrættelige Indflydelse, og af alle de Sympathier, som Overtroen stedse finder i det menneskelige Hierte; det er endog sandsynligt, at de nærværende Tidens Uro og Trængsler, og selv den nu herskende Negativitet i de religiøse Anliggender, hvorved Menneskeheben dog i Tidens Længde ikke kan berolige sig, vil føre Mange til den crasseste Positivitet, og bringe dem til at søge Hvile i den katholske Kirkes Skib, hvor de finde et Sammenhold, som desværre fattes i den protestantiske Kirke. Det er ikke længe siden, at England blev anseet som Protestantismens fasteste Bolværk, og man troede det engelske Folk giennemtrængt af et saadant Had til Pavedømmet, at dette der aldrig kunde finde betydelig Indgang; dog seer man, med hvor stort et Antal, endog af de anseeteste Familier, den katholske Kirkes Medlemmer i dette Land aarligen forøges, og at for ikke længe siden en katholsk Erkebiskop der kunde indvie en Kathedralkirke, omgivet af 20 Geistlige, hvilke Alle tilforn havde været Geistlige i den engelske Kirke. Just nu ere Tidenderne fyldte med Beretninger om Pavens nyeste Attentat mod dette Land, idet han, uden Regeringens Samtykke, har inddeelt England i katholske Dioecesser, beklædt Erkebiskopper og Biskopper, og anordnet et Tedeum for den katholske Kirkes Gienoprettelse i England. Det er muligt, at Pius IX med sin sædvanlige Mangel paa Forudseenhed her har overilet sig, og at dette Skridt for Diebliffet vil være hans

Sag mere til Skade end til Gavn; dersom dette bliver Tilfældet, da venter den romerske Curie paa et gunstigere Dieblif, thi den lader sig ikke afstrække; den veed, at Modstanden efterhaanden let trættes, den selv derimod trættes aldrig.

Kan man tvivle om, at Paven og Jesulterne for nærværende Tiid ogsaa have deres Dine henvendte paa vort Land, og haabe at kunne drage Fordeel af den tilstaaede kirkelige Frihed? I disse Uger er udkommet et glimrende udstyret Skrivt under Titel "Die nordische Mission". Det indeholder en vidtløftig Beretning om, hvad der tidligere er foretaget til den katholske Kirkes Gienoprettelse i Norden, om de Rettigheder, som Kirken efterhaanden her har rundet, og ender med en Lovtale over den berygtede Laurent, hvem Paven for ikke mange Aar siden udnævnte til Biskop for Danmark og Hansestæderne. Han fandt dengang saa kraftig Modstand af Regeringerne, at han ikke kunde trænge ind, og viste sig siden i Belgien som en fanatisk Jesuit. Uden Tvivl er dette Skrivt bestemt til at berede hans Efterfølger Veien, thi man maa vente, at Paven med det Første ophviler Danmark til et eller flere katholske Stifter, og sender os de fornødne Biskopper.

Det kan ikke være Staten ligegyldigt, om en stor Deel af dens Borgere er en fremmed, af Staten ganske uafhængig, Magt undergivet, som til sin Disposition har en Mængde Tienere, der ere bundne til ubetinget Lydighed mod de pavelige Befalinger, og ved aandelige Baaben stedse indvirke i Samvittighederne. Hvillke, Staterne rystende, Conflicter herved ere fremkomne i andre Lande, og hvor libet alle Concordater have hjulpet herimod, er noksom bekiendt.

Nogle af disse Conflicter ville vi for Fremtiden ikke kunne undgaae, men desto mere maa Lovgivningen være betænkt paa at gjøre dem saa faa og saalidet skadelige, som mueligt.

For nærværende Tiid er en Lov under Forhandling angaaende Børnene af blandede Ægteskaber, og det synes, som om Udfaldet vil blive, at det overlades til Forældrenes frie Overenskomst, i hvilken Religion Børnene skulle opdrages. Derksom dette bliver en endelig Bestemmelse, kan jeg for min Deel ikke tvivle om, at Fordelen i de fleste Tilfælde vil være paa den katholske Side, og at af Ægteskallerne den svagere Deel — hvilken her ingenlunde blot er den qvindelige — vil blive forledt til at handle mod sin Overbeviisning og fornegte sin Kirkes Ret. For at ophjse dette, skal jeg hidsætte et Uddrag af det pavelige Breve af 25. Marts 1830. (Det anføres her efter "Beilagen zur Darlegung des Verfahrens der Preussischen Regierung gegen den Erzbischof von Cöln" S. 3 ff.) Ifølge dette Breve skal Siesesrgeren, især naar et katholsk Fruentimmer (— hos hvem man vel venter lettest at finde Indgang —) vil ægte en ikkekatholsk Mand, forud advare hende om den store Brøde (de gravi scelere), hvori hun gjør sig skyldig mod Gud; han skal i Særdeleshed indstærpe hende firmissimum illud religionis dogma, quod extra veram catholicam fidem nemo salvus esse potest, og hvor grusomt hun handler mod de Børn, hun forventer, ved at indgaae et Ægteskab, hvori hun veed, at Børnens Opdragelse vil være i en ikkekatholsk Mandts Magt. Frugter dette ikke, skal Siesesrgeren ikke blot afholde sig fra at indvie Ægteskabet ved nogen hellig Ceremonie: men ogsaa fra enhver Handling, hvorved han kunde synes at bisalde det. Er Ægteskabet fuldbgyrdet, skal Siesesrgeren paamnide, i Særdeleshed det katholske Fruentimmer, at hun har indgaaet et, vel gyldigt, men dog utillabeligt Ægteskab (validas quidem, sed tamen illicitas nuptias), og formane hende, at hun skal gjøre Bod for den paadragne svære Brøde, og i Særdeleshed opfylde den Forpligtelse, af al sin Evne og

omhyggeligen at sørge for Børnenes katholske Opdragelse. — Naar nu disse Formaninger, baade før og efter Ægteskabets Indgaaelse, ideligen gientages, især ved det hemmelige Skriftemaal, og naar Forældrene have det i deres Magt at bestemme, i hvilken Religion Børnene skulle opdrages, og siden at forandre den eengangtagne Bestemmelse: da vil — saameget mere som en Protestant, der ægter en Katholik, i Regelen ikke kan antages at være meget ivrig for sin Religion — Følgen blive den, at de fleste Børn af disse Ægteskaber blive opdragne i den katholske Religion. I alt Fald vil i et saadant Ægteskab i Særdeleshed den katholske Hustru stedse leve med en besværet Samvittighed, hun vil af sin Skriftefader ideligen blive overhængt med Formaninger om at formaae Manden til at samtykke i Børnenes katholske Opdragelse, hun vil ideligen søge at opfylde denne Forpligtelse, og dette vil sikkert ikke bidrage til Ægteskabets Lykkelighed. Det forekommer mig derfor langt ønskeligere, at der for disse Tilfælde var en fast Regel, som udelukte al Anledning til Uenighed. Denne kunde enten være, at alle Børnene — som det forstaaer sig, hvad deres Opdragelse angaaer, thi naar de ere komne til Skole-Alder, maa det staae dem frit at vende sig til hvilken Kirke, de ville — skulle følge Faderens Religion. Dette er i sig selv det Naturligste, da Faderen er Familiens Hoved, og det har den Fordeel, at Religions-Adskillelsen ikke gjøres vedvarende i Familierne, men paa den anden Side den Mangel, at Moderen da med Hensyn til Religionen staaer isoleret i Familien. Eller det kunde bestemmes, at Sønnerne opdrages i Faderens, Døttrene i Moderens Religion. Valget mellem disse Alternativer kunde overlades de Paagieldende. Men da der kun er lidet Haab om, at disse Betragtninger ville finde Indgang, vil jeg allerede ansee

det som en betydelig Fordeel, dersom det Endringsforslag optages i Loven, at det, før et blandet Ægteskab maa indgaaes, skal være bestemt, i hvilken Religion Børnene skulle opdrages, hvorved megen Anledning til Tvist i Ægteskabet vil være forebygget.

Bed en Lov, der skal ordne de fra Folketirken afvigende Troessamfundes Forhold, er der meget Andet, der maa tages under Overveelse. Vi kunne her ikke paatage os nogen fuldstændig Opregning, men vi fremhæve dog nogle Spørgsmaal, hvilke i en saadan Lov nødvendigen maae finde Afgiørelse, saasom, om det kan tillades fremmede Præster at fungere her i Landet uden først at have erholdt Kongelig Stabfæstelse paa deres Vocation, om pavelige Buller og Anordninger kunne publiceres her i Landet, uden at Kongen først har meddeelt sit placet, om fremmede Troessbefiendere kunne foretage offentlige Processioner, eller om deres Gudsdyrkelse skal være indskrænket til deres egne Bedehuse, om det skal være tilladt her i Landet at oprette Klostre for Munk og Nonner, om fremmede Munk-Ordener, deriblandt Jesuiter, frit kunne indvandre her i Landet, og oprette Underviisnings-Anstalter, Diaconise-Anstalter o. desl. Man veed, at i Frankrige var det Jesuiterne, der ivrigt kæmpe for den saakaldte Underviisningsfrihed; de vidste vel, i hvis Hænder Underviisningen snart fornemmelig vilde komme, naar først Friheden var tilstaaet. I de Lande, hvor Friheden ikke har den nødvendige Begrændsning, have Jesuiterne ofte haft en aldeles lovlig Existens, men, naar nogen, grundet eller ugrundet, Mistanke er bleven kast imod dem, ere de af Folket blevne fordrevne, mangen Gang paa den voldsomste og grusomste Maade, uden at Regeringerne have kunnet eller villet forhindre det. En saadan Tingenes Orden — hvis man vil

kalde den saa — skal dog Loven ikke fremkalde eller foranledige.

De fremsatte Spørgsmaal angaae nærmest Katholikerne, og her ville Mange være godtroende nok til at mene, at der hos os ingen Fare er, for at Katholicismen skal vinde Udbredelse, efterdi der hidtil i vort Folk ikke har vist sig synderlig Sympathi for den. Hidtil er der heller ikke anvendt, og har der fra Katholikernes Side ikke kunnet anvendes nogen Anstregelse for "den nordiske Mission", men denne vil ikke udeblive; og naar man betænker, hvilken Indgang andre Missioner, der dog havde langt ringere Tiltrækningsmidler, have fundet her i Landet, vil man neppe tvivle om, at den katholske ikke vil bløde uden Virkning. Men ogsaa med Hensyn til andre Religionspartier ville Lovbestemmelser være aldeles fornødne. Ved dem, som hidtil ere fremtraaede her i Landet, har dette vist sig ved den aldeles regellose Sect, som kaldte sig "de hellige Brødre og Søstre", eller Tilhængerne af Erik Jansen, om hvis sørgelige og forargelige Endeligt Tidenderne nylig have berettet. Her skal jeg kun endnu omtale Mormonernes Sect, fordi den nyligen her til Landet har sendt Emisjarier, hvilke allerede skulle have vundet ikke saa Tilhængere. Jeg er ikke i Besiddelse af Aftykker, hvorfra jeg kunde hente autentiske Oplysninger om denne Sect, men de følgende Notiser laaner jeg fra Tidsskrift for Evenska Kirkan Nr. 4 for indeværende Aar, S. 252 ff.¹⁾

Mormon-Secten er kun nogleogthve Aar gammel; den har sin Oprindelse fra Nordamerica, og er stiftet af en Joseph Smith, som synes at have været en af de sædvanlige Sectstif-

¹⁾ Mormonerne ere siden blevne kun altfor bekiendte hos os; imidlertid har man neppe endnu nogen ganske paalidelig Historie af deres Foretagender og Skiebner.

tere, der, uden synderlig Dannelse, begynde med at være Svær-
mere, og snart gaae over til at blive Bedragere. Han skal
være kommen i Besiddelse af et Manuscript, hvori en Præst
paa Stedet, Spaulding, havde, til sin og sine Benneres Moro, i
det Gamle Testaments Stil, ikke uden Talent, digtet en For-
tælling om, hvorledes de Ruiner, der fandtes i Egnen, vare
Levninger fra Israelliter, som i Kong Zedechias Tiid vare flyg-
tede til America. Bogen indeholdt tillige nøiagtige Forudsigelser
om Messias' første Tilkommelse og den christne Kirkes Skiebne
i de første Aarhundreder, og Beretning om en Prophet Mor-
mon — af hvem Secten siden fik sit Navn — som skulde have
samlet Efterretningerne. Denne saakaldte Mormon-Bog fore-
gav Smith at have fundet ved en guddommelig Aabenbarelse, og
ved Hielp af denne Bog, af en Mængde andre Aabenbarelser,
hvorved han blandt Andet blev udnævnt til Prophet, og af
nogle Medhielpere, lykkedes det ham at staffe Secten en Ud-
bredelse, som man maa kalde uhyre. Om Mormonernes Lære
vides kun, at de ikke tillade Nogen at døbes før det 8de Aar,
men da — før at adskille sig fra Baptisterne — med Klæderne
paa, og fornemmeligen at de prædike det tusindaarige Rige,
hvor da Tilhængerne kunne vente al timelig Herlighed. Paa
Grund heraf kalder Secten sig "de Hellige i de sidste Dage".
Det var ikke blot deres Ziele, Tilhængerne overgave til deres
Prophet, men ogsaa deres Eiendom stillede de, ifølge Aaben-
barelser, til hans Disposition, og at de ikke eiede Libet, kan
sees deraf, at, da de efter adskillige Omtumlinger bosatte sig i
Illinois-Estaten, kunde de 1839 ved Mississippis Bredder an-
lægge en egen Mormon-Etat, Nauvoo, som skal have tallet
15,000 Indbyggere, hvor et Universitet blev oprettet, og en
Armee organiseredes, som bar Navn af Nauvoo-Regionen. I
det Smith havde erholdt Raadighed over al Eiendommen, fore-

gav han vel at ville sørge for de Fattige, men, medens Mængden levede i Armod, sørgedes der desto bedre for de Udvalgte, hvilke han samlede i et eget Samsund, til hvis Organisation ogsaa et aandeligt Serait hørte. Smith udkastede Planer til at erobre flere americaniske Provindser, og havde under sig en Skare af Mænd, kaldede Daniter, som under de forføreligste Eder forpligtede sig til blind Lydighed mod Ledernes, i Særdeleshed mod Prophetens Befalinger. Denne Skare bestod tilfids af 1200 Mænd, af hvilke de 12 meest Fortvivlede udvalgtes, og betegnedes med Navnet "de forstyrrende Engle". Ved Hielp af disse besluttedes og udførtes de dristigste Mord, deels paa affides Steder, deels i Mormonstaden selv; blandt Andre myrdedes saaledes Gouverneuren i Missouri. I Nordamerika have, som bekendt, alle Secter ubegrænset Frihed; hvorledes hialp man sig da mod denne farlige Sect? Paa samme Maade som sædvanligt, hvor Lovgivningen ikke har havt Forudseenhed nok til at anordne hensigtsmæssige Forebyggelsesmidler: ved vilkaarlig Voldsomhed. Da Mormoniterne kun et Aar havde opholdt sig i Missouri, foretog Indbyggerne en Udryddelseskrig imod dem og fordrev dem; da de nogle Aar havde udbredt sig i Illinois, angreb man dem ogsaa der med en formelig Krig, i hvilken Joseph Smith og hans Broder mistede Livet. De bleve anseete som Martyrer, og Secten nedsatte sig derefter i Californien, hvor den maaſkee venter et mere gyldestent nyt Jerusalem, end det, deres Prophet har forjættet dem i Missouri. Ogsaa i England har denne Sect, dog formodentlig under mildere Former, fundet saadan Udbredelse, at man anslaaer dens Medlemmers Antal til henimod 30,000, og at den i London skal have 20 Capeller. Som ovenfor anført, ere Emissarier fra den endogsaa ankomne her til Landet. —

Det var ingenlunde Hensigten med disse Blade at gjøre Forslag til en Dissenter-Lov, et Arbeide, hvortil Forfatteren hverken føler sig kaldet eller stiftet; men Forfatteren haaber at have leveret Bidrag til at vise, at der til at affatte Love, som skulle ordne Folkekirkens Forsatning og de fra samme afvigende Troessamfunds Forhold, udfordres andre Egenskaber, end den Driftighed, der behøves til offentlig at fremtræde med et let fær-
digt — for ikke at sige letfærdigt — Lovforslag.

Nærliggende Bidrag

til Forhandlingerne om

de kirkelige Forhold i Danmark.

(1851.)

Siden Forfatteren af disse Blade udgav sit lille Skrift om Grundlovens Bestemmelser med Hensyn til de kirkelige Forhold i Danmark, er der talt og skrevet saa meget om disse Forhold, at man neppe vil undres over, at han igien optager Sagen. Men da disse Blade kun ere Tidssblade, indrettede efter den nuværende Tids Vilkaar, og da der skal svares paa Tiltale fra ganske forskellige Sider, har Forfatteren kun lovet og beder han Læserne kun at vente "Bidrag", temmelig fragmentariske Bidrag, ikke en udtømmende Undersøgelse.

Men først nødsjages vi til at møde adskillige Indvendinger og Betydninger.

Der ere Nogle, som med Gode ere blevne saa frygtfulde for "Agitation", at de gierne i Frithedens Navn vilde stoppe Munden paa Enhver, der ikke er af deres Mening. Men dersom man ved Agitation kun forstaaer Bevægelse, eller Fremkalden af Bevægelse, da skulde jo dog dette være Fordelen af

den friere Forsatning, at Folket ikke taust venter paa, hvad der vil blive besluttet over det, men at de store Spørgsmaal, der foreligge, vække Folkets Deeltagelse, sætte det i Bevægelse, at Meningerne udtale sig med Liv, saa at ved Discussionen en fornustig Almeenstemme kunde danne sig. Men ved "Agitation" forstaaer man sædvanligen en urolig, uordentlig Bevægelse, fremkaldt ved underfundige eller i andre Henseender forkastelige Ribler. Hvor er der i disse Forhandlinger det mindste Spor af noget Saadant? Man har aabent udtalt sin Mening, man har offentlig fremlagt en, findigt og forstandigt affattet, Adresse til Rigsforsamlingen, hvilken man, uden at gaae omkring i Husene, uden at sammenkalde Møder, kun har indbudt Enhver, der vilde, til at underskrive.

Dog har man bebreidet Indbyderne, at de ikke have navn-givet sig. Harde det da været bedre, om enkelte Mænd ved denne Leilighed havde villet gjøre sig vigtige, havde stillet sig i Spidsen som Hovdinge for et Partie? Hvilken Benævnelse der skal tillægges anonyme Skumlerier over enkelte Mænd eller deres Handlinger, derom ere vel Alle temmelig enige. Men her kom det aldeles ikke an paa Personerne, kun paa Tingen, det gjaldte om en almeenvigtig Sag, hvorom Enhver er besejet til at sige sin Mening; de, mig ubekjendte, Mænd, der fremlagde Adressen, have sikkert selv underskrevet, og saaledes ikke skammet sig ved at vedkiende sig den. Men paa deres private Mening kom det her ikke an, Spørgsmaalet var, om en stor Deel af deres Medborgere var af samme Mening. Kun ved en saadan aaben og fri Fremgangsmaade faaer en Adresse sin Betydning, thi hvor Underskrivterne tilveiebringes ved Hverving, vide de Fleste ligesaa lidt, hvad de gjøre, naar de underskrive, som naar de siden tilbagefalbe. Jeg har ikke bekymret mig om at erfare Tallet paa Underskrivterne, thi Folkets almindelige

Dom havde desforuden tydeligt nok givet sig tilkiende, og uden Tvivl hører det blandt de glædelige Tegn, at denne Sag vakte saa megen Bevægelse i vort Folk, thi — som en udmærket fransk Forfatter, hvem vi takke Udgiveren af "Nord og Syd" for at have gjort os bekendte med, siger — der er intet agtværdigere, end "et Folk der forsvarer sine Sæder".

Men Modstanden mod hiint Forslag skal for en stor Deel reise sig af "Misforstaaelse". — Unegtelig blander der sig stedse i alle Sager, som offentlig forhandles, nogen Misforstaaelse; men her er Misforstaaelsen ikke saa stor, som man udgiver den for. Det har intet Dieblis kunnet falde os ind at antage, at det ved det her omhandlede Lovforslag var tilfigtet at drive Religionsfriheden eller Friheden for Religion saa vidt, at Brudevielse, Barnedaab, Confirmation skulde forbydes eller ganske afstafes. Men Forslaget er meget træffende blevet karakteriseret som "en Tilbydelse, der ikke er langt fra at gjøre Indtrykket af en Indbydelse". Ja, hvo der har læst de Skrifter, der fra en vis-Side ere udfomne til Forsvar for Forslaget, vil ikke tvivle om, at der virkelig er tilfigtet, vel ikke ved Evang, men ved Forestillinger, at afholde den største Deel af Folket fra at søge Brudevielse, Altergang, deres Børns Daab og Confirmation, thi alt dette skulde kun være forbeholdt dem, man vil tilstede at kaldes "de troende Christne", eller maastee "de gammelbargs Lutheranere", og disse ville stedse udgiøre den mindste Deel af Folket. Saaledes vilde den evangelisk-lutherske Kirke blive en Sect blandt de mange andre, et afsluttet Partie af Udvalgte og Hellige, hvor man da vel ved Indgangen vilde stille den Bægtstaal, paa hvilken Phariseeren veier mere end Tolderen.

Dog, Modstanden mod Forslaget skal være "reactionair", hvilket formodentlig vil sige, at den skulde modarbejde Grundloven. Det var at ønske, man vilde have paavist, hvori det

Reactionaire ved denne Eilighed har yttret sig. Efter min Overbevisning er for nærværende Tiid i Danmark Intet saa reactionairt, som det Revolutionaire, Intet mere stiftet til i Folket at vække Misforstaaelse med Grundloven, end naar man vil gaae ud over den, og gjøre Alt vaklende og usikkert. Man fordrer ideligen, at Grundloven skal gøres til Sandhed, men skal dette skee, da maa man ikke eenfibigen ville bringe een Bestemmelse til Udførelse, medens man forbigaaer de andre, som staae i nødvendig Forbindelse dermed. Saaledes er ved Grundloven Religionsfrihed tilstaaet, men under visse Begrænsninger, der ligesaa vel skulle gøres til Sandhed, som Friheden.

Dette er hvad Forfatteren af disse Blade har søgt at oplyse i sit Skrift om Grundlovens Bestemmelser i denne Henseende, og, indtil man fører Mobbevist, maa han blive ved sine Paastande. Hidtil er intet andet Forsøg paa et saadant Mobbeviis blevet mig bekendt, end at man imod min Paastand, at Den, der fornægter al Tro, efter Grundloven ikke har Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder, har anført de Paragrapher af Grundloven, der handle om Valgberettigelse og Valgbarhed, hvori ingen sliq Restriction findes. Jeg antager ogsaa, at en Saadan ikke vil blive afvist, dersom han møder blandt Vælgerne, maastee ikke engang, dersom han fremstiller sig som Valgcandidat, ja at muligen endog Valget kunde falde paa ham. Men Valget vil da være spildt, thi, saasnart han indfinder sig ved Rigsdagen, møder ham Grundlovens § 59, der fordrer, at han skal aflægge Eed paa Grundloven, hvilken Eed efter § 8 er clausuleret saaledes: "Saasandt hielpede mig Gud og hans hellige Ord." Denne Eed vilde man dog ikke tillade Nogen at aflægge, som udtrykkeligen erklærer, at han hverken troer paa en Gud, eller noget helligt Ord fra Gud. Da den samme Eed fordrer af alle

Embedsmænd, vil han heller ikke kunne bevilges til noget Embede. Og saaledes har en erklæret Gudsfornegeter ifølge Grundloven ikke Udgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder — ikke paa Grund af sin Troesbetiendelse, men paa Grund af, at han fornegter al Tro.

Hvad der ved denne Anledning saa stærkt satte Folket i Bevægelse, var ikke Forslaget selv, hvor megen Forundring og Uvillie det endog vakte, thi man er bleven temmelig vant til umodne, endog oprørende, Forslag, men dette; at et saadant Forslag kunde paa Folkethinget finde Forsvarere, ja at det endog af dette Thing blev antaget til 2den Behandling. Det er nu vist nok, at de Fleste af Thingets Medlemmer — som og En af dem udtrykkeligen har erklæret — kun gif ind derpaa i den Forudsætning, at Forslaget i dets Heelhed vilde blive forkastet, men at den nedsatte Comitee vel vilde kunne tilveiebringe et nyt Lovforslag, som kunde fortjene at antages. Det har ogsaa viist sig, at ved Forhandlingen, saa vidt den hidtil er kommen, næsten Intet er blevet tilbage af det oprindelige Forslag. Men ved Lovgivningens vigtige og vanskelige Arbejde er det neppe den rigtige Veie at overgive et Lovforslag, der erkiendes intet Brugbart at indeholde, til en Comitee, bestaaende af Mænd, der for en Deel forud ere mindre bekendte med Gienstanden, i det Haab, at denne i en Hast, og uden at man forud er enedes om Grundtrækkene, skal kunne tilveiebringe et modent og fyldestgørende Lovarbejde. Naar derimod Regeringen forelægger et Lovudkast, da tør man vente, at den forud har hørt sagkyndige Mænd, som have haft tilstrækkelig Anledning til at tænke over Sagen, som nøie kiende Forholdene og have levet sig ind i dem, og at, naar de forskellige Meninger ere hørte, de derefter ere underkastede en omhyggelig Prøvelse. Saaledes tør man

haabe, at i det mindste et Stof er bragt tilveie, som fortienet at tages under videre Behandling.

Men saaledes maatte jo Regeringen i den her omhandlede Sag have taget "Theologer" paa Raad, og disse, har man sagt, ere uskiktede til at være Kirkens Repræsentanter, efterdi man seer, af hvor stridige Meninger de ofte ere. Besynderligt! Allsaa kunne Rigsdagens Medlemmer ikke være Folkets Repræsentanter, thi det ligger noksom for Dagen, af hvor forskellige, tildeels diametral-modsatte, Meninger de ere. De forskellige Meninger, naar de ellers kunne støtte sig paa nogen antagelig Grund, skulle jo just itide komme til Orde, skulle søge at gjøre sig giældende mod hverandre, før man skriver til Afgjørelsen. At denne Afgjørelse tilsidst kommer an paa en, mangen Gang ringe, mangen Gang ved tilfældige Omstændigheder tilveiebragt, Pluralitet, er mindre heldigt, men der er ofte ingen anden Afgjørelsesmaade mulig, og man søger at raade Bod derpaa ved at lade Sagen giennemgaae flere Etadier.

Vistnok kunne mange Theologer ikke frifindes for efter gammel Skik at bære Titel af "Høiærværdigheder", og allerede dette synes mere og mere at gøres dem til Brøde. Det er en Jammerlighed — hvoraf der dog nu blandt os vel neppe findes Spor tilbage — naar Nogen vil kaste sin Rang eller Titel i Bøgtstaaen, og mene dermed at kunne gjøre sin Mening giældende; derimod synes det nu at blive Skik, at bruge en Mand's Titel som Grund til at forkaste hans Mening, og under theologiske eller kirkelige Stridigheder hører man jævnlig dem, der mene at have sagt noget meget Vittigt og Videnbe, naar de have kaldt deres Modstandere "Høiærværdigheder". — "Et Steenkast er et meget slet Argument," sagde Fichte, da det unge Berlin slog hans Vinduer ind; og saaledes, hvad enten man

kalder dem, man vil haane, "Høiærværdigheder" eller "Pøsefigere," er Argumentet lige slet og lige raat.

Endnu maae vi vente den Indvending, at nu, da Sagen saa nær er bragt til Ende, da det anstødelige Forslag er lagt tilside, er det ubetimeligt atter at optage Forhandlingerne og fremkalde en ny Bevægelse, hvor man haabede, at Alt var bragt til Ro. Men, medens dette nedskrives, er det af Folkethinget vedtagne Lovudkast endnu ikke blevet til Lov, det kan endnu have mange Chancer at gienneengaae, inden det bliver det, og det skulde just være blandt den indførte Offentligheds Fordele, at Indsigelser og Bemærkninger kunne fremkomme itide, inden Alt er afgjort. Fornemmelig maa man ikke glemme, at Sagen ingenlunde er afgjort, fordi hiint Lovudkast finder Afgjørelse; alle de herved anførte Spørgsmaal ville paany komme frem, naar de afvigende Religionspartiers Forhold skulle bestemmes; og dersom de ikke af sig selv ville frembyde sig, kan der ikke være Tvivl om, at de, der have stridt for det nu forfattede Forslag, ville paany forelægge det Væsentlige deraf, ja endnu gaae langt videre, thi det har noksom viist sig, at dette Parties Ordførere saavelsom Eftersnakkere, langt fra at lade sig afstrække ved den almindelige Måbilligelse, det oprindelige Forslag har fundet, tværtimod ikke have taget i Betænkning, ved nye bestemte Forslag og ved mangehaande Ottringer, saavel i Folkethinget, som i Blade og Skrifter, end yderligere at vise dem, der ikke allerede havde begrebet det, at der tilsigtes intet Mindre, end den danske Folketirkes fuldstændige Opøsning som Folketirke, eller at den evangelist-lutheriske Kirke ikke i Danmark skulde have større Ret, end ethvert andet, virkelig eller saakaldet, Troessamfund.

Ligesom tilforn, tage vi her stadigt Hensyn til Grundloven, vi fordre Intet, uden hvad der er bestemt i denne, men dette

fordre vi ogsaa. Denne Grundlov siger nu klart og bestemt, allerede i sin 3die Paragraph: "Den evangelist-lutheriske Kirke er den danske Folkekirke og understøttes som saadan af Staten." Dette var ikke Noget, der først skulde gøres til Sandhed, det var en Sandhed, Grundloven foresandt; men ved at optage den, ved at stille den foran, ligesom blandt de Grundvolde, hvorpaa alt det Øvrige skulde bygges, erklærede Grundloven, at dette ogsaa fremdeles skulde blive en Sandhed. Saalænge altsaa Danmarks Rige har denne Grundlov, skal den evangelist-lutheriske Kirke vedligeholdes som den danske Folkekirke.

Med denne Grundbestemmelse maae altsaa de Love, der efter §§ 80 og 83 skulle ordne Folkekirkenes Forsatning og de fra denne afvigende Troessamfundes Forhold, bringes i Samklang. Vi spørge nu, om dette kan stee, naar den hele Forbestemmelse bliver denne: "Lader, hvad det Kirkelige angaaer, Præster og alle Mennesker i Landet, dem, der høre til Folkekirken, og dem, der høre til andre Troessamfund, eller ikke ville høre til noget saadant Samfund, gøre hvad de ville"? og vi spørge fremdeles Enhver, der kender det tidtommelte Forslag og de i denne Anledning fra samme Side fremkomne Forslag og Øttringer, om disse ikke aabenbart have denne for Folkekirken aldeles destructive Retning?

Nejpe ville Formændene selv negte dette, thi det afpræger sig fra det Største til det Mindste i alle deres Fordringer. Saaledes har man endog villet give Staten en Brøde af, at dens Lovgivning kender en "Helligbrøde." Formodentlig har man forarget sig over, at de Christne skulle have denne Forret fremfor Jøderne, og at de, der Intet ville have med Kirken at skaffe, skulle være generede for de Kirkeliges Skyld. Men dette vil ogsaa fremdeles være en Følge af, at Grundloven tilsiger Folkekirken, og ikke de andre Troessamfund, sin Understøttelse,

og dog vel ikke blot ved Pengemidler, men ogsaa ved Indretninger og Anordninger.

Vigtigere er det, at man igjen har ført Spørgsmaalet frem om Sognebaandets Løsning, hvilket nu i en Række af Aar syntes at være bragt til endelig Hvile. Jeg skal ikke trætte Læserne ved her at gaae dybere ind i Sagen, da jeg kan henvise til de udførlige Forhandlinger i Roeskilde Stænder-Tidende 1838 2den Række Nr. 72—78, hvilke uden Tvivl endnu, uagtet de forandrede Forhold, af dem, hvem Sagen ligger paa Hjerte, ville læses med Interesse, og hvoraf det vil sees, at det ikke var enkelte Mænd, der forhindrede Andragendet fra at gaae igiennem, men at det strandede paa den almindelige Stemning i Forsamlingen, paa den sunde Sands og det velvillige Sindelag, der Gud ske lov saa ideligen giver sig tilkende i Folket. Det gjorde et velgørende Indtryk, da en Mand af Bondestanden ved Slutningen af Forhandlingerne, idet han modsatte sig Andragendet, erklærede: "Vi ere vel fornøiede med vore Præster." I Ordets strengeste Betydning var det Mere, end den brave Mand egentlig kunde staae ved; men han udtalte, hvad der i Almindelighed fandt Sted, og vi haabe, at Forholdet endnu i det Hele er det samme, hvor meget der endog fra forskjellige Sider arbeides paa at forstyrre det.

Da imidlertid Sognebaandets Løsning, naar denne blot betragtes som Ophævelse af en Tvang, for dem, der ikke have tænkt sig ind i Sagen, har noget Tilltalende, skal jeg her blot bemærke Forholdets nærværende Bestaaenhed. Hvad Prædiken angaaer, da er det jo Enhver uformeenet at høre, hvilken Prædikanant han vil, saa at i denne Henseende ingen ny Foranstaltning behøves. Med Hensyn til Confirmationen er det unegteligt, at samvittighedsfulde Forældre maae ønske at kunne betro deres Børn til en Præst, til hvem de have fuld Tillid; derfor

blev det — skøndt der ogsaa tilforn fælden fra Præsterne's Side blev lagt nogen Hindring iveien — ved Kongelig Resolution af 2den Julii 1842 (see Ny Collegial Tidende for 1842 S. 703 f.), befalet, at vedkommende Præster ikke bør negte deres Samtykke til, at Børn i deres Sogn maae confirmeres i et andet Sogn, naar Forældre eller Bærger ønske det; men, da denne Frihed ofte vilde benyttes for at faae uvidende Børn confirmerede hos Præster, der ansees for i denne Henseende at være mindre nøieregnende, blev det tillige bestemt, at ingen Præst maa til Confirmations-Forberedelse antage noget fremmed Barn, som er forpligtet til at søge offentlig Skole, medmindre det ved den Halvaars-Examen, som gaaer forud for Antagelsen, er paa den i Skoleanordningerne befalede Maade befundet at kunne udskrives af Skolen m. m. Hvad de andre gudstienstlige Handlinger angaaer, da kommer det her mindre an paa Præsters Personlighed, og det maa ikke forglemmes, at det udenfor Hovedstaden ikke forholder sig, som i denne, at det er let at søge en anden Præst, men at denne ofte maatte søges Mile borte. Skulde desuagtet Nogen ønske det, og vedkommende Præst negte sit Samtykke, da vil Bevilling uden Vanskelighed og, hvor det behøves, uden Betaling kunne erholdes. For let bør denne Løsrivelse fra Sognet ikke gøres, thi Sognebaandet betegner ingenlunde blot en Tvang, men en Forbindelse saavel mellem Sogneboerne indbyrdes som mellem disse og Sognepræsten, og denne velgivende Forbindelse bør ikke sønderrives formedelst en, maastee snart forbigaaende, Misforstaaelse og Misstemning.

Hvor heftigt der endog dengang blev stridt for Sognebaandets Løsning, var det dog kun Frihed til ved de kirkelige Handlinger at benytte, hvilken Præst man vilde, der blev begiært, og det falbt Ingen ind at forlange fritagelse fra disse

Handlinger selv. Nu derimod er det just denne Frihed, der forlanges, endog for dem, der ville vedblive at være Medlemmer af Foltetirken; og da der herved fornemmelig har været Tale om Confirmation og Brudevielse, ville vi her i Særdeleshed henvende Betragtningen til disse Handlinger.

Confirmationer har, næsten lige siden dens Indførelse, været almindelig erkendt som en af de meest velgiørende, vel-signelsestrige Foranstaltninger; Menighederne stienkede den deres hjertelige Deeltagelse, og Forældrene sølte deres Kierlighed til Børnene forøget, helliget, i det de førte dem til Bekræftelsen af deres Daabs Pagt; Præsterne sølte vel, hvor anstrengende og hvor ansvarsfuldt Arbejde derved var dem paalagt, men de sølte ogsaa, hvor riig en Anledning til at indvirke paa de Unge og paa hele Menigheden herved var dem aabnet; de tilbragte saa mangen tier og god Time iblandt de dem betroede Unge, det lyffedes dem saa ofte at vinde deres Hjerter, og de stiftede saa mangen dyrebær Forbindelse for hele Livet; var der nogen kirkelig Indretning, hvorom man skulde vente, at den maatte staae uroffet, da var det denne. Med Gæt høre vi midt fra Geistligheden Røster, der næsten synes at tilhøre Baptisterne, der lade haant om Confirmationen som en menneffelig Opfindelse, og synes at fordre, at det skulde staae Præsten frit for, om han vil holde Confirmation, eller ikke; eller, hvis de ikke gaae saa vidt, dog ville, at Confirmationen skal være enkelte Udvalgte forbeholdt, og at Præsten derimod skal søge at affholde dem derfra, hvilke han fra Troens Side ikke anseer som fuldt værdige. Tilforn, naar vi saae de Unge omkring os, søgte vi vel at udvifle deres Kundskab i klare Tanker, men tillige at bringe den ind i deres Hjerter, at gjøre dem den tier, at lade dem fornemme dens Kraft, ikke blot til at ophvse, men ogsaa til at opvarme, udvide, trøste; og jo nærmere det kom til den hellige

Handling, desto mere sagde vi den Unge: Hvad vi saalænge have talt med hverandre om, det fornåm Du vel at komme fra vort Hjerter, Du fornåm dog vel mangen Gang, at dette er godt og Menneffene gavnligt, at Den ikke kan fare ilde, som troer og lyder dette; derfor, du Kiære! om end din Tro endnu kun er svag, udsæt ikke den ulmende Gnist; men søg hellere at opflamme den, og nu, da den Tiid nærmer sig, at Du fra dit fædrene Huus skal gaae ud i Verden, da befal dig til Gud i en oprigtig Bøn; han skal ikke forskyde dig, om Du endog endnu er svag, usfuldkommen i Tro, som i Gierning; ogsaa vi ville bede med dig og for dig. Naar vi talede saaledes, da vidste vi vel, at ofte vilde vore Ord snart være til Bytte for Himmels Fugle, at de ofte vilde træffe paa Steenbund, ofte siden quæles af Tørne; men vi haabede, at de ogsaa kunde finde god Jord, og vi vidste, at Sæden kan ligge længe i Jorden, og dog spire, dog bære Frugt. Have vi ikke, blandt mange ulystelige, ogsaa haft glædelige Erfaringer, baade hvor vi forud lovede os dem, og hvor vi forud mistvivlede? Hvor ofte have vi ikke saaledes under den nærværende Kriig Præster modtaget Skriveller fra deres tidligere Confirmander, hvori Disse takkede dem, for hvad de havde lært af dem, og bevidnede, hvormeget dette nu var dem til Gavn og Trøst. Denne Betsignelse af deres Arbejde blev dem vel neppe blot til Deel fra dem, hos hvilke de strax bleve Virkningen vaer, men ogsaa fra Saa-danne, paa hvilke de først syntes intet Indtryk at have gjort. Overalt ere der vel kun meget Faa, som vilde sige, at de i deres Ungdom havde strax haft den rette Christelige Tro, og bevaret den, og haft den virksom i deres Hjerter; men, dersom dette siden blev dem til Deel, da var det, fordi der senere kom beleilige Tiider, da den Sæd, der tidligen blev nedlagt, kunde spire. Havde der ingen Sæd været nedlagt, da havde der Intet

været, som kunde spire. "Hvorledes skulle de troe paa Den, om hvem de ikke have hørt? Men hvorledes skulle de høre, uden der er Nogen som prædiker?"

Istedenfor denne Fremgangsmaade formænes nu Præsterne til at sige deres Confirmander: "Der er Intet saa hæsligt, som at lyve, og dobbelt hæsligt er det at lyve paa det hellige Sted; kunne I derfor ikke med fuld Tro og Ret aflægge Løftet, da bliver hellere borte; det staaer Eder ganske frit for." Der høres Intet om, at det kirkelige foreholdes den Unge, hvad han opgiver, naar han ikke vil bekræfte sin Daabs Pagt, hvad det betyder, ikke at ville bekiende Gud som sin Skaber, Frelser og Helliggjører; dette kunde jo synes som en Overtalelse, og Alt skal være ganske frit. Blandt de Unge nu, som høre hine Forestillinger af deres Præster, ville der maaskee være Nogle, som derved føres ind paa Tvivlens Bei fra den barnlige Troes, som sige sig selv: Det kan vel være, at min Tro ikke er saa ret, saa fast, saa levende, som den burde være, maaskee vil mit Løfte ikke være Gud behageligt; saa vil jeg hellere afholde mig derfra; — og derved ville da Disse, ofte for stedsse, være overgivne til den sorgelige Grublen, der i den senere Tid tager Overhaand hos saa Mange, "som altid lære, og aldrig kunne komme til Sandheds Erkiendelse." Endnu Flere ville der være, og deres Antal vil stedsse forøges, som kun altfor gierne tage hine Formaninger til Indtægt, og sige: Altsaa behøve vi ikke at gaae til Præsten, behøve ikke at sidde blandt de Andre, og skamme os, fordi vi ingen Ting have lært; vi kunne i den Tid gaae og drive, eller arbejde, og faae desto høiere Løn; Præsten siger os selv, at vi ikke behøve at lade os confirmere, at vi kunne komme ligesaa godt igiennem Verden uden Confirmation, og det see vi ogsaa paa -Beer og Poul, de ere ikke confirmerede, og ere dog ligesaa gode Karle, som nogen Anden.

— Venner og Brødre! var det ikke bedre, om vi talede til vore Confirmander om den Mand, der sagde: Jeg troer, Herre, hielp min Bantro! og hvem Herren dog ikke forstod; om vi lærte dem at bede, som jeg nylig hørte i en Prædiken af en fortræffelig Prædicant: "Kommer jeg end til dig som et svagt Menneſte, Herre min Gud! ogsaa en Spurv og en Svale finder et Ly under din Helligdoms Tag?"

Paa ſamme Maade opfordres Præſterne til at ſtille ſig ved Daaben og foreholde Forældrene, at, derſom de ikke ſelv have Troen, da nytter det ikke, at deres Børn blive døbte; tager dem kun hjem, og lader dem opvære uden nogen Forbindelſe med Chriſti Kirke, da kunne I ſandſynligen ſkaffe Eder ſelv den Glæde, og dem den Ro og Fordeel, at de ſtedſe blive udenfor! — Er det ſaaledes, vi opfylde vor Herres Befaling, ſom ſendte ſine Tienere ud paa Veiene, at de ſkulde ſamle dem, de fandt, Onde og Gode, paa det Huſet maatte blive fuldt? Biſt nok ſkulle vi alvorligen paamine om at iføre ſig Bryllupſklædningen; men om da den Enkelte er værdigen ſmykket, derom gjøre vi ſikkert i de fleſte Tilfælde bedſt i at overlade Herren Dommen. — Der blev ſagt til de Gamle: "Bee Hyrderne, ſom omkomme og adſprede min Hiord! ſiger Herren. Derfor, ſiger Herren, Iſraels Gud, til Hyrderne, dem, ſom lede mit Folk: I have adſpredt mine Faar, og fordrevet dem, og ikke beſøgt dem —" (Jer. 23, 1. 2.)

Diſſe Lider kaldes demokratiſke, men ſandelig, der gaaer en grundariſtokratiſt Aand igiennem dem, ikke Adels-Ariſtokratiets, men Penge-Ariſtokratiets, Intelligent-Ariſtokratiets, hvortil nu ogsaa kommer de formeentlig Retroendes Ariſtokratie, en Aand, ſom udſondrer Enkelte til at vinde Livets Foræbling, medens man med dyb Foragt opoffrer de mindre Begunſtigede. See vi hen til Skolerne, da vil man for alle Ting have høiere

Bondebønder, hvilke selvfølgelig kun de mere Velhavendes Børn eller Ungdom kunne søge, (dersom de ellers vilde, hvilket Erfaringen ikke synes at vise). Skulle disse komme istand i nogenledes tilstrækkeligt Antal, ville økonomiske Hensyn nødsage til at indskrænke de sædvanlige Almueskølers Antal, og i de tilbageblevne at udvide Underviisningen saaledes, at den ikke kan komme Alle til Gavn, og at de i Bilkaar og Gvne mindre Begavede maae forsummes. Man vil affstæffe Skoletvungen — forstaa det vel, det er ikke en Tvang, der vres mod Børnene for at faae dem til at gaae i Skole, (dette henhører under Huustugten,) men en Tvang paa Forældre og Huusbønder, at de ikke skulle holde Børnene fra Skole. Er denne Skoletvang affstæffet, da, mener man, vil der dog blive et stort Antal Børn tilbage i Skolen — maafee, og maafee ikke; i det mindste, dersom I affstæffe Religionsunderviisningen i Skolerne, skulle I vel see, hvor megen Indest Gvres Skoler ville beholde i Folket. Men, naar Skoletvungen er affstæffet, vil det i alt Fald kun være de Velhavendes Børn, der ville have ordentlig Skolegang; de fattige Børn — ja, siger dette Aristokratie, der vil dog stedse være Dplysning i Landet, naar der er et stort Antal Menneester, som have nydt en udvidet Underviisning; med fattige Dagleieres Børn faaer det at gaae, som det kan. I Kirken lægges der nu ligeledes an paa et Aristokratie, der skal være et lidet sluttet Selskab, uden hvis Forstanderes Samtykke Ingen skal kunne gaae ind eller gaae ud, som vedtager nogle Sætninger og Regler, hvilke Enhver skal underkaste sig, og de, der giøre dette, kaldes de Troende; de Andre kan man vel endnu ikke ved Tvang holde ude, saa forsøger man det ved Forestillinger: hvad ville I i vort Samfund, hvor I dog ikke høre hjemme, thi I dele dog ikke vor Tro; I behøve jo dog ikke at høre til noget Troessamfund, og dersom I endelig ville det, da kunne I

vælge, hvilken Sect der bedst staaer Eder an, eller gaae til en anden Præst. — maaskee flere Mile borte, dersom han vil modtage Eder; vi ville helst være befriede for Eder, og tillige for Eders Børn, thi de ere dog ikke Børn af Troende, og der er ikke mere nogen Daabstrang (— Evangebaab, har her aldrig været; denne gaaer ud paa at tvinge Den, som skal døbes, hiin paa at forhindre dem, der ville afholde Børn fra Daaben). Altsaa, sig de, der fortrinsviis kalde sig Troende, gaaer kun I tilligemed den Slægt, der opvoxer i Eders Huse, ud paa den brede Bei, som faar uden Hyrde; vi skulle ikke uleilige Eder med vore Formaninger, tværtimod skulle vi gierne understøtte Eder, hvor I maatte behøve det, for ret at stille Eder fra den Menighed, I forhen tilhørte. — Brødre! der er Den, som har sagt: "Seer til, at I ikke foragte Een af disse Smaa!"

Gaae vi over til Brudevielserne, da finde vi med Gæt, at en forunderlig Undest for de saakaldte borgerlige Ægteskaber; paa hvilke for saa Alar siden hos os Ingen tænkte, er vaagnet, vel ingenlunde hos Folket, men hos dem, der mene sig opløstede over Mængdens Fordomme, og man strider derfor som for en dyrebær Sag.

Det har ogsaa fra først af maattet erkjendes, at efter de ved Grundloven tilstaaede Friheder kunde Indførelsen af borgerlige Ægteskaber blive nødvendig, dog som en Undtagelse, der, som alle Undtagelser, burde gøres saa fælden som muligt, og hvorved der stedse i den offentlige Mening vilde hæfte en Plet, som vi i det mindste ikke skulde søge at udslette.

Betragte vi Sagen i Almindelighed, da er det unegteligt, at der kan gives et aldeles retmæssigt og kristeligt Ægteskab uden Vielse, naar nemlig de Paagiældende levede i et Land, hvor enten Vielsen var afføffet, eller hvor ingen Præst kunde have til at forrette den. Naar i saadanne Tilfælde Brudgom

og Brud i Vidners Overværelse eller paa en anden lovgylbig Maade erklærede, at de overtog alle et christeligt Ægteskabs Forpligtelser, da vilde deres Ægteskab af enhver Regering blive erkiendt som gyldigt, hvilket ogsaa af vor er steet, dog med den Bestemmelse, at Ægteskabet, saasnart Omstændighederne tillode det, skulde kirkeligen indvies.

Det er fremdeles unegteligt, at ethvert Ægteskab har en borgerlig Side, at der ere visse Betingelser for dets lovlige Stiftelse, som ethvert Lands Lovgivning har at fastsætte, og som det egentlig vilde tilkomme den verdslige Øvrighed at paa-see. Derfor siger ogsaa Christian den Tredies Kirke-Ordnings: "Med ægte Personer paa Ægteskabs Begne have Guds Ords Tienere Intet at stifte, uden at give og vie dem tilsammen, og at undervise deres bekymrede Samvittigheder, alt Andet hører den verdslige Øvrighed til." Det har derfor ofte været omtalt og ønsket, at Præsterne kunde fritages for hvad der tilhører denne Side af Ægteskabet, og naar det ikke er steet, da har det fornemmeligen beroet derpaa, at dette for de Paagældende vilde være forbundet med forøget Uleilighed og Bekostning. Ogsaa have hos os Præsterne ved den nylige Forbindelse, der hidtil har bestaaet, og forhaabentlig, om endog med nogle nærmere Bestemmelser, fremdeles vil bestaae mellem Kirke og Stat, mangen anden Embedsøgierning at udføre i Statens Tjeneste.

Naar det fremdeles er bemærket, at der har været Ægteskab længe før der var Christendom i Verden, da er dette ligesaa sandt, som det er vanskeligt at indsee, hvad man deraf vil ulede. Der har ogsaa forinden været Mennekeliv i Verden, men, da Christendommen indkom i Verden, arbejdede den paa at gjøre hele Livet, og dermed ogsaa Ægteskabet, christeligt. Fra dens første Tider af søgte derfor Kirken at forpligte sine Med-

lemmer til ved deres Ægteskaber at søge den kirkelige Belsig-
 nelse, i hvilken Henseende vi kunne henvide til Dr. Rudelbachs,
 med sædvanlig Bogkundskaab affattede, Skrivt om det borgerlige
 Ægteskab. At denne Belsignelse var, hvad vi kalde en Copu-
 lation, synes at fremgaae af Tertullians Udtryk om Ægte-
 skaber, "som Kirken stifter eller sammenknytter" (conciiliat. Ad
 uxorem II. 9); i alt Fald er det Hovedsagen, at Kirkens Ind-
 vielse blev fordret til et kristeligt Ægteskab. Det forstaaer sig,
 at det varede længe, inden det kristelige Element kunde gien-
 nemtrænge Lovgivningen, inden Folk og Stat kunde blive kriste-
 lige, og at derfor de borgerlige Ægteskaber vedbleve, og bleve
 erkendte som lovlige uden kirkelig Biesse. Men dette var en
 Levning af Hedenskabet, og til dette skulle vi dog ikke vende til-
 bage. Dersom endog den Etymologie var rigtig, hvorefter
 "Hedenskab" skal betyde hvad der har været hos Folket fra
 Arildstiid (hedenisfra) og Hedning sølgelig det gamle, naturlige,
 forkristelige Menneste (Danstere 1851 S. 46); da kunne vi
 sandeligen ikke finde dette "meget uskyldigt;" det er just dette
 Væsen, Christendommen ved alle de Mibler, der staae til dens
 Raadighed, har arbeidet paa, og skal arbeide paa, at affstae.

Efterhaanden seirede den kristelige Anskuelse, og Ægte-
 skabets Anerkiendelse i Staten blev knyttet til den kirkelige
 Biesse. Vel erklærede man ikke de Ægteskaber, der vare ind-
 gaaede uden Biesse, for ugyldige, men man fordrede dog, at de
 skulde sanctioneres af Kirken. Men blandt den romerste Kirkes
 Overgreb var ogsaa dette, at den tilegnede sig Afgiørelsen af
 alle Ægteskabsager, ogsaa af dem, der meest vedkom de borger-
 lige Forhold, og at den, som de Schmalkaldiske Artister sigte,
 gav og udførte uretfærdige Love om Ægteskaber. Dette Aag
 blev affastet ved Reformationen, og, da man angaaende afstil-
 lige indvillkede Spørgsmaal henvendte sig til Luther, vægrede

han sig ikke blot ved at have med saadanne Spørgsmaal at gløse, som henhørte under det juridiske Forum, men han gif endog i den Iver saa vidt, at han erklærede Egtteskabet for en verdslig Sag, og vilde have det overladt til Enhver, om han vilde lade sig vie eller ikke. Nogle reformeerte Theologer gif endnu videre, og det synes, som om Brudevielsen blev ganske afstøffet i Holland.

Imidlertid udgav dog Luther en Vielsesbog.¹⁾, og i Fortalen dertil siger han om Egttestanden: "Efterdi man har gjort saa megen Stads af Munkes og Nonners Indvielse, hvis Stand og Væsen dog er idel Menneſſebigt og ingen Grund har i Skriften: hvor meget mere skulde vi ære denne gudelige Stand og paa langt herligere Maade velsigne den, bede for den og smykke den! Thi om den endskøndt er en verdslig Stand, saa har den dog Guds Ord for sig, og er ikke opdigtet eller stiftet af Menneſſer, som Munk- og Nonnestanden; derfor skulde den ogsaa hundregange billigere agtes aandelig end den klosterlige Stand. — Ogsaa paa det unge Folk maa lære at betragte denne Stand med Alvor, og holde den i Ære, og ikke saa stammelig derved drive sit Narrefas. — De, som først have indstiftet, at man skal føre Brud og Brudgom til Kirken, have sandelig ikke holdt det for en Spøg, men for fuldt Alvor;

¹⁾ Denne Bog er skreven længe før Luthers Dødsaar 1546. Naar ogsaa i den Erlanger Udgave af Luthers Værker ved Irmscher (XXIII 208) ved Fortalen staaer Aarstallet 1546, da hidrører dette upaatvivseligen derafra, at Bogen, som ogsaa udtrykkelig anmærket, er aftrykt efter den Wittenbergſke Udgave af Luthers Værker. Irmscher har selv foranført en Udgave af 1534. Fortalen fandtes allerede (som af Prof. Engelstoft bemærket i Berlingske Tidende Nr. 24) i den danske Messebog af 1535, og Niederer har beskrevet en Udgave af den lille Katechismus fra 1529, hvorved Vielsesbogen allerede fandtes (Nachrichten zur Kirchen-Geschichte und Bücher-Geschichte, II. 98 ff.)

thi der er ingen Tvivl om, at de jo derved have villet hente Guds Betsignelse og Menighedsens Bøn o. s. v.”

Hvorvel altsaa Luther overlader til Enhver, om han vil lade sig vie, eller ikke, viser det sig dog klarligen, hvor høit han agtede den kirkelige Betselse. Heller ikke vare alle andre Theologer enige med Luther i at ansee Egtetabets som en blot verdslig Sag. Saaledes siger Martin Chemniz — maastee den skarpsindigste Theolog, den lutherste Kirke har havt: — ”Efterdi Egtetabet har i Kirken sin Regel i Guds eget Ord, og der i Egtetabsager træffe mange Tilfælde, der vedrøre Samvittighederne, kan Kirken ikke aldeles og ligefrem henvisse Egtetabsagerne fra sig til den verdslige Dyrighed, som det stæer i Sagerne om Arv og deslige.”¹⁾ Og ligesom det snart blev erkendt, at det var nødvendigt i anden Henseende at indføre en fast Skik og Orden istedenfor den, der ved Reformationen tildeels var forstyrret, saaledes stæede det ogsaa med Hensyn til Egtetabet i de fleste protestantiske Lande, og det blev uden Tvivl snart den almindelige Mening, som vi finde udtalt hos Hollaz, at Egtetabet stiftes ved det gienfaldige og løslige Samtykke, men at til at fuldbyrde et kristeligt Egtetab udfordres den kirkelige Betsignelse, for at der kan være offentlig Bidnessbyrd om de Paagielendes løslige Egtetab, for at de kunne paamindes om Egtetabets hellige og uopløselige Baand, om den guddommelige Betsignelse, om de ægtetabelige Pligter, om Taalmodighed i dets Gienvordigheder; og for at de nye Egtetfolk kunne ved høitidelige Bønner befales til Gud, Egtetabets Stifter.²⁾

¹⁾ Examen Concilii Tridentini (Genev. 1634) pag. 437.

²⁾ Examen theologicum, P. 4. C. 4 qu. 7.

Dr. Rubelbach har (S. 43 ff.) fremført endeel Bidnesbyrd om denne Sag, men da de af ham ikke ere fuldstændigt og nøiagtigt anførte, ansee vi det, for at forebygge Misforstaaelser, ikke for overflødigt at gennemgaae dem paany.

Vi begynde med en "ogsaa kirkehistorisk vel motiveret" Betænkning af det juridiske Facultet i Halle. I denne Betænkning siges virkelig, at, da den præstelige Vielse intet væsentligt Stykke er af Ægtestanden, kan den, naar Ægtestabet fuldbyrdes paa et Sted, hvor det borgerlige Ægteskab er indført, med Ret og god Samvittighed efterlades; men der siges ogsaa, at "Vielsen er en gammel priselig Skik, som ved Ægtestabets Indstiftelse er bleven brugt selv af Gud, saa det synes, som om Gud selv ved sit Exempel har banet Velen til den præstelige Copulation og Vielse", og at "Vielsen er at ansee som en almindelig Kirkeskik, hvilken for god Tugts og Ordens Skyld bør bibeholdes, hvorfor den, naar Ægtestabet fuldbyrdes paa saadanne Steder, hvor den er indført, ikke uden Synd kan efterlades", hvilket Udtryk endog gientages to Gange¹⁾.

Snar S. 44 f. anføres af Joh. Gerhard, siger Denne ikke i sit eget Navn, men, efterat han har anført de Grunde, der kunde bruges for Vielsens Nødvendighed til et Ægteskab, og deriblandt den meget vægtige, at "et Ægteskab, som kun er sluttet ved de Paagiældendes Overeenskomst og ved Ord, er tilfældigvis denne Overeenskomst, er en blot borgerlig Contract, men de Christnes Ægteskab er en hellig Pagt, en hellig Sag, og derfor bør til hiin borgerlige Contract den kirkelige Velsignelse komme til, hvorved det bliver en hellig Pagt", fremsætter han Grundene for den modsatte Mening, hvoriblandt de ommeldte Ord forekomme. Derpaa siger han sin egen Mening,

¹⁾ Boehmeri Jus ecclesiasticum Protestantium III. 1291 sqq.

som gaaer ud paa, at "den præstelige Belsignelse er nødvendig til et rettelig ingaaet Ægteskab, ikke formedelst nogen særdeles guddommelig Befaling, eller efter Ægteskabets Natur, men formedelst den kirkelige og borgerlige Anordning, der er indført med Hensyn til den offentlige Nytte og Anstændighed"¹⁾.

Spener siger rigtignok, hvad S. 46 er anført, men han siger tillige, at han "agter Vielsen som en, saavel gammel, som viseligen indført kristelig Skik, som endnu dertil allevegne er bekræftet ved Kirke-Anordninger og kristelige Love, saa at Enhvers Samvittighed er forbunden dertil, og altsaa ikke kan forbigaae den uden Synd"²⁾.

Hvad paa samme Side tillægges Mosheim, tilhører ikke Denne, der, som bekendt, ikke fik sit Bæst fuldført, men hans Fortsætter, Miller. Miller begynder med at erklære, at, da Gud ikke er Forvirringens, men Fredens Gud, og derfor Alt bør stee sømmeligen og med Orden (1. Kor. 14, 33. 40), og da saavel Tillysningen som Vielsen ere overeensstemmende med de Christnes almindelige Pligter, og i Særdeleshed med den store Pligt at begynde Ægtestanden paa den retteste og billigste Maade, saa behøver Intet at anføres om Forpligtelsen til, for Guds Skyld at underkaste sig disse Dyrighedens Anordninger. Men, da disse Anordninger ikke er en guddommelig Lov, men kun en Kirkens Forskrift, "som altid bør iagttages, naar Menneſter tillade, at det kan stee uden at krænke høiere Pligter", vil dog i sidstnævnte Tilfælde Ægteskabet være retmæssigt, om endog Bekræftelsen enten ved den præstelige Copulation eller ved en anden offentlig Act ikke kan have"³⁾.

¹⁾ Loci theologici. Ed. Cotta. XV. 393 sqq.

²⁾ Theologische Bedenken, herausg. von Heinicke. S. 153 ff.

³⁾ Sittenlehre der heil. Schrift. VIII, 195 ff.

Baumgarten siger, at Vielsen "ikke egentlig beroer paa nogen guddommelig Indstiftelse, men er indført for god Ordens Skyld, paa det at ikke blot denne Forbindelse offentlig og paa en høitidelig Maade kan blive bekendtgjort i Overværelse af Vidner, men at den ogsaa kan blive begyndt paa en gudstienstlig Maade med Bøn og Guds Ord, og derved helliget" ¹⁾).

Reinhard siger vel, at Tillysning og præstelig Vielse ere blot borgerlige (?) Indretninger, som ingen Indflydelse have paa Ægteskabets indvortes Retmæssighed; men han tilføier dog, at "det maa være Christne selv meget behageligt (!), at deres Ægteskabsløfte og Begyndelsen af en saadan vigtig Stand, som Ægteskabet er, helliges ved religiøse Høitideligheder" ²⁾).

Ammon endelig — hvem jeg for min Deel tilstaaer ingenlunde at kunne henregne blandt "de store Theologer" — siger, hvad S. 49 er anført; men han bemærker tillige, at "det er vist, at den kirkelige Vielses Oprindelse blandt de Christne fører tilbage til de tidligste Tider, og at man der, hvor den blev forsømt, stedse igien fandt sig foranlediget til at indstærpe den ved gentagne Love" ³⁾).

Vi tilføie endnu den berømte danske Theolog Brochmand, som paa forskellige, mere eller mindre tilstræffelige Grunde ikke vil erkiende noget Ægteskab, hvor den kirkelige Betsignelse mangler ⁴⁾).

Derfor vi nu endog vilde indrømme de foranstøttede Theologer enhver af deres Aaastande, og vi da vilde spørge dem, om vi gjorde Ret i, i vor Folkekirke at overlade det til deres

¹⁾ Evangelische Glaubenslehre. III. 663.

²⁾ System der christl. Moral, 3. Aufl. III. 376.

³⁾ Handbuch der christl. Sittenlehre, 2. Aufl. III. 379.

⁴⁾ Systema universæ Theologiæ. Ed. 5. II. 570.

frie Valg, som ville indgaae Ægteskab, om de ville lade sig vie, eller ikke: da ville de med een Mund svare: Ingenlunde! Skiondt et Ægteskab kan være retmæssigt og gyldigt uden kirkelig Vielse, saa bør denne dog kun forbigaaes under særdeles Omstændigheder. Den er indført i de viseste Hensigter, thi et Ægteskab bør ikke slutes uden tydelig Erkiendelse af de Pligter, de Paagiældende derved overtage, uden udtryffeligt Erklæring, at de ville opfylde dem, uden Formaning dertil, som dog vel rettest og virksomst udgaaer fra Kirken, og ikke uden et Blik opad til Ægteskabets Stifter, thi Ægteskabet bør dog i Særdeleshed "helliges ved Guds Ord og Bøn."

Men uden Tvivl have de fleste ældre Theologer, i deres Iver mod den romerskkatholske Anskuelse af Ægteskabet som et Sacrament, ikke tilstrækkeligen betænkt, hvad vi ovenfor efter Gerhard have anført, at Ægteskabet er en hellig Sag, en hellig Pagt, og at derfor, hvad der kan hellige det, maa komme til den borgerlige Contract. Skiondt der virkelig ved denne Heilighed, og i stedse stigende Grad, ere fremkomne Øttringer, der synes at antyde, at man tilsidst vil fordre det som en borgerlig Rettighed at kunne indgaae Ægteskab paa Tiid, eller samtidigt med Flere: tør vi dog haabe, at man endnu ved det borgerlige Ægteskaber vil paalægge de samme Forpligtelser, som hidtil ved de kirkelige, og at hine Slags Ægteskaber ville, som "stridende mod Sædeligheden og den offentlige Orden", blive anseete for utilladelige. Men at vi endnu tør forudsætte dette som Folkets almindelige Bevidsthed, hidrører derfra, at der hidtil stedse ved Stiftelsen af Ægteskab er fordret en religiøs Sanction. Thi al Sædelighed — vi troe, at Enhver, om end ikke i Diebliffet, dog ved nogen Eftertanke, maa indrømme dette — al Sædelighed hviler paa en religiøs Grund. "Der er noget Mystisk ved Kongemagten", hørte jeg engang en Mand

offentlig sige, hvem man ellers ikke pleier at regne blandt Mystikere; dette gielder ogsaa om Egtetabets; ja ved Alt, hvad der paabyder ubetinget Grefrygt, hvad der med en indre Myn-dighed giver sig tilkiende ved et "du bør" eller "du tør ikke", er der noget Hemmelighedsfuldt, men denne Hemmelighed er saa aabenbar, gjør sig saa umiddelbar gieldende som et Virkeligt, at man altid har priset dem som de Adleste, der vare villige til, naar det krævedes, for dette Hemmelighedsfulde at opoffre Alt, hvad der gaafte tydeligt viste sig for Sandserne.

Det er just det Forsærdende ved Indførelsen af de borgerlige Egtetaber, at Egtetabet derved berøves sin Hellighed, og synker ned til en borgerlig Contract. Bliwer man staaende alene ved dette Begreb; da paatrænger sig snart det Spørgsmaal, hvorfor man ikke, ligesom ved andre borgerlige Contracter, tør indrette denne, som man vil, naar man blot derved ikke krænker Andres Rettigheder, hvorfor de Paagieldende ikke ved Egtetabets Indgaaelse kunne forbeholde sig — maastee med nogle Bestemmelser med Hensyn til Børnene — med fælles Samtykke igien at ophæve det, ligesom Handelsmænd saaledes træde ud af Fællesskabet? Unegtelig ligger der ved Forbringen om at kunne unddrage sig den kirkelige Vielse den Tanke til Grund, at Egtetabsbaandet derved givres løsere; saaledes mener man, at Napoleon, som dog anordnede den kirkelige Vielse for Medlemmerne af hans Familie, selv ikke vilde underkaste sig den, fordi han vilde holde sig Skilsmisjen fra sin første Gemalinde aaben¹⁾).

Vi tale her kun om Folkekirken. De fordærvelige Følger, det vilde have i denne at indføre det borgerlige Egtetab, ere i

¹⁾ See Ammon anf. St. S. 378, hvor der henvises til Memoires du Duc de Rovigo I. 402.

Dine faldende, og hvilken eneste Fordeel vil man opnaae derved? — Det er utaaaleligt, siger man, at skulle vie Personer, om hvilke man veed, at de hverken have beraadt sig med Gud i Himmelen, eller med deres eget Hiertelag, eller med Slægt og Venner. Det maa tilstaaes, at dette kan være ubehageligt; det er ogsaa ubehageligt, at skulle formane, hvor man har Grund til antage, at Formaning vil være forgievet; det maa være Dommeren ubehageligt, at skulle affordre en Eed, hvor han maa forudsætte, at det bliver en Meneed; men derfor skal der dog være Formaning og skal der dog kræves Eed. Pader os kun giøre vor Pligt, trolig, alvorlig af Hiertet; det Øvrige er ikke vor Sag; men mangen Gang ere ogsaa her de Sidste blevne de Første, og de Første de Sidste; mangt Ægteskab, som blev indgaaet Iersfindigt eller af egennyttige Hensyn, er siden blevet et lykkeligt og hæderligt Ægteskab, og hertil bidrog den Bevidsthed om Ægteskabets Hellighed, som de, der indgik det, fordi de maatte underkaste sig den kirkelige Vielse, ikke ganske kunde gaae, idet de gif dertil, og som blev næret og styrket ved denne.

Kun derover kunne Præster med Grund besvare sig, at de ved Vielsen af Personer, hvis tidligere Ægteskab uden tilstrækkelig Grund er ophævet, skulle forkynde dem "som rette Ægtefolk for Gud og Mennesker". Men her gielder Besværingen ikke Sagen selv, men Ritualet, hvorfor ogsaa en anden Form blev foreslaaet Udkastet til et nyt Kirke-Ritual S. 71. Det er at beklage, at den moderne Tænkemaade har nødsaget eller foranlediget Regeringerne til at være altfor eftergivende med Hensyn til Skilsmisser; men ogsaa, naar Fraskilte indgaae et nyt Ægteskab, bør dette ikke skee uden kirkelig Vielse. Om deres Værdighed eller Uværdighed skulle Præsterne ikke tiltage sig

Dommen, hvilken det ofte er meget vanskeligt at sælde, da saa Meget beroer paa ganske individuelle Omstændigheder.

Det fortienner Paaskiønnelse, at Folkethinget har indskrænket et Forslag, der greb ind i Folketikkens vigtigste Anliggender, til Ægtefæder udenfor de anerkjendte Troessamfund eller mellem Medlemmer af forskellige Samfund, ligesom og, at Comiteens Forslag har i Thinget modtaget adskillige Modificationer, hvilke man ikke kan Andet end billige. Imidlertid viser det ogsaa her, hvor vanskeligt det er, ved Lovgivningen at udtage et enkelt Stykke, naar ikke det hele sammenhørende Æmne tillige underkastes en Overveielse, og at man derved ikke kommer ud over de Forlegheder, man vilde undgaae.

Bed det foreliggende Lovudkast dreier Alt sig om Begrebet af "anerkjendte Troessamfund", men dette Begreb er i vor Lovgivning endnu ikke saa bestemt, at det med tilstrækkelig Sikkerhed kan anvendes. Thi hvad bør der kræves, for at et Troessamfund kan anerkjendes? og hvilke ere for Diebliffet hos os de anerkjendte Troessamfund?

At de baptistiske Samfund eller Sæcter ikke ere deriblandt, derom ville Alle være enige, ligesom deri, at alle disse endnu her ere saaledes uden Orden og Regel, at der ikke kan tænkes paa at give dem Rettigheder som anerkjendte. Det er endog uvidt, hvor mange de ere, og hvorved de adskille sig, og man maa derfor ofte sammenfatte dem under een Benævnelse; de kaldes nu, efter deres første Fremtræden her i Landet, sædvanligten baptistiske. Egentligen burde Navnet "Baptister" reserveres for de Troessamfund, der under dette Navn bestaae i andre Lande, og som efterhaanden vare blevne rolige og ordnede kristelige Samfund; de forkaste, vistnok med Urette, Barnebaaben, men i Øvrigt indeholder deres Lære intet Anstødeligt; de opdrage deres Børn i den kristelige Religion, have ordent-

lige Skoler, dannede Forstandere eller Præster, og der er Intet til Hinder for at anerkende dem som christelige Troessamfund. Men saasnart de gaae ud for at gjøre Proselyter blandt alle-rede Døbte, da er det klart, at de falde under Kategorien af Gienløbere, og det viser sig da ogsaa snart, at de anabaptistiske Uordener ledsage deres Komme. De herværende Baptister ere allerede faldne fra hinanden i det mindste i to Partier; Mor-monerne fandt ved deres nylige Optrædelse i Aalborg strax 23 Tilhængere, af hvilke de Fleste vare Baptister, og som da nu bleve døbte tredie Gang; formodentlig ville ogsaa adskillige Erik-Jansenianere slutte sig til dem; disse ere allerede døbte 3 Gange og skulle saaledes døbes 4de Gang. Det er egentlig disse Secter, der have fremkaldt Tanken om de borgerlige Ægteskaber, og her kan man kun indvende Lidet derimod; deres Ægteskaber ville da i Folkets almindelige Mening om trent nyde samme Afgtelse, som deres Daab og deres øvrige Væsen.

Anerkendte maae derimod de reformeerte Menigheder kal-des, og vor Lovgivning har efterhaanden søgt at bringe dem i næsten lige Berettigelse med de lutherste. Men da burde man vel, forinden man giver en Lov, der ogsaa angaaer dem, have adspurgt dem, om de fremdeles vilke erkiende Personer, der, ved at indgaae Ægteskab med Nogen, som tilhører det lutherste eller et andet Troessamfund, forbigaae den kirkelige Vielse, og lade sig nøie med den borgerlige Contract, for deres Medlemmer. Dog kan man sige, at de reformeerte Menigheder heri ikke ere behandlede anderledes, end den lutherste.

Anerkendt er det mosaiske Troessamfund. Men skulde det skee, at dette Samfund faldt fra hinanden i tvende Partier, da vilde det Spørgsmaal opstaae, hvilket af begge der er det aner-kiendte, eller om de begge skulde anerkendes.

De største Banfæligheder ville ogsaa her møde med Hensyn til den romersk-katholske Menighed. Den er unægtelig anerkendt, men under visse Betingelser, som ikke mere kunne gøres gjældende, og i hvis Sted hidtil intet Andet er sat. De katholske Præster have hidtil været Østerrigske Legationspræster, som bleve bestillede og lønne af Keiseren af Østerrig. Det var efterhaanden bleven dem tilladt at fungere ogsaa for de saa herværende Katholiker, som ikke hørte til de fremmede Gesandtskabers Personale. Det blev herved forudsat, at de vilde rette sig efter de her gjældende Anordninger, da de ellers, ifølge Forordningen af 19 September 1766 Artikel 11, kunde, efter foregaaende Anmeldelse og Aftale med den fremmede Minister, strax forvises Kongens Riger. Man maatte ogsaa vente, at en venstabelig Magt ingen Banfælighed vilde gøre ved at tilbagefalde en Legationspræst, som gav grundet Anledning til Besvær. Hvad i Særdeleshed de blandede Ægtefælder betræffer, da skulde Bielsen steds forrettes af den lutherske Præst, som da havde at paasee, hvad Anordningerne foreskrive. Under de forandrede Omstændigheder ville Forholdene, efter Forlydende, blive anderledes; og, naar Keiseren af Østerrig ikke mere bestikker og lønner de herværende katholske Præster, ville de blive udnævnte af en fremmed Biskop; de ville fungere her i Landet uden at have erholdt nogen Autorisation af den danske Regering, uden at have indgaaet nogen Forpligtelse til at overholde de her gjældende Anordninger; i Overtrædelses-Tilfælde vil man ikke have, som hidtil, at vende sig til en venstabelig Magt, Keiseren af Østerrige, men til en i flere Henseender fiendtlig Magt, den katholske Hierarchie, hvis Myndighed over sig Præsten alene vilde erkiende. Saalænge derfor ikke den herværende katholske Menigheds Forhold, i Overeensstemmelse med Grundlovens § 83, er ordnet ved Lov, eller

i det mindste dens Præsters Forhold til den danske Stat er ordnet, skjønnes det ikke, at det kan have lige Rettigheder med de anerkjendte Troessamfund, eller at Staten kan ansee sig beskyttet med Hensyn til de Ægteskaber, hvor Vielsen alene forrettes af en katolsk Præst.

I det Foregaaende er der søgt at oplyse, hvor vigtigt det er, at Bevidstheden om Ægteskabets Hellighed bevares levende i Folket, og ved Indgaaelsen af Ægteskabet rækkes og befæstes hos de Paaagielbende, hvorfor de blot borgerlige Ægteskaber, da de herefter neppe ganske kunne undgaaes, burde gives saa sielbne, som muligt. Det sees derfor ikke, hvorfor det ved blandede Ægteskaber, hvor begge Parter høre til Troessamfund, som have Brudevielse, og hvis Vielser af Staten anerkjendes som efter Lovene gylbige, skulde være tilladt at tilfidesætte den kirkelige Vielse og blot nøies med den borgerlige Act. Da fremdeles de fra Folketirken afvigende Troessamfund vistnok ifølge Grundloven kunne gjøre Forbring paa Rettigheder, men derfor ikke paa lige Rettigheder med Folketirken, saa vilde det i flere Henseender være heldigt, dersom ved slige Ægteskaber, naar den ene Part tilhører Folketirken, Vielsen stedse skulde forrettes i denne, hvorefter det dog stedse, som hidtil, maatte staae de Paaagielbende frit, ogsaa at lade sig vie i den anden Kirke. I Tilfælde af, at Balget mellem begge Kirker bliver frit, vil Fordelen for det Meste være paa den katolske Kirkes Side, da denne aldrig vil undlade, fornemmelig for at kunne bemægtige sig Børnene, at gjøre det til en Samvittigheds Sag, at den katolske Vielse vælges. Det er bekjendt, at ingen katolsk Præst nu tør forrette en Vielse, medmindre en Forpligtelse indgaaes til at lade alle Børnene opdrage i den katolske Religion, hvilket ogsaa for det Meste vil stee, naar Lovgivningen i denne Henseende ingen fast Regel har foreskrevet. Skulde undertiden en anden

Bestemmelse forud være truffen, men denne siden kan forandres, da er det i Skriftet om "Grundlovens Bestemmelser" S. 17 f. oplyst, for hvilket pünktigt Overhæng især den qvindelige Deel vil være udsat, og hvor let Egtetabets Harmonie derved vil kunne forstyrres.

Hvor mange Hensyn der endog ere at tage, og hvor lidet man endog bør ansee Arbeidet som let, naar de fra Folkekirken afvigende Troessamfunds Forhold skulle ordnes ved Lov, kan man dog, hvad de Samfund betræffer, som allerede i det Indre have eller kunne erholde en ordnet Forfatning, tænke sig dette i Overeensstemmelse med Grundloven nogenledes tilfredsstillende udført. Derimod vil dette have næsten uovervindelige Vanskeligheder med Hensyn til de Troessamfund, som egentlig usurpere dette Navn, idet de hverken have nogen Troesbekiendelse eller noget Sammenhold, men i alle Henseender ere fluctuerende, som ingen Skoler have, ingen Forstandere med den dertil fornødne Dannelselse, som i Dag samle sig med megen Ophævelse, og maafee om kort Tiid ere næsten forsvundne, eller gaaede over til andre Anstuelser. Det kan ifølge Grundlovens § 81 ikke formenes dem at samle sig i Stilhed til Gudsdyrkelse, men vilde man tillade dem at gjøre deres Sammenkomster offentlige, da vilde det kun tiene til at foranledige saadanne Uordener, som have fundet Sted paa flere Steder. Den vanskeligste Opgave herved er, hvorledes man skal sørge for, og forviise sig om, at Børnene erholde den fornødne Underviisning. Maafee er der intet Andet at gjøre, end hvad Comiteen har foreslaaet, hvor udfyldestgiørende endog dette er. Men dersom man meente derved at være kommen ud af alle Forlegenheder og at kunne undgaae al Tvang, da vilde man uden Tvivl feile. Hvad der meest ligger denne Slags Menneffer paa Hierte, er sædvanligen, at affondre sig, at bryde ind paa den bestaaende Orden, at vise

en uovervindelig Trods, og, naat een Leilighed hertil er dem betagen, finde de let en anden. Saaledes vilde der saubynligviis findes Forældre, der erklære det for at være imod deres Samvittighed at lade deres Børn møde for Skolebestyrelsen, især naar de der ogsaa træffe Folkekirken Præster, for at lade sig prøve, endog med Hensyn til religiøse Begreber og Kundskab i Bibelhistorien. I Tilfælde af Bægning vil man da, enten maatte anvende Tvang, eller have givet en Lov uden Lovskraft.

Muligen er, inden disse Blade komme for Lyset, dette Lovforslags Skiebne afgjort. Det var ogsaa her langt mindre dette Forslag, der havde for sig, end den Retning, den Synsmaade, hvorefter det oprindelige Forslag et fremgaaet, formedelst hvilken det har fundet Forsvarere, og man stedse paa ny maa vente lignende Forslag, som der vil blive anvendt al Kraft og Kunst for omfider at sættes igiegnem. Endnu medens dette skrives, fremkommer (see "Fædrelandet" Nr. 36) et nyt, "efter at have hørt paa Benner's Raad, og efter at have paa ny overveiet Sagen," affattet Forslag, som ikke gaar ud paa Undtagelser for de afvigenbe eller, som de tilforn ret smukt kaldtes, fremmede Troessamfund, det er, som ingen Rod have i Folkelivet, men paa i hele Folket at afskaffe ethvert Spor af, at vi have været og fremdeles vilde være et christeligt Folk.

Det bliver saaledes stedse tydeligere, at den egentlige Hensigt er at opløse den danske Folkekirke, hvorfor man endog begynder at haane dette Navn selv. Til dette Foretagende, som paa ingen Maade kan bringes i Samklang med Grundloven, have, som det pleier at ske ved revolutionære Bestræbelser, meget forskiellige Partier forenet sig, og vi vilde nu ikke undersøge de forskiellige Bæreggrunde, som her drive mod det samme Maal; men det Spørgsmaal paatrænger sig: Hvoreledes er det

muligt, at retfærdige Mænd kunne opbyde Alt, hvad de for-
maae, for, imod Folkets almindelige Ønske, at sætte Forslag
igennem, der sigte til at løse Folket fra den kristelige Kirke,
for med al Iver og Kraft at nedbryde de Foranstaltninger,
hvilke kristelige Regeringer gennem saa lang en Række af
Tider have søgt at grunde til at udvikle, til at udbrede, bevare
og befæste Kundskab, Gudsfrugt og Sædelighed i Folket?

Vi vente det Svar: "J see, hvor Lidet der ved alt dette
er udrettet, og dette maa være Bevist nok for, at man maa
begynde Sagen paa en anden Maade." Men først negte vi
Forudsætningen: der er ikke udrettet saa Lidet. Vel ere vi ikke
i Besiddelse af den Bægt, hvorved vi kunde udfinde, enten deres
Tal, som skulle antages, eller deres, som skulle forkastes; vi
vide det kun altfor vel, hvor Mange der ere, i hvilke det aande-
lige Liv er udslukt, eller i hvilke det kun ulmer saa svagt, at
deraf hverken Lys eller Varme eller Kraft lader sig fornemme,
eller paa den anden Side i hvilke det kun blusser op i en vild,
fortærende Flamme. Men hvilken Dans skalde ikke i disse Aar
med endnu inderligere Kierlighed have sluttet sig til sit Folk,
og ikke blot fordi vi have haft store Farer at møde, svære Byr-
der at bære tilfammen, men fordi det klarere har vist sig, hvad
der boer i Grunden af vort Folk! Vi have seet i vore Høre
det rolige sindige Mod til at gaae Farerne imøde, den Udhol-
denhed under Savn og Smerte, den Orden og Mandstugt,
den Velvillie mod Benner og Fiender, som have erhverpet dem
Agtelse og Hæder vidt over Landene; vi have seet dem vende
tilbage, under Folkets Jubel, i al Bædendehed, uden den mindste
Norden; vi have seet i Hiemmet den Trost mod Konge og
Fædreland, den Agtelse for Gød og Pligt, den Beredvillighed
til at modstaae Uret og Trødsel, den Ufortrødenhed til at
bære de nødvendige Byrder, den Deeltagelse og Hielpsomhed,

der saa ofte have trøstet os over de Dage, om hvilke vi maatte sige, at vi ikke havde Lyst til dem. Følge vi kun vor Stands Fordomme, naar vi antage, at alt dette for saa stor en Deel skyldes det kirkelige Samfund, som Folket hidtil har bevaret, at det vilde have været anderledes, dersom i vort Land Kirkens Grundvolde havde været rokkede, saa at Sædelighedens skønne Bygning ikke havde kunnet opføres derpaa? Lær Nogen virkelig for Alvor negte, at det har havt gavnlig, dybt indtrængende Virkning paa vort Folk, at ethvert Menneske iblandt os fra sine første Dage af blev knyttet til Christi Kirke, at han opvokse under dens Ey, ikke blev sendt ud i Verden uden dens Underviisning og Formaning, at Kirken saa mange Gange, paa saa mange Maader under Livets Forvirring mindebe om sig, at den, efter alvorlig Paamindelse, samlede Menigheden om Forsoningens Bord, at i den Ægteskaberne bleve helligede, at den alvorlige Røst lød iblandt Gravene, og at ved alt dette Bevidstheden blev vækket og bevaret, at der er Det, som er helligt? Der er endnu Meget, Meget, Meget tilbage at udrette, i Folket og i hver Enkelt; men er det paa denne Maade I ville virke fuldere, velsignelsesrigere, naar I selv tilspærre Eder Veien til at kunne indvirke paa Folket, naar I raabe ud i Mængden: Gaaer I kun roliggen Helligdommen forbi, seer roliggen paa, at de falde sammen, der er Ingen, som forlanger, at I skulle ansee dem som Eder vedkommende? Under disse Forhandlinger har man hørt Ord nok, der sigtede til Kirkens Nedbrydelse; har Nogen fra den Side hørt et Ord til dens Ophbyggelse?

Misforstaaelse, vil man sige; vi ville visseiligen ogsaa, at Christi Kirke skal bestaae paa Jorden, og vi kiende den Forjættelse, som tilsiikrer, at alle Helvedes Magter ikke skulle faae Overhaand over den. Ja, jeg kiender ogsaa Forjættelsen, og troer den, og trøster mig ved den. Men have I ikke hørt det

Ord fra den samme Mund: "Vend om! Hvis ikke, da kommer jeg snart over dig, og vil flytte din Lysestage fra dens Sted?" og har denne Trusels forfærdelige Opfyldelse ikke vist sig i Verden?

"Men", siger man fremdeles, "vi ville jo ingenlunde, at der ingen dansk Kirke skal være, ville jo ingenlunde afstaffe Guds Ords Prædiken eller Naadens hellige Midler. Kun er det vor Mening, at, efterdi Kirken er bleven saa forværret, saa død, efterdi den store Mængde af dem, der hidtil have gieldt for dens Medlemmer, ikke fortiene dette Navn, ingen Kierlighed have til Kirken, ingen bestemt Tro, ikke føre et gudeligt Liv, Mange af dem endog et høist forargeligt, saa ville vi stille Kirken af med disse Medlemmer; derimod ville vi begynde en ny Plantning, danne en ny Kirke, som virkelig skal være de Helliges Samsund; af den ville vi have Ret til at ubelufte dem, der ikke have den rette Tro, eller ikke føre det rette Levnet, hvorved vi dog omhyggeligen ville sørge for, at de intet Tab lide i borgerlig Henseende. Naar vi da have dannet et saadant ægte kristeligt Samsund, hvorover vi kunne raade, og for hvilket vi derfor kunne staae til Ansvar, da ville vi ved den saakaldte indre Mission søge at indvirke paa de Andre, vi ville udsende betroede Sendebud, som skulle indbyde dem, der ville komme; men af disse ville vi Ingen modtage uden dem, der kunne bestaae den rette Prøve." — Vi see her tydeligen, hvad vi ovenfor have kaldt den aristokratiske Aand; der skal være et libet privilegeret Udvalg, hvilket Kirkens Gode skal være forbeholdet, derimod foragter man den upriviligerede Mængde saa dybt, at man Intet vil gjøre for at holde den tilbage fra Forbærvsens Vej, at man ret søger at holde den ude fra enhver Forbindelse med Kirken, paa det ingen Formaning skal spildes

paa den, paa det den hellige Menighed ikke skal besmittes ved deres Nærværelse.

Istedenfor den danske Folkekirke, hvilken Grundloven, uagtet de Friheder, den tilstod, vilde hævde, som vistnok, ligesom ethvert større Samfund, maatte samle Onde og Gode, hvor Klinten maatte groe mellem Hveden, men som stiftede sin Forbindelse næsten med Enhver af Landets Indvaanere, saasnart han saa denne Verdens Lys, og søgte at vedligeholde den, indtil hans Been hvilede i dens Ly, som søgte at binde Menneskene til sig og til hverandre ved Troens og Kierlighedens Baaend, hvis Omforg vel saa ofte var forgiøves, men som dog ogsaa har indvirket, meer eller mindre, tilbligere eller silbigere, men dog velgiørende paa Utallige: istedenfor den ville vi have endeel separatistiske Samfund, der ikke sielden ville arbejde mod hverandre, og da med stor Iver, og fylde Landet med Controverser. Thi mellem denne Slags selvraadige Menigheder lader sig ingen Enighed vente. Nogle ville stille sig hen ved Indgangen med saa mange symboliske Bøger, som de kunne saa fat paa, fordre Anerkiendelse af hvert Bogstav deri, og mene derved at kunne bevise deres ægte Christendom, og deres Slægtskab med de store Mænd i Kirkens Fortid; Andre ville for alle Ting have Gudfrygtigheds Ekin, de have sat en Lov: "Smag ikke, rør ikke, tag ikke derpaa!" (Kol. 2, 21.) og kun ved Overholdelsen af den vente de Sielenes Frelse; atter Andre ville have en genialist Christendom med nye Forestillinger og Begreber. Men alle Partiers Hævninger ville være enige i at fordre Frihed, ubegrændset Frihed, til at sende hvem der ikke anstaaer dem saa langt bort fra sig, som muligt, og til inden det Omraade, de have afstuet sig, at — beherske Samvittighederne. Saa nær grændser ogsaa her Frihedsraabet til Fordring om vilkaarlig Herstermyndighed. Seer her den egentlige hierarchiske Aand! I

sege den saa ofte, hvor den ikke er at finde; her har den iført sig en Skiffelse, saa man kan tage og føle derpå.

Og dog er Friheden en dyrebart Sag; dens Følelse har giennemstrømmet mig ved hele dette Arbejde, jeg haaber ogsaa, at man her ikke vil misliende en fri Mands Tale. Derfor vil ogsaa jeg for min Deel nu slutte med at fremsætte et "Forslag om Troessfrihed". Det er ikke et Forslag, som giennem de sædvanlige Stadier skal bane sig Vej til at indtage en Plads i den udvortes Lovgivning; det gielder alene den indvortes Lovgivning, hvor ethvert Menneske har sit Veto og sit Placet. Du har ikke opgivet din Frihed, fordi du vil leve i et Samfund, om der endog deri kan være Afstilligt, som mindre staaer dig an, og fordi du erkender, at du maa underkaste dig de udvortes Former, uden hvilke intet Samfund kan bestaae, og som ikke Enhver kan faae indrettet efter sit Hoved. Men Troen, den er vistnok ethvert Menneskes eget og inderste Anliggende, hvorover han ikke skal lade Andre raade. Det er derfor kun de Servile, paa hvilke det kan gjøre stærkt Indtryk, naar der nu gives saa megen Ophævelse af de forskiellige Lærdomme, der siges at føres i Kirken og Skolen. I Virkeligheden forholder det sig ingenlunde, som man gjerne vil skildre det. I Skolerne vilde det ingen Nød have, dersom man ikke havde saa travlt med at modarbejde de befalede Lærebøger og at begunstige Selvraadighed. Og i Kirkerne er der nu vel neppe nogen Præst i Danmark, som prædiker imod Evangeliet; men "Evangeliets Fylde" — af! vi vilde Alle saa gjerne tilegne os den og udtale den langt bedre, end vi formaae; men hvor den allfor meget fattes, der vil denne Mangel have den sorgelige Virkning, at Kirken bliver tom; ikke, at der affødtommes nogen Forvirring. Men selv om der i Prædiken forekommer Noget, hvorved Tilhøreren tager Anstød, da er det for det Første jo

ikke sagt, at Tilhøreren har Ret; det kunde maaskee tiene til at oplyse ham bedre, end han var oplyst, og han skal jo ikke blot søge Prædicanter, der snakke ham efter Munden; men dernæst skal jo Tilhøreren ikke give sin Tro hen i et andet Menneſtes Vold, ſaa at han blindt lod Denne raade derover. Naar endog en Apoſtel ſagde: "Jeg taler ſom til Forſtandige, bømmer I det, jeg ſiger!" da gielder dette ſaa langt mere om vor Tale i Menigheden. Her kunde man maaskee ret paſſende anbringe Noget om "det almindelige Præſtebømme", hvorom der føres ſaa megen forvirret Tale.

Der blev for en Tiid ſiden i et af Landets geiſtliche Conventer fremsat det mærkelige Spørgſmaal, hvor Meget man behøver at troe. Det var, ſom om Troen var Spørgeren en Byrde, hvoraf han gierne vilde bære ſaa Lidet, ſom mueligt, men derſom Pluraliteten beſluttede, at der ſkulde troes Mere, da var han ogſaa villig dertil. Det blev i den Anledning med Rette bemærket, at der her mindre ſkal ſpørges om Qvantiteten end om Qvaliteten, hvorledes man troer. Og hvorledes troer man da, naar man først ſkal ſee paa Veirhanen, fra hvad Hjørne Vinden blæſer, for at erfare, hvad man ſkal troe, naar man lader ſig føre omkring, ſnart til den crasſeſte Bogſtav-Tro og ſnart ganſte nær til Katholicismens Enemærker, og da omſider dybt ind i Rationalismen? Hvor advarende burde i diſſe Tider den gamle Formaning lyde: "Vorder ikke Menneſters Trælle!"

Iblandt de glædelige Fremtoninger, — vi optage dette Ord efter en af vore talentfuldeſte Forfattere, — der under diſſe Forhandlinger have viiſt ſig, er den Gienklang, en Roſt har fundet, der nylig (ſee "Fædrelandet" Nr. 26) havde ſig mod den "Troen paa, at det er i det Udvortes, Feilen ſtiffer, at det er en Forandring i det Udvortes, der behøves, Foran-

bring i det Udvortes, der skal hjælpe os," mod den "usalige Forverling af Politif og Christendom, en Forverling der saa let kan bringe en ny Art Kirke-Reformation op og i Mode, den bagvendte Reformation, der reformerende sætter et nyt Slettere istedenfor et gammelt Bedre." Den begavede Forfatter vil tillade mig endnu til Slutning at laane hans Ord: "At Christendommen, som har Livet i sig selv, skal frelles ved de frie Institutioner, dette er i mine Tanker en aldeles Misstiendelse af Christendommen, der, hvor den er sand i sand Inderlighed, er uendelig høiere og uendelig friere, end alle Institutioner, Con-stitutioner o. s. v."

Den 27de Februar 1851.

Tillæg.

Om Luthers Ægteskab.

Da Luther, den forhenværende Munk, ægtede en forhenværende Nonne, var det ikke Andet end man kunde vente, at hans uforsonlige Fiender, af hvilke de Fleste ikke styede noget Middel, hvor uværdigt det endog var, udbredte de skammeligste Rygter om denne Forbindelse. Sandheden var imidlertid saa klar, at den snart gjorde sig almindelig gielbende. Vel vedbleve adskillige katholske Stribenter, dog for det Meste af det ringere Slags, at gientage disse Bagvædsfælseser; men, da Sagen imidlertid ved de nøiagtigste Undersøgelser var bleven tilstrækkeligen oplyst, agtede man ikke videre derpaa.

I den protestantiske Kirke var det nogle nyere Theologer forbeholdt i denne Henseende at søge at kaste en Skygge paa Luthers Charakter. Dog havde der allerede tidligere været nogen Forvirring i Angivelserne. Ikke blot findes det første Datum — formodentlig oprindelige ved en Feilskrivt — urigtigen anført; men, da, som nedenfor skal blive beviist, det egentlige Bryllup fandt Sted den 13de Junii 1525 i muligste Stilhed, og Luther Dagen efter, den 14de, indbød nogle Venner til

et Maaltid, men det sædvanlige Bryllupsgilde først blev holdt den 27de, opstod der nogen Uvisshed om Dagen, hvorfra Ægteskabets Begyndelse skulde regnes. Dog antog ogsaa de, der kun ansaae hvad der foregik paa de førstnævnte Dage for en Forlovelse, at den kirkelige Vielse havde fundet Sted, men paa sidstnævnte Dag.

Saaledes, da Greven af Mansfeld, i Anledning af en Bemyndning, han havde maattet høre imod Luther, at Denne "ikke havde levet i Ægtestanden, men befundet sig i et uægteskabeligt Liv", havde desangaaende forlangt Erklæringer fra Vedkommende, svarede det theologiske Facultet i Wittenberg under 8de Jan. 1630 blandt Andet, at de intet egentligt Document om dette Ægteskab havde foreskrevet, da man i forrige Tider ikke havde pleiet at optegne Meget, især om en Begivenhed, som dengang var Byen, Landet, ja hele Verden bekendt; men de bibragte dog adskillige Efterretninger, som nedenfor skulle blive benyttede, og de bevisste af Byens Registratorer, at Luther havde givet et Giestebud den 14de, og et andet den 27de; det første ansaae de for et "ærligt og offentligt Forlovelsesmaaltid"; men "die eheliche Beilage, Wirthschaft und Hochzeit" mene de at have været holdt den 27de ("Julii" er en Trykfeil for "Junii", hvilket ogsaa sees deraf, at det var Tirsdagen efter St. Hansdag). Dog anføre de ogsaa den anden Mening, at Luther havde ved Bugenhagen ladet sig copulere i Huset, og siden indvie (einssegnen) i Kirken, og de tilføiede, at endnu forrettes ofte den præstelige Vielse i Husene, og der er endnu ikke funden Nogen, som ikke havde holdt saadanne copulerede Personer for ærlige, retmæssige Ægtefolk".¹⁾ — Vi kunne derfor umulig

¹⁾ Concilia theologica Wittenbergensia IV. 47 sq. Som en Curiositet bemærkes, at dette Værk er tilegnet den danske Kong Frederik III. Det

troe, at det er paa denne Grund, at man har villet paaftaae, at Luthers Ægteskab "var ligefrem et borgerligt Ægteskab (blot i Benners Overværelse)." ¹⁾

At den sidst anførte Mening er den rigtige, er siden ved de omhyggeligste Undersøgelser blevet oplyst ²⁾, og skal nedenfor ved de paalideligste Vidnessbyrd blive godtgjort.

Catharina Bora var med 8 andre Konner 1523 flygtet fra Klosteret, og Luther synes i Særbeleshed at have antaget sig hende. Han havde søgt at forskaffe hende et anstændigt Giftermaal, men ved et af Forslagene bad hun Åmørdorf at anmode Luther om at afstaae fra denne Hensigt, og skal have tilføiet, at dersom det var Åmørdorf eller Luther, der vilde indgaae et anstændigt Giftermaal med hende, vilde hun ikke vægre sig. ³⁾ Dette Forhold mellem Begge har maaskee givet Anledning til de flette Rygter, der siden omtales, og bevæget Luthers Fader til at drive paa, at han skulde gifte sig.

Da Luther først havde fattet Beslutningen, gif han, som det laae i hans Charakter, rasst tilværks. Efter det Wittenbergske Facultets ovenanførte Beretning gif det derved saaledes til. Den 13de Junii 1525 begav Luther sig med Bugenhagen, Lukas Kranach og Juristen Apel hen til Byftriveren

Vigtigste af ovennævnte Erklæring er aftrykt paa flere Steder, nylig hos os i "den nordiske Folkeskole" 1851 Nr. 6.

1) Rubelbach, Om det borgerlige Ægteskab S. 39.

2) Fornemmelig af D. Richter, Genealogia Lutherorum 1733, og G. W. F. Walch, Geschichte der Frau Catharina von Bora. 2 Aufl. 1732.

3) Söckendorf, Historia Lutheranismi lib. 2 Sect. 5 § 5 efter Åmørdorfs Fortælling hos Scultetus. Siden havde Åmørdorf Intet med Luthers Ægteskab at gjøre, og Brylluppet kan ikke, som af Nogle angivet, være holdt i Åmørdorfs Huus, da Denne allerede Aaret tilforn var flyttet til Magdeburg; see Richter Genealogia Lutherorum S. 232.

Reichenbachs Huus, hvor Catharina siden hendes Flugt fra Klosteret havde opholdt sig, og gjorde hende Ægteskabstilbud. Dette overraskede hende saaledes, at hun ikke først vilde troe, det var Alvor, men da hun mærkede dette, indvilligede hun.

Luther var, og blev stedse, af den Mening, at man skal lade Brylluppet følge saa snart som muligt paa Forlovelsen, fordi der ellers komme mange Slags Hindringer og Brøvl (Gewerres) ved onde Tunger, Bagtalere og Benner paa begge Sider. "Havde jeg", siger han, "ikke strax og i Stilhed holdt Bryllup, saa at kun saa Folk vidste derom, saa havde de Alle forhindret det, thi alle mine bedste Benner strege: Ikke Denne, men en Anden"¹⁾. Dog kan man ikke antage, at han strax vilde tage sin Brud hjem med sig, som hun stod og gik, og Melancthon siger os ogsaa, at Brylluppet først fandt Sted om Aftenen. Vi have nemlig et Brev fra Melancthon til Camerarius af 21de Julii, hvori han skriver: "Da forsiellige Rygter ville komme til Eder om Luthers Ægteskab, har jeg i dette Brev villet melde Dig Sandheden, og hvad jeg mener derom. Luther har den 13de Junii usformodentlig ægtet Bora, uden forud at meddele Nogen af sine Benner Noget derom, men om Aftenen indbød han Pommeraneren (Bugenhagen), Maleren Lukas og Juristen Apel til Aftensmaaltid, og holdt Bryllup paa sædvanlig Viis"²⁾. Ordet sponsalla har Melancthon ikke brugt, da han skrev paa Græsk³⁾, men der er ingen Tvivl om, at han vilde have skrevet dette Ord, dersom han havde skrevet paa Latin, ligesom hans Oversættelse

¹⁾ Tischreden, Walchs Udgave af Luthers Bærfæ. XII. 1691.

²⁾ Corpus Reformatorum I. 753.

³⁾ ἐποίησε τὰ εἰδικμένα προτέλεια. Προτέλεια brugtes af Grækerne om de Offringer, der hørte til Bryllupsstiffene.

Mynsters blandede Skriver. II.

have brugt det. Men sponsalia bruges, "som bekiendt" — omtrent som vort "Ægteskabslovte" — saavel om det forudgaaende Tilfagn om Ægteskab, som om det, der gives ved Indgaaelsen af Ægteskabet selv¹⁾. At Melanchthon her har brugt det i den sidste Betydning, er aldeles klart, da han foran har sagt: "Luther har ægtet (*ēnne*) Bora." Saaledes siger han ogsaa i et tidligere Brev til Wenceslaus Linck: "Doctor Martin har giftet sig (*uxorem duxit*); gib det maa være til Lykke og Velsignelse! Giesterne indbydes til Bryllupsgilbet Tirsdagen efter St. Hansdag (den 27de Junii)"²⁾.

Vi have endnu et nærmere Bidne. Spalatin³⁾ har nemlig opbevaret os et Brev fra Justus Jonas af 14de Junii, hvori han skriver: "Jeg har at melde Dig en særdeles mærkværdig Nyhed. Vor Luther har ægtet (*uxorem duxit*) Catharina af Bora. Igaar var jeg tilstede derved, og saa Brudgommen liggende i Brudesengen. — — Tilstede vare igaar Lukas Maler med sin Hustru, D. Apel, Pomeraneren, (Philippus⁴⁾) var ikke tilstede) Jeg." To Dage efter skrev Bu-

1) "Sponsalia distingvuntur in sp. de præsenti, et de futuro. Illa sunt per verba de præsenti (*duco te uxorem*), hæc sunt per verba de futuro (*accipiam te in uxorem*"). Hollazii Examen theol. P. 4. c. 4. qu. 6. Hr. Prof. Engelstoft har gjort mig opmærksom paa, at denne Distinction findes i den kanoniske Ret. Gregor. IX. Decret. l. 4. tit. 1. c. 34. Sponsalia de præsenti non solvuntur per sequens matrimonium; sed sponsalia de futuro solvuntur per sponsalia de præsenti. Cfr. tit. 4. c. 4 et 5. Sponsalia og desponsatio bruges ideligen, saavel i den kanoniske Ret, som andensteds, om Vielse og Ægteskab; see f. Ex. Thorkelins Samling af danske Kirkelove S. 82. 120. Pontoppidans Annaler II. 144. 546.

2) I. c. 750.

3) Chronicon, i Menckeni scriptores rerum Germanicarum, præcipue Saxonicarum II. 644.

4) Melanchthon, der ikke ret billigede, at Luther havde giftet sig.

genhagen, hvem Spalatin kalder Ecclesiæ Wittenbergensis Episcopus, til den Samme: "Det ondsfabsfulde Rygte har forboldt, at Doctor Martin usformodentlig er bleven Ægteemand. Dog have vi meent, at dette hellige Ægteskab (istas sacras nuptias) om nogle Dage ved en offentlig Hvitidelighed burde gøres bekendt for Verden, hvorved Du uden al Tvivl vil blive indbudet."

Vi see altsaa, at Luther den 13de Junii har haadt Bryllup, at han strax har taget sin Brud hjem, og levet med hende som Hustru. Et borgerligt Ægteskab kalde vi det, som, uden Vielse, blot indgaaes for Dyrigheden. Af nogen Civil-Act, der ved denne Leilighed skulde være foregaaet, findes ikke mindste Spor, ligesaa lidt som det vides, at saadanne borgerlige Ægteskaber ellers vare indførte i disse Egne. Dette lader sig i det mindste ingenlunde bevise deraf, at Luther for tvende Personer, der havde indgaaet Ægteskab, udfædte et Vidnesbyrd, der begynder saaledes: "Gnade und Friede Allen, die diesen Brief sehen oder hören. Und sey wissend, daß dieser Johann Aureus und Catharina Dittmarin nach göttlichem Recht sich ehelich genommen, und vor diesen hernach genannten Zeugen solche Ehe bekannt haben, als nemlich Martinus Luther D. u. s. w." ¹⁾). Udtrykket "nach göttlichem Recht" saavel som den paafølgende Anbefaling synes at tyde paa, at Brudgommen har været en novus de monacho maritus, som Luther i en anden Anbefalingskrivelse kalder en anden Mand ²⁾), muligen ogsaa Bruden en forhenværende Nonne.

Derfor altsaa Luther blot havde kaldt nogle Venner til Vidner, og derpaa uden Videre taget sin Brud hjem, da havde

¹⁾ Walch X. 866.

²⁾ Gos De Wette II. 583.

hans Ægteskab været ligesaa ulovligt som vanhelligt. Men allerede de Øttringer af Luther i hans Bielsesbog, hvilkke vi ovenfor have anført, vise noksom, hvor megen Bris han for sin Deel satte paa Bielsen, og lade paa ingen Maade formode, at han ved sit eget Ægteskab skulde have tilfidsat den.

Om Luther, som Beste siger¹⁾, ved Brylluppet selv har holdt den Bøn for sin Ægtestand, som findes i hans Tischeden²⁾, maa forblive uvist, og er efter Bønnens Indhold ikke sandsynligt; dog indseer jeg ikke, hvorledes dette, som Dr. Rudelbach paaftaaer³⁾, kunde være et Beviis for, at der ikke kunde være Tale om nogen Bielse. Bugenhagen, som var Luthers Sognepræst, var tilstede, og da Alle tale om dette Bryllup, som om Alt derved var gaaet til efter sædvanlig Skik, undertagen at det var foregaaet i største Stilhed: kan da Noget tvivle om, at Bugenhagen har forrettet Bielsen? Vel have vi intet udtrykkeligt Vidnesbyrd derom, men hvorfor skulde dette ogsaa anføres paa en Tiid, da Ingen tvivlede om, at Ægteskabet var retmæssigen sluttet? Vi maae nemlig ikke tænke paa en pyntelig udarbejdet Brudetale, som paa den Tiid neppe har været i Brug; men formodentlig har Bugenhagen kun brugt en Formular, omtrent som den, Luther siden indførte i sin Bielsesbog, til hvilken Bugenhagen i de af ham affattede Kirkeordninger henviser⁴⁾. Imidlertid have vi dog af Matthesius, "Luthers samtidige Biograph", om hvem Dr. Rudelbach siger, at han "rigtignok tager Feil af Datumet for Luthers Forbindelse, men for Resten er et godt og tilforlæbeligt

1) Die Geschichte Catharine's von Bora S. 37.

2) Hos Walch XXII. 1776.

3) Berlingske Tidende Nr. 30.

4) Den danske Kirke-Ordinants Fol. 43. Den pommerske, hos Richter, Evangelische Kirchenordnungen, I. 250: "Von Portrawen"

Vidne", følgende Vidnesbyrd, som vi ville hidsette med hans egne Ord: " — Kethe von Boren, der verspricht er (Luther), eine aufrechte und christliche Ehe, mit welcher er sich am Sonntag Trinitatis, im 25 Jahr, im Namen und aufs Wort Jesu Christi im Beiseyn guter Leute zu Wittenberg ehelich vertrauen ließ, wie er auch hernach einen öffentlichen Kirchengang und ehelich Hochzeit mit ihr celebrirt und gehalten hat" ¹⁾). Her er en tydelig Afstillelse mellem Forlovelsen eller Tilsagnet om Ægteskab, som uden Tvivl fandt Sted tidligere paa Dagen, og Bilsen; thi at "ehelich vertrauen" kan betyde Andet, end at han lod sig ægtevie, skal dog først bevises. Om den tredje Act, nemlig Kirkegangen og Bryllups-Høitideligheden, skulle vi strax efter handle.

Luther havde af de ovenfor anførte Grunde, skuttet sit Ægteskab i største Stillehed, men da han derved tillige vilde give et Exempel paa, at Ægteskanden er en hellig og gubelig Stand, Munke- og Nonne-Løvet derimod kun Tant; da han derved — for at bruge hans eget Sprog — vilde trodse Satan, Paven, alle hans Fiender, og alle hans svaghjerte Venner: saa vilde han ogsaa vise, at han ikke skammede sig ved hvad han havde gjort, men efter Skik og Brug gjøre sit Ægteskab vitterligt for al Verden. I denne Hensigt gav han ikke blot Dagen efter, den 14de Junii, et Middagsmaaltid for nogle Venner, hvortil Raadet i Wittenberg, med sin Lykønskning, sendte endel Vin af forskjellige Sorter, men han foranstaltede ogsaa 14de Dagen derefter, den 27de Junii, et egentligt Bryllupsgilde, hvortil Raadet atter gav 20 Gylben og et Fad Gimbeder Øl, ²⁾ og hvortil han indbød baade inden- og udenbyes Venner.

1) Historien von Luthers Anfang, Lehre, Leben und Sterben Fol. 46.

2) Consilia Wittenbergensia I. c.

Af disse Indbydelses-Breve besidde vi endnu adskillige, skrevne, dels paa Tydsk, dels paa Latin, fra den 15de til den 25de Junii. Her ville vi deraf fremhæve enkelte Øttringer.

"Jeg har nu paa min kiere Faders Begiering giftet mig (mich verehlicht), og har isinde Tirsdag 8 Dage at holde "ein kleine Freude und Hochzeit".¹⁾ — "Jeg har ved dette Giftermaal (his nuptiis; han kalder det ogsaa conjugium) gjort mig saa ringe og foragtet, at jeg haaber Englene see og alle Diable græbe²⁾". — "Herren har pludselig, og da jeg tænkte paa ganske andre Ting, forunderligen bragt mig i Ægteskab med Catharina Bora, hiin Nonne. Giestebudet (epulum) vil jeg give Tirsdagen efter St. Hansdag, dersom jeg kan"³⁾. — "Udentvivel er et eventyrligt Rygte kommet Eder for Dre, at jeg skulde være bleven en Ægtemand. Men, uagtet det er mig selsomt, og jeg selv neppe kan troe det, saa ere dog Vidnerne saa stærke, at jeg dem til Gode og Villighed dog maa troe det"⁴⁾. — "Rygtet er virkelig sandt, at jeg pludselig er bleven copuleret med Catharina, førend jeg blev nødt til at høre af den Allarm imod mig. — Næste Tirsdag vil jeg derfor give et Giestebud til Vidnesbyrd om mit Giftermaal"⁵⁾.

Af disse Øttringer er det aldeles klart, at Luther ansaae sit Ægteskab som fuldbyrdet ved hvad der var foregaaet den 13de Junii, hvilket han selv kalder sin Copulation, og at dette altsaa ikke var nogen Trolovelse, som siden skulde fuldstændiggøres ved Vielse. Bryllupsgildet gav han efter Skik og Brug, ikke fordi nogen Vielse først derved skulde foregaae, hvor-

1) De Wette, III. 2.

2) S. 3.

3) S. 10.

4) S. 11.

5) S. 13.

for han ogsaa kun siger, at han vil give det, dersom han kan, dersom det vil lykkes (si potero, si processerit). Naar han kalder det sin "Heimfahrt", og naar Andre kalde det hans "eheliche Beilage, Wirthschaft und Hochzeit", da er det, fordi dette var den sædvanlige Benævnelse, saasom Gildet pleiede at gives i Forbindelse med det egentlige Bryllup, hvorefter det unge Par drog hjem; her var Bruden allerede tilforn hjemført. Det vilde ogsaa have været lige tværtimod Luthers ovenfor anførte, saa bestemt udtalte Mening, at Bryllupet bør følge strax paa Forlovelsen, dersom han først havde holdt en Trolovelse, og ladet denne blive almindelig bekendt, og derpaa først 14 Dage efter holdt Bryllup. At Melancthon, Agricola og vel de fleste Andre have gjort det anderledes, gjør slet Intet til Sagen.

At i Øvrigt Luther og hans Hustru paa den Dag, han gav sit Giestebud, tillige have holdt den offentlige Kirkegang, hvorom Matthæsius taler, ligesom og, at et saadant Ægtepar er i Kirken blevet modtaget med særdeles Høitidelighed, kan være rimeligt, skøndt der ellers ingen Efterretning findes derom¹⁾.

Saaledes haabe vi ikke blot at have viist, at vi Intet have paaftaaet, uden hvad vi saae os istand til at retfærdiggjøre, men, hvad der er vigtigere, at have befriet Luthers Minde fra den Mistanke, at han skulde have indladt sig i, hvad man meget træffende har kaldt "et gudforladt Ægteskab"; thi saaledes maa et-

¹⁾ Bretschneider's Theologisches Gutachten über die bürgerliche Ehe har jeg, uagtet al anvendt Umage, ikke kunnet faae at see; og hvilket Skrift af Förstemann Dr. Rudelsbach mener (Berlingske Tidende Nr. 30) veed jeg ikke; i de Skrifter af Förstemann, jeg har kunnet eftersee, findes Intet om denne Sag. Men jeg skulde tvivle paa, at disse Forfattere have kunnet anføre Noget, hvorpaa i det Foregaaende ikke er taget Hensyn.

hvert Ægteskab kaldes, hvor Vielse kan erholdes, men de Paa-
giældende udtryffeligen forsmaae at lade deres Ægteskab "helliges
ved Guds Ord og Bøn."

Efterskrivt.

Efterat Foranstaaende allerede var givet i Trykkeriet, har
Hr. Dr. Rubelbach i "Den Nordiske Folkestole" Nr. 9 med-
deelt "nogle Oplysninger betræffende Formen af Luthers Ægte-
skab", der begynde saaledes: "Spørgsmaalet er (som jeg mener
fra Begyndelsen af klart nok at have betegnet) aldeles ikke, om
Luthers Ægteskab med Catharina af Bora var et kirkeligt
Ægteskab; thi det var det."

Hermed ville man sammenligne, hvad samme Forfatter har
sagt i sit Skrivt om det borgerlige Ægteskab S. 39: "Naastee
vil man heller ikke forsmaae den Notits, at Luthers eget Ægte-
skab med Catharina af Bora var ligesom et borgerligt
Ægteskab (blot i Benner's Overværelse,) og at han senere
sanctionerede det ved en solenn Kirkegang."

Det Øvrige i disse saakaldte Oplysninger er formeentlig i
det Foranstaaende tilstræffelig oplyst.

Om den religiøse Overbeviisning.

Bemærkninger, tilfældigen foranledigede.

(Danst Ugeſkrift 1833.)

I et nylig udkommet Skrift forekommer følgende Pittning: "Man betænke, om der mellem vor Tid's ærlige Troende — det vil ſige: dem, ſom kun lyve for ſig ſelv, ikke for Andre — findes en Eneste, der ikke, ifald man kunde bevife ham Guds Tilværelſe og Sielens Udydelighed ſaa klart, ſom man bevifer en mathematisk Sætning, vilde med Begierlighed, ja med Taanemmelighed gribe Beviſet, og føle ſig uendelig lykkeligere end tilſorn? Vilde han ikke tilſtaa, at nu havde han Viſhed, medens Det, han tilſorn kaldte den faſte Tro, ikke var Andet end et Haab, og ſølgelig en Tvivl?" (Om Philoſophiens Betydning for den nuværende Tid S. 18).

Paradorer, fremsatte af aandrige Mænd, have førſt den — ikke miſundelſeſværdige — Virkning, at de vække Opſigt, de ſyſſeſætte en Tidlang den vrkeſløſe Samtale, indtil de fortrænges af noget Andet, der igien har den ſamme Skiebne; og dermed have de da egentlig ingen Virkning frembragt. Der-

imod ville de dog ikke være spildte, dersom de vække den omhyggeligere Læser til at tænke over hvad Forfatteren har meent med den paafaldende, støvende Sætning, hvad der kan tiene til at retfærdiggjøre den, og dernæst til at gjøre sig Rede for, af hvilke Grunde han selv ikke kan optage den i sin Orthodorie, i Indbegrebet af de Sætninger, han erkjender for rigtige og vil søge at gjøre gieldende, men maa vedblive at tælle den blandt Paradoxerne, det er, blandt de Sætninger, der med Rette støde den almindelige Mening. Det er dette, vi her ville forsøge i Følgende til ovenstaaende Uttring.

Den er af Mange bleven misforstaaet som et Angreb paa Religion i Almindelighed, som om det var Forfatterens Mening, at hvorsomhelst der er Tale om Tro, der maa den Talende nødvendigen enten have bedraget sig selv, eller ville bedrage Andre. Hvor langt Forf. er fra at mene dette, fremgaaer af hans hele Skrift. Det sigter til at forherlige Philosophien, og der vises stedse, hvad ogsaa udtrykkeligen siges, at "det er saa langt fra, at Philosophien vil gjøre Konst, Poesie og Religion overflødige, at den tværtimod vil staafe dem Anerkjendelse i Virkeligheden, og gjøre dette for sin egen Skyld, eftersom den ikke kan undvære dem" (S. 27.); at "i Philosophien erholde Konst, Poesie og Religion deres Retfærdiggjørelse; og at Philosophien documenterer sin egen Gyldighed ved at documentere hines" (S. 28). Da Forf. fremdeles erklærer, at "det er Religionens Natur at være en bestemt Religion, saaledes at, naar en vis bestemt Religion erklæres for den sande Religion, maae de andre nødvendigen erklæres for falske" (S. 31. 32.) saa vil Ingen ansee det som en blot Talebrug, naar Forf. tæller sig blandt de Christne (S. 8. 11.) Og naar der siges "at Gud virkelig ikke er til i den Tidsalder eller i det Land eller i det Menneſte, som ikke troer paa ham" (S. 26), da er dette vel

atter en Parador, men dette synes dog klart, at Forf. ikke anseer Troen som opløst i en blot Anen, i en svævende Længsel, og heller ikke med Andre vil have den ophævet ved Biden.

Bægten maa altsaa i foransførte Dittning ikke falde paa Ordet "Troende," men paa "vor Tids Troende," thi dette er unegtelig Forfatterens Mening, at hvad vor Tid kalder Tro, er et Residuum, et Liig, hvorefter de Andægtige samles i temmelig stupid Betragtning, efterdi de ikke have den Klogskab, som man har tillagt en berømt Statsmand, at, medens de Andre vogtede Liget, forlod han den Døde; saasnart Anden havde forladt ham. Forf. gaaer nemlig ud fra den Bestemmelse, at Stoffet, som Philosophien skal bemægtige sig, "maa høre til det Forbigangne, altsaa til Det, hvis Form er opløst, følgelig til det Døde, som Philosophien, ved at bringe det i en ny Form, kalder tilbage til Livet og til Nærværelsen" (S. 12). Vel siger han, "at den nærværende Generation ikke endnu kan have sin Philosophie, fordi den endnu er i en Krisis, det vil sige, i en Overgang, hvori Stoffet endnu er nærværende, altsaa ikke færdigt eller indlemmet i de Dødes Rige" (sammest.); men egentlig er det dog kun en Statsphilosophie, han negter den nærværende Slægt, "fordi Politiken er i vore Tider den Nærværelse, hvori den dannede Verden lever, saa at dens Stof endnu ikke er færdigt, i det mindste ikke for dem, der leve i denne Nærværelse" (S. 16); maaskee betvivler han ogsaa, at vor Tid alder kunde have sin Æsthetik, fordi han dog synes at tilstaa, at Kunst og Poesie endnu føre et — skøndt kummerligt — Liv; de tolereres dog endnu, medens den dannede Verden har afstøffet Religionen (S. 20). For Religionsphilosophien derimod synes det uanseligste Tidspunkt at være indtruffet, thi det er Forfatterens bestemte Mening, at Religionen "for den dannede Verden hører til det Forbigangne, det Tilbagelagte"

(S. 16); at, naar de Bedre have vendt tilbage til den forfaste Religion, da er det, "til ingen Nytte, thi de kunne selv umueligen faae de forbigangne Tiders Tro, men giøre i det Hvieste som visse Kvæbmænd, der, uagtet de ere nær ved Falditen, dog ikke vove at tilstaae dem selv deres Fattigdom" (S. 17); og at "Poessen har i den nuværende dannede Verden tildeels indtaget Religionens Plads" (S. 39).

Vel bemærker Forf. med Rette, at det Spørgsmaal, hvad der hører til det Forbigangne, ikke ved enhver Gienstand kan absolut afgjøres, thi hvad der er nærværende for den Ene, kan være tilendebragt for den Anden (S. 12); og, i det han deler Individerne i de Dannede og de Uannede, af hvilke Hine kunne betragtes som Menneskehedens Repræsentanter (skøndt dette Navn i egentligere Forstand kun tilkommer de Fortrinligste af dem), hvorimod de Uannede ere udelukkede fra al anden Repræsentation, end den af deres egne Personer: finder han, at visse Bestræbelser, som hos de Uannede have Nærværelsens Liv og Diebliffets Interesse, betragtes af de Dannede som et sluttet Stof, henhørende til det Forbigangne (S. 14). Som det mærkeligste Exempel herpaa anfører han, hvad her fornemmeligen vedkommer os, "vore hyppige theologiske Stridigheder, som udelukkende føres til Opbyggelse for de Uannede, medens de Dannede, som ere komne over dette Standpunct, næsten ikke afficeres deraf," skøndt "Ordførerne for begge de theologiske Partier selv maae regnes til de Dannedes Klasse" (S. 15). I Henseende til den sidste Paastand ville vi overlade det til Forf. selv at affinde sig med vore Dages Erfaring; men naar vi med disse Oplysninger vende tilbage til den forstansførte Utring, da er det vel klart, at Forfatterens, eller i det mindste hans Ords, Mening er den, at Ordførerne for den Religion,

hvilkfen han betragter fom affaffet, ere de, fom lyve for Andre, medens de ærlige, men ubannede, Troende fun lyve for fig selv.

Den, der nedftriber diſſe Linier, kan vel ifkun under mangehaande Indſtrængninger tælles til noget af de ſtridende Partier; derimod maa han bekiende fig fom en af Ordſørerne for den "affaffede Religion." Naar han beſuagtet tør haabe, at Forfatteren ikke vil tælle ham blandt dem, der lyve for Andre, men maaſtee vil antage, at han virkelig troer hvad han figer, ligefom han ogſaa forſiktrer, at Religionen for ham virkelig ikke hører til det Forbigangne, at han fornemmer den med Nærværelſens hele Liv og en Interesſe, fom udſtrækker fig over alle hans Diebliffe: ſaa følger deraf, at Forfatteren maa tælle ham blandt de Uannede. Han ſtiffer fig ogſaa meget gierne deri, i det han tydeligen erkjender, at hvad han vilde kalde Kiernen i fin Religion har han tilfælles med Uallige, fom ikke kunne henregnes til de Dannedes Glaſſe, men fom dog fortjene Navnet af "ærlige Troende," og i det han aldrig har følt fig for fornem til at gjentage de gamle Ord, at Det, fom er ſtiult for de Viſe og Kloge, er aabenbaret for de Umyndige. Naar han alſaa ſeer Odde af Forfatterens Ord om at "lyve for fig selv" vendt lige mod ſit Bryſt, da vil man ikke fortænke ham, at han, for at afværge Stødet, ſøger at oplyſe, paa hvilken Side den Tankeforvirring er, uden hvilken intet Selvbedrag vedligeholder fig.

Jeg er aldeles enig i hvad Forfatteren (S. 18) forti men tilfrækkeligt har fremsat om Umueligheden af mathematiffe Beviſer i Religionen; men er det nu virkelig ſaa, at de ærlige Troende vilde føle fig uendelig lykkeligere, derſom denne Umuelighed ikke fandt Sted, derſom man kunde beviſe religiøſe Sandheder med den Art af Klarhed, hvormed man beviſer en mathematiff Sætning? For at beſvare dette Spørgſmaal ville vi til

Exempel tænke os Sætningerne om Planeternes Størrelse og Fraastand, hvilke bevises mathematisk med al Klarhed. De Fleste, som antage disse Sætninger, antage dem blot paa Autoritet, det fattes dem paa Gyver, paa Forkundskab, eller paa Villie til den fornødne Anstrengelse, og de ere altsaa her i samme Tilstand, som de blinde Troende i Religionen — en Tilstand, der aldrig kan indeholde Overbeviisning. Men forestille vi os Saadanne, som baade kunne følge, og virkelig følge Bevisernes hele Række, da, naar de have efterregnet, hvad Andre have regnet før dem, og erholde samme Resultat, samtykke de, og sige vel, at de ingen Tvivl have om Resultatets Rigtighed. Men forestille vi os videre, at hine Sætninger vare af den Bestaafenhed, at de skulde gaae over i de Samtykkendes Bæsen, at al deres Stræben, al deres Tillid og Haab skulde være begrundet deri: vilde det da virkelig endnu forholde sig saa, at enhver Tvivl var forspunden? Erfaringen viser, at, hvor Fordomme eller en aandelig Indskrænkning, for hvilken det Store, blot som saadant, er usandsynligt, modsætte sig, der søge selv de, som dog kunde følge Beviserne, ofte de urimeligste Konster for at undvige et Samtykke, der kun var Forstandens, men ikke en deres hele Bæsen gennemtrængende Overbeviisning. Og det er ingenlunde blot Fordommen, der ikke ubetinget vil betroe sig til en mathematisk Beviisførelse, hvor ingen Anstuelse kommer til Hielp; thi saa vist som det er, at Facit af en rigtig Regning maa være rigtigt, saa tvivlsomt bliver det, om der er regnet rigtigt. Man kan, siger Fichte, gentage Regningen, man kan ved forskellige Prover søge at forviise sig om dens Rigtighed, og herved voxer stedse Sandsynligheden; men da den samme Feil paaany kunde indsnige sig, da man ved den nye Giennemregning kunde undgaae den forrige Feil, og begaae en ny, som førte til det samme, dog urigtige, Facit, saa fremkom-

mer derved ingen fuld Visshed. Fremdeles kunde der i en saadan vidtløftigere Beviisførelse let have indsnæget sig Et eller Andet, som ikke var beviist, eller man kunde være gaaet ud fra en Forudsætning, som ikke var saa ganske afgjort, eller ikke nøiagtigt nok udtrykt; kort, naar Resultatet i een eller anden Henseende ikke tilfredsstillede, vilde den mathematisk Beviisførelse neppe ubeløkke enhver Tvivl. Først da, naar Forskerens Indsigt er saa klar og fuldstændig, hans Indbildningskraft saa omfattende og fast, at han kan ligesom samle Planetsystemets Herlighed i en Anskuelse, først da hviler han med fuld Overbeviisning i den mathematisk beviste Erkiendelse, men da er ogsaa et Samtykke af en anden Art, end det, der alene stienkes det mathematisk Beviis, kommet til, det er ikke blot Forstanden, men Fornuften, det Dybeste og meest Omfattende i Mennekstet, der føler sig tilfredsstillet.

Man vil indvende, at saadanne Sætninger, som at 2 og 2 er 4, eller at alle Nabovinkler tilsammen ere lige med 2 rette Vinkler, dog ere ophøjede over enhver Tvivl. Dette er aldeles sandt, men Grunden er, at Beviisførelsen her bliver indenfor Anskuelsens Sphære, og hvor der er Anskuelse, er der umiddelbar Visshed. Anskuelses-Evnen kan ved Øvelse og Anstrengelse udvides meget (see Sibbern i philos. Archiv og Repert. 5. 2. S. 107), men hvor den ikke længere kan følge med, der indtræde de ovenfor beskrevne Tvivl. Det var vel ikke ved streng Beviisførelse, men det var dog efter mathematisk Probabilitet, at Kant, før Opdagelsen af Uranus, antog en Planet paa hiin Side Saturnus; men denne Planets Tilværelse vilde dog ikke være bleven erkiendt, dersom Herschel ikke havde søgt den frem for Anskuelsen. Jeg veed ikke, hvor stringent den Argumentation var, hvormed Hegel i sin Inaugural-Dissertation vilde bevise, at der ingen Planet kunde findes mellem

Mars og Jupiter; formodentlig var den dog mathematisk; imidlertid smeltebe den sammen ved den første Straale af Piazzzi's og Olbers's Opdagelser¹⁾. Det er saaledes ikke mathematisk Bevijser, som, naar de forlade Anskuelsens Grændser, kun medføre en middelbar Visshed, hvilkke de attraae, der ærligen søge en religiøs Erkiendelse, hvori deres Siel kan hvile, men det er meget mere den umiddelbare Visshed i Anskuelsen, de begiere; og Dette er uden Trivl Grunden, hvorfor Menneſter af religiøs Stenning til alle Tider have holdt sig til Aabenbaringer.

Forf. taler imidlertid (S. 19) med megen Foragt om vore Tiders Troende, som "gjerne vilde have en Aabenbaring fra Aandeverdenen, i den crasse Tanke, at det sandfælige Phænomen kunde lære dem, hvad Videnſkaben ikke er istand til at

- 1) Om denne Sag har en Ven meddeelt mig Følgende: "Astronomernes Mening om, at der maatte findes en Planet mellem Mars og Jupiter, var grundet derpaa, at Planeternes Afstande fra Solen, naar Mercur's Afstand tages for 4 Eenheder, udgiøre følgende Række:

Mercur.	Venus.	Jorden.	Mars.
4.	4 + 4.	4 + 2 gange 3.	4 + 4 gange 3.
.....	Jupiter.	Saturn.	Uranus.
4 + 8 gange 3.	4 + 16 gange 3.	4 + 32 gange 3.	4 + 64 gange 3.

Denne Række, som var udfundet, førend Uranus var opdaget, stadfæstedes siden derved, at denne Planet viste sig som passende deri. Den med Prikker betegnede Plads stod efter vor daværende Rundskab tom. Hegel beviste nu, at den ogsaa burde staae tom. Han vidste rigtignok, at Piazzzi kort tilforn havde troet at have fundet en ny Planet, men, da han efter en Sygdom ikke havde kunnet finde den igjen, erklærede Hegel Jagttagelsen for en Feiltagelse. Imidlertid havde den dengang unge Gauss af Piazzzi's Jagttagelser beregnet Stedet, hvor Planeten skulde gienfindes, og ved Hielp heraf fandt Olbers den. Saaledes blev Planeten Ceres's Tilværelse erkiendt saa Maanedes efter at dens Iffe-Tilværelse var beviist. Senere opdagede man endnu tre andre Planeter til, som have samme Middestand fra Solen. Sandsynligviis ere alle fire fremkomne ved en Deling af een stor Planet; denne Deling være nu fæet i Dannelsesstiden selv, eller ved en senere Sprængning." — (Som ovenfor angivet, er dette fævet 1833.)

bibringe dem." Vi ere langt fra at negte det Graadse, der ideligen lader sig tilsyne, naar Folk gabe paa Fyrsten af Hohenslohe's Mirakler eller paa R. R's Spaadomme; men det er heller ikke det Guddommelige, men snarere det Sandfælsiges og Jordistens Fremtræden, som Disse søge i de saakaldte høiere Aabenbaringer. De ere overalt mere af en magist Tendens, end af en religiøs; de ønske Beviser for Mueligheden af, i en høiere Potens end den sædvanlige at kunne bemægtige sig Naturens Kræfter, og lade disse tiene dem til Opnaaelsen af jordiste Viemeed. Heri turde vel Forklaringen af Christi Undergierninger ved Hielp af den dyriste Magnetisme være grundet, thi er det ikke Andet, da kunde vi vel haabe at komme saavidt, at vi kunde gjøre noget Lignende. Hvor snart "vore Tidens Troende" ville begynde at gjøre Guld, driste vi os ikke til at forudsige; men de chiliastiske Drømme, der stedse ligge det Sværmerie, som udgiver sig for religiøst, saa nær, ere allerede i fuld Gang. Skøndt nemlig den Slags Sværmere danne deres Himmel og Helvede sandfælsigt og jordist nok, saa generer det Ord "Himmel" dem dog noget, der er dog en vis Opføttelse uadstilleligen knyttet dertil; derfor begiere de hellere et tusindaarigt Rige paa Jorden, og Udsigten i Himmelen er dem kun fornøden, fordi disse tusinde Aar desværre ogsaa faae Ende; de ville jordist Herlighed og jordist Triumph, medens deres Modstandere ligge under og pine, og her udbreder da Chilasmen meget beleiligt sit Eldorado for dem.

Jeg er forviist om, at ingen redelig Tænkter vil sammenblende denne Higen efter Tegn og underlige Gierninger, med den Attraa, hvormed de virkelige Fromme vende sig til en Aabenbaring, som bringer det Guddommelige nærmere til dem, og, som vi sagde, giver dem en umiddelbar Visshed i Ansfaelsen. Vi tale nu ikke om en høiere intellectuel Ansfaelse, i hvilken

Sielen løsriver sig fra det Sandfelige; men ogsaa i det Sandfelige kan det Guddommelige træde frem for Anstuelſen. Tænk vi først paa Det, som i Dogmatiken kaldes den almindelige Aabenbaring, den, som til alle Tider ligger for alle Mennesker, da er det jo sikkert en Anstuelſe, naar Guds evige Magt og Guddommelighed bestues (*ἀπορα καθοραται*, siger Paulus) af Skabningen, og naar dette ſkeer, da fremkommer der umiddelbar Viſhed; ſaa lidet jeg kan tvivle om, at Skabningen er for mit Dø, ſaa lidet kan jeg tvivle om, at en Guddom aabenbarer sig deri. Det Samme gielder om Aabenbaringen i Menneskets Andre, i Samvittigheden, i alle Sielens Dybder, hvis Uttringer dog høre til Phænomenernes Verden. See vi hen til den særdeles Aabenbaring, i hvilken de Christne paaſtaa at erkiende Guddommen klareſt, da er denne viſeligen ikke en blot Samling af Tegn og Under, og Overbeviisningen beroer ingeniunde paa diſe Tegn og Under alene, thi det er ikke dette Sprog, der for sig alene tiltaler den renere Siel, og indgyder den umiddelbar Overbeviisning. Men Christus ſelv er denne Aabenbarings Middelpunct; det Billede, som ſamler sig i Sielen af den guddommelige Høiſhed, Kraft, Keenhed og Aierlighed i en Skikkelse, som den menneſkelige Opfattelſes-Tone er iſtand til at omſlutte, forenet med en Magt, hvilken Naturen og Graven vare underlagte: dette Billede er jo dog en Anstuelſe — thi at det nu er Hiſtorien, og ikke vore Sandfer, der overantvorder os det, gjør her ingen Forſkiel. Her finder den Christne, hvad han ſøger, et ſandſeligt Phænomen, hvori dog det Ewige tydeligen fremtræder, og som tilfredſtiller den religiøſe Trang; Dette, hvis Virkelighed er mig indlyſende, er mig tillige indlyſende ſom guddommeligt; alſaa er det Guddommelige aabenbaret, er kommet mig nær, og jeg kiender det, ikke ved Slut-

ninger og mathematistiske Beviser, men umiddelbart, som jeg kender Soel, Maane og Stierner.

Fors. vil uden Trivsel sige, at hvad de Troende mene at have i en Aabenbaring, det har Philosophien ogsaa, men paa et langt sikkere Maade, nemlig i Speculationen. Fors. er nemlig, som vi strax i Begyndelsen bemærkede, langt fra at negte de kristelige Ideers Gyldighed; men han synes at mene, at, efterdi Aabenbaringsbegrebet har tabt al Anseelse for de Dannede, saa maa hine Ideer nu begrundes dybere, nemlig speculativt. Vi ville her ikke indlade os paa at undersøge, om virkelig de Ideer, Speculationen hidtil mener at have, eller virkelig har begrundet, altid ere ganske de samme, og ere fuldstændigen de samme, som de, der ere indeholdte i den kristelige Aabenbaring. Vi spørge ogsaa kun i Forbigaaende, om disse Ideer oprindeligen komme til Bevidsthed i Mennesket ved Speculation, ikke ved Aabenbaring? og dersom det Sidste, om da den Aabenbaring, som førte de første Ideer frem, og vakte den endnu slumrende Bevidsthed, saaledes uden Videre kan betragtes som forældet og afskaffet? Men i det vi ere overbeviste om, at den rigtige, gennemførte, fuldstændige Speculation maa stemme sammen med Christendommen, da vil dog den egentlige Tro, det af Menneskets hele Væsen fremgaaende Samtykke, ikke kunne bevirkes paa denne Maade. Den filosofiske Erkiendelse maa dog være en videnskabeligen udviklet Erkiendelse, og denne Udvikling, hvorved det Erkiendte mere og mere danner sig til et System, maa dog paa een eller anden begrundende Maade, gennem Slutninger, Debuctioner, Beviser, eller hvad man vil kalde det, føre til sine Resultater. Men dersom det kun var paa denne Maade, at Forskeren erkendte Sandheden, dersom den ingen anden Bekræftelse havde i hans Sind, da vilde han ved Slutningen af Systemets lange Række finde sig udviklet i

alle de Tvivl, som vi ovenfor have angivet at kunne indtrænge sig endog ved den mathematistiske Beviisførelse, hvor den gaaer ud over Anstuelssen; og her i langt høiere Grad, thi vi tør dog vel nu antage det som afgjort, at ingen philosophisk Argumentation kan i Stringents stille sig ved Siden af den mathematistiske, eller, som Kant siger, at det ikke sømmer sig for Philosophien at prange med en dogmatisk Gang, eller at udsmykke sig med Mathematikens Titler og Baand, da den dog ikke hører til dens Orden (Kritik der reinen Vernunft 4 Aufl. S. 768). Den christelige Idee om Sønnens Udgang fra Faderen lader sig uden Tvivl bringe til al speculativ Klarhed, men dersom da Grandfæteren seer sig omkring i Verden, og ingensteds seer den Genbaarne aabenbaret, da vil det uden Tvivl gaae ham hermed, som med en mathematisk beviist Planet, der ingensteds lod sig finde. Og den i Speculationen fundne Christus forholder sig til den i Verden aabenbarede, omtrent som en deduceret Ven, en Ven, som vi af Fornuftgrunde havde forviiset os om engang at maatte finde, forholder sig til den Ven, der hviler ved vort Bryst.

Vi ere aldeles enige med Forf., at Philosophien ikke kan opstaae, med mindre der er et Stof forhaanden (S. 12), Noget maa være givet, som lader sig philosophisk begribe, begrunde og uddanne. Men naar vi mene, at dette Stof for Philosophien maa være noget Nærværende og Levende, da antager Forf. derimod, som ovenfor anført, at Stoffet maa høre til det Forbigangne, det Døde. Man kunde herved tænke sig Philosophien som en Anatom, der sønderlemmer et Llig, og hvis Kundskab om Delenes Structur og indbyrdes Forbindelse opgaaer, i det Legemets Skønhed og Herlighed falder sammen. I dette Tilfælde blev den hele Philosophie kun en Philosophie af Historien, og dette uden nogen Betragtning af det Nærværende, det endnu

Levende, og uden nogen Anelse om det Tilkomvende, thi "Philosophiens Stof — paaftaaer Gorf. — ligger ikke i det Tilkomvende, den er ikke prophetisk, og kan, ja vil ikke være det" (S. 7). Men Gorf. indskrænker ikke Philosophien til en blot Anatomeren, thi han vil, at den, "ved at bringe det Døde i en ny Form; skal kalde det tilbage til Livet og til Nærværelsen." Philosophen eller Philosophien synes da at maatte lignede ved et Dyr, der nærer sig af Aabster, i hvilket det opløste forraadnede Stof gaar over i en ny Organisation. Nu henhører, efter Gorf., Religionen for vor Tidsalder til det Døde, hvilket Philosophien skal bringe i en ny Form; fremdeles siger Gorf. os, at, forsaavidt man betragter Religionen som forstieilig fra Philosophien, er Religionens Form Religionen selv, Det, hvori denne bestaar, eller dens Væsen; at Religionens Form er en bestemt Form, saa det er Religionens Natur at være en bestemt Religion; og at, naar en vis bestemt Religion erklæres for den sande Religion, maae de andre nødvendigen erklæres for falske (S. 30 ff.). Det er altsaa aabenbart, at naar Philosophien her skal bringe Stoffet i en ny Form, da maa den, forsaavidt den betragtes som forstieilig fra Religionen, ophæve den bestemte Religion, der hidtil var den giældende, og frembringe en ny, naturligtvis bestemt, Religion, hvilken, i det den erklæres for den sande, maa erklære den forhen giældende Religion for falsk. En ny Religion, som Philosophien i vore Tider frembragte, kunde altsaa ikke være Christendom, den maatte tværtimod erklære Christendommen for en falsk Religion; men da var det jo stor Uret, naar vore Tiders Philosopher endnu kalde sig Christne.

Men Forfatteren siger ogsaa, at Religionen forsaavidt falder sammen med Philosophien, som den selv indeholder denne (S. 30). Da nu "Philosophien, er Sandheden selv, og intet

Andet end den" (S. 22), saa kan jeg ikke forestille mig Sagen anderledes, end at i Religionen ligger Philosophien eller Sandheden som en Kierne, og uden om denne Kierne er der i Religionen Noget, en Skal eller en Masse, som ikke er Sandhed, og dette maa da formodentlig være Det, hvori de Troende lyve for sig selv og for Andre. Men hvorfor skulde Philosophien da understøtte denne Løgn? eller hvorfor skulde den arbejde paa at sætte en ny Løgn i den forrige's Sted? "Forsaauidt — siger Forf. fremdeles — Philosophien er et Indhold i Religionen, mod hvilket Religionen udgør Formen, er denne derved forskiellig fra Philosophien, som fremstiller det samme Indhold, men i dets egen, fra Indholdet ikke forskiellige Form, og altsaa ikke som et Indhold" (S. 30). Jeg kan ikke tænke mig dette anderledes, end at Philosophen søger den nøgne Sandhed; naar han ret har seet og opfattet denne, da er hans Begreb aldeles overeensstemmende med Gienstanden, og naar Begrebet er aldeles tydeligt i hans Siel, da har den ogsaa sit Udtryk, og dette er aldeles overeensstemmende med Begrebet; den nøgne Sandhed staaer der i sin "væsentlige nøgne Form" (S. 49). I den fuldbendte Philosophie falde altsaa Begreb og Udtryk, Indhold og Form ganske sammen; der er Intet, som man blot kunde henregne til Formen, intet Smykke, men med Philosophien have vi Det, vi behøve, og intet Andet. Nu siger Forf. vel, at, da i Philosophien Stof og Form, Tanken og dens Organisation ikke kunne adskilles, fordi de ere Eet, saa søges i Philosophien Idealet ikke, men det er oprindeligen realiseret (S. 33); imidlertid kan han dog neppe Andet end antage Fremstridt ogsaa i Philosophien, og han siger jo selv, at de forskiellige philosophiske Systemer alle indeholde den samme Philosophie, kun seet fra forskiellige Kulturtrin i Menneskehedens Udvikling (S. 6); naar altsaa Menneskeheden hæver sig paa et høiere Kulturtrin,

da maa ogsaa Sandheden d. e. Philosophien (S. 23) sees fuldere og klarere. Men da den forskiellige Bestemthed i ethvert af de philosophiske Systemer er uvæsentlig for Philosophien, medens den er væsentlig for Religionen (S. 31), saa ere Philosophiens Fremstribt kun en Udvikling af den samme Philosophie, hvortilmod Forandring i Religionen frembringer nye Religioner. Men hvad skulle vi da med disse Religioner? I dem er steds det Accidentelle væsentligt (S. 32), derfor kunne de selv ikke være Menneſteheben væsentlige. Man kunde i det Hvieste indbømme, at de, saalænge Menneſteheben ikke er kommen videre, end den er, ere nyttige for at bringe Det ud i Mængden, hvori de falde sammen med Philosophien; men dette ſkeer dog kun med saamange Tilſætninger, under saamegen Dunkelhed og Forvirring, at Religionen bliver høit et indtil videre uundgaeligt Onde, og at Philosophien maa arbeide paa at afſtaffe Religionen, forſaavidt denne er forſkiellig fra hiin.

Men vi træffe ogsaa ganſke andre Dittringer hos vor Forf.; vi finde den Erklæring, ſom vi allerede have anført, at Philosophien ingenlunde vil giøre Konſt, Poefie og Religion overflødige, da den tværtimod ikke kan undvære dem (S. 27); vi finde antydet, at Philosophien ſkal føre os til "at forſtaa vor Poefie, at forſtaa vor Religion" (S. 48). Hvorledes kunde der nu være Tale om en Poefie, om en Religion, ſom vi kunde kalde vor, derſom det virkelig var ſaa, ſom Forfatteren foran har paafaaet, at Konſt og Poefie, men iſær Religionen, ere opgivne i den nuværende Kriſis (S. 23)? — en Paafand, hvilken ogsaa Enhver vil finde ubegribelig, ſom ikke har indſtrænket ſin Omgang til de Kredsſe, der "have deres Himmel og, deres Helvede i den politiffe Gæring" (S. 15), og ſom ikke ved en høit usædvanlig Talebrug, vil ubeluffende kalde diſſe

Krebses Medlemmer "de Dannede"¹⁾). Iblandt de Fordringer, vi gjøre, og hvilke i det mindste den Hegelske Philosophie forsoner med Det, som er opnaaet, tæller Forf. ogsaa disse, at forstaae vort endelige Væsen i dets subjective, sielelige Skikkelse, at forstaae Staten, og at forstaae Naturen (S. 48). Men dersom Forfatteren ogsaa her holder fast ved sin Bestemmelse, at Philosophien ikke kan opstaae, før der er et Stof forhaanden, som maa høre til det Forbigangne, til Det, hvis Form er opløst, som maa være indlemmet i de Dødes Rige: skal da vort endelige Væsen, skal Staten være opløst, før der kan philosopheres derover? skal Naturen være død, før der kan fremstaae en Naturphilosophie? skal — for at tage et andet Exempel — skal Retten høre til det Forbigangne, Afstaaede, Døde, før der kan tænkes paa en Retsphilosophie? Vi ere aldeles enige med Forf., "at Philosophien ikke kan indtræde, førend der er et Stof, som den kan bemægtige sig, ligesom efter Naturens Orden, et Barn ikke kan fødes førend der er berebt Næring for det i det moderlige Bryst" (S. 7). Men er dette da Mibbelet til at Barnet kan opnaae et sundt og kraftigt Liv, at Moderen bærer under Fødselen, og at Barnet da lægges ved det døde, henvisnende Bryst? Det er Livet i dets Herlighed, Philosophien skal betragte; i jo skønnere Fylde derfor Livet fremtræder, desto rigere vil ogsaa Philosophiens Fylde worde. Der lader sig intet fattigere tænke, end Religionsphilosophien i den Deel af det attende Aarhundrede, da man virkelig kunde sige,

¹⁾ Vi havde Lyst til her at laane Forf. Udtryk (S. 17), og kalde Disse "de Fornemme", ikke "de Dannede," hvorved vi, som det forstaaer sig, ikke blot tænke paa diplomatiske Fornemme, men paa fornemme Handelsmænd, fornemme Lærde, selv fornemme Bønder.

at Religionen hos de Dannede hørte til det Afstaffede, det Døde, og først da det religiøse Liv atter begyndte at vaagne, strømmede Raringen atter til Moderens Bryst, og Barnet begyndte paany at fremblomstre. Hvordan den franske Moralphilosophie blev, da Moralen hos de Dannede i Frankerige mere og mere hørte til det Tilbagelagte, det Afstaffede, er Alle vittterligt. Og har man da virkelig det Haab, at jo ugudelgere en Tidsalder bliver, desto gudeligere vil dens Philosophie blive? Ogsaa enhver anden Videnskab behøver et Stof, som den kan bemægtige sig; men man har dog ikke ventet paa, at Stierneerne skulde slukes, for at begynde med en Astronomie.

Hvorledes vor Forfatters Dtrringer forholde sig til den Hegelske Philosophie, er en langt ligegyldigere Sag, end hvorledes de forholde sig til Sandheden. Spørgsmaalet om denne Philosophies Resultater, hvilket dens Ophavsmand selv har gjort det saa vanskeligt at besvare, henhører mere til Philosophiens Historie, end til Philosophien selv; og vi kunne ikke negte, at Hegels Tilhængere ofte minde os om vor Forfatters Ord: "en Modesag er aldrig en alvorlig Sag" (S. 17). Vi lægge det her hverken an paa Angreb eller paa Forsvar, men tillade os blot følgende Bemærkninger, som maaskee kunne tiene til at oplyse den her omhandlede Sag.

Der ere de, som tillægge Hegel den Mening, at Religionen efterhaanden skulde ophæves ved Philosophien. Da det lavere Begreb stedse driver det høiere frem af sig, saa er hiint derved paa eengang ophævet i dette, og dog tillige indeholdt deri. Det høiere, mere fuldenbte, altsaa sandere Begreb har det lavere i sig som Element; men naar hiint er fundet, saa ophører dette at eksistere som særskilt, og er, som saadant, forsvundet i den høiere Erkiendelse. Derfor, siige de, maa denne

Philosophie have til Hensigt, i sig at fortære enhver anden Aandsretning, og saaledes efterhaanden ved Philosophien at afstasse saavel Konst som Religion, og af det Tilfældige og Symboliske i disse at fremarbejde det eneste Reale i dem, Begrebet, og saaledes fremstille dem i deres Forklarelse (see F. H. Fichte über Gegensatz, Wendepunct und Ziel heutiger Philosophie I. S. 72 ff.). Disse Følgesætninger synes vel temmelig consequent uddragne, men naar dog, efter Hegel, Religionsphilosophien har til Gienstand "vor Aands Opløstelse til Gud," naar han fordrer, at Følelsen, Hjertet, skal være opfyldt af Sagen; udvidet derved, og sanddru deri (damit weit und wahrhaft seyn, Werke XII. 324); naar han kalder Philosophien en bestandig Gudstieneste, som til sin Gienstand har det Sande, og dette i dets højeste Skikkelse, som absolut Aand eller Gud, og ikke blot at vide det Sande i dets enkelte Form som Gud, men ogsaa i hans Gierningers og Tankers Righdom, begavet med hans Fornuft at vide det Fornuftige (XI. 168); naar han anseer den tænkende Betragtning som en Ublæggelse, en Afstillelse af Momenterne i Det, hvilket vi efter den nærmeste Erfaring i os fuldbringe med eet Slag (XII. 337): saa kunne vi ikke antage, at han ved Betragtningen af Momenterne vil have det Hele og Store, hvoraf de ere Momenter, ophævet, at han ved Philosophien skulde ville ophæve Det, hvorfra den gaaer ud, vor Aands Opløstelse til Gud; men vi maae troe, at det er sin egentlige Mening han fremsætter, naar han siger: "Religionen maa være for alle Menneſter, for dem, som saaledes have rensat deres Tænkning, at de vide Det, som er, i Tænkningens rene Element, som ere komne til speculativ Erkiendelse af hvad Gud er, saavelſom for dem, der ikke ere komne ud over Følelse og Forestilling (XII. 482); og da ville vi viſe-

ligen ikke "forarge Philosophien det, at den tænker Religionen" (483).

I de senere Tider er en Forestillingsmaade bleven almindelig, hvorefter Religionen kun er noget Subjectivt, en Anelse, en Rængsel, en Svæven mellem Himmel og Jord, uden Fodfæste, en Drøm, som det vel er Enhver nødvendigt at drømme paa sin Maade, men hvorunder vi, dunklere eller klarere, have den Bevidsthed, at vi drømme; derfor gaaer Philosophien sin Vej for sig, og kun naar vi ikke philosophere, kunne vi forløste os i de religiøse Forestillinger; disse kunne vi vel ogsaa forsøge at bringe i et System, men dette har intet Samfund med Philosophien, og dets Sætninger kunne vi ikke tillægge objectiv Gyldighed. Hviske Følger denne Forestillingsmaade maa have saavel for Religionen som for Philosophien, er indbyfsende. Rationalismen, siger Prof. Heiberg træffende, er kommen til det Resultat, at Gud er urandsagelig, og under dette Resultat vil den vedligeholde Religionen (S. 16). Naar dette Resultat anvendes paa Christendommen, da forekommer, som Hegel bemærker, det Urimelige, at man siger, Gud er aabenbaret Menneskene ved den christelige Religion, og at dog Det, der er blevet dem aabenbaret, er dette, at Gud ikke er aabenbar, og ikke er bleven aabenbaret (Werke XII. 330). Imod denne Forvirring er det meget fortiensfsligt, at den Hegelske Philosophie søger at vise, at ikke blot vi staae i Forhold til Gud, men Gud ogsaa i Forhold til os, at Gud meddeler, aabenbarer sig, at vi ikke blot ere indfrænkede til at vide, at Gud er, men ogsaa kunne erkende, hvad Gud er, thi Ordet Gud fører en Forestilling og dermed Indholdsbestemmelser med sig, uden hvilke Gud var et tomt Ord. Saa Meget, siger Hegel, skal dog Religionen være, at vor Aand virkelig ankommer ved dette Indhold,

vor Bevidsthed ved denne Gienstand, at Længselen ikke blot drager Linier ud i det Tomme, at Religionen ikke blot er en Anstuen, som Intet anstuer, som Intet finder ligeoverfor sig (sammeft. 327 ff.)

Men her møde os nu ved denne Philosophie Betænkelse, som true med atter at nedstøde vor hele Erkiendelse i Subjectiviteten. Vi have ovenfor af det Skrivt, som har givet Anledning til disse Bemærkninger, anført den Vittring: "at Gud virkelig ikke er til i den Tidssalder eller i det Land eller i det Mennefte, som ikke troer paa ham; thi naar Gud ikke er i Bevidstheden, faa kan han blot eksistere som en slumrende Gud, altsaa kun i den blinde Formuft, som opfylder den ubevidfte Natur" (S. 26). Man kunde tvivle, om dette virkelig er faa alvorligt meent, om Udtrykket ikke fulde have været, at Gud er ikke til for den Tidssalder og det Mennefte, som ikke troer paa ham. Men vi finde ogsaa indfigtsfulde Mænd, der forestille sig Grund-Ideen i det Hegelske System saaledes: Univerfet i alle dets uendelige Modfætninger og Dannelser fremstille Guds Fødsels-Arbeide, i det han giennem Naturen gjør sig til Aand, for endelig deri at finde fin Selvbevidsthed. Samtlige Trin i Naturen ere kun den umodne Forberedelse dertil, ligesom de endelige Aander i Verdenshistorien kun ere de forbillende Phafer, giennem hvilke Verdensaandens Arbeide med at komme til sig selv gaaer frem. Saaledes er den umiddelbare Virkelighed i Historien ret egentlig Guds nærværende Tilstand; den er til enhver Tid det høieste Trin af hans Fremarbeidelse og Selvudvikling; hvorfor da og Hegel ganske consequent har betegnet, hvad der er fornuftigt som virkeligt, og hvad der er virkeligt som fornuftigt. Altsaa kommer Guds Bevidsthed kun til Virkelighed i den menneskelige, og først i Philosophien, med Philoso-

phen er Stabellen endt; i ham har Gud virkeliggjort sig i høieste Potents. Guds Aabenbaring i os stcer derfor ikke for Menneskets Skyld, til dets Forløsning og Helliggjørelse, men Gud gjør det for sin egen Skyld, for at holde sin Selvbevidstheds Proces i Gang; eller snarere, da Begrebet af en Hensigt ganske forsvinder i det Absolute, Gud gaaer albeles op i denne selvbevidsende Sætten og Ophæven af individuelle Aander. Derfor endes ogsaa Læren i et Slags politisk Dvælmus. Den virkelige Verden er Gud, som han for nærværende Tiid er, og herefter bliver det den høieste Wiisdom og Dyb, at være absolut tilfreds med denne virkelige Verden, hvor slet det endog i det Enkelte kan være bestaffent med den; maa dog Gud selv være tilfreds med den, da det hidtil ikke er lykkedes ham at arbejde en højere Skikkelse for den frem af sig! (I. H. Fichte anf. St. S. 67 ff.)

Derfor man endog ikke vil frikende denne Fremstilling for al Bitterhed, vil dog Ingen, som kender den Forfatter, af hvem vi have taget den, tælle ham blandt de sædvanlige Consequentsmagere, ligesom det neppe vil mangle ham paa Beviissteder for sine Paastande. Men hvor betænkeligt det endog i denne Henseende kan see ud for Systemet, eller dog for mangen Sætning, som Hegel, maaskee ikke stelden forledet af sin Lyft til at skrive philosophiske Epigrammer, har tilladt sig, kunne vi dog ikke overtale os til at tillægge ham disse crasse Forestillinger, hvorved det Evige ganske vilde gaae over i det Timelige, eller gaae under deri. Meget mere anføre vi til Slutning følgende ganske modsatte Uttring af Hegel selv: "Derfor der ved Religion virkelig ikkun skulde forstaaes et Forhold til Gud, som gif ud fra os, da tilstod man Gud ikke en selvstændig Væren, Gud var kun i Religionen, var Noget, som vi

harde sat, frembragt. Dog har det Udtryk, som vi nu brugte og badlede, at Gud kun er i Religionen, ogsaa den store og sande Mening, at det hører til Guds Natur i hans fuldkomne, i og for sig værende Selvfærdighed, at være for Menneskets Aand, at meddele sig til den. Denne Mening er en ganske anden, end den først bemærkede, i hvilken Gud kun er et Postulat" (Werke. XII. 328).

Rationalisme. Supranaturalisme.

(Tidskrift for Literatur og Kritik 1839.)

Der gives Omstændigheder, under hvilke Paastande, som vi ofte hørte uden synderligt at agte derpaa, pludselig vække vor hele Opmærksomhed og Eftertanke. Dette kan beroe paa Diebliffets Stemning, men oftere hidrører det vel derfra, at disse Paastande trænge ind i den nærmere Kreds, hvori vi selv bevæge os, saasom at vi høre dem i Møderømaalet, medens vi tilforn kun fornem dem i fremmede Tungemaal, at vi høre dem fra den Side, hvor vi erkiende videnskabeligt Liv og Dygtighed, og fra Mænd, med hvilke vi føle os venligt forbundne. Saaledes stæde det Forfatteren af disse Linier, da han i dette Tidsskrifts første Hefte S. 3 læste denne Sætning: "I Theologien ere baade Rationalisme og Supranaturalisme forældede Standpuncter, der tilhøre en forsvunden Tiid."

Det, hvortil han ved Læsningen af disse Ord sølte sig opfordret, var ikke en Undersøgelse om Rationalismen eller Supranaturalismens Grund eller Ugrund; herover har han for længesiden maattet blive sig selv klar, og han kunde intet Die-

blik føle sig fristet til at forlade det Standpunct, hvorpaa han har stillet sig, dersom man endog kunde bevise ham, at han stod der alene, at han for sine Samtidige kun var bleven en historisk Gienstand, en Levning fra en forsvunden Tid. Men ere hine Standpunkter virkelig forældede? Forholder det sig virkelig saa, at den nærværende Tid har revet sig løs fra begge hine Synsmaader og fundet en ny, der naturligtviis har sin Striid at bestaae, men hvori den gamle Striid mellem Nationalisme og Supranaturalisme er bilagt, saa at den herefter kun finder sin Plads i Beretningen om hvad der tildrog sig i forrige Tider?

Dette Spørgsmaal angaaer alene det Factiske; man skal ved dets Besvarelse ikke angive Grunde, hvorfor det Ene eller det Andet skal antages eller forkastes, man behøver altsaa ikke at enes om Principer, hvorfra man kunde gaae ud, men det er kun Vidner, der skulle afhøres, og i lige Gunst for begge Partier, thi der er ingen Seier vunden, om det end kunde bevises, at der for nærværende Tid ikke var synderlig Tale om den ene eller den anden Mening. Men det forstaaer sig, at det her ikke kommer an paa Vidnernes Mængde, men paa deres Bestaaffenhed; Sagen er ikke afgjort dermed, at man fra hver Side fremsfører et Antal Forfattere, som bekiende sig til denne eller hiin Ismus, thi en Forfatter er ikke altid en Autoritet, og det kunde være, at disse Forfattere, skiondt de endnu ikke kunde tilveiebringe nogen Døds-Attest, dog i Grunden vare afbøde fra den nærværende Tid, uden Indvirkning af den eller paa den. Vidnessbyrdene maatte altsaa søges der, hvor Livet rører sig, hvor de videnskabelige Magter samle sig til Angreb og Forsvar. — Vi ville her af flere Grunde forbigaae den danske Litteratur, og da vil man vel være enig om, at vi helst vende os til den tydske.

Men forinden et saadant Vidnesforhør kan optages, maa Spørgsmaalet først fremsættes ret klart, og dette er her ikke uden Vanskelighed.

Først altsaa, hvad er Rationalisme? — Uagtet dette Ord er blevet brugt i to Aarhundreder, turde vi dog ikke sige, at dets Betydning er aldeles afgjort. I nyere Tider have endog mange Theologer forsøgt paa at kunne undgaae Ordet, og ikke blot Saadanne, som befrygtede at bringe deres egen Lære i et tvetydigt Rygte ved at tillægge den det Navn, som dog egentlig tilkom den, men ogsaa forstandige Supranaturalister, som ikke vilde sammenblandes med dem, der af Misforstaaelse ivrede mod Fornuftens Brug i Religionsager. Disse erkjendte stedsen en *usus formalis* af Fornuften, de vidste, at det kun er ved Fornuften, Mennesket kan fornemme det Overandseliges Røster, de antog med Fr. Baader, at al Aabenbaring i sit første Moment, i det den vel er et Givet, men tillige en Opgave, kun er Princip eller Begyndelse til Erkiendelsen, men ikke dens Fuldbendelse (Vorlesungen über speculative Dogmatik S. 1. S. 34), og at denne Fuldbendelse kun skeer ved Tanken, at altsaa Mennesket ifkun kan tilegne sig Aabenbaringen ved Fornuft og Forstand, og de meente derfor, at Ordet Rationalisme ikke tilkiendegav en bestemt Modsætning mod deres Synsmaade. Men efterhaanden blev Sprogbrugen dem for mægtig, og de forskellige Partier nødtes dog til at kalde Noget rationalistisk, hvad enten dette Noget tiltalte eller frastødte dem.

Men naar vi nu skulle søge en Bestemmelse af Begrebet, da kunne vi ikke blive staaende ved saa vaskende Øttringer, som naar Budeus siger: *rationi plus quam decet tribuunt omnes, qui hodie rationalistarum et latitudinariorum nomine veniunt* (Isagoge historico-theologica I. 236), eller naar J. Møller kommer til det Resultat, at saavel Supranatura-

listerne som Rationalisternes Partier ere baade Fornuften og Skriften, men at hjint har en Tendents til at sætte Aabenbaringen over Fornuften, dette til at sætte Fornuften over Bibelen (Nyt theol. Bibl. XVI. 322). Skarpere og rigtigere siger Hr. Prof. Clausen (nysansførte Sted S. 228): "Ved consequent Rationalisme pleier man at forstaae den Tro og Lære, der antager Fornuften som Religionens eneste Kilde og Sandhedens eneste Maalestof og Regel, der forkaster Nødvendigheden og Virkeligheden af en Aabenbaring, som en paa overnaturlig Maade foranstaltet Meddelelse af Gud til sine Mennesker, der følgelig i Christus kun beundrer Menneskets Dyd og Lærerens Visdom, og i Skriftens Fortolkning og Brug lægger en given Sum af Forudsætninger til Grund, hylber som Christendom Saameget af Skriftens Indhold, der lader sig betragte som Udtryk og Betegnelse af disse Sætninger, og derimod forkaster hvadsomhelst der ikke paa den menneskelige Tænknings Vej lader sig gjøre begribeligt og giennemføeligt." I det Væsentlige stemme Wegscheider (*Institutiones theol. christ. dogmaticæ* Ed. 5. p. 39), Hahn (*De Rationalismi vera indole* p. 45 og *Lehrbuch des christl. Glaubens* S. 56) og Flere overeens hermed, og hermed maa ogsaa den Forfatter, hvis Udring har givet Anledning til disse Bemærkninger, antages at være enig, idet han siger (Tidskriftet S. 1. S. 23): "Deri bestaaer Rationalismen, at Fornuften betragtes som constituerende al Erkiendelse; den bortfierner al anden Autoritet".

Ved denne Bestemmelse ville vi her blive staaende, og vi antage det saaledes for en Inconsequents, naar Rationalismen undertiden lader det uafgiort, om den erklærer enhver overnaturlig Aabenbaring for umulig og forkastelig (*Stäudlin Geschichte des Rational. u. Supernaturalismus* S. 3). Paa den anden Side er det dog uden Tvivl urigtigt, naar Hahn (i

den ovenfor anførte Dissertation, og Bretschneider (*Entwicklung aller in der Dogmatik vorkommenden Begriffe* 3 Aufl. S. 199) næsten lade den falde sammen med Naturalismen. Om denne skulle vi siden handle; men forsaavidt den antages ganske at rive sig løs fra og modsætte sig Christendommen, da er dette ikke Tilfældet med Nationalismen, der sædvanlig gjerne vil vedligeholde nogen Forbindelse dermed; vi træffe Nationalisterne paa den Grund, der i det mindste kaldes kristelig, deres Bøger føre sædvanlig Titel af kristelige Undersøgelser, og de ansee i Almindelighed Christendommen som en særdeles Foranstaltning af Forsynet til den sande Religions Indførelse og Udbredelse (*Hase Hutterus redivivus* 2 Aufl. S. 58. 82).

Svareledes man nu endog vil betragte Fornuftens Function, da vil dog Ingen paastaae, at den udøver denne ubindret. Skiondt Fornuften er den samme i alle Mennesker, saa findes den dog ideligen omtaaget, forvirret, udygtig til med Klarhed og Fuldstændighed at opfatte Sandheden; den maa, hvad enten ved sin egen Kraft alene, eller ved den guddommelige Bistand, arbejde sig frem, ikke blot til sin Indsigt, men, for at naae denne, til sin egen fuldkomnere Uddannelse; og under denne Fremstriben kommer den paa forskjellige Standpuncter, hvilke den igjen forlader. Der var en Tid, da Fornuften gjorde sig det overmaade mageligt; den nøiedes med lutter daglige Tanter, disse udbredte den i al Bistøftighed, og Indvendingerne mødte den med forsludte Bittigheder. Dette Standpunct kan vel til Lykke ansees som forældet; dersom endnu Nogle opholde sig derpaa, da er det, fordi de have slaaet sig til Hvile, medens de Andre vandre fort; og nu vilde, til Exempel, ikke let Nogen fremkomme med saadanne Indvendinger mod Trinitets-Læren, som de, der endnu for 30 til 40 Aar siden bleve anseete som uovervindelige.

Men dersom endog Fornuften i dem, der kunne ansees som den nærværende Tids Repræsentanter, har hævet sig til et høiere Standpunct, har den derfor forladt det, hvilket vi have stillet som Rationalismens? eller, fordi Rationalismen har stiftet Stikkelse, er den derfor forældet? Meget mere er den vel fremtraadt ny, ungdommelig, smykket med alle Tidens Farver, og derfor desto mere stiftet til at gjøre Indtryk paa letbevægelige Hjerter.

Ved at udkaste Grundtræffene af den Lære, som vi forment at maatte kaldes den nyere Rationalisme, ville vi fornemmelig see hen til Strauß's Slutnings-Afhandling i hans *Leben Jesu* (oversat i Tidsskrift for udenlandsk theol. Literatur 1836. S. 180 ff.), som uden Tvivl er det Mærkværdigste i den vidtløftige Bog, og hvor vi finde det Væsentlige af denne Lære sammentrængt og frit udtalt. Til Grund ligger den Sætning, at i Gud og i Mennesket er Aandens Væsen det samme; Gud er Mennesket, Mennesket er Gud *ὁμοούσιος* (Rosenkranz Encyclopædie der theol. Wissenschaften S. 37. Strauß S. 212). I Mennesket træder Gud ud af sin Uendelighed, ind i Endeligheden, og har derved Virkelighed; men fra Endeligheden træder han igien evig tilbage til sig selv. Ved denne Identitet af det Guddommelige og det Menneskelige fremstaaer Ideen om Gudmennesket, som vi vel kunne kalde Guds eenbaarne Søn, fød af Faderen fra Evighed. Denne Idee, dette Grundbillede, er tillige Menneskets Forbillede, det Ideal, han skal tilbede, hvorefter han skal danne sig, hvorved han skal opmuntre, trøste og styrke sig. Men Ideen er her ikke et tomt Ideal; den realiserer sig, vel ikke i noget afsluttet Tidspunct, eller i noget enkelt Menneske, men i den hele Menneskehed, og dette er Guds Menneskevorden af Evighed. "Som Subject til de Prædicater, hvilke Kirken tillægger Christus, maa derfor,

istedenfor et Individ, sættes en Idee, men en reel, ikke en uirkelig. Menneskeheden er Foreningen af de toende Naturer, den er Gud, der er bleven Menneske; den er et Barn af den synlige Moder og den usynlige Fader, af Aanden og af Naturen; den er Undergiøreren, forsaavidt Aanden i Menneskehistoriens Udvikling steds fuldstændigere bemægtiger sig Naturen; den er den Syndfrie, forsaavidt dens Udviklingsgang er ulastelig, og Besmittelsen altid kun klæber ved Individet, men er ophævet i Slægten og dens Historie; den er den Døende, Opstaaende, til Himmelen Farende, forsaavidt der af Negationen af dens Naturlighed fremgaaer et altid høiere aandeligt Liv for den, forsaavidt ved Ophævelsen af dens Endelighed som personlig, national og Verdens Aand dens Enighed med Himmels uendelige Aand træder frem. Ved Troen paa denne Kristus bliver Mennesket retfærdigt for Gud, d. e. ved at gøre Menneskehedens Idee levende hos sig, bliver hvert enkelt Menneske deelagtigt i Slægtens gudmennekelige Liv" (S. 217 f.)

Ligesom nu denne Lære saaledes benytter Christelige Udtryk og Forestillinger, ligesom den ikke negter, at Christi historiske Fremtræden blev Anledning til, at Lærens Indhold kom til almindelig Bevidsthed, saaledes er dog "dette Indvids Personlighed og Skiebner" Læren paa mange Maader til Hinder. "Ideen af Menneskeheden i dens Forhold til Guddommen har ubevist foresvævet Menigheden, i det den, foranlediget ved Jesu Person og Skiebne, udkastede Billedet af sin Kristus" (anf. St. S. 219); men dette Billede, der i en saa lang Række af Aarhundreder har fæstet sig i Menneskeslægtenes Forestilling, hindrer det Billede, som vi nu efter saa mange giorte Fremstridt kunne udkaste langt fuldkomnere af en Kristus, fra at finde Indgang, og derfor maa hiint Billede mere og mere

ubslættes; til den Ende maa den evangeliske Historie opløses i Sagn og Myther, saa at et saa lidet Residuum deraf som umueligt bliver tilbage; derfor skal man "langt hellere gjøre Evangelisternes Afvigelser fra hverandre bemærkelige, end søge at forene dem" (De Wette Erklärung des Ev. Matthäi. Vorwort); derfor kan man ganske rolig see paa, at de kristne Tvivl bemægtiger sig den ene Bog af den hellige Skrift efter den anden, thi Troen hviler paa en ganske anden Grund, end Bogstaver (Baur abgenöthigte Erklärung i Tübinger Zeitschrift f. Theol. 1836. Heft. 3. S. 208 f.)

Er nu denne Lære forældet? — Det er vel sandt, at Strauss i det Væsentlige intet Nyt har fremført, at hans Gienommelighed kun bestaaer i at sige heelt, hvad Andre i lang Tid have sagt halvt, at samle, hvad tilforn var adspredt; men hvad der allerede var gammelt, har han saaledes kunnet bringe i Forbindelse med det Nye, de senere Tider have bragt, saa det vel sees, at her det Gamle og det Nye staae i nært Slægtskab; og den store Anklang, og den store Modstand, han har fundet, viser noksom, at han har forstaaet at gribe ind i sin Tid, og at de Strænge, han har anslaaet, ingenlunde ere brustne. — Vi lægge det her aldeles ikke an paa nogen Fuldstændighed, og vi ville derfor ikke føre flere Vidner; vi paastaae heller ikke, at enten de saa Forsattere, vi have anført, eller de mange, vi kunde anføre, staae ganske paa samme Grund, eller ganske stemme overeens med hverandre; vi ville overlade det til dem selv at svare for, hvorvidt de stemme overeens med sig selv; men den samme Aand vil dog letteligen gienkiendes, og Enhver, der er noget bevandret i den nyeste tyske Literatur, vil sikkert indrømme, at det ikke er med hensarne Aander, vi her have at gjøre.

Eller er denne Lære ikke Rationalisme? — Maaſkee vil dette mere blive omtvovlet, fordi man er vant til at tænke ſig Rationalismen i andre Skikkelſer, og fordi en vis Skikkelſe af den endog bekæmpes af Strauß — et temmelig overflødig Arbejde, da den, forſaa vidt den nogenſinde har kunnet gjøre ſig gieldende, virkelig er forældet. Deſuagtet kunne vi, uden at ville følge Weiſe i hans hele udførlige Udvikling (*Die evangeliſche Geſchichte* II. 464 ff.), ikke Andet end med ham at antage, at den Retning, ſom her menes, er den ſamme, til hvis Betegnelse Ordet Rationalismus er opfundet. Derſom Rationalismen beſtaaer i at antage Fornuſten for Religionens enefte Kilde og Troens enefte Norm, da vil dette vel ikke negtes om den nye fremsatte Lære. Det er os her ligemeget, paa hvilken Maade Rationaliſten mener, at Fornuſten kommer til ſin Erkendteſe, enten ved Slutning, eller derved, at Ibeerne oprindeligene ere den indprentede, eller ved Guddommens Immanents; i ethvert Tilfælde er dog den ſubjective menneſkelige Fornuſt det enefte Organ, giennem hvilket Sandheden udtaler ſig; og derſom da denne Fornuſt — ſom jo dog er al den endelige Tilværelſes Indſtrænkning og alle dens øvrige Betingelſer underkaſtet — ikke er tilſtrækkelige identificeret med den guddommelige, derſom den i ſine Tanker ikke opfatter den guddommelige Fornuſt rigtigt, reent, klart, fuldſtændigt, da har den Intet, der kan lede, berigtige, bekræfte eller fuldſtændiggjøre den, ligesom den guddommelige Kierligheds Kilder ikke flyde giennem Rationalismens tørre Egne. Ogſaa i ſin nyeste Skikkelſe ſiger Rationalismen dog endnu det Samme, ſom allerede en af dens berømteſte, hidtil uovergaaede, Ophavsmænd, Spinoza, har ſagt: *Dei æternum verbum et pactum veramque religionem hominum cordibus, hoc est, humanæ menti divinitus inſcriptam eſſe, eamque verum eſſe Dei ſyngraphum, quod ipſe ſuo*

sigillo, nempe Sul idea, tanquam imagine suæ divinitatis consignavit. (Tractatus theologico-politicus p. 144.)¹⁾

Naar vi nu herfra skulle gaae over til Supranaturalismen, da fattes os et Mellemled, thi det synes — hvilket ogsaa ofte er blevet bemærket — som om mod Supranaturalisme maa, ikke Rationalisme, men Naturalisme være den rigtige Mod sætning. Derfor nu Ordet Naturalisme kun betegne deres Lære, som alene holde sig til hvad der kaldes den naturlige Religion og forfaste den hele christelige Aabenbaring, da var den i Grunden kun ved en udtryffeliger Mod sætning mod Christendommen forskiellig fra Rationalismen; thi hvor fornemt endog mange Rationalister see ned paa den saakaldte naturlige Religion, saa forstaaes dog ved denne intet Andet end Indbegrebet af de Erkiendelser om Gud og de guddommelige Ting, som Fornuften selv kan give, og Fornuften er da ogsaa her Religionens eneste Kilde og Troens Norm. Men med Naturalismen har man steds forbundet et pantheistisk Biebegreb, og endnu De Wette beskriver den som den Lære, at Alt, ogsaa det Høieste i Menneskelivet, følgerlig ogsaa Fornuften, er en Virkning af nødvendige Naturaarsager (Ueber die Religion S. 450). Derfor nu dette var at forstaae paa ganske cras og materialistisk Maade, da kunde vi her Intet have med Natura-

¹⁾ Til Læsernes Underholdning afskrives følgende Boghandler-Announce, der just falder mig i Hænderne: "In einem Augenblick, wo der in alle Höhen und Tiefen der socialen und individuellen Zustände so mächtig eingreifende Rationalismus alle verdammennden Urtheile bereits siegreich überlebt hat und wissenschaftlich gesichtet und geläutert zum eigentlichen Geist der Zeit sich erhob, kan ein Buch, welches dieselbe Richtung bei einer bedeutenden Zahl französischer und zwar katholischer Gelehrten unumwunden darlegt, jedem Gebildeten nur willkommen und interessant erscheinen." Man seer, at denne Forlægger er meget langt fra at ansee Rationalismen som forældet.

lismen at staffe. Men i de nyere Tider har der udviklet sig en vis kristelig Naturalisme, som uden Tvivl staaer Christendommen nærmere, end den blotte Rationalisme, med hvor mange kristelige Ord denne endog smykker sig.

Naar det nemlig, som Weise med Rette bemærker (anf. St. S. 465. 485), ligger i Rationalismens Natur, at den ikke kan tilstaae det Historiske som Saadant nogen egentlig religiøs Betydning, naar den derfor, forsaavidt den tillægger den kristelige Aabenbaring noget Værd, ifkun sætter dette i Christi Lære, i den af ham udtalte religiøse og sædelige Sandhed, og derimod søger at reducere de kristelige historiske Kiendsgierninger til saalidet et Antal som mueligt: saa gives der for nærværende Tiid maaskee endnu Flere, som mere nærme sig den kirkelige Synsmaade, i det de erkiende Betydningen og Virksomheden af Christi Personlighed, hans Værk, hans Skiebner og hans hele Tilværelse. Men naar Diöse, som ikke kunne tælles blandt Rationalisterne, dog ikke ville tælle sig blandt Supranaturalisterne, da er det, fordi Aabenbaringen i Kristus er dem noget Naturligt. (Zynf. Råge, Erläuterungen zu Schleiermachers Christl. Glauben S. 115).

Stulle vi stilbre derne kristelige Naturalisme, da maae vi gaae ud fra den Sætning, at Bevidstheden af alt Endeligt's absolute Afhængighed af Gud falder sammen med den Indsigt, at Alt er betinget ved og begrundet i Natur-Sammenhængen, og at den religiøse Interesse aldrig kan føle nogen Trang til at opfatte en Kiendsgierning saaledes, at den ikke mere blev erkiendt som betinget ved denne Sammenhæng. Det følger deraf, at ogsaa Synden i en vis Henseende maa henføres til den guddommelige Causalitet, og dens Tilværelse være grundet i Guds Anordning. Men da maa ogsaa med Synden tillige Forløsningen være anordnet, og denne Forløsning er efter den

Christelige Bevidsthed kun i Jesus af Nazareth, i hvem Menneskehedens Grundbillede, i det mindste hvad den fuldkraftige Gudsbevidsthed angaaer, er blevet fuldkommen historisk, og hvis absolut syndsfrie Fuldkommenhed og Salighed i Troessamfundet med ham yttres sig som en fra ham frit udgaaende Virksomhed, der igien frit optages af de Forløste. Desuagtet maa ogsaa Christi Fremtræden være betinget af Natursammenhængen, og selv den strengeste Afstillelse mellem ham og andre Mennesker maa ikke hindre os i at sige, at hans Åbenbarelse, ogsaa som Guds Søns Menneskevorden, er noget Naturligt, eller at hans timelige Fremtræden maa ansees som et Værk af den menneskelige Natur, der er begrundet i dens oprindelige Indretning, og forberedet ved alt Tidligere, følgerig som den højeste Udvikling af dens aandelige Kraft; men da den ogsaa maa henføres til den guddommelige Handlen, saa kan Christi Åbenbarelse og det ved ham stiftede Samfundsliv tillige betragtes som den nu først fuldbendte Skabelse af den menneskelige Natur.

Man vil let bemærke, at denne Lære her er fremstillet med Schleiermachers Ord, (de Steder, til hvilke fornemmelig er taget Hensyn, findes i hans Glaubenslehre, 2 Ausg., I. 243. 248. 256. 489 ff. II. 31. 25. I. 90. II. 17); men naar vi alligevel tage i Betænkning udtrykkelig at tælle Schl. iblandt dem, hvilke vi have kaldt christelige Naturalister, da er det, fordi vi idelig i hans Fremstilling træffe paa Ord og Sætninger, som synes at gjøre Meningen mere eller mindre vakkende, og paa saadanne Inconsequentier i det Hele, som synes mere at anbefale den fortræffelige Mands christelige Sind end hans System. Naar saaledes Jul. Müller (Die christl. Lehre von der Sünde I. 213) har vist, at efter Schl.'s Præmisses er Synden noget aldeles Umueligt, da lode vel saadanne Umueligheder sig opvise ved flere vigtige Puncter.

Men at udvikle dette hører ikke til vort nærværende Die-
med, i det vi her kun have benyttet de anførte Sætninger for
at forklare, hvilken Lære det er, vi mene at kunne kaldes en
christelig Naturalismus. Til yderligere Oplysning tilføie vi
endnu nogle Udttringer af en forhen anført Forfatter (Weisse,
die ev. Geschichte II. 512 ff.). Ogsaa efter ham er Guds
Menneskevorden i Christus ligesaa vel en Act af Menneskeheden
som af Gubdommen, og den ligger i Rækken af alle andre frem-
trædende Tildragelser i Menneskehedens verdenshistoriske Udvik-
lings-Process. "Vi negte — siger han — de Mirakler, ved
hvilke Gud, først for Christus, men kun i det israelitiske Folk,
derefter i Christus selv, skal have aabenbaret sin udvortes Magt
over Naturen i en Giennembrydelse af det lovmæssige Natur-
løb, og erkende kun saadanne Undere, som bestaae i Manifesta-
tionen af Aandens Magt ogsaa inden Grændser, der i de sæd-
vanlige Tilstande blive den utilgængelige; men om disse Undere
paaftaae vi, at de ikke mindre have tilbraget sig blandt Hed-
ninger end blandt Jøder, og i Christus kun paa en mere ud-
mærket Maade, end andensteds."

Hvad vi her have kaldt Naturalisme synes i Øvrigt i den
Udttring, hvorfra vi ere gaaede ud, at være sammenfattet under
Rationalismen, og skøndt vi troe at finde en væsentlig Forskiel
mellem disse Anskuelser, saa staae de dog begge i aabenbar
Modsigelse mod Supranaturalismen.

Naar nemlig Naturalismen mener, at Fornuften kan hjælpe
sig selv, og Naturalismen, at Naturen kan hjælpe sig selv, da
erkendes i Supranaturalismen Menneskets Trang til en anden
og høiere Hjælp. Hvad Supranaturalisme er, ligger i Ordet;
vi nøies ikke med de Undere, hvormed Naturen alene egne om-
ringer os, ikke med Fornuftens Under i vort Indersite, men vi

ville gjerne indrømme, hvad Hagenbach (*Encyclopädie d. theol. Wissenschaften* S. 76) forekaster os, at vi ind i denne underfulde Verden af saa mangfoldige guddommelige Åbenbaringer bygge en anden Verden af Undere, som er specifikt forskjellig fra den første. Forfatteren af disse Blade beklender sig endnu til den Overbeviisning, som han paa et andet Sted (*Om Begrebet af den christelige Dogmatik* § 20 ff) omstændeligere har fremsat, at dersom Christus, den absolut Syndfrie, Hellige og Salige, kunde fremtræde efter Naturens Løb, ved Menneſtehedens naturlige Udviklings-Proces, da er Menneſtenaturen ikke fordærvet, men da er den endnu, hvad den oprindelige var, en reen Emanation eller Manifestation af Guddommen, da er den Rod, som bærer Menneſtehedens store Træ, hellig, og Træet vorer af sig selv en guddommelig Bært, og hvad der udvikler sig af det kan være ringere og fortrinligere, men det er altsammen godt efter sit Slags, paa sit Sted, og al Synd og al Smerte maa af sig selv opløse sig i en Lovsang til Guds Ære. Men hvis ikke, da er vor Frelse ikke ved nogen Menneſtehedens Act, men "vor Hielp er fra Herren, som gjorde Himmelen og Jorden," og ligesom den første Skabelse ikke kunde ligge i nogen forhenværende Række, ikke kunde have hvad vi kalde Natursammenhæng — hvorvel vistnok Sammenhæng med den guddommelige Natur — saaledes er ogsaa den nye Skabelse i Kristus, skøndt forberedt ved guddommelige Foranstaltninger, det første Led i en ny Række, en ny umiddelbar Indgydelse af det guddommelige Liv i det menneſkelige. Dersom Tænkningen med Rette roser sig af, nu omsider at være kommen til Erkiendelse af Guds Personlighed: hvad er dog denne Personlighed, naar dog alle Guds Handlinger forestilles som betingede, al Guds Fremtræden som blot middelbar, naar

man hverken tilføder ham i Livets sædvanlige Gang at sende umiddelbar Bønhørelse, eller i Livernes Vendepunct at sive Menneſtehedens Jammer, at høre Menneſtehedens Suf, og sende umiddelbar Frelſe? Og den Trang i Menneſtets Hierte formedelſt hvilken Supranaturalismen aldrig er forſvunden, aldrig kan forſvinde, gaaer ikke blot paa Frelſen, men paa Frelſeren, ikke blot paa Kierlighedens Frugt, men paa Kierligheden ſelv; og derfor hviler den ikke, indtil den ſprænger alle Syllogismers og alle Naturloves Lænker, og faaer det erkiendt ſom grundet i Guds Tanke og Guds Natur, at "Chriſtus, da han var i Guds Skikkelfe, ikke brugte Det, at være Gud liig, for at tilegne ſig ſelv Noget¹⁾, men han forringede ſig ſelv, og blev Menneſter liig, og blev lydig indtil Døden, ja Korſets Død." — Saaviſt ſom Supranaturalismen i diſſe Ord maa erkiende et af de ægteſte Udtryk af det Chriſtelige Evangelium, ſaaviſt maae ogſaa de, der hylde modſatte Anſkuelfer, enten anſee diſſe Ord for en rethoriſt Floſtel, eller — ſom nylig i et af de vildeſte kritiſke Attentater er ſteet — erklære det apoſtoliffe Skript, hvori de findes, for uægte.

Det er ikke her vor Hensigt videre at retfærdiggjøre Supranaturalismen, det giældte kun om at viſe hvad den er, for derefter at kunne træde nærmere til vort egentlige Spørgſmaal: om den er forældet? Det er ikke uden Banſelighed at finde en Maade, hvorpaa dette Spørgſmaal kan beſvares nogenledes fyldeſtigjørende; thi Sagen er viſtnok ikke afgjort dermed, at vi tigge nogle Testimonia auctorum ſammen for at viſe, at der endnu her og der findes nogle Forfattere af ſupranaturaliſtiſke

¹⁾ Retfærdiggjørelſen af denne Overſættelſe ſee i Videnskabelige Forhandlinger ved Siellands Stifts Landemode II. 32.

Anskuelse, og endnu mindre ville vi beraabe os paa den gærende Masse, der unegtelig i nærværende Dieblig med langt større Iver slutter sig til Supranaturalismen, end det i de nyligt forbigangne Tider var Tilfældet; men vi ønskede, at den kyndige Læser maatte gjøre sig klart, hvad der maa være kommet ham for Øre og Øie om den Retning, som, hvor der er videnskabeligt Liv og Dygtighed, just i den nærværende Tid gjør sig gjeldende ved Siden af den rationalistiske og naturalistiske. Det vil da ikke undgaae hans Opmærksomhed, at, ligesom den Hegelske Skole har deelt sig i flere Grene, hvoriblandt een af saa bestemt supranaturalistisk Farve, at der disputeres om, hvorvidt den kan tilhøre den Stamme, saaledes er Tidens Tænkning ikke bleven staaende stille paa det Hegelske Standpunct. Det vil ikke være blevet ham ubekiendt, at Schelling endnu staaer der som en aandelig Magt, der udøver stor Indflydelse, og der gives vel Indicier, som synes at vise, at denne er i den her omhandlede Retning; men da Schelling endnu stedse lader os savne næsten enhver skriftlig Meddelelse om sin nu vundne Indsigt, og da vi ikke tør stole paa hvad hans Tilhørere, lovligt eller ulovligt, meddele, saa indskrænker hvad vi med Visshed vide herom sig næsten alene til dette, at Schelling kalder sin Betragtningssmaaade af Verden den historiske, i Modsatning til den logiske, som den nyere Philosophie vilde gjøre gjeldende (Stahl, Philosophie des Rechts I. 55.) Hermed har han uden Tvivl beredt Christendommen Sted i sin Philosophie, og gaaer ud fra et positivt Givet, ikke blot fra et Tænk; men de nærmere Bestemmelser mangle os. Ved Siden af ham staaer den gamle Kæmpe Fr. Baader, uden Tvivl ogsaa en mægtig Individualitet, men fra den Sky, hvormed han omgiver sig, sender han for det Meste kun epigrammatisk Lyn, som vel op-

lyse, at han ikke staaer paa det samme Sted, som de Andre, men neppe give tydelig Kundskab om Bestaffenheden af det Standpunct, han selv har indtaget. Men desuden modnes, om endog under mangehaande Indflydelse, dog selvstændigen, et Antal yngre Mænd, som have fundet et Foreningspunct i det af J. H. Fichte udgivne Zeitschrift für Philosophie u. speculative Theologie. Dette Tidsskrift aabnes med en levende Artikel af Udgiveren (Speculation und Offenbarung, oversat i Tidsskrift for udenlandsk theologisk Literatur 1837) som begynder saaledes: "Den Tro, at der udover den i den synlige Skabning nedlagte guddommelige Aabenbaring, og foruden den subjective Gudsbevidsthed i den menneskelige Fornuft og i Samvittigheden, endnu er kommen en høiere, væsentlig guddommelig Fortyndelse til Menneskets frie Aand, med eiendommelige Lærdomme for hans Erkendelse, som med Bud for hans Villie: denne Tro er saa gammel som Historien og en sælles Arveløb for vor Slægt, hvorpaa den ikke kan give Afkald. Allerede det giennemgribende Vidnesbyrd om en saadan ovenfra stammende Besiddelse hos alle Folkeslag og Aarhundreder havde maattet paatrænge en Philosophie, som opmærksom og altomfattende er sig bevidst ikke at turde forsmaae noget Givet, det uafviselige Spørgsmaal: i hvilken Stilling den skulde betragte sig selv til denne Aabenbaring, og hvorledes den skulde blive istand til at forstaae og fortolke den." "Dette Begreb om en egentlig personlig Aabenbaring — bliver Forfatteren ved — fører sig ligesaa usøgt og naturligt, ja som en uafviselig Følgesætning, ind i den nye (efter-hegel'ske) Philosophies Tankesammenhæng, som det, i det mindste i dets oprigtige specifikke Betydning (in der Aufrichtigkeit seiner specifischen Bedeutung), har viist sig fremmed og utilgængeligt for det foregaaende System. — — Her-

ved er Mennesket stadfæstet og gienindsat i sin ufortæbelige Ret, som han altid, ledet af en dyb Trang, skøndt med en Fortrøstning, som han ikke kunde retfærdiggjøre, har gjort Fordring paa, hvis endog en plat Deismus og en abstract Speculation kappedes om at frasnakke ham det som en Døvtro: i den Ret, at spørge efter concrete guddommelige Gierninger og Villiesyttringer, efter "Guds Finger" i Verdenshistorien, saavelsom i sit eget Levnetsløb, og ikke lade sig nøie med hine sædvanlige Henviisninger til en tilstrækkelig documenteret Nærværelse af Gud i de almindelige Naturløve, eller i den uimodstaaelige Nødvendighed af en Fremstriden til Fuldkommenhed, som Menneskeslægten's Dannelsesgang skal lægge for Dagen" (S. 4. 5.)

— — "I det nu vor Tids Philosophie ved en nødvendig og i den selv liggende Bending er vendt tilbage til hiin store Anerkiendelse, der ligesaavel er gammel og nærliggende, som den dog stedse maa vindes paany og ved en dybere Grundstning, aabnes derved tillige en ny Kredts af Undersøggelser, som Læreviisdommen hidtil er gaaet forbi med tilsyneladende Ringeagt.

— — Skal den med Gud beslægtede Fornuft i os anerkiende den guddommelige objective Fornuft udenfor os og søge at tilægge sig den i dens Heelhed: saa tør den ikke unddrage sig fra nogen Manifestation deraf, den tør ikke afvise, men bør modtage den, ikke forud afgjøre Noget derom, men søge at anerkiende den i dens hele Objectivitet. Hvorfor skulde da Fornuften, Philosophien, ikke være forpligtet til ogsaa med lige Tillid at underkaste sig hiin Aabenbaring, der i det mindste er noget ligesaa Objectivt, som hvilket som helst andet af Naturens eller Aandens Phænomener?" (S. 24. 25.) Er nu denne Lære — som Forfatteren allerede har fremsat i sin Forskule der Theologie § 113 ff. — ikke supranaturalistisk? Og vil

man udtrykkelig høre Ordet, da erklærer en af Medarbejderne i dette Tidsskrift i dets nyeste Hefte, (B. 3. S. 1. S. 58.), "at der til det rigtige Begreb af Christendommen hører en fuldkommen Afbrydelse fra Naturen, og at altsaa Supranaturalismen er Porten til Indgangen i den."

Lad nu endog Adskillige af Arbejderne paa Philosophiens nye Bygning ikke stemme overeens med hverandre, ikke stemme overeens med sig selv, saa mene vi dog, at Enhver, som kender den Stilling, hvilken denne nye Philosophie indtager, vil indrømme, at der just i den nærværende Tids Videnskabelighed meget alvorligen forhandles om Supranaturalismen, og at den altsaa ikke er forældet. Men dette var det Eneste, som vi med det, vi her have anført, vilde bevise, ligesom vi mene ovenfor at have beviist, at Rationalismen ikke er forældet.

Bestaae og blomstre kunne begge disse Synsmaader til samme Tid, efterdi Menneskene dele sig derimellem efter deres Sindsbefæffenhed. Men kunne de og være forældede til samme Tid? Derfor det er karakteristisk for den consequente Rationalisme — og heri giør, som ovenfor viist, Naturalismen sælles Sag med den — "at forkaste Nødvendigheden og Virkeligheden af en Aabenbaring som en paa overnaturlig Maade foranstaltet Meddelelse af Gud til Menneskene," og derimod Supranaturalismen just grunder sig paa en saadan Aabenbaring: da synes det, som om Religionen stedse maa betragtes efter een af disse Synsmaader, og at, dersom den ene af dem virkelig var forældet, da maatte den anden saa meget mere være herskende, medmindre ogsaa principium exclusi medii inter duo contradictoria skulde være forældet.

Virkelig finde vi ogsaa dette Princip i Hegels Logik (Werke IV. 66) behandlet med aabenbar Ugunst. Hegels

øvrige Udriksling deraf vedkommer os ikke her; vi bemærke blot, at, naar han erklærer Principet i den Mening, hvori det sædvanlig forstaaes, for saa ubetydeligt, at det ikke engang var Umagen værd at sige det, da vælger han saadanne Exempler, hvorved det fiendeligen er lagt an paa at gjøre Principet selv latterligt. "Tager man de Bestemmelser: sød, grøn, firkantet, og siger man da om Anden, at den er sød eller ikke sød, grøn eller ikke grøn o. s. fr., da er dette en Trivialitet, som ikke fører til Noget." Men uden Tvivl er det, ved at udvikle Lovene for den Sielens Act, som kaldes Tænkning, vel Umagen værd at gjøre sig de første Principer ret klare, paa hvilke al Tænkning beroer, uden hvilke Tænkning er umuelig. Uden Tvivl kunne ogsaa Exemplerne vælges saadanne, at det sees, at Principet ikke er ufrugtbart. Naar vi saaledes her sige: Den Aabenbaring, hvorpaa Christendommen beroer, er enten overnaturlig eller ikke overnaturlig, da viser det sig formeentlig strax, at al Medieren her er umuelig, og at alle Forsøg derpaa kun føre til en Halvhed, en Vasken og Svæven mellem rationalistisk Supranaturalisme og supranaturalistisk Rationalisme, som man saa ofte har seet den, og som man blandt Andet kan finde den i al ønstelig Bredde udført i det sidste af Schott's Brieve über Religion und christlichen Offenbarungsglauben, hvor man kun savner den naturalistiske Supranaturalisme, som ogsaa er bleven bragt i Forslag.

Aut, aut; man kan mediere mellem Modsatninger, men ikke mellem Modsigelser. For den ene eller den anden af de hinanden contradictorisk modsatte Anskuelser maa dog enhver grundig videnskabelig Theorie decidere sig; og her vil den kundskabsrige og alvorligt stræbende Forfatter, af hvis Fremstilling vi kun have holdt os til en enkelt Uttring, være aldeles enig med

os, at der ikke er at spørge om hvad der er gammelt eller nyt, men hvad der er sandt. Vel hører man ikke sielden istedenfor andre Grunde en Veraaben paa Videnskabens Fremstribt, og dette selv af dem, der kun lidet vide, hvad Tiden har bragt. Men selv dersom Sandheden til en Tiid virkelig kunde ansees som forældet, vil den dog opstaae igien i fornyet Skikkelse. *Multa renascentur quæ jam cecidere, cadentque quæ nunc sunt in honore.*

Om de logiske Principer.

(Tidskrift for Literatur og Kritik 1842.)

De principio logico exclusi medii inter contradictoria non negligendo commentatio, qua ad audiendam orationem — — invitat — — J. Fr. Herbart. Gottingæ 1833. 29 S. 8.

De principiorum contradictionis, identitatis, exclusi terti in logicis dignitate et ordine commentatio. Scripsit. J. H. Fichte. Bonnæ 1840. 31 S. 8.

Naar dette Tidskrifts Læsere her finde tvende smaa fremmede akademiske Leiligheds skrifter anmeldte, af hvilke især det første ikke er nyt, og især det sidste ikke betydeligt, da ville de uden Tvivl formode, hvad ogsaa er Tilfældet, at de blot ere fremførte for at tiene til Behøvel for en Fornægtelse af de Forhandlinger om de ovennævnte Principer, som allerede af Prof. Sibbern vare begyndte i Maanedsskrift for Literatur 19de Bind S. 424, og siden, i Anledning af en liden Afhandling om Rationalisme og Supranaturalismen i nærværende Tidskrift for 1839¹⁾, videre udførte af Prof. Heiberg og Prof. Martensen sammesteds S. 441 og 756. Forfatteren behøver neppe nogen Undskyldning, fordi han atter optager disse Forhandlin-

¹⁾ I denne Samling nærmest foranstaaende Artikel.

ger, hvortil han oftere er bleven opfordret, men vel fordi det fleer saa seent, og i denne Henseende vil han blot beraabe sig paa Enhvers Erfaring om, hvor vanskeligt det er, naar man ikke strax kan foretage en saadan Sag, da atter at komme tilbage dertil. Imidlertid er Striden ikke forældet — thi en Strid er det unegtelig, skøndt Forfatteren her har saa aandfulde og velvillige Modstandere, at Læserne kunne være forvissede om, at hverken Angreb eller Forsvar vil gielde Andet end Sagen.

Men uagtet denne Undersøgelse vel tør love sig at møde nogen Interesse, vil det dog ikke være uforlødent her at gientage Leibniz's Ord: *Quelquun dira, que nous nous amusons à des énonciations frivoles; et que toutes les verités identiques ne servent de rien. Mais on fera ce jugement, faute avoir assez medité sur ces matières. (Nouveaux essais p. 328.)* Dersom der her endog kun handlede om hvad der forstaaer sig af sig selv, da var det ikke uvigtigt at undersøge og nøiagtig at bestemme, hvad der i den menneskelige Tænkning forstaaer sig af sig selv, hvad det er, som Enhver, der vil tænke og tale, maa forudsætte, og uden hvilket der hverken kan tænkes eller tales; men det vil desuden noksom vise sig, at Undersøgelsen fører dybt ind i tvivlsomme Spørgsmaal, og at man vil have vanskeligere med at sætte sig de fornødne Grændser, end ved at finde Stof til Forhandlingen.

Vi begynde med Identitets-Principet. Om dette bemærker Fichte (p. 13), at Baumgarten først har fremhævet og udviklet det. Virkelig finder man med uogen Forundring, at Wolf (*cujus auctoritas fere nulla est, ubi de notionibus corrigendis sermo instituitur, cui autem multum tribuendum, ubi formandarum notionum curam gerimus.* Herbart p. 8.), hverken i sin Logik eller i sin Ontologie omhandler dette Princip, saa at det vel kan være, at Baumgarten først har indført

bet i de nyere Logikker og Metaphysikker. Imidlertid er det ikke, som Weiße siger (i Fichte's Zeitschrift f. Philos. VI, 3), "et slet Indfald af denne Philosoph." Deels er det nemlig ikke hans Indfald, thi, hvis dette Princip endog ikke hos Aristoteles er tydelig adskilt fra Contradictions-Principet, og i de fleste Fremstillinger har været saa at sige opslugt af dette, saa findes det dog bestemt udtalt længe før Baumgarten; saaledes hos Locke (Essai conc. l'entendement humain p. 8) og Leibniz under den Form: "Alt hvad er, er" eller: "enhver Ting er, hvad den er", og sikkert hos mange Aldre, dersom det lønne de Uimagi at søge derefter. Deels er Indfaldet neppe "slet", thi i den ordentlige Følge maa dog det Bekræftende være tidligere end det Benægtende, Positionen tidligere end Contradictionen.

Vi have allerede anført tvende Formler, hvori dette Princip er blevet udtrykt, og der gives flere; men af samtlige blive vi, med Herbart, staaende ved den simpleste: $A=A$, uagtet Prof. Sibbern (anf. St. S. 428) erklærer den for den stetteste af alle de Formler, hvori Identitets-Principet nogeninde er blevet udtrykt. Vi tør imod denne grundige Tænker paastaae, at, dersom dette Princip skal, som han siger, være en første Erklæring, da kan det ikke udtrykkes anderledes, og at, naar Sætningen ikke holdes albeles tautologisk, da er den ikke umiddelbar indlysende, og ikke stiftet til at staae i Spidsen for alle Tænkningens Love. De andre Formler ere kun uledte af denne, og det vil snart vise sig, at der ved dem ere Banffeligheder, som først maae opløses, inden man kan anvende dem. Vel møder Hegel os med den Indvending, at vor Sætnings Form selv allerede modfiger den, efterdi en Sætning ogsaa lover en Forstiel mellem Subjekt og Prædikat, men denne ikke opfylder, hvad dens Form fordrer (Encyclopædie. Werke VI. 231);

og vi tør just ikke beraabe os paa det af Herbart (p. 3) anførte Exempel, at ogsaa i den Sætning: To Gange To er Fire, ingen Forskiel er mellem Subjekt og Prædicat, thi man kunde vel sige, at "Fire" er det Tegn, som vi bruge for to Gange to Enheder, og at Sætningen just vil anvise os det Tegn, vi her skulle bruge, saa at den fortrede Forskiel virkelig findes. Derimod sige vi, at, dersom endog denne Forskiel ellers er tilstede i enhver Sætning, saa gives der dog een Sætning, hvori den ikke findes, nemlig just denne vor umistelige Identitets-Grundsætning, som, hvis endog ubevidst, ligger til Grund for al Tænkning, men som det er Logikens Sag skarpt at fremhæve og udtale. Vil man sige os, at denne vor Grundsætning ikke er Andet end en tautologisk Trivialitet (Tidskriftet S. 452), da mene vi, at det for Enhver, der kender Noget til den nyeste Philosophie, maa være klart, at denne Trivialitet kræver den nøieste Opmærksomhed, dersom den ikke skal smutte os ud af Hænderne; og hertil opfordres vi saameget mere, naar vi paa den foregaaende Side i Tidskriftet læse, at "det er A selv, som er Ikke-A", og naar vi idelig støde paa Uttringer, som den af Fr. Schlegel (Philos. Vorlesungen I. 114 f.), at denne Grundsætning, saavel som den dermed saa nøie forbundne Modsigelsens Grundsætning, er theoretisk fuldkommen ubrugelig, og kun har praktisk Gylldighed. Om disse Uttringer skulle vi siden nærmere handle. Her henviise vi blot til hvad Weise (anf. Sted S. 18 f.) har udviklet, at, naar Identitets-Principet "sætter det Lige som Ligt, som med sig selv Identisk, ogsaa naar det fornemmes eller forestilles til forskellige Lige, paa forskellige Steder og i forskellige Forbindelser, hvilke for den sandhelige Erkenden som saadan gjøre det til et med sig ikke Identisk", da er det ingenlunde overflødig, ja at,

som Weiße tilføier, Sproget, der adskiller Mennesket fra Dyret, er aldeles bygget paa Identitets-Principet.

Naar Schelling (Philos. Skrifter I. 407) bemærker, at Den, der siger: Legemet er Legeme, ved Sætningens Subject tænker noget Andet end ved dens Prædicat, ved Hiint nemlig Enheden, ved dette de enkelte i et Legeme indeholdte Egenskaber: da er dette vistnok det Almindeligste, fordi man sjelden har Brug for den blotte tautologiske Sætning, men i Talen sædvanlig gaaer over fra Implicitum til Explicitum. Her derimod, i Spidsen af Logiken, have vi just Brug for den, og kunne her ikke ombytte Udtrykket med noget andet. Vil man f. Ex. med Leibniz, Reimarus, Sibbern og mange Flere indføre den Formel: Enhver Ting er, hvad den er, eller: A er, hvad A er, da er denne Sætning vel rigtig, men man har da med Identitets-Grundsætningen begivet sig ind i Tingenes aldrig hvilende Strøm, og vil snart fornemme, at man har at kæmpe med Strømmens Vølger. Thi, for at bruge Fr. Schlegels Ord (S. 90), den Gienstand, som kaldes A, forandrer sig uophørligen, følgelig er A efter Forløbet af et uendeligt lidet Tidsrum, hurtigere end man endog blot kan udtale hiin Sætning, ikke mere det samme A, men allerede noget modificeret og forandret. Dette er især paafaldende, naar Modsetningerne efter en Tids Forløb næsten stige til Modsigelse. Naar vi f. Ex. sige: dette Blad (A) er grønt, og dette samme Blad (A) er visent; denne samme Person (A) er Barn — er Dødding: da seer man let, at den Sætning: A er, hvad A er, behøver mange nærmere Bestemmelser for at kunne forsvare sig. Derimod er, uden videre Bestemmelse eller Betingelse, $A=A$, og naar vi af denne Grundsætningernes Grundsætning skulle ulede hiin anden: A er, hvad A er, da maae vi først oplyse, at hvad der forandres ikke kan være A selv, men kun hvad vi

kalde et Accidens, Noget, som kan være borte, uden at A derfor ophører at være A. Saaledes kunde det vel være, at Schlegel har Ret, naar han (S. 91) siger, at den Sætning $A=A$, theoretisk forstaaet, ikke blot betyder, at A er Et og det Samme som A (eine Einerleiheit), men at der i A er en sig selv liig, uforanderlig, bestaaende Substant; derimod har han, naar man ikke ganske vilkaarlig ved Substant blot vil forstaae noget Materielt, ikke Ret, naar han (S. 112 f.) paaستااer, at Begrebet Substant er et indbildt Begreb, som for den theoretiske Betragtning og Erkiendelse aldeles ingen Sandhed og Realitet indeholder. Der er Noget, som constituerer en Tings Væsen, og Eenheden deraf kalde vi dens Begreb; naar dette forsvinder, da er Tingen ikke mere den samme, men saalænge dette er der, da er Tingen sig selv, da er $A=A$. Dette synes nu ganske tautologisk, men vi gjøre os dog derved den Erkiendelse klar, at ikke enhver Forandring betræffer Tings Væsen, og vi bestemme dermed, hvorlænge vi, uagtet al Foranderligheden, tør og bør vedblive at bruge det samme Navn. Nu er det vel saa, at Tingene ofte forsvinde lidt efter lidt, at Overgangens eller Ophørets Moment ikke bestemt lader sig angive. Saaledes kunde man, for at blive ved et af de ovenfor brugte Exempler, ved en Sorites bevise, at eet Snug gjør et Blad, ligesom eet Korn en Dyrge, efterdi man længe kan vedblive at tage Et efter Et bort, og Tingen dog endnu kan siges at være der, indtil omsider saa Meget er borttaget, at vi nødes til at tilstaae, at Tingen er forsvunden, eller at der i Virkeligheden ikke mere er Noget for os, som svarer til Tings Begreb. Dette gielder imidlertid ikke om Personligheden; en Person gaaer ikke over i noget Andet, den er, eller er ikke, og den er, saalænge den ganske individuelle Handling vedvarer, hvorved Jeget sætter sig selv. Dog, her ere vi ved de Grændser,

som vi ved nærværende Undersøgelse have maattet sætte os, og vi afbryde derfor med den Bemærkning, som i det Følgende vil blive os af Vigtighed, at, dersom endog Tingene i Virkeligheden ofte saa usformæret gaae over i hinanden, at vi have Vanskelighed med at sige, hvor de begynde og hvor de ende, da gielder dette ikke om deres Begreb; dette er bestemt ved Tænkningen, det forbliver Tænkningens Eiendom, hvis endog Tingene selv opløses, og her gielder det absolut, at A er A, saa at vi i Modsatning til Hegel tør paastaae, at dette Princip i theoretisk Henseende har strengere Gyldighed, end i praktisk. Ved i Tænkningen at omgaae det fremkommer i flere Hoveder Tænkforvirring, i de bedre organiserede Sophismer.

Man har, især siden Kant, været tilbøielig til den Mening, at Identitets- og Contradictions-Principet falde sammen, eller at dette dog kun er det negative Udtryk for hiint. Det Sidste er nu vel rigtigt, men da Position maa gaae forud for Negation, og da der maae være flere Positioner tilstede, før Forestillingen om et Ikke-A kan fremkomme, saa er dog Contradictions-Principet forskielligt fra Identitetens, og maa uledes deraf; dette er theist, hiint polemisk.

Af de forskiellige Formler, hvori Contradictions-Principet er blevet udtrykt, blive vi staaende ved denne: A er ikke Ikke-A. Hegel har (Logik. Werke IV. 36. Encyclopädie. Werke VI. 230) en ganske synderlig Formul.: A kan ikke tillige være A og Ikke-A. Andre vilde, som Herbart bemærker (p. 3), sige: A kan ikke tillige være B og ikke B; thi af den Hegelske Formul synes ikke at kunne komme Andet ud, end de meningsløse Sætninger: saalænge A er A, kan det ikke være Ikke-A, men naar A ophører at være A, da kan A gjerne være Ikke-A. Men dette hænger sammen med den Maade, hvorpaa Hegel

ogsaa udtrykker den Trede af disse Sætninger, og herom i det Følgende.

Vi have foretrukket den ovenstaaende Formel, thi vælger man en anden: A kan ikke være, hvad A ikke er, da vil det være fornødent at tilføie Noget, omtrent som i den Aristoteliske Formel: *To αὐτο ἅμα ὑπαρχειν τε καὶ μὴ ὑπαρχειν ἀδύνατον τῷ αὐτῷ καὶ κατὰ τὸ αὐτό* (Metaphys. Γ. 3. Ed Bekkeri II. 1005) eller kortere: Intet kan tillige være og ikke være. Hvis man vil fjerne Tidbestemmelsen, kan man med Kant sige: Ingen Ting tilkommer et Prædicat, som modsigter den. Man kan gjøre Indvendinger mod de forskjellige Formler, hvori Principet er blevet fremsat, men det skulde synes, som om Principet selv maatte være ophøiet over alle Indvendinger, thi, som Aristoteles siger, dette Princip — hvorunder han da tillige indbefatter Identiteten — er det sikreste af alle; det er umuligt, at Noget kan antage, at det Samme er, og ikke er: derfor kommer al Beviisførelse tilbage til denne Sætning, som den sidste, den er af Naturen Princip for alle andre Grundsætninger. Det er aabenbart, at vi ikke paaftaae, som Hegel (IV. 68) synes at ville lægge os i Munden, at der intet Modsigende gives. Modsigelser lade sig allevegne tilsyne, endog i den samme Ting, forsaavidt den betragtes som en Complex af flere Eenheder, kun ikke i det Samme og i samme Henseende; der kommer dog et Punct, hvor det gielder baade om det Modsigende og det Modtagne, at A er ikke Ikke-A. Dersom man endog vilde indrømme Hegel, at Modsigelsen er Roden til al Bevægelse, at kun forsaavidt Noget i sig selv har en Modsigelse, har det Driiv og Bevægelse, da kan det dog paa ingen Maade tilstaaes, at, hvis der var Tale om en Rangorden mellem Identiteten og Modsigelsen, og begge Bestemmelser skulde fastholdes som adskilte, da var Modsigelsen at tage som det

Dybere og Væsentligere (Wesenhaftere). Vi opfordre Enhver, til at forsøge, om han kan tænke sig et Væsen, der i sin Dybde var Modsigelse, tænke sig en Modsigelse uden Roget, der modsiges, og Roget, der modsiges, en Bevægelse uden Roget, der bevæges, en Strøm, hvor Intet flyder. Fichte har paa et andet Sted (Grundzüge zum Systeme d. Philosophie II. 165 f.), imod de Hegelske Sætninger, at alle Ting, altsaa uden samtlige Virkelighed, i sig selv ere modsigende, at alle Ting gaae tilgrunde ved deres egen Modsigelse, anført den anden bekjendte Hegelske Sætning, at Alt hvad der er virkeligt, er fornuftigt, og deraf uledet, at Fornuften maatte være Grundfilden til al Spliid og Strid. Heri ville vi nu ikke videre indlade os, men det er Contradictions-Principet, der ikke tillader Tænkningen at slaae sig til Ro i Modsigelsen; og, som træffende er blevet sagt, "dersom Modsigelsen, der tilskynder og driver Tænkningen til at gaae videre, skulde fastholdes, da vilde hiin paralyisere denne, thi Modsigelsen er det logiske Uhyre, som opsluger al Tænkning" (Ghalzbäus Historische Entwicklung. 2 Aufl. S. 81). Maaskee tilhører dette Udtryk Herbart, ved Fremstillingen af hvis Philosophie det findes). Uden Anerkiendelse af Contradictions-Principet lader der sig hverken tænke eller tale, og det er, som Prof. Sibbern siger (Maaanedstr. S. 430), kun under dets egen Aegide, at der kan kæmpes mod det. Denne Bemærkning kan synes trivial, men det er ikke overflødigt at gjentage den, saalænge Principet dog bestrides, saalænge der negtes, at "det er en sand Lov for Tænkningen", saalænge der paastaaes, at "det ophæves ved de følgende saakaldte Tænkelove, som gjøre det Modsatte af denne Lov til Lov" (Hegel VI. 230. f.).

Men inden vi gaae videre, vil det være fornødent at bemærke, at, naar vi have brugt det Udtryk eller Tegn: *Iffe = A*,

da kan der i dette Tegn vel bringes en Tvetydighed ind, som giver vor Sætning til Priis for dem, der hellere ville forvirre Tansen ved at see hen til Det, som Tegnet vel ogsaa kunde betyde, end søge at udrede den ved at blive ved den Betydning, hvori det aabenbar er brugt, og hvori det er reciperet. Ikke-A kan ogsaa betyde Alt, hvad der ikke er $= A$, ikke er Et og det Samme dermed, saaledes ethvert Prædicat, der enten er almindeligere eller snevrere end Begrebet A. Saaledes er Rosen ikke $=$ den røde Farve; betegne vi da Rosen med A, saa er den røde Farve ikke A; men da dog Rosen er rød, saa kunne vi forsaavidt faae den forvirrede Sætning ud, at A er ikke A. Fremdeles er det Røde ikke $=$ det Duftende; betegne vi det Røde med B, det Duftende med C, saa er C ikke B; desuagtet er dog dette Røde (Rosen) duftende, altsaa er B dog C, og altsaa er B ikke B. Ved det Sidste maae vi dog bemærke, at det hverken er det Røde i Almindelighed, eller Rosens Rødhed i Særdeleshed, der er duftende, men det er dette Røde, altsaa den Organisation (Rosen), som er rød og tillige duftende, som altsaa forener i sig hvad der er saa langt fra at være modsigende, at det ikke engang er hinanden modsat, thi Modsigelser finder kun Sted i den samme Sphære. Men naar vi i Contradictions-Principet bruge Udtrykket Ikke-A, da er det vel aldeles klart, at vi dermed ikke ville betegne, hvad der i een eller anden Henseende er forskielligt fra A, men hvad der strider derimod, hvad der ikke kan bestaae dermed. Vil man ikke tillade os for dette at beholde Betegnelsen Ikke-A, saa nødsages vi til at benytte den, ellers ubequemmere, Kantiske Formul, at man ikke kan tillægge en Ting Prædicater, som modsig den. Vel finder man det tautologisk, flaut, latterligt at sige, at hvad der ikke kan bestaae sammen, ikke kan bestaae sammen; men er det dog ikke denne Sætning, eller Contradictions-Principet, der

benegtes, naar man paaftaaer, at alle Ting ere i sig selv modfigende, eller at Modfigelser kunne medieres, 3: at hvad der ikke kan bestaae sammen i eet Begreb, dog kan forenes i samme Begreb?

Dog, dette fører os til det tredje Princip, det saakaldte principium exclusi tertii, som egentlig har fremkaldt den Modfigelse mod Forfatteren af denne Artikel, som han igjen besitter sig paa efter bedste Evne at modfige. Dersom der da er noget Liv i den Strid, som her føres, da er dette Liv unegtelig fremkaldt ved Modfigelse. Kun er det at mærke, at den blotte Modfigelse endnu ikke vilde fremkalde Liv, dersom der ikke tillige var Noget, som ikke vil lade sig modfige, eller for at bruge Herbartste Udtryk, at Livet ikke blot fremkommer ved "Störungen", men ogsaa ved "Selbsterhaltungen."

Aristoteles har allerede sagt (I. c. c. 7 p. 1011), at der mellem de to Led af en Modfigelse ikke kan være et Tredie, og at man om enhver Gienstand nødvendigen maa enten bekræfte eller benegte Ethvert; og dette har gieldt som et af sig selv indlysende Princip, indtil Hegel fremkom med nogle besynderlige Uttringer derom. I sin Logik (IV. 66) udtrykker han dette Princip saaledes: Noget (skalde vel hedde: Ethvert, enhver Gienstand) er enten A eller Ikke-A, der gives intet Tredie. Denne Sætning finder han, saaledes som den sædvanlig forstaaes, saa ubetydelig, at det ikke er Umagen værd at sige den; den er en Trivialitet, som ikke fører til Noget. Det skalde altsaa synes, som om der ingen Strid kunde være om den. Paa den anden Side finder han deri, saaledes som han forstaaer den, en vigtig Sætning. Den skal indeholde, at Alt er et (sig selv) Modsat, et enten som positiv eller negativ Bestemt. Man vilde have ondt med at indsee, hvorledes dette kan ligge i den anførte Sætning, dersom ikke det Følgende antydede, hvad man i Encyklo-

pædien (VI. 238) finder udtalt, nemlig en Form for Sætningen, hvori den lyder saaledes: A skal enten være $+A$ eller $-A$. Denne Sætning, som staaer i Forbindelse med den ovenfor anførte Hegelske Form for Contradictions-Principet: A kan ikke tillige være A og Ikke-A, er gaaet glat ned hos de Fleste, men, som det forstaaer sig, ikke hos en saa nøiagtig Tænkter som Herbart; han kalder den (p. 6) prorsus falsa et inepta, og siger, at en saadan Form aldrig har været vedtagen og aldrig vil blive vedtagen af Logikerne, hvorfor han retter den til den sædvanlige: A er enten B eller ikke B. Virkelig bliver man først uvis, om ikke hiin Formul maa tilskrives den Tankeløshed, hvorover Hegel saa ofte klager hos Andre, og hvori han ikke saa fælden selv gjør sig skyldig. Men ved nærmere Betragtning synes det snarere, som om han under et bekiendt Navn har villet indsmugle en ganske ny Sætning, paa hvilken ingen Logiker for ham har tænkt, og hvilken han da burde have fremstillet som noget Nyt, og ikke blot som en rigtigere Forstaaelse af den gamle Sætning. Efter den gamle Sætning kan $-A$ ikke betyde Andet end Ikke-A, og da er det en ganske forvirret Tale, naar Hegel tilføier, at "A ligesaavel er sat baade som $+A$ og $-A$ ", thi Ikke-A tilkiendegiver just, at A ikke er sat. Det er vel ganske sandt, at, naar man skriver: A og Ikke-A, da skriver man paa begge Steder Bogstavet A, men derved er, efter Prof. Heibergs heldige Udtryk (Tidskrift. S. 452), kun frembragt en Identitet paa Papiret, i Analogie med dem, som rime for Diet, og ikke for Dret: thi Den, som tænker ved hvad han skriver, vil just ved Ikke-A tilkiendegive, at Det, som A betegner, ikke lader sig sætte paa dette Sted. Men Hegel vil noget ganske Andet; han vil istedenfor vor bekiendte Sætning substituere denne: Alt er et væsentlig Forskielligt. Vi træffe atter her Hegels forvirrede eller forvirrende Udtryksmaade, og

Herbart bemærker med Rette (p. 4), at det ved første Diekast synes, som om det bekiendte principium indiscernibilium laae stult i disse Ord. Men dette er ikke Tilfældet; Hegel vil sige, at enhver Ting i sig selv bærer en væsentlig Forskiel, og dermed mener han, at Grundsætningen om det udelukte Tredie modsiges sig selv: "A skal enten være $+A$ eller $-A$; dermed er allerede det Tredie, A'et udtalt, som hverken er $+$ eller $-$, og som ligesaa vel er sat baade som $+A$ og som $-A$." Vi have allerede bemærket, at, naar A er sat, da er det sat som positivt — hvilket er en Tautologie — men ikke som negativt, ikke som $-A$, α : som ikke sat. "Naar", bliver Hegel ved " $+V$ betegner 6 Miil mod Vesten, og $-V$ 6 Miil mod Østen og $+$ og $-$ ophæve hinanden, da blive de 6 Miil den Bei eller det Rum, som de vare uden og med Mod-sætningen." Men hvo vil og falde paa at betegne de 6 Miil mod Østen som negative? Vandrerens vil sikkert fornemme dem aldeles positive; han vil have tilbagelagt 12 Miil, og de sidste 6 Miil ophæve ikke de første, kun hans Fremrykken mod Vesten er ophævet ved hans Tilbagevenden mod Østen. Lettere kunde en uovet Tænker lade sig forvilde ved de reciperede Betegnelser for de tvende modsatte Elektriciteter, thi, siger man, i $+E$ og $-E$ er dog E eller Elektricitet paa begge Sider. Men man glemmer, at disse Betegnelser hidrøre fra den Franklinske Theorie, hvorefter det Legeme, som er betegnet med $-E$, er berøvet sin Elektricitet, saa at altsaa paa den ene Side ingen Elektricitet er tilstede, og Udtrykket Negativ saaledes er adæqvæt. Det kan være beqvemt og aldeles tilladeligt, i Phisiken at beholde de eengang vedtagne Betegnelser, ogsaa naar man antager to Slags Elektricitet; men i Logiken har dog Sligt ikke den mindste Betydning. "Hundrede Rigsdaler Formue og hundrede Rigsdaler Gield ere de samme hundrede Rigsdaler." (Tidskr. S. 447).

Det er ganske sandt, at naar en Mand af en Anden laaner 100 Rbd., da kunne, saalænge han endnu har dem, de samme hundrede Rigsdaler, som tilforn laae paa hans Creditors Bord, ligge paa hans eget; men de ere da aldeles positive, og han kan derfor endnu med dem betale sin Gjæld, naar han vil. Har han derimod givet dem ud, da betyder det — 100 Rbd., som han ved at opgiøre sit Regnskab maa sætte i sin Bog, just dette, at de hundrede Rigsdaler ikke ere tilstede, og det vilde kun lidet nytte ham, at han vilde sige sin Creditor, at disse negative hundrede Rigsdaler ere de samme hundrede Rigsdaler, som han positivt har laant. Vilde vi tale ærligt og oprigtigt, da maae vi nødvendigvis give principium exclusi medii inter contradictoria Magt, hvilket, som Twisten udtrykker det, siger os: Man kan ikke blot ikke tillige bekræfte og benegte det Samme, men der gives ogsaa ingen Mellemting mellem Bekræftelse og Benægtelse (Grundriis d. anal. Logik p. 12).

"Der gives ingen Mellemting" — det er denne, dengang kun i Forbigaaende fremsførte, Paastand, som egentlig har fremkaldt nærværende Strid. Jeg tilføiede: "Man kan mediere mellem Modfætninger; men ikke mellem Modsigelser" (Lidskr. S. 267); men denne Distinction synes at have været mine ærede Modstandere paafaldende. Den tilhører sig dog let, ja som det forekommer mig, paatrænger den sig endog med Nødvendighed, og jeg finder, at den af flere Forfattere er bleven fremsført imod Hegel. Saaledes siger Fichte i sit Program p. 25: "In his commutari inter se contradictoria cum contrariis, sibi opposita cum diversis, et inde natum esse permirum illud placitum de rebus cunctis contradictionis vinculo obstrictis atque ea de causa ad interitum destinatis." Han gientager dette i den senere udfomne 2den Udgave af hans Beiträge zur Charakteristik der neueren Philosophie S. 873:

Wynsters blandede Skrifter. II.

"Hier ist Hegeln ein Verstoß begegnet, der für einen gründlichen Logiker fast unbegreiflich erscheint: er hat Gegensatz (Anderseyn) mit Widerspruch, das (logisch) Contrare mit dem Contradictorischen verwechselt." Chalybäus siger (Hist. Entwicklung S. 321): "Es muß zugegeben werden, daß es im Hegelschen Systeme genauer anstatt Widerspruch überall heißen sollte Gegensatz; denn streng genommen bedeutet Widerspruch allerdings das rein Undenkbare, Unmögliche und Unvernünftige; was aber Hegel unter Widerspruch versteht, soll gerade als das Vernünftige und nothwendig zu Denkende erwiesen werden; dieß ist aber der Gegensatz: contrapositio." Saalebes ogsaa Trendelenburg (Logische Untersuchungen II. 92 f.): "Verneinung und Gegensatz sind nicht einerlei. — — Bejahung und Verneinung schließen sich einander aus ohne alle Rücksicht eines Vertrages. Gegensätze indessen haben, inwiefern sie bestehen, auch etwas Gemeinsames, worin sie zusammenkommen können." Jeg stønner ikke rettere, end at Professor Heiberg er af samme Mening, naar han siger, at saavel Identitet som Forskiel ere Betingelserne for Mediationen (Lidsft. S. 448); thi at der, naagtet Forskielligheden, er Identitet tilstede, er jußt hvad Trendelenburg siger, at Modsætninger have noget Fælles, hvori de kunne komme sammen; Begreber, bliver han ved, som Intet dele med hinanden, kunne heller ikke træde ud af hinanden til en Modsætning. Men i det Contradictoriske er al Identitet ophævet, og derfor kan i dette ingen Mediation finde Sted.

Vi maae saaledes bekiende, at vi ikke kunne "komme tilbage fra den logiske Overtro, som endnu i vore Dage" baade "tør" og vil, ikke jußt "strømme," men overberøse, oplyse, forhindre Misforstaaelser ved principium contradictionis og principium exclusi medii (Lidsft. S. 453), og at vi ikke lade os

strømme ved det af Eschenmayer (Psychologie § 307) formelig opstillede principium medii inter duo contradictoria. Imidlertid — vi tør ikke tilbageholde det, om vi endog derved blotte vor Tænkning's fulde kietterste Modsigelse mod den nu herskende logiske Orthodorie — dersom det virkelig var lykkedes Hegel endog at mediere Væren og Intet, at finde et Tredie, hvori de, efter den Betydning, hvori han tager Ordet, vare opbevarede, opbevarede, opløste i en Enhed, som tillige havde Identiteten og Forstien i sig; da maatte vi tilskaae, at der ikke gives nogen saa strigende Modsigelse, som so maatte kunne medieres. Men med Intet kan man Intet foretage, og at opheve eller opløse Intet er os en ligesaa utænkkelig Forestilling, som en Conflict med Intet. Da vi imidlertid her ikke kunne gaae dybere ind i denne Sag, skulde vi neppe have været nu at berøre den, — skøndt man da kunde have bebrejdet os at have omgaaet et væsentligt Punct, — dersom det ikke var for at afstrive Trendelenburg's Ord, der just paa det anførte Sted ligge for os: "Das Nichts ist kein logischer Begriff, sondern eine phantastische Hypothese, in welcher Inhalt und Form im grellsten Widerspruch stehen; denn dem, was nicht ist und seyn soll, ist die Substanz des Etwas geliehen. In diesem Widerspruch der Sprache, in dieser imaginären GröÙe offenbart sich noch das Grundverhältniß, daß die Negation, um nur gedacht zu werden, eines Substrates bedarf. Denn noch die absolute Negation nimmt die Form der absoluten Position an. Wenn man gar neuerdings dies Nichts das "concrete Nichts" nennen hört, so ist das so viel als sinnvoller Unsinn oder eine vor Fülle überströmende Leere." Naar man vil sætte den rene Væren = Intet, da maa man, hvis man nærmere skal forklare sig derover, komme til saadanne Udtryk som dem, hvoraf Chalybæus (S. 324) ved sin Fremstilling af dette

System nødfages til at betiene sig, at man nemlig "ved denne Bæren endnu intet Bestemt, d. e. saa godt som Intet kan tænke sig;" men er dette nøiagtig, videnstabelig Tale? Hvor meget man endog fortynder Indholdet, bliver der dog stedse Noget tilbage; men Noget er det contradictorisk Modsatte af Intet.

Men der gives ogsaa Modfætninger, som kun synes at være Modsigelser, og her er det just Mediationens Embede at vise, at Modsigelsen kun er tilsyneladende. Hertil opfordres Tænkningen især, hvor saadanne Modsigelser synes at træde os imøde i Virkeligheden; thi der kunde ingen Virkelighed finde Sted, dersom uopløselige Modsigelser ophævede den. Her holde vi os derfor forvisse om, at der maa kunne medieres, eller med andre Ord, at det maa kunne vises, at Modsigelsen kun er et Skin, at der ingen virkelig Modsigelse finder Sted. Og dersom det endog hidtil ikke er lykkedes at adskille Skindet fra Virkeligheden, dersom man endog fra de ældste Tider til de nærværende forgieves skulde have forsøgt at løse Opgaven, da overantvorde vi den til de følgende Tider, og kunne ikke slippe den Forudsætning, at den maa kunne løses.

Ogsaa løses virkelig efterhaanden Meget, som tilforn blev anseet som uopløseligt. Begge mine ærede Modstandere have berørt Læren om Christi dobbelte Natur, eller om Gudmenne-sket. Spinoza meente i den at finde en uopløselig Modsigelse: quod quædam Ecclesiæ addunt, — siger han Ep. 21 — quod Deus naturam humanam assumpserit, monui expresse, me quid dicant nescire; imo, ut verum fatear, non minus absurde mihi loqui videntur, quam si quis mihi diceret, quod circulus naturam quadrati induerit. Paa samme Maade betragtes dette Dogma af mange andre Tænkere, og saaledes var man paa den letteste Maade færdig med den hele Lære.

Men Christi Aabenbarelse er en Virkelighed; den lader sig ikke opløse i et Skin, og hverken det Mennefkelige eller det Guddommelige deri lader sig udskille. Her var altsaa en Opgave, som den kristelige Tro steds paaany fremsatte, og som den kristelige Indsigt maatte søge steds fuldstændigere at løse; og hvad er Dorners fortrinlige *Entwicklungsgeschichte* der Lehre von der Person Christi Andet end en Fremstilling af, hvorledes den Erkiendelse mere og mere har udviklet sig, at den guddommelige og mennefkelige Natur — vel ikke, som Hegel siger (*Vorlesungen üb. Philos. d. Religion*, 2 Aufl. II. 228), ikke i sig selv ere forfkiellige — men at de, uagtet deres Modsætning, ikke ere indbyrdes modfkiigende? Men, som i Christi virkelige Fremtræden, saaledes ligger det allerede i 1 Mos. B. 1, 27, at Mediation her maa kunne finde Sted.

Derimod gives der mangfoldige Tilfælde, hvor der ikke kan eller skal medieres, og hvor Forsøget derpaa kun foranlediger Forvirring. Dette gielder fornemmelig inden Begrebernes Omraade. Thi i den empiriske Virkelighed ere vi midt i Bevægelsen, og der kan ofte det meest Stridige synes saaledes medieret, at det Ene ikke ubeluffer det Andet. Vel seer Enhver let Overdrivelsen, ("*Sophistische Nachlässigkeit*" kalder Fichte det, *Grundzüge* II. 167), naar Hegel (IV. 69) siger, at "Noget bevæger sig, ikke naar det i dette Nu er her, og i et andet Nu hist, men kun naar det i eet og samme Nu er her og ikke her, naar det i dette Her tillige er og ikke er"; thi Nuet forandres uophørligen, i det Gienstanden stifter Plads i Rummet, og det er ikke i samme Tids-Moment, at Gienstanden er og er ikke paa en vis Plads. Men i denne Bevægelses Strøm forbindes ofte ved det samme Subject det forfkielligste i een Forestilling, de forfkiellige Kraafande i Rum og Tid — Constantinopel og Kiøbenhavn, det attende og det nit-

tende Aarhundrede, — de forskjelligste Prædicater — blomstrende og visnet, — de forskjelligste Anskuelses — den pantheistiske og den theistiske, den rationalistiske og den supranaturalistiske. Men, for at vi ikke ved disse uophørlige Overgange skulle forledes til at antage, at i sig selv nogen Mediation mellem det Modsigende havde fundet Sted, fremhæve vi ved Tænkningen Tingenes Begreber, bestemme disse saa skarpt som vi formaae, give dem hvert sit Navn; og om disse Begreber og Benævnelser gielder det da, som vi ovenfor bemærkede, absolut: A er A, A er ikke Ikke-A, og, som Følge heraf, A er enten B eller ikke B.

Derjom vi med A betegne en Person, da gielder den sidste Sætning ikke absolut, vi kunne ikke i ethvert Tilfælde sige: N. N. er enten Pantheist eller Ikke-Pantheist, enten Rationalist eller Ikke-Rationalist; thi ikke blot kan den Samme til forskjellige Tider hylde contradictorisk modsatte Anskuelses, men han kan til samme Tid optage ganske heterogene Elementer i sin Tænkning, det staaer ham ganske frit for at modsiges sig selv; kun ere da hans Tanker blot forbundne som et Aggregat, ikke i et System, hans Tænkning lader sig ikke forene i et Begreb, han er i denne Henseende ikke færdig. Men da Ingen af os ganske er færdig, da vi uden Tvivl Alle lade os nogle Inconsequentser komme til Last, og da disse Inconsequentser endog undertiden efter Omstændighederne kunne være ret hæderlige: saa skulle vi ikke være for redbonne til at slynge hine Benævnelses mod hverandre. Hvad derimod de forskjellige videnskabelige Anskuelses selv angaaer, da kunne de i Meget være indbyrdes enige, og ere forsaavidt ikke forskjellige, men vi maae dog kalde dem modsigende, naar den enes Princip ikke kan bestaae med den andens, og efter dette deres Princip, deres Særkende, give vi dem Navne, og disse Navne kunne eller tør ikke forverles.

Hvor forbærreligt det er, naar Dyder og Laster ved moralsk Slaphed medieres i den offentlige Tænkemaade, herom vidner Sallusts bekjendte Klage: *jampridem nos vera rerum vocabula amisimus, quia bona aliena largiri, liberalitas, malarum rerum audacia, fortitudo vocatur.* Bell. Catil. c. 52). Men ikke mindre taber man i Videnskaben de stringente Udtryk, og dermed de skarpe Bestemmelser, naar man, ved at bibeholde de samme Benævnelser, vil lade ganske disparate Forestillinger gaae over i hinanden, og kalde dette en Mægling mellem modsigende Synsmaader.

Hvor enige endog mine ærede Modstandere og jeg ere i Henseende til saa meget Vigtigt og Væsentligt, finder dog tillige en Forfælskelighed Sted, i Henseende til hvilken principium exclusi medli gjør sig gjældende; vi kunne ikke paa begge Sider have Ret; aut, aut. For at bringe dette til Klarhed, fremhæve vi først Modsætningen, eller, efter min Mening, Modsigelsen, mellem Pantheismen og Theismen. Jeg vil ingenlunde negte, at mangen Pantheist har langt klarere og inderligere følt Gud i sig og sig i Gud, end mangen Theist, der søgte Gud over Stierne, ikke ganske nær hos sig og i sit eget Hjerte. Sikkert vil ethvert ægte religiøst Gemt føle sig langt dybere tiltalt af Spinoza, uagtet alle hans Pantheismes Mangler og Bildfarelser, end af nogen blot Bogstav-Troende, hvor meget endog Denne kan bryde sig af sin Orthodoxie. Men jeg negter, at Læren om Guds Immanents tilhører Pantheismen, og at det er den, der giver Pantheismen dens Navn, ligesom jeg negter, at den er Supranaturalismen fremmed. Naar Prof. Martensen antager (Tidskr. S. 458), at "Jødedømmets Standpunkt er den rene, umedierede Supranaturalisme, der kun kan tænke sig Gud i en fiern Uendelighed hinsides Verden og den menneskelige Bevidsthed, som den absolut overnaturlige Himlens

og Jordens Skaber" o. s. v., da kan jeg for det Første ikke indrømme, at dette er den rene Supranaturalismes Særkende. Vi skulle siden komme tilbage hertil, og nu blot fremføre den gamle Quenstedt, som dog vel maa gielde for en reen Supranaturalist — hvorved vi dog ikke tilegne os hans Distinction eller ethvert af hans Udtryk. Immensitas Dei — siger han (Systema theol. 1745. I. 414) — est ubiletas interminabilis, qua Deus non potest non essentia sua ubique esse. Ubiquitas et omnipræsentia est adessentia actualis respectu creaturarum, quia Deus omnibus creaturis actu præsens est. Est Deus ubique illocaliter, impartibiliter, efficaciter, non definitive, citra sui multiplicationem, extensionem, divisionem, inclusionem aut commixtionem. Uden Tvivl er Immanensen her langt stærkere udtalt, end hos de nyere medierende Dogmatikere. Dernæst kan jeg ikke, hvor ofte det endog i de senere Tider er blevet sagt, tilføje, at det beskrevne Standpunct er Jødedommens. Som saadant ansaae Spinoza det ikke i hans ovenfor anførte 21de Brev, og jeg skønner ikke rettere, end at vi ogsaa i det Gamle Testament allevegne høre Himmels og Jordens Skaber sige: "Er jeg kun en Gud langt borte, og ikke en Gud nær hos? Er jeg ikke den, som opfylder Himlene og Jorden?" (Jer. 23, 23 f. De første Ord ere her anførte i omvendt Orden.) — høre alle Stemmer sige: "Hvor skal jeg gaae fra din Aand, og hvor skal jeg flye fra dit Ansigt? Farer jeg op til Himmelen, da er du der, og reder jeg Seng i Afgrunden, see, da er du der; og vilde jeg sige: Mørket maa dog skjule mig, da er Natten et Lys omkring mig" (Ps. 139, 7 ff.). Naar det hebdet, at Guds Aand svævede over Vandene (1 Moise B. 1, 2), naar der siges: Udsender du din Aand, da skabes der, og du fornyer Jordens Skikkelse (Ps. 104, 30), da antydes her ikke en actio in distans; og naar Paulus (Ap.

§. 17, 28) giver os det skønneste Udtryk for Guds Immanents: "i ham leve, røres og ere vi," da vil neppe Noget antage, at dette var en ny Erkiendelse, der var kommen til ham ved Christi Evangelium, men den var allerede opgaaet for ham, da han som en ægte Israelit læste i sit Folks hellige Bøger. Ikke Læren om Guds Immanents er Pantheismens Særkiende, men dette, at den lader Guds Existents gaae op i Verdens, og at den altsaa ingen Transcendents kan erkiende. Det er vist fuldkommen rigtigt, at "den giennemtænkte Immanents er Transcendents" (Tidsst. S. 472), men da ophører den at være Pantheisme, thi Pantheisme er just Benævnelsen for den Anstuelse, der bliver staaende ved Immanentsen alene. Theismens Særkiende, hvad der adskiller den fra andre religiøse Anstuelser, er Transcendentsen, er Erkiendelsen af Guds Personlighed, af Guds Selv som ophviert over og forsaavidt adskilt fra Verden, saa at Verdens-Bevidstheden ifkun kan være et Moment i den guddommelige Bevidsthed. Der kunne have været Theister, som have tænkt sig Gud "i en fiern Uendelighed hinsides Verden og den menneskelige Bevidsthed," men en saadan Dualisme hører saa lidet til Theismens Væsen, at det vel kun er for at afværge en befrygtet Mysticisme, at tænkende Theister kunne have betient sig af Udtryk, der synes at antyde en saa besynderlig Forestilling, hvilken de ellers gierne lode Episkuræerne beholde. Det fuldkomne contradictoriske Modsatte til Theisme er Atheisme; af denne kan Pantheismen være den hæderligste Afart, men den maatte have fornegtet sig selv, være bleven en anden Lære, dersom den skulde være bleven theistisk. Skæde dette, da havde den nye Lære tabt al Afkomst til at kaldes med Pantheismens Navn, og man gavner ikke Videnskaben, naar man sammenblander Betegnelser, som just ere indførte for at holde de stridige Forestillinger ude fra hinanden; i den giennem-

førte Lære om Gud er Pantheismen ikke opbevaret, men, i Ordets egentlige Betydning, ophævet. Dersom den "Bibelfarelse" er karakteristisk for Pantheismen, "at Gud kun er i Verden, men ikke i sig" (Martensen, den menneskelige Selvbevidstheds Autonomie S. 68); dersom den "ophæver (tollit) Skaberens Idee, sammenblander Guds og Verdens Homousie med Gud Faders og Gud Søns Homousie, og istedenfor Verdens Skabelse lærer en Kosmogonie, istedenfor Gud Søns Incarnation en Theogonie" (samme St. S. 109): da er Pantheismen en Lære, som den kristelige Theologie skal affæste, og hvormed den ikke skal eller tør indlade sig paa Accord. Aut, aut; der er intet Tredie.

Paa samme Maade forholder det sig med Mod sætningen mellem Rationalisme og Supranaturalisme, naar Ordene tages i den Betydning, der tilkommer dem; de betegne en virkelig og uopløselig Modsigelse. Det maa indrømmes, at Ordet Rationalisme i sig selv er ubegrebet og fleertydigt, men det har paa trængt sig saaledes, at det nu ikke mere lader sig undvige; det betegner efter den nu almindelige Sprogbrug en bestemt theologisk Synsmaade. Ordets Betydning har jeg i min tidligere Afhandling (i denne Samling S. 98) angivet saaledes, at der ved Rationalisme maa forstås den Lære, der antager Fornuften som Religionens eneste Kilde og Sandhedens eneste Maalestok og Regel, der forkaster Nødvendigheden og Virkeligheden af en Åbenbaring, som en paa overnaturlig Maade foranstaltet Meddelelse af Gud til Menneskene o. s. v. Jeg gien tager disse Ord saa meget hellere, som de tilhøre en anden Forfatter, og uden Tvivl ville de fleste være enige i, at dette er hvad man nu kalder Rationalisme, ligesom neppe nogen consequent Rationalist vil fragaar det. Den Lære, som antager, hvad Rationalismen forkaster, maa dog vel ogsaa have et

Navn; men hvilket Navn man endog vil give den, da behøve vi ikke de Overdrivelser, hvormed Martineke i Fortalen til den 2den Udgave af hans Dogmatik S. XIV f. har stildret Rationalismen, for at spørge, om nogen Mediation kan finde Sted mellem begge Lærer, der i Det, som er det Charakteristiske, ere hinanden contradictorisk modsatte.

Fra Rationalismen har jeg paa anførte Sted, som jeg troer med Rette, afskilt hvad jeg har kaldt christelig Naturalisme, eller den Lære, som vel i Christi Fremtræden erkender Guddommens ypperste Aabenbarelse, men antager denne som fremgaaet ved Menneſkehedens naturlige Udvikling, ved den højeste Proces af dens aandelige Kræfter. At denne Lære, som ikke kan fristendes for at hvile paa en pantheistisk Grund, er det contradictorisk Modsatte af Supranaturalismen, ligger allerede i Navnet. Schleiermacher har vel forsøgt en Mediation i den Sætning: Forløserens Fremtræden i Historien er som guddommelig Aabenbaring hverken noget absolut Overnaturligt, eller noget absolut Overfornuftigt" (d. christl. Glaube. 2 Ausg. S 13); men jeg skønner ikke rettere, end at denne Sætning har det samme Svævende, og altsaa Uvidenskabelige, som alle dette Slags Mediationer. Dersom Forløseren skulde aabenbares i Verden, maatte han vistnok træde ind i denne Verdens Natur; dersom hans Aabenbarelse skulde fattes af Menneſker, maatte den vistnok kunne tiltale den menneſkelige Fornuft; men derfor er dog Forløseren ligesaa lidet fremgaaet af denne Verdens Natur, som Bodeqvisten af det vilde Træes Natur, i hvilket den dog gaaer over; derfor er hans Aabenbarelse dog ligesaa lidet fremgaaet af den Fornuft, for hvilken han er aabenbaret, som Stjernernes Omløb af den Forstand, der erkender det. Hvis man da endog vil sige, at det Overnaturlige og det Iffe-Overnaturlige er medieret i Christendommen

selv (Tidskr. S. 461): saa kan dog den Lære, der negter alt Overnaturligt, og lader Alt fremgaae af Naturen, aldrig medieres med den modsatte. — At Talen her ikke er om den guddommelige Natur og den guddommelige Fornuft, behøver vel ikke at siges.

Naar vi have søgt at bestemme det Begreb, der maa forbindes med Ordet Rationalisme, da tør vi antage, at dette Begreb efter Sprogbrugen ikke kan bestemmes anderledes, saafremt "Rationalistisk" skal betyde noget Andet end "Rationelt," og at alle nogenledes consequente Rationalister Intet ville have at indvende. Derimod har man i den senere Tid begyndt at tillægge Ordet Supranaturalisme en Betydning, der hverken kan erkendes som begrundet i Ordet selv, eller i den almindelige Sprogbrug. Naar der saaledes foretages Supranaturalismen Empirisme og Positivismen (Tidskr. S. 462), da forstaaer jeg ikke ret, hvilken Bebreidelse der er indeholdt i det sidste Ord, eller hvorledes det første kan passe paa Supranaturalismen; thi fordi denne vel gaaer ud fra "indre og ydre Erfaringer," da er den dog aldrig bleven staaende derved, men har stedsøgt at samle dem i een Bevidsthed og at uddanne sig til et organisk System. Naar Dorner (Das innere Verhältniß der protestantischen Principen. Theol. Mittheilungen 1841 Hef. 3. S. 47) beskriver Supranaturalismen for, kun at ville bygge det protestantiske System paa det formale Princip, eller paa den hellige Skrifts normative Auctoritet, da maa dette anses som ubesøiet, hvilket endog synes at fremgaae deraf, at det er Supranaturalisterne i vor Kirke, der have udtalt saavel det materiale som det formale Princip. Vel kunde Christendommen kun komme til os ved en Forkyndelse, og da den oprindelige Forkyndelse kun er os troværdig bevaret i den hellige Skrift, saa er det kun efter dennes Auctoritet, det kan bestemmes, hvad Christendom er. Men om Christendommen er Sandhed, derfor

have Supranaturalisterne, vel samlet alle udbortes Beviser, men tilsidst steds beraabt sig paa testimonium Spiritus Sancti; de have af den hellige Skrift søgt at udbrage articulos fundamentales, hvilket, som Dörner selv erindrer (S. 73), kun kunde skee ved Troens relative Selvstændighed overfor Skriften, og alle Skriftens Lærdomme have de søgt at ordne efter det materiale Princip. "Det Falske ved Supranaturalismen," siger Marheineke paa det anførte Sted, "Læren om en guddommelig Åbenbaring, som er Fornuften fremmed og udbortes." Men om endog enkelte Supranaturalister i Stridens Hele have fremsført Vittringer, der kunde synes at begrunde denne Paastand, — hvilket da for det Meste har beroet paa en Strid om Brugen af Ordet Fornuft; — man tænke blot paa saa mange Vittringer af Luther eller Harmø! — saa hører dog denne Lære aldeles ikke til Supranaturalismens Væsen. Eller er Ræringen af Moderens Bryst, fordi den udbortesfra kommer til Barnet, derfor Barnet fremmed, naar den tilfredsstillende dybeste legemlige Trang, eller udbortes, naar den gaaer over i Barnets Legeme, og nærer, styrker og udvikler det? Er Guds Kierlighed, fordi den udbortesfra, nemlig fra hvad der ikke kan kaldes Menneftets eget Væsen, kommer Menneftet imøde, derfor Menneftet fremmed, naar hans Væsen alene i den kan finde Hvile, eller udbortes, naar den gennemtrænger hans Væsens inderste Dybder?

Der have været Lider, da de ordførende Supranaturalisters Behandling af de hellige Sandheder for en stor Deel blev kold, død, blot formalistisk, og da var det velgjørende, at der fremkom en Reaction, hvori Fornuften gjorde sin Ret gjældende. Men, som det gaaer med Menneftene, man drev det da til den modsatte Uderlighed, negtede hvad ikke skulde negtes, og vilde rokke Christendommens Grundvold. Man kan, hvis man vil, kalde

dette en dialektisk Bevægelse; jeg for min Deel kan i disse Genfældigheder ikke see Andet end Tilfældighed, ingen Nødvendighed. Navnet paa denne Overlighed er efter Sprogbrugen blevet Rationalisme. Derimod har det aldrig været reciperet, og bør aldrig blive det, at kalde den modsatte Overlighed Supranaturalisme, men vel Bogstav-Tro, Auctoritets-Tro, blind Tro, Kusspier-Tro. Analoga hermed findes paa ethvert Omraade, saavel som paa det Religiøse; ogsaa paa det philosophiske vil Ingen negte, at Auctoritet og Mode have haft en mægtig Indflydelse, at Manges Biden, som de Andres Tro, beroede paa Formler, der steds bleve dem et Udvortes, og ved Siden af det bekjendte credo, quia absurdum est, finder man ofte et intelligo, quia abstrusum est.

Naar man med Hegel antager virkelige Undere, "Erfolge durch die Macht des Geistes über den natürlichen Zusammenhang, ein Eingreifen in den Gang und die ewigen (?) Gesetze der Natur" (Philos. d. Rel. II. 326); naar man erkender, at "Christus ikke er Menneffeslægtens Product, hans Indtrædelse i Historien ikke Resultatet af Menneffeslægtens Udviklingsproces" (Lidsfr. S. 463); naar man siger, at Christus ikke er blot quantitativt, men kvalitativt forskjellig fra de øvrige Menneffer, at Christi Historie ikke er underlagt Causalitets-Principet, ikke skal have Universets Causal-Kerns til sit Princip, men underlægger sig selv Causalitets-Principet (den menneffelige Selvbevidstheds Autonomie S. 61); at "Christus vender tilbage for at dømmes Levende og Døde og aabenbares som Herre over Alting, ikke paa en vis relativ Maade i reen ethisk Henseende, men paa absolut Maade, i universel og kosmisk Henseende, det er som sand Gud og sandt Menneffe, hvem den hele stabte Natur er underlagt" (sammest. S. 97); da er alt dette Sætninger, som Ingen Rationalist vil vedkende sig, men som En-

hver, hvad enten han bifalder dem eller ikke, vil kalde supranaturalistiske. Men saaledes have vi i Sprogbrugen Benævnelse for Leddene i en skærende, contradictorisk Modsatning, som aldrig vil kunne forliges. Supranaturalismen maa stedse have Rationalismen udenfor sig, ikke i sig, og omvendt. Biskop have Rationalister sagt meget Fornuftigt, Supranaturalister meget Ufornuftigt; Hiint bør rebeligt erkendes, Dette forkastes. Men i Henseende til det Charakteristiske i begge Synsmaader, hvorefter de have faaet deres Navne i Sproget, gielder Exclusions-Principet; aut, aut; der er intet Tredie.

"Men saaledes er jo Alt blevet ved det Gamle" (Tidsfr. S. 469). Der er upaatvivlelig Meget, hvori det maa blive ved det Gamle, dersom Videnskaben ikke skal forvirres, thi Videnskaben gjør intet Fremstridt derved, at man søger at forlige, hvad der efter sin Natur ikke kan forliges. Man kan sammenryste Vand og Olie, men de stille sig strax igien fra hinanden. Bedre uden end med saadanne forgieves Forsøg vil i Videnskaben stedse mere den christelige Speculation udvikkles, den christelige Historie udrenses (saa at ikke blot Feiltagelser opdages, men at den sande Historie fremhæves og stadfæstes,) og den skionne "Enhed og Synthese af det speculative og det historiske Element" (Autonomie S. 28), af "Idee og Factum" (Tidsfr. S. 473) bringes til Erkendelse. Saaledes bringe de nye Tider virkelige Fremstridt, og i disse vil der være medieret mellem det Gamle og det Nye, forsaavidt der mellem Begge kun er Modsatning, ikke Modsigelse.

Ved at slutte disse Bemærkninger kan jeg ikke følge for mig selv, at de, under den nærværende videnskabelige Retning hos os, neppe synderlig ville tilfredsstille, enten de ærede, med mig venstabelig forbundne Mænd, hvilke jeg her har maattet kalde mine Modstandere, eller saa mangen Anden, hvis viden-

stabelige Stræben jeg med den fuldeste Agtelse^e erkjender, skjøndt den ikke gaaer i samme Retning, som min. At jeg ikke kan gaae ind i deres Synsmaade, hidrører imidlertid ikke deraf, at jeg skulde være hildet eller forældet i nu forældede Systemer. Hvor Meget jeg end taknemmelig paaskjønner at have lært af de ældre og nyere philosophiske Systemer, hvori jeg har søgt at finde Indgang, har jeg dog aldrig fundet noget saadant, som jeg har kunnet tilegne mig, eller hvori min Tanke har kunnet finde Hvile; jeg har ingen philosophisk Republik, som jeg ikke vilde overleve (Tidsfr. S. 454), og jeg skulde gierne lade mine videnskabelige Hytter falde sammen, naar der aabnedes mig et nyt Jerusalem, hvori jeg kunde erhverve Borgerret. Men skjøndt dette ikke vil stee i den philosophiske Republik, der hidtil næsten er gaaet ligesaa glimrende frem, som i sin Tid den franske, tør jeg dog maastee, som Jacobi, — hvis ædle Navn man har bevilst mig den Ære i denne Anledning at nævne, — betragte mig som "en privilegeret Rietter, forud undtagen fra Båndstraaalen"; og lykkeligere end han, har jeg her ikke havt at kæmpe for det Helligste og Vigtigste, Det, uden hvilket, efter hans Udtryk, Tilværelsen vilde være en Forbandelse. Enig med disse Modstandere om den Forudsætning, uden hvilken ingen christelig Philosophie kan finde Sted, — thi "naar Theologien ikke vil være resultatløs, kan den heller ikke være forudsætningsløs," (Tidsfr. S. 473) — gielder Uenigheden kun, hvorledes vi paa videnskabelig Maade skulle sætte os i Besiddelse af Det, som ikke først er kommet til os i Videnskaben. Jeg for min Deel maa vel opgive Haabet om at kunne naae til "at see ovenfra nedad"; men dem, der føle samme Mangel paa Gyde hertil, som jeg, ønsker jeg samme Trøst, som beroliger mig selv, at man ogsaa nedenfra kan see det Høieste, og, naar man fatter det stadig i Die, stige op derimod.

Recension af:

**Om Affindighed og Tilregnelse, et Bidrag til Psychologien og Retslæren, af F. G. Howitz, Med.
Dr. og Prof. Kiøbenhavn 1824.**

(Danst Litteratur-Tidende 1824.)

I et klart, livfuldt og vittigt Foredrag har en Mand af Kundskaber og Talent her leveret en Undersøgelse over en Gienstand, der i mange Henseender har en høi Grad af Interesse. Han har herved ikke blot gjort opmærksom paa, hvor vanskeligt det er at bestemme, om Affindighed er tilstede eller ikke, og altsaa om en Handling bør ansees som tilregnelig eller ikke, men han har ogsaa fundet sig foranlediget til at afhandle Spørgsmaalet om den menneskelige Frihed, og derved indladt sig i Undersøgelser, som angaae det Dybeste i Mennesket.

Den Alenhed, hvormed Forfatteren fremsætter de Resultater, til hvilke han mener at være kommen, og som vel ingenlunde ere nye, men dog meget afvigende fra den Synsmaade, der til Lykke stedsse har været, og, som vi med Tillid til vor Rational-Charakter haabe, stedsse vil blive den herskende iblandt os, har noget Tiltrækkende; og Enhver, der seer paa Videnskabens sande Fordeel, vil erkiende det for særdeles gavnligt, at endog den meest

grundede Besiddelse i Videnskabens Rige stundom gøres stridig, naar det, som her steds er Tilfældet, steer med Rebelighed og Anstændighed, og at de, som rose sig af den, stundom nødes til at gøre sig dens Grunde klare, paa det at Besiddelsen ikke skal synke ned til en tankeløs Hvilen i Forgængernes Autoritet. Men skal denne Fordeel virkelig fremgaae af Invendingerne, da tør den modsatte Synsmaades Forsvarere ikke tie, og ikke tillade, at hvad der er vundet ved dybe Undersøgelser, ved alvorlig Anstrengelse og svær Kamp, igien synker i Forglemmelse. Og da vor Tidsalder med Rette roser sig af den Seier, som de grundigere Philosopher have erholdt over den Philosophie, som ved Helvetius og hans Landsforvandte truede at blive herstende, saa bør denne Seiers Frugter ikke overlades til Menigernes tilfældige Strøm, men hvad der er vundet, bør ogsaa forsvares.

Hr. Etatsraad A. S. Ørsted har allerede i juridisk Tidsskrift (8 B. 1 H. S. 118 ff.) ledsaget denne Afhandling med saare grundige Bemærkninger, og at have fremkaldt disse maa — saameget mere, som det er skeet paa Forfatterens udtrykelige Opfordring — ansees som en Fortieneste, denne Afhandling har erhvervet sig af vor Literatur. Efterat en saa fortræffelig Tænker har yttret sig derover, kunde vel Andre lettere mene sig det tilladt at tie, og det vil heller ikke kunne undgaaes her at gjentage Afskilligt, som han allerede har erindret. Men da det dog ikke er at befrygte, at Materien skulde udtømmes, og da det vel kan ansees passende, at denne Afhandling, som ogsaa læses i særskilte Atryk, i denne Tidende underkastes en særskilt Prøvelse, saa har Rec. troet ikke at burde tilbageholde, hvad han følte sig tilskyndet at sige over et Skrift, som har vakt temmelig Sensation, hvorvel Rummet her ofte kun vil tillade at berøre, hvad der fortiente og behøvede en langt fuld-

flændigere Udviſling. Forud bemærker han endnu udtrykkeligen, at hvad der i det Følgende ſkal ſiges imod Forf.s philoſophiſke Ottringer ſaameget mindre kan gielde ham ſelv, ſom han ved, her meget agtværdige, Inconſequentſer har dækket ſig derimod.

Anledningen til nærværende Afhandling var et enkelt Tilfælde, hvorved Forf. troede at bemærke, at Jurifterne ſatte en altfor ſkarp Grænſe mellem Afſindighed og normal menneſkelig Fornuftighed. Han nedſkrev derfor førſt den Paragraph, ſom nu er den ſidſte i Afhandlingen, hvori han ſøger at viſe, at Afſindighed og Iffe-Afſindighed, langtfra at være ſkarp adſkilte Tilſtande, i mange Puncter ſmelte ſammen, at der gives Overgange fra Menneſtet i Daarekriſten til Menneſtet i den ſelſtabelige Tilſtand med borgerlige Rettigheder, ſom ofte gjøre det umuligt at beſtemme, om den juridiſke Frihed i en Forbrydelsſes Dieblit har fundet Sted, eller ikke. Forf. henfører diſſe Overgangstilſtande til følgende Rubrikker: 1) lyſe Mellemrum eller intermitterende Afſindighed; 2) fire Ideer eller partielt Vanvid; 3) de lavere Grader af al Slags Afſindighed; 4) Udviſlingsſtadiet af denne Sygdom og Reconvaleſcentſen derfra⁵⁾; Halvſvønnen og lignende forbigaaende Delirier af legemlig Oprindelſe. Enhver vil med Interelſe følge Forf., i det han med Skarpſindighed giennemgaaer diſſe Tilſtande; Enhver vil med ham erkiende, hvor vanſeligt det undertiden er at beſtemme, hvor Tilregneligheden indtræder eller ophører, og enes med ham i den Opfordring til Dommerne — ſom dog, vel ogſaa allerede for det Meſte følges — at ſtride til Afſondringen med Vaerſomhed og Milddhed. Men naar Forf. endnu til hine Overgangstilſtande henregner de ſaakaldte frie Menneſters Lidenſkaber, Laſter og Daarligheder, da undres man over her at finde nogle franſke Epigrammer, forfattede til Bedſte for Pariſer-Gietke, ſom, for ikke at ſee Narre, vel kunne behøve "at holde ſig fra

deres sædvanlige Selskab og at slaa deres Speil i Stykker", og som naturligviis Intet hellere ønske, end at kunne finde et Synspunct, hvorfra de kunne betragte dem, der ellers kaldes forstandige og vise, som deres Lige — man undres, siger jeg, over at finde disse Epigrammer som Resultatet af en alvorlig Undersøgelse. Vel har man længe siden bemærket, at Menneskets psykiske Liv saavel som det organiske svarer frem og tilbage mellem tvende Endepuncter, som betegnes ved Ordene Sundhed og Sygdom, og at man kan bestemme Begrebet af Sundhed efter et saadant Ideal, at hele Jordkloben bliver et almindeligt Lazareth eller en Daareliste (Schulze psykische Anthropologie S. 534 første Udgave). Men dersom denne Betragtningssmaaade var den grundige og udtømmende, saa vilde Begrebet om Afstandighed som en affondret, fra den sædvanlige forsiellig, menneskelig Tilstand ganske forsvinde.

Forfatteren tilføiede derpaa de 5 første §§. Efter at have bestemt Ordet Afstandighed som den generiske Benævnelse for alle de Afvigelser fra den normale Tilstand, hvorom Talen her er, gaaer han over til at bestemme Begrebet om Afstandighed, og hans Definition er følgende: "Afstandighed bestaaer i en Indstrænkning af Fornuften eller Fornuftens Brug formedelt en Sygdom i de materielle Organer for Sielens Virksomhed." Vi bemærke kun i Forbigaaende, at Forfatteren (see S. 11 Anm. o. fl. St.) ogsaa helder til den sædvanlige eensidige Mening, at disse materielle Organer for Sielens Virksomhed kun ere at søge i Hiernen, uagtet dog saa Meget overbeviser os om, at Sielen staaer i en umiddelbar Forbindelse med det hele Legeme, hvorfor heller ikke lettelig Noget phsygnomiserer af Hovedet alene, men af den hele Statur, og hvorfor, som Lavater siger (physognomische Fragmente Th. 1. S. 34), aldrig noget sundt fornuftigt Menneske har turdet paastaae, at den moraliske

Følelse havde sit Sæde i Hovedet, saalibet som at Forstanden havde sit Sæde i Hjertet. Grunden til hiin Mening er uden Tvivl den, at man forestiller sig Tænkningen som Sielens eneste Øttring; men da den ommeldte Mening her ikke har videre Indflydelse, saa vende vi os til den ovenstaaende Definition selv.

Ved denne bemærke vi først, at de fleste Sygdomme hindre Sielens Ernærings Virksomhed og altsaa forarsage en Indskrænkning af Fornuftens Brug, men derfor kalde vi ikke de fleste Syge affindige eller ufornuftige. Fremdeles er, som Forf. med Rette siger (S. 22), enhver ufornuftig Handling derfor ikke affindig, thi ellers maatte Genfoldighed paa den ene Side og Lidenskab paa den anden, begge være Arter af Affindighed; og Forf. anseer dette som en Fordeel ved sin Definition, at den adskiller Affindighed og Lidenskab (formodentlig ogsaa Genfoldighed) saa bestemt, som saadant vel er mueligt. Men dette Sidste kunne vi ikke indrømme. Upaatvivlig ere Genfoldighed og Lidenskab ogsaa Indskrænkninger i Fornuftens Brug; og hvo der erkender, at Sielen i dens nærværende Tilstand er paa det Nøieste forbundet med Legemet, vil uden Tvivl tilstaae, at hine Afvigelser fra den mentale Norm ere ledsagede af Afvigelser fra den physiske, eller — efter Ordets videre Begreb — af Sygdom. Vistnok kan herved den grundforskiellige Synsmaade finde Sted, at man enten antager, at hvad vi kalde Sielen kun er et abstract Begreb, hvorunder man henfører en vis Klasse af legemlige Øttringer¹⁾, saa at Legemet altsaa er det Primitivt, og at Ansigtvinklen og Pandens Hvide forarsage, at Fornuftens Grad og Virksomhed stiger eller falder (jvnf. S. 42), eller og omvendt, efter Stabils Udtryk, at

¹⁾ Naar Forf. (S. II.) forklarer Legemerne og Aandeverdenen ved Materien og Kræfterne, da ønske vi at vide, hvorledes han tænker sig en fra Kræfterne affondret Materie.

Sielen bygger sit Legeme efter sit eget Schema." Men efter begge Forestillingsmaader vil man let enes om, at en Indstrækning i Fornuftens Brug vil være ledsaget af en fra den sædvanlige afvigende Tilstand i de materielle Organer; og allermindst vil Forf. negte dette, da han stedse synes tilbøielig til heri at følge Identitets-Systemet. Neppe vil heller Forf. søge Forfællelsen mellem Afslindighed og Lidenstak deri, at ved denne skulde den psykiske Forandring være det Oprindelige, hvoraf da Forstyrrelsen i de materielle Organer fulgte som Virkningen, men at i Afslindigheden skulde omvendt Sygdommen være Aarsag, og den mentale Forandring Virkning, thi det er umiskien- deligt, som ogsaa Forf. tilstaaer (S. 10), at Afslindighed ofte har en moralsk causa remota, hvorved den organiske Forstyrrelse foranlediges. Vil endelig Forf. holde sig til det af ham (S. 7) opstillede Begreb af Sygdom, at den er en nogenlunde varig Afvigelse fra den sædvanlige Form og Function, hvorved de naturlige Forhold imellem Organerne forstyrres, da er Feilen i den Gensidiges Organisation sikkert ikke mindre varig, og den regelmæssige Anledning til en Lidenstak kan vende ligesaa ofte tilbage, kan ligesaa vel blive en habitus i Organerne, som den psykiske Aarsag til den intermitterende Afslindighed. Naar man nu hertil føier, at den Sygdom eller Forstyrrelse i Organerne, som skal frembringe Afslindigheden, ofte ikke er at bemærke før ved Obductionen — ofte ikke engang da — saa skønnes det ikke, at vi med denne Definition ere komne videre, end vi vare, eller ere bragte nærmere til at kunne bestemme, hvor Tilregnelighed finder Sted eller ikke.

Det er en almindelig Forestilling om denne Sag, som ingen Philosopheren nogenstinde vil kunne fortrænge fra at være den herskende, at Mennesket, saalænge han vedliver at være i Ordets fulde Betydning Menneske, det er, saalænge han besidder

de Egenstaber, der fortrinligvis tilhøre Mennesket, hvor mange af de Egenstaber, der foruden hine kunne smykke et Menneske, han endog mangler, er fri, istand til at handle vel eller ilde, og dersom han handler ilde, da kræver man ham med al Ret til Ansvar for hans Gierninger, og han kan ikke retfærdiggjøre sig ved Forevending af Genfoldighed eller Lidenstabsk. Quand les gens sont bêtes, il y a toujours de leur faute, siger Frue Stael, og dette gielder endnu mere, naar de ere onde, saalænge nemlig de ere i deres naturlige Tilstand. Indtræder derimod Afstindighed, da er denne Tilstand ophørt, og vi kunne ikke mere bedømme eller behandle dem som andre Mennesker; de ere blevne ufrie, vi sige, at de ere sunkne i en ufornuftig og dyrisk Tilstand, ikke fordi de jo endnu kunne besidde meget fortrinlige Egenstaber, men fordi de have tabt det egentlig menneskelige Fortrin, Friheden; de handle ikke selv, men en fremmed Magt — ikke blot tilskynder dem, som os alle, men handler igiennem dem, uden at de for nærværende Tiid formaae at gjøre Modstand; og derfor er her Tilregneligheden ophørt. Dersom det endog er ved deres egen Brøde, at de ere komne i denne Tilstand, saa ere de dog nu ikke længere ansvarlige; de maae bevogtes, maafee tvinges, men kunne ikke egentligen straffes. Saaledes er i Sielens dybe Grund Grændselinien skarpt nok afstakken. Vel negte vi ikke, at jo Daarlighed og Begierlighed kunne foraarsage, at Mennesket bliver mindre og mindre frit; men saalænge endnu ligesom Vægtstangen hælder til den ene — Fornuftighedens — Side, er Mennesket ogsaa endnu istand til at raade sig selv, og han maa derfor svare for sig selv, ogsaa i de enkelte Tilfælde, da han virkelig handlede som i Afstindighed, thi han havde det endnu i sin Magt at holde sig ude af denne Tilstand. Flyttes derimod Vægten udover Hvilepunctet, om den endog endnu kun frembringer en

ringe Helding til den anden Side, da er den fornuftige Tilstand, og dermed Friheden, ophørt. Hvor vanskeligt det nu endog i enkelte Tilfælde kan være, af et enkelt Factum, eller endog af et Menneskes hele udvortes Forhold i en given Tid at erkiende, om Affindigheden er indtraadt eller ikke, saa er dog i sig selv de Affindiges Klasse strengt adskilt fra de Ikke-Affindiges, og man kan og bør søge at udfinde, til hvilken af disse tvende Classer den Anklagede henhører, ligesom de Skyldiges Klasse ogsaa i andre Henseender ikke smelter sammen med de Uskyldiges, hvor vanskeligt det endog, efter Ørstedes Bemærkning (jur. Tidsskr. S. 148), i enkelte Tilfælde kan være at udsige det guilty eller not guilty, der ofte stiller mellem Liv og Død. Saaledes enes den almindelige Forestillingsmaade med den Bestemmelse, hvortil ogsaa den videnskabelige Betragtning har ledet Flere, der have undersøgt denne Gienstand, nemlig at Affindighedens egentlige Særkiende er Mangel paa Frihed. Endog vor Forfatter anpriser det som et Fortrin ved sin Theorie, at med Hensyn paa juridisk og moralsk Tilregnelse vil den Omstændighed, at Affindighed er grundet i en legemlig Sygdom, og saaledes indtræder med en Natur-Nødvendighed (det Modsatte af Frihed), som Alle erkiende, uden Tvivl kunne tiene fortrinligen til at oplyse, hvorfor denne Tilstand ubeløfter Begrebet om Strafbarhed (S. 28).

Men allerede det Tillæg, at her findes en Natur-Nødvendighed, som Alle erkiende, viser, at Forf. antager en anden, skultere Natur-Nødvendighed, hvorefter de Handlinger, der for den sædvanlige Domstol ere tilregnelige, ikke mere blive det. Skøndt herved den anførte Fordeel ved Forf.s Theorie synker ned til et Blendværk for Mængdens Dine, saa har han dog indlaadt sig i en alvorlig Strid mod hiin Forestilling, hvorefter Affindighed sættes i Mangel af Frihed. Han fører denne Strid

paa den consequenteste Maade, ved at lade Natur-Nødvendigheden beherske Alt, ved saaledes at ophæve Friheden og i Grunden ogsaa den moralske Tilregnelighed; kun den juridiske maa af borgerlige Hensyn vedblive. Da han saaledes "vilde angribe Fordommen i sin Rod" (S. 1), kom han ind i en metaphysisk og moralsk Undersøgelse, hvis Resultater ere fremsatte §§ 6—11. Hvad Forf. her vil forsvare, kunne vi betegne ved at nævne Spinoza og Locke; hvad han vil nedbryde, hensejler han selv næsten Alt til Kant.

Enhver, der virkelig kender Spinoza, og har Agtelse for menneskeligt Værd, vil nævne ham med Ærbødighed. Med en stærk og høimodig Siel søgte han paa enhver Maade at rive sig løs fra Mængdens Viltsfarelser, og, medens han saae denne "enten at begræde eller beleie eller foragte eller afstøje den menneskelige Natur" (Eth. P. 3 Proll.), søgte han at forstaae den. Dette lykkedes ham fra hans Standpunct saa vel, sine Undersøgelser førte han med saadan Grundighed og Klarhed, at man begriber den Visdom, hvormed han selv sagde, at han ikke roste sig af at have opfundet en ny Philosophie, men vidste, at han indsaae den sande (Ep. 74), og at de, der staae paa samme Standpunct, stedsse ville stue hen til ham, og finde, at hans System aldrig er virkelig gienbrevet. Men Spinoza manglede, ved Tankens Klarhed og Styrke, den dybere og mere omfattende Følelse, og derfor er der saare Meget i den menneskelige Natur, som blev skjult for ham, og som han derfor ikke optog i sin Betragtning, hvilket vilde have tvunget ham til at gaae en anden Vej, dersom det ret var opgaaet for ham. Vor Forf., som overalt er tilbøielig til at forkaste, hvad Forstanden ikke kan forklare, finder (S. 36), at Spinozas Lære stadfæstes af Erfaring og kan fattes af Mennesker, men at Kants Lære strider imod Erfaring og forudsætter det Ubegrikelige.

Hvad den første Bestyldning angaaer, da vil den vel kun sige, at Kant ikke bliver staaende ved Det, man kalder Erfaring, men viser, at man maa gaae ud derover; og det Sidste betræffende, da er dog vel Kants Lære ogsaa fattet af Mennesker, skøndt den viser hen paa noget Ubegribeligt, som enhver Philosophie gjør og maa gjøre; eller mon Nogen har begrebet Gud efter Spinozas Forestilling? Vi vide ikke, om det meest frister til Smil eller vækker til Beæmelse, naar et Menneske mener intet Uforklarligt mere at finde for sig; men vi spørge Forsk., om han virkelig vilde antage et System af Lægevidenskab for det sande, der roste sig af, Intet at have ladet blive uforklaret tilbage? eller om han ikke vilde troe, at det modvilligen maatte have forbigaaet Meget, som derfor dog blev lige unegteligt, før det kunde rose sig af en saa fuldbendt Indsigt? Saaledes forholder det sig med Spinozas System. Det er temmelig let at blive færdig med sin Philosophie, naar man kan og vil være Spinozist, og hvorfor blive vi det da ikke Alle? hvorfor bestaae vi hellere den svære Kamp, i det vi stræbe efter mere omfattende Indsigt, end vi hvile i hans afsluttede Lærebbygning? Fordi han lader saa Meget uforklaret, som vi paa ingen Maade ville eller tør negte, som har en Vished for os, der er langt ophøiet over den, der kun beroer paa Slutningerne i en Tankerække. Vi kunne ikke sige, at efter Spinozas Lære al Forskiel paa Godt og Ondt, eller i det mindste paa Fortrinligt og Slet, er ophævet. Skøndt ethvert Væsen derefter er og virker med lige Nødvendighed, er et lige nødvendigt Led i den uendelige Kæde, saa er der dog givet Væsenerne forskiellig Bestemmelse og forskiellig Værdighed; Nogle ere bestemte til Gode og Gæder, de Andre til at boie sig for dem og at styres af dem. Men aldeles uforklarligt er efter dette System, hvorledes Menneskene ikke ere blevene staaende ved at tale

om forskellige Gaver og forskiellig Bestikkelse, men have opfundet saa stræffelige Navne som Brøde, Skyld, Synd, hvorfor de ikke blot sukke under Ulykke, men bære den som Straf, hvorledes de have givet deres Hierter til Priis for saa sonderrivende Følelser som Anger og Nag, hvorledes de ere salbne paa at anklage sig selv og ikke blot deres Guder, kort, hvorledes den hele Forestilling om Tilregnelighed, en af de væsentligste og uudsetteligste i den menneskelige Siel, er fremkommen. Ja Spinoza kan end ikke forklare Selvbevidstheden, som kun er muelig ved Frihed. Naar han, for at oplyse, hvorledes Menneskene have fattet den Indbildning, at de handle med Frihed, siger: "Lader os forestille os, at en Steen, som er i Bevægelse, havde Tanke, og vidste, at den af al sin Magt stræbte for at vedblive at bevæge sig, saa vilde den, efterdi den kun var sig sin Stræben bevidst, troe, at den var aldeles fri, og at den af ingen anden Aarsag vebblev at at være i Bevægelse, end fordi den vilde det" (Ep. 62), da har han ikke bemærket, at Forudsætningen er umuelig, og at derfor det hele Exempel Intet oplyser. Just fordi Stenen kun bevæges efter Naturnødvendighed, og ingen Stræben udgaaer fra den selv, just derfor er den Steen, og kan ikke være sig selv bevidst. Først ved Friheden river et Væsen sig løs fra Naturen, og bliver Noget for sig selv; og derved bliver da, som Fichte, der har megen Fortieneste af at have oplyst dette Punct, siger, Naturrens Indskydelse til en blot Drift, da den ellers vilde være Causalitet (System der Sittenlehre S. 181).

Desuagtet frygter Forf. ikke for at erklære sig for Tilhænger af Anskuelsen om en evig Nødvendighed og et uroffeligt Fatum, fra hvilket den menneskelige Villies Uttringer heller ikke kunne være nogen Undtagelse; han tripler ingenlunde paa, at denne Erkiendelse atter vil blive den herskende i Verden, og

at Mennesket da vil føle sig i en guddommelig Tilstiftelse, lige nødvendig, lige langt fra Partisthed, hvad enten den bringer Mennesket Held eller Uheld, Fødsel eller Død, fysisk Godt eller moralsk Ondt (S. 59). Den Gode, siger han, det er Den, der bestemmes af gode Motiver, vil, kan og maa indrette sin Handlemaade derefter; Tyven besidder vel samme Frihed (nemlig til at handle, ikke til at ville), kun er hans Godtbe-
findende forskielligt, og i Følge dette Godtbe-
findende vil (kan og maa) han stiele (S. 56). Hvorledes Forf. efter denne Lære, som han finder, "saa velgiørende til at berolige og forbedre Mennesket", kan tillægge Sokrates en tilkæmpet og er-
hvervet Fornuftighed (S. 43), er vanskeligt at fatte. Men endnu sværere bliver det at forlige Forf. med sig selv, naar han vil forbinde Spinozas Tænkemaade, som vi vel ingenlunde ønske ubetinget at gøre til vor, men hvori vi dog ikke vægre os ved at erkiende det Hvimodige, med de platte og trivielle Forestillinger, som hvis Repræsentant Locke fremtraadte.

Vi have sagt, at Nødvendigheds-Læren, skøndt den ophæver Tilregneligheden, ikke borttager Forskiellen mellem Godt og Ondt, eller dog mellem Fortrinligt og Slet, fordi den endnu kan, eller egentlig maa og bør, indrømme, at Tingenes evige Ophav, eller det evige Grundvæsen, som aabenbarer sig i Alt, hvad er, og-
saa udtrykker sit Væsen i de endelige fornuftige Væsener, derved gør Følelsen for det Sande, Skønne og Gode til en Grund-
følelse i Mennesket, og ligesom indpræger ham en Norm, hvor-
efter han ikke kan Andet end bedømme Værdien af Handlingerne, og af de Kilder, hvoraf de fremvælde. Overensstemmende her-
med taler Forf. undertiden, men den Tilfredsstillelse, man føler ved at læse saadanne hans Uttringer, forsvinder igjen, naar man finder Locke fremkaldt for at lære os, at der intet Moral-
princip er, quasi coelitus in mente descriptum, for at bestride

bets Exiſtents ved at bemærke, hvor forſtiellige de forſtiellige Nationers og Tiders Sæder og moraliſke Begreber ere fra hinanden, at Dyden er almindelig agtet, fordi den er almindelig gavnlig (S. 48), og ſaaledes at føre os til det Reſultat, at Naturen, at Gud ingen Følelſe, ingen Grundbrist, intet Princip har lagt i Menneſkets Hjerte, uden den ene brændende Torſt efter Lykke, hvis Befordring er Det, Alle ville (S. 62). Vi maae herved bede Forf. bemærke, at naar Locke antager, at Lykſaligheds-Principet er Menneſket medfødt, ham indplantet af Naturen¹⁾, men negter det Sæmme om Moral-Principet, ſaa maa jo han og alle hans Tilhængere tilſtaa, at hiint Princip er forſtieligt fra dette, at Lykſaligheds-Principet intet Moral-Princip er, hvorfor ſandeligen den almindelige og ſunde Menneſkeforſtand, paa hvilken denne Skole ſaa gierne beraaber ſig, heller aldrig har anſeet det.

Vi indrømme aldeles, at det Godes Udbøvelſe maa være ledſaget af en Følelſe af Lyſt. Det Gode er ſaa oprindeligen og væſentligen indplantet i Menneſkets Underſte, at det Onde maa vække en Strid, ſom ogſaa maa frembringe Ulyſt; derimod virker det Gode en Tilfredsſtillelſe, ſom er ſaa høj og reen, at vi benævne den med det høieſte Navn, Sproget har, kalde Følelſen deraf ſalig, at vi ſtilbre den ſom en Fred, hvilken Verden ikke kan give, ſom overgaaer al Forſtand. Forfalſke vi hiint Navn, da drage vi denne Tilſtand mere og mere ned til det ſandſelige Velbefindende. Sige vi: Lykſalighed,

¹⁾ J'avoue que la nature a mis dans tous les hommes l'envie d'être heureux et une forte aversion pour la misere. Ce sont là des principes de pratique, véritablement innés, et qui, selon la destination de tout principe de pratique, ont une influence continuelle sur toutes nos actions. Essai Livr. 1. Chap. 2. § 3, efter den franſke Overſættelſe, ſom, affattet under Lockes Medvirfning, anſees for at have Fortrin for Originalen.

da have vi allerede Begrebet om en Tilstand, som ikke blot er indvortes, men som er afhængig af noget Fremmed og Tilfældigt; og sige vi endnu hellere — som ogsaa vor Forf. ofte — Lykke, da have vi Forestillingen om Det, som just er det sandfælige Menneskes højeste Attraa, og hvori næsten al Forestilling om noget Andre i Mennesket selv er forsvundet. At den almindelige Sprogbrug, og altsaa den almindelige Menneskeforstand, ikke foretager denne Forverling, see vi blandt Andet deraf, at Alle sige, at den Vise maa stræbe at finde, og virkelig ofte finder, Fred midt i Ulykken.

Vi ville bruge det Exempel, hvilket Forf. selv (S. IV.) anfører som meget oplysende. Naar en Moder, for at pleie sit spæde eller syge Barn, negter sig selv Hvile og Rattero, ja vel endog tilfætter sit Helbred under diske Bestræbelser, da er der upaatvivleligen en Drivt, ja en af Naturen indplantet, nemlig, uudslættelig Drivt, som tilskynder hende dertil, og der vilde fremkomme en Strid i hendes Inderside, hvis hun ikke fulgte den. Men maatte hun ikke troe, at vi vilde spotte hende, dersom vi vilde gaae til hende i hendes Angest og sige hende, at hun var lykkeligere end den Moder, der har overbundet denne Drivt, og i Forlystelserne glemmer sit Barns Lidelser? Vil man sige, at hun bringer denne Opoffrelse, altsaa handler dydigt, fordi Opoffrelsen er nyttig, da vil det ikke være vanskeligt at bevise, at den i mangt Tilfælde ikke engang er dette. Barnet kunde maaskee blive pleiet fuldt saa vel af den mindre ængstelige Bogterke, og Moderen vilde rimeligvis staa sig, sin Mand, sine andre Børn mindre, naar hun staaende sit Helbred, og ikke trykte Braaden dybere i sit Hjerte, saa at Deeltagelse i et Bal her endog kunde blive den dydigere Handling, dersom Dyden bestod i at gjøre det Nyttige. Eller skal det være Haabet om den evige Salighed (see S. 56), der tilskynder hende — hvilket

her vel vil ſige, at derſom hun kun vil vente til det tilkommende Liv, da ſkal den Lykke, hun nu opoffrer, blive hende erſtattet med Renters Rente — føler man da ikke, at man — efter Forf. ſkønne Udtryk (S. 51) — har betaget hendes Dyb dens første Glands, dens Udſpring af et varmt og velvilligt Hjertes Følelſer? Det er ſaaledes fuldkommen rigtigt, hvad Forf. bemærker, at Ingen lettelig vilde ſige, at hun handler egennyttigt; men hvorfor ſkal da Philoſophen ſige det? Hvorfor ſkal han ikke erkiende, at derſom hiin Moder med Bevidſthed vedbliver at handle, ſom hun gjør, uagtet Alt, hvad man foreſtiller hende om det nyttigere i Udſpredelſerne, da handler hun af Pligt, fordi hun føler, at hun ſkal og bør handle ſaaledes, uden at indlade ſig i nogen Regning om de uviſſe Følger? Og naar vi ſee det med Velbehag, hvorfor ſkulde vi da ikke ſige, at dette hidrører derfra, at der er en Erkiendſe i os, ſom ofte tvinger os til at kalde det godt, hvorom Erfaringen ikke har viiſt os, at det er nyttigt?

Men, kan Forf. ſige, jeg har jo paa det anførte Sted i min Forerindring udtrykkelig erklæret, at jeg aldrig kan eller vil vedkiende mig Sætninger ſom diſſe: at enhver Stræben, der gaaer ud over det Nyttige og Behagelige, er Daarſtab, at Attraa efter egen Fordeel er den enefte rette Drivestier til menneſkelige Handlinger. Alligevel har han dog lært med Locke, at Dydens Agtelſe grunder ſig derpaa, at den er nyttig, alligevel ſiger han dog (S. 55), at det ſaakaldte Godtbefindende, Beſlutningens Moder, frembringes ved at afveie Summen af forhaabede Fordele mod Summen af befrygtede Tab. Maaſtee ſvarer han: jeg mener dette ikke efter Udtrykkenes ſædvanlige Fortolkning (S. VI.) Men hvorfor bruger han da de ſædvanlige Ord i en uſædvanlig Betydning? Hvorfor vælger han,

naar han vil tale bestemt om de vigtigste Gienstande, just saadanne Ord, som kunne forklares i en saa vassende Mening?

Dyden, siger han, er almindelig agtet, fordi den er almindelig gavnlig; Løkke bruger endnu et lavere Udtryk: fordi den er nyttig¹⁾. Nyttig — hvortil? Er dette ikke et Spørgsmaal, som nødvendigen paatrænger sig? Thi Dyden bliver herefter kun et Middel, hvorved man vil opnaae noget Andet, og dette Andet, som er Dydens Hensigt, som den skal fremvirke, maa jo være noget fra den Forstieeligt; det kan altsaa ikke være at søge i den moralske Sphære, og maa saaledes uden Tvivl skulle søges i den sandfælsige. Løkke viser, at denne almeennyttige Dyd maa hylbes og anbefales af Enhver, endog kun fordi den er ham selv nyttig, skaffer ham selv Fordele; og det er vistnok vanskeligt at indsee, hvorledes Menneftet, dersom Naturen Intet har indplantet ham uden Begiering efter Lykke, nogenstinde kommer ud over sig selv, nogenstinde kommer til at begiere andre Mennesters Vel, uden forsaavidt det fremmer hans eget. Men hvis vi endog ville indrømme, at den Dydige efter denne Theorie ikke blot tager Hensyn paa sin egen Fordeel, men ogsaa arbejder for Det, som er andre Mennester nyttigt, saa spørge vi atter: hvilket er det almindelig Nyttige, som Dyden skal bevirke? Er det blot en sandfælsig behagelig Tilstand, som mere og mere skal fremmes paa Jorden, eller er det noget Hviere? I første Tilfælde bliver jo dog det Sandfælsige det Første og Sidste, det Øpperste, hvortil Alt stræber; i sidste Tilfælde, hvoraf fremgaaer, hvorpaa grunder sig den Erkiendelse, at Gøt skal ansees for det Hviere, et Andet for det Lavere, dersom Menneftet dog kun lærer Alt af de sandfælsige Følger, der-

¹⁾ La vertu est généralement approuvée, parcequ'elle est utile — ikke salutaire. L. 4. Chap. 2. § 7.

som der ikke oprindeligen er i hans Jnderste et Maal, hvorefter han maa og skal bestemme Tingenes Værd?

Forf. lærer dog selv, at Menneskenes Godtbefindende nødvendig maa variere efter den ulige Priis, de sætte paa Livets Goder, i Følge deres forskellige medfødte Organisation og Temperament, deres forskellige aandelige Udvikling, og deres forskellige Stemning eller Sensibilitets-Forhold til forskellige Tider; at Tyvens Godtbefindende er forskielligt fra den Godes, thi upaatvivleligen forekommer ham Besiddelsen af fremmed Gods, forenet med Haabet om at blive uopdaget, at være noget Dnskeligere, end en god Bevidsthed, forenet med Fattigdom og Afjavn (S. 55. 56). Men hvorfor ansee vi Alle dette Godtbefindende for slettere end det modsatte? Dersom Mennesket Intet har at tragte efter uden Lykke, hvorfor tør han da ikke sætte sin Lykke i Det, hvori han føler den? Hvorfor skal han underkaste sit Godtbefindende den Dom, hvorefter Afjavn kan kaldes noget Godt, og Nydelse noget Slet?

Forði, siger man maaskee, tilsidst har dog Den meest Nydelse, som gjør det Gode. Løde lærer nemlig, at Moralens sande Grundvold er Guds Villie eller Lov, og at denne maae Menneskene underkaste sig, fordi Gud har Magt nok til at straffe dem, der overtræde hans Bud (Livr. 2. Chap. 21. § 70). Naar man ved disse Sætninger har nedværdiget det helligste Haab til at være Sandhelighedens Tiener, er det da ikke aabenbart, at Forskiellen mellem Godt og Ondt kun bliver den mellem Fordeelagtigt og Ufordeelagtigt, i Ordenes ganske sædvanlige Betydning, at Tyven og den Rebelige i Grunden vil det Samme, nemlig deres Lykke; den Første er ikke slet, men han er kun en Daare, som ikke vel forstaaer sig paa sin Fordeel, og der er ingen Forskiel paa Forstænd og Moralitet (hvilkens Forskiel Forf. dog S. 116 — rigtignok meget insequent —

antager). Men hvorfra kommer efter dette System Forventningen om Løn eller Straf i et tilkommende Liv? Erfaringen, som skal være al Kundskabs Moder, lærer ikke, at den Magt, som styrer Tingene i denne Verden, nødvendigen knytter Lykke til Det, som pleier at kaldes Godt, og hvoraf veed man da, at dette vil ske anderledes i et andet Liv? Fordi Gud er retfærdig? Men hvoraf veed Løkke dette? Erfaringen har ikke lært ham det, i det Mindste ikke med tilstrækkelig Visshed, og i sit Hjerte har han ingen Kundskab derom fundet indplantet. Der blev altsaa kun tilbage at vide det ved Åabenbaring; men Løkke vilde efter sin Lære om Åabenbaringen (see Livr. 4. Chap. 18 § 3 sqq.) neppe fra denne vente et Lys, som han ikke fandt i sin Fornuft. Saaledes finde vi her uden Tvivl Veien banet for dem, der sige: Daarlighet var det at foretrække det Uvisse for det Visse; lader os æde og drikke, thi i Morgen ere vi døde!

Vi lære ogsaa, at Forskiellen mellem Godt og Ondt er grundet i Guds Villie, dog ikke ved en vilkaarlig Bestemmelse, men Guds Lov gaaer nødvendigen frem af hans Natur og Væsen; og fordi Mennesket ogsaa er deelagtig i den guddommelige Natur, er skabt i Guds Billede, derfor bærer han i sit Indre en over al Erfaring ophøiet, uudslettelig Dom om Tingenes og Handlingernes Værdie, derfor har han en Idee, en al Erfaring overstigende Forestilling om Retfærdighed; han føler, han veed med den umiddelbareste Visshed, at denne er en Fuldkommenhed, derfor tillægger han Guddommen den, og derfor veed han, at han skal stræbe at udtrykke den i sit Sind og Levnet. Saaledes sige vi med Leibniz (*nouveaux essais* pag. 30), at der ere Ideer og Principer, som vi ikke erholde ved Sandserne, og som vi finde i os, uden at vi danne dem, endstøndt Sandserne give os Anledning til at blive os dem bevidste. Vil man indvende, at da maatte disse Sandheder være

almindelig erkjendte, da ſvare vi atter med Leibniz, at Ideer ikke ere det Samme ſom udbannede Tanker, og at det alſaa paa ingen Maade deraf, at en Sandhed er medfødt, eller oprindelig indplantet i Sielen, følger, at den er erkjendt almindeligen og af Alle. Selv om Mathematikkens utvilsomme Lærefætninger bemærker den nævnte ſtore Philoſoph meget træffende, at derſom Geometrien modſatte ſig vore Lidenſkaber og vor ſiebliffelige Interesſe ligesaa meget ſom Moralen, da vilde vi neppe beſtride eller overtræde den mindre, uagtet alle Euklides' og Archimedes' Demonſtrationer, hvilke man da vilde behandle ſom Drømmerier og anſee for fulde af Feilſlutninger (ibid. pag. 52). Virkeligen ere de meeft i Dine ſaldende Sandheder almindeligen erkjendte i Moralen ſaavelſom i Mathematikken; ſaaledes er det vel næſten ligesaa almindelig erkjendt, at man ikke ſkal være troløs mod ſin Ven, ſom at 2 og 2 er 4, hvorvel man kan regne feil, ſkøndt man erkjender denne, og handle feil, ſkøndt man erkjender hiin Sætning. Hvad derimod angaaer Det, der ikke ſaa umiddelbar træder frem, da har Forſømmelighed og Enſøldighed ligesaa vel negtet de mathematiffe Videndſkabers evigtefte Sandheder, ſom Moralens.

Spinoza har været beſtyldt for Atheiſmus, og vi agte ikke at retfærdiggjøre hans Lære om Guddommen; men Enhver, der læſer hans Skrifter, vil være tilbøielig til at ſige med Jacobi: Hans Feiltagelſe var en Ubehjelpelighed af Konſtneren i Begreber og Ord, en Forſeelfe af Grubleren, ikke af Menneſtet (an Fichte S. 41); og vi finde ſtedſe hans Aand beſlægtet med alt Gode og Godt. Locke kalder vor Forf. (S. 48) den ſkarpsindige og derhos gudſkrægtige Locke, og vi ville ikke negte ham det førſte Tillægs-Ord, fordi Skarpsindighed er en Roes, hvormed man pleier at være meget gavmild imod dem, hvilke man ikke kan berømme for Dybsindighed; ikke

det sidste, fordi Mennesket saa ofte er bedre end hans Tænkning — et Beviis for, at det aandelige Liv ingenlunde er indsluttet i Tanken alene; dog har Lockes Philosophie et stærkt Frændskab til alle flette og foragtelige Philosophemer. Til hvilke Uttringer har han ikke ogsaa forledet vor velmenende Forfatter! Saaledes lærer han os (S. 61), at Ret er Indbegrebet af saadanne almeennyttige Regler, som ansees for at være absolut fornødne til Selskabets Viemed, og derfor sanctioneres. Det er altsaa ikke Retsbegrebet, der skal være Menneskenes Leder, men det er et Føster af deres ustadige Omdømme, og foranderligt som deres Meninger om Tingenes Rytte; det er ikke det, som skal sanctionere Menneskenes Liv, men det behøver selv deres Sanction! Saaledes lærer han os, at Dyden er den Kunst at leve lykkelig med Mennesker; altsaa ikke den Kunst at opløste sig over Lykken, at opoffre det timelige og jordiske Velværen for det Hviere, for Sandhed, Ret og Kierlighed. Det var ikke Dyd, at Christi Apostler, istedenfor at sidde stille og leve lykkelig med deres Naboer, hellere sønderreve ethvert jordist Baand, end det, der forenede dem med deres Herre, at de gik ud, og saa ofte maatte bringe Strid istedenfor Fred; det var ikke Dyd, at Hvidtfeld opoffrede sig med dem, der vare ham betroede, eller at Leonidas istedenfor at frelse sine Krigere, førte dem i den visse Undergang! I det Mindste seer jeg ikke, hvorledes Dyden her aabenbarede sig som den Kunst at leve lykkelig med Mennesker. Vil Forf. sige, at vi af hans Uttringer udelede, hvad ikke har været hans Mening, da vise vi hen til hans egne Ord (S. 114), hvor han taler om den Enthusiasme, der henriver os til Handlinger og Domme, som den rolige Fornuft misbilliger, og mener bedst at kunne ophjse dette af den frigerste Enthusiasme. "Fornuften, siger han, maa misbillige en Enthusiasme, der gaaer ud paa at udgyde ustyldigt

Blod, lemlæste og lade sig lemlæste for en Sag, som Combatanterne ofte ikke kiende, for en Ære, som tilfalder Generalen og Seierherren, men glemmes hos Soldaten og den Overvundne, som beroer paa Lykken og Udfaldet, og som under alle Omstændigheder de Faldne, der meest have fortient den, ikke kunne tage Deel i." Efter dette trivielle Forsvar for Feigheden vilde altsaa Combattanterne, naar Æren tilfaldt dem selv, eller naar de vidste, at de kunde lere for at nyde den, handle mindre daarligt, end naar de med Begeistring opoffre sig i deres Fædrelands Tjeneste for en Sag, hvorefter de vide, at de ikke ere satte til at kiende eller bedømme den i dens fulde Omfang, opoffre sig uden Udsigt til Roes eller Løn for at fyldestgiøre Pligtens Fordring i deres Inderside. Dette er ganske overensstemmende med en Lære, der anseer Enthusiasme — et Ord, som efter Ætymologien nødvendig betegner noget Godt — for synonymt med Sværmerie — et Ord, der ligesaa nødvendig betegner noget Ondt — hvori Forsf. ogsaa følger Locke (see dennes Essai Livr. 4 Chap. 19). Ganske anderledes taler derimod Forsf. i sin Forerindring (S. VII). "Der er Noget i Mennesket, siger han her, som erindrer ham om, at han kun er et enkelt forgængeligt Blad paa Menneskeslægts store Træ, og, ligesom Træet selv, et Udspring af den Grundkraft og guddommelige Forstand, som aabenbarer sig i Naturen; det Hele maa foretrækkes for det Enkelte, det Varige for det Forgængelige, Fædrelandet for Individet, Menneskeslægts Vel for de enkelte Dødeliges." Hvorledes denne Uttring kan forenes med den ovenfor anførte og med saa mange andre i denne Afhandling, vide vi ikke; men vi anføre den som et Beviis paa, at de Resultater, hvortil Forsf. ved sin Tænkning er kommen, ligesaa lidet have fyldestgiort hans eget Hjerte, som vort.

Det vilde føre os for vidt, dersom vi vilde følge Forf. enten til Hume eller til Helvetius og Systeme de la nature, hvilke han ogsaa kun berører; derimod kunne vi ikke forbigaae Kant, mod hvem hans Angreb fornemmeligen ere rettede. Det er paa ingen Maade Rec.'s Hensigt at ville fremstille Kants System som den fuldenbte Wiisdom, hvorfor det vel i sin Tiid blev udgivet af mange hans Tilhængere; men ligesaa lidet kan han indrømme Retmæssigheden af den blinde Forkastelse eller den Forglemmelse, som nu for det Meste bliver den store Mand til Deel, og han kan ikke Andet end saameget mere finde de fleste af Forfatterens Betyndninger ubillige, som de ere fremgangne af en meget ufuldstændig Kundskab om Kants Lære. Forf. har nemlig vel med temmelig Flid efterseet nogle Bøger af og om Kant, men disse synes at have tilbudt sig for ham temmelig tilfældigen¹⁾, og han har derved kun meget lidet afhiulpet det Ubekendtskab med Kant, med hvad der ved Siden af og efter Kant har udviklet sig, og overalt med de fleste ældre og nyere Philosopher, som allevegne i denne Afhandling er saa paafaldende.

”For Kants Tiid — siger Forf. (S. 53) — synes det mig, at der har været en ikke ringe Overensstemmelse, saavel imellem Philosopherne indbyrdes, som imellem disse og den funde Menneskeforstands Omdømme denne Sag (Frihedsbegrebet) angaaende.” Man stubser ved et saa besynderligt Phænomen i Philosophiens Historie, som det, at Philosopherne vare blevne enige om en saa vigtig Sag; men ligesaa lidet som dette fremgaaer af de Ottninger, Forf. har anført, ligesaa lidet

¹⁾ Af danske Skrivter om denne Gienstand havde det i Særdeleshed været at ønske, at Forf. havde efterlæst Ørsted's Priissskrift over Sammenhængen mellem Dydelærens og Retslærens Princip D. 1 Cap. 1 § 4.

finder man det ellers stadfæstet. Vi vide ikke, hvor langt vi skulle ansee det Tidrum for at have været, hvori Philosopherne for Kant saaledes vare enige, men da Førf. selv anfører Scholastikerne, saa stige vi vel ikke for høit op, naar vi nævne Cartesius, en Philosoph, hvis Indflydelse baade var meget stor og varede længe, og som ikke blot tilstod Menneftet Frihed paa den Maade, som Giulene i et Uhrværk have Frihed til at dreie sig efter den dem givne Indretning, men et virkeligt liberum arbitrium, saa at Menneftet er saaledes Herre over sine Handlinger, at han fortjener Roes, dersom han forholder sig vel; og som lærte, at vi have en saadan Forvisning om vor Frihed (*de la liberté et de l'indifference qui est en nous*), at der Intet er, som vi kiende klarere (*Principes de la philosophie. Paris 1681. pag. 22. 25*).

Ligesaa libet som Philosopherne have været enige om at antage Nødvendighedslæren, ligesaa libet er den overensstemmende med den sunde Mennesteforstand, thi denne forstaaer sikkert ved den Frihed, hvorom Talen her er, just hvad Førf. (S. 31) anfører, men forkaster: "Evne til at tilfidesætte Lystfølelse for Grundfætning, og denne for hiin" (P. E. Müllers christelige Moralsystem S. 18); eller "at Menneftets Handling (eller snarere hans Villie, hans Beslutning) maae være undtagen fra Natur-Nødvendighedens Love" (Kiesewetters Versuch einer faßlichen Darstellung S. 173). Naar derimod vor Førf. siger, at en fri Mand er den, der kan følge sin Naturs Tilskyndelser (S. 37), da stønner jeg ikke rettere, end at den samme Frihed tilkommer Stenen, thi ogsaa den følger sin Naturs Tilskyndelse, idet den falder; men dette Resultat er sikkert ikke den sunde Mennesteforstands. Det Samme kommer ogsaa ud ved at følge Førf., hvor han definerer Friheden ved Evne til at gjøre og lade efter Godtbefindende (S. 52), thi da Godtbefindendet ikke

er frit, og Mennesket, efter hans Lære, ikke kan Andet end følge det, saa bliver Dyret et ligesaa frit Væsen som Mennesket.

Men skøndt vi ikke kunne tilstaae, at Kant forstyrrede nogen Enighed mellem Philosopherne indbyrdes, eller mellem dem og den sunde Menneskeforstand, saa ville vi dog ikke negte, at han traadte i Opposition mod en Philosophie, som blev mere og mere almindelig, og som, skøndt den, efter Philosophernes forskellige Sindelag, divergerede i forskellige Retninger, dog havde een Basis tilfælles. Denne Basis var Det, man kan tage og føle paa, det Sandfælsige; dette antoges for det Sande, Reelle, Visse, og fra dette sluttede man da videre; om det Høiere, det Uhyrlige og Overfandfælsige, var ingen Kundskab uden ved Slutning. Dette Høiere meente nu vel Mange ved deres Slutninger at have fundet med mere eller mindre Rimelighed; Andre derimod — og neppe de flettere Tænkere — fandt det consequentere at benegte det, og saaledes udsluktes Sielen i Materiens Grav, Ondt og Godt blev en Virkning af Organisation, og af Klimatets, Røringsmidlernes, Sygdommenes Indvirkning derpaa, Friheden blev et Selvbedrag, Udbødeligheden kun Kraftens Bedvaren, og Gud en ubevidst Natur; det Hele blev en Maskine, af og ved sig selv, og først og sidst blev Alt begribeligt for den hovmodige Forstand.

Det er her ikke Stedet at udvikle de høist skarpsindige Undersøgelser, hvormed Kant traadte denne Empirismus og Dogmatismus imøde, og hvormed han viste den det Uforklarlige og Ubegribelige i Det, som Sandhederne dog ikke kunne Andet end fornemme, og som Forstanden ikke kan Andet end tænke. Kun spørge vi, og med langt større Tillid, end Forf. om Spinozas System (S. VIII), om Kants Lære om Tiid og Rum nogenfinde er virkeligen giendreven? Vi spørge, — for kun at berøre Et — om Noget har begrebet, hvorledes

et begrændſet Rum kan indſlutte en uendelig Mængde Dele? og om Noget derfor kan negte det? om Noget har forklaret, hvorledes en uendelig Tid kan være afløben? og om dog Noget kan negte, at den hele uendelige Tid a parte ante maa være forløben, før det nærværende Dieblif kan være oprundet?

Vel forſvandt herved den hele ſandſelige Verden for Kant i et blot Eſin, i idel Phænomener, til hvis Noumener ingen Videns rækker; men i det han ikke vilde laane noget Beviis fra den empiriſke Videns, hvorum han viſte, at den indvikler ſig i aldeles uundgaaelige Modſigelſer, ſaaſnart den forlader ſin anviſte Sphære, vilde han ligesaa lidet erkiende nogen Indvending derfra ſom gyldig; og ſaaledes ſikket fra denne Side vendte han ſig til Det, ſom Menneſket erkiender med den helligſte Viſhed, uden Sandſning og uden Slutning, til Samvittigheds Fordring. Om denne talede han, viſtnok ikke ſom en modern franſk Philoſoph eller ſom en Verdensmand, dog heller ikke, efter vor Forf.s Beſtyldning (S. 49), "ſom en Stuelærd", men med den Urefrygt, hvormed et ſtort og dybt Sind opfatter og behandler det Hellige. Han ſøgte det ſtærkeſte Udtryk derfor, han kunde finde; han kaldte den et kategoriſt Imperativ — han talede til Lærde, og det er ikke hans Skyld, om dette Udtryk er bragt paa Prædikeſtolen — et aldeles ubetinget Bud, ſom Menneſket ſkal lyde, uden Henſyn til Følgerne, hvilke han ikke kan beregne, og uden at afſpørge ſin Følelſe af Lyſt og Ulyſt, der ſaa ofte leder ham vild, ſaa længe han ikke har lært tilbørligen at ſtielne mellem den Nydelse, ſom Verden kalder Lykke, og den Tilfredsſtillende, ſom ledsager det ſande Gode.

Rec. gientager det, at han ingenlunde mener, at Philoſophien ved Kant har naaet den Grændſe, hvor den ſkulde hvile, eller at han endog kun tilfulde har udviklet den ſaakaldte praktiſke Fornufts Væſen og Fordringer; han tilſtaaer, at Kant

ofte har indviklet ſig i Epidſindighed, har fremført mange vilkaarlige Sætninger, og brugt adſkillige Ord — uden Tvivl og ſaa Ordet Frihed — i vaſtende Betydning; han indrømmer Forf., at Kant, ved en eenſidig Jvren imod Høleſen, har ſyntes at fordre en Ulyſt til Pligten, for at dens Udbøvelſe kunde have moraliſt Værd. Men derſom Nogen vil bekæmpe Kant, da maa det ſikkerligen ſkee med andre Vaaben, end med dem, der kunne laanes af Helvetius eller Locke, mod hvilke han var meget øvet i at forſvare ſig; derſom Nogen vil gaae videre, da vil det neppe gaae an at ignorere, at Tydſkland har en nyere philoſophiſt Literatur, hvis Forvildbeſer vi hverken ville negte eller beſmykke, men ſom har fremkaldt Spørgſmaal, der ikke lade ſig afviſe uden Svar. Uden Tvivl vil det vare længe, inden nogen Enkelt igien fører Philoſophien et ſaadant Stridt frem, ſom Kant; og ſikkert vil ingen Reaction kunne udflette den Fortienefte, han erhvervede ſig, i det han ſaa mægtigen bidrog til at befrie ſin Tidſalder fra de trøſteſløſe Lærdomme, der truede med at ville indtrænge ſig, og at berede Veien for det Væde.

Recension af:

Determinismen eller Hume mod Kant. Et philosophisk Forsvar for Afhandlingen om Affindighed og Tilregnelse af Dr. Med. Franz Gotthard Howitz, Professor. Kiøbenhavn 1824.

(Danſk Literatur-Tidende 1825.)

Maaget den velgiørende Kraft til at berolige, som Hr. Forfatteren i sin foregaaende Afhandling (S. 59) tilfrev Nødvendighedslæren, er han dog bleven meget heftig over den Modsigelse, som de af ham fremsatte Meninger have fundet, især over Recensionen i Literatur-Tidenden, og han har kundgiort sin Fortørnelse i det foreliggende Skrift. Den Betragning syntes dog let at skulle tilbyde sig, at, saavist som Forf., i Følge Nødvendighedslæren, maatte skrive en saadan Afhandling om Affindighed og Tilregnelse, saavist maatte ogsaa hans Recensenter recensere den, og at noget af den Skaansel, som Forf. (om Determ. S. 26 Anm.) synes at opfordre den dydige Mand i hans Pæneshol til at vise selv mod den forvorpnefte Synder, dog ogsaa maatte komme en Recensent tilgode, om hvem Forf. dog egentlig kun kan antage, at han har skrevet en saadan Recension i et Anfald af den Affindighed, som han har

tilfælles med alle Mennesker. Rec. behøver for sin Deel ikke at tage sin Tilflugt til den omtalte Lære for at kunne stifte sig i Forf.s Brede, og den falder ham saa meget lettere at bære, som den har truffet ham i Forening med saa ærede Mænd, som de, med hvilke han her har giort sælles Sag. Skiondt nu vistnok Mere end Broderparten er tilfaldet ham, vilde dette dog ingenlunde have bevæget ham til noget Gien svar, dersom Forf. ikke paa saa mange Maader havde tilladt sig at forvanske saavel Rec.s som sine egne tidligere Uttringer, og derved at vilde lede Læserne, af hvilke det ikke kan forlanges, at de skulle efterlaae de citerede Steder. Saalidet imidlertid dette kan være Rec. ligegyldigt, vilde dog denne Betragtning alene neppe have formaaet ham til at dvæle ved et Skrivt, som staaer langt under den Afhandling, det skal forsvare, uagtet denne allerede ikke stod høit, og som saa ganske mangler det Skarpe i Tænkningen og det Træffende i Udtrykket, der gjør en videnskabelig Undersøgelse interessant. Men ligesom det var Vigtigheden af de omhandlede Gienstande, der først bevægede Rec. til at modsiges Forf., saaledes er det ogsaa fornemmelig denne, der har tilskyndet ham til atter at inblade sig i Striden. Forf. har (S. 172) udtryffeligt og med udmærket Skrivt aldeles frikendt Rec. for Animositet imod ham som Forfatter — hvorfor Rec. rigtignok kun har modtagen slet Gien giæld — derimod mener han, at Rec. har været stærkt indtaget af forudfattede Meninger mod den Sag, Forf. vil forsvare. Rec. kan virkelig heller ikke fragaae, at han ikke har ventet, indtil i Aaret 1824 Hr. Prof. Howig fremtraadte med sin Afhandling, for at fatte en Mening om denne Sag, og da han i begge Hr. Prof.s Skrifter ikke har fundet det Allermindste, som jo tilforn mange Gange var forekommet i hans Overveielser om Sagen, saa er hans Mening derom bleven uforandret, og Sagen animerer ham endnu

Ilgjesaa meget, som tilførn. Skøndt nu Hr. Professorens til Beviis for sin Paaastand her kun har fremført Eibet, som ikke allerede findes i hans foregaaende Afhandling, og aldeles Intet, som jo findes udført med langt større Stringents i engelske, franske og tydske Philosophers almindeligen bekjendte Værker, og hvorpaa der ogsaa er taget Hensyn i de Mobbemærkninger, som denne Anledning har fremkaldt: saa forekommer det dog Rec., som om det paaligger ham at udlade sig fuldstændigere over afstillelige Puncter, end Rummet og Hensigten tillod ham i den foregaaende Recension, og det er hans Ønske at kunne bidrage til at sætte disse i et klarere Lys. Det forstaaer sig, at Rec. ikke kan indlade sig i at oplyse den hele Masse af Forvirring, Misforstaaelse og Modsigelse, som dette Skrivt indeholder, men han vil indstrænke sig til at giennemgaae enkelte Steder, som nærmest angaae, hvad der er sagt i Recensionen, og derefter gaae over til Determinismen, som er dette Skrivts egentlige Gienstand. Dog vil Rec. herved finde Leilighed til at føre Læserne temmelig omkring i det Skrivt, som her skal underkastes en Prøvelse, jaavelsom til ofte, efter Forf. Opfordring (Side 122), at følge ham til Hume. At Tonen i denne Recension bliver meget forskjellig fra den i den foregaaende, behøver for de Læsere, som tillige have læst Skrivtet, ingen Forklaring; for dem, der ikke have læst det, bemærker Rec., at de af de Steder, som Rec. agter at afstrive, kun ville erholde en meget svag Forestilling om den Tone, hvori det er affattet.

Vi begynde med et Sted, som kun fiernere angaaer de øvrige her afhandlede Materier. S. 78 ff. vil Forf. oplyse sin Uttring i Afh. om Aff. (S. 42), at den theoretiske Fornufts Grad og Virksomhed stiger og falder med Ansigts-Vinklen og Vandens Høide. Han bebreider Rec., at han ved at omtale dette Sted har indstødt Ordet "foraarjager" istedenfor Forf.

Udtryk "figer og falder med", og bemærker, "at Rec. aabenbar forbreier Forf.s Mening, og at en Rec. uden Tvivl i en saa vigtig Materie burde være fortrinligen forsigtig og samvittighedsfuld." Ved at eftersee, hvad han har skrevet, finder Rec., at han virkelig har været fortrinligen forsigtig, thi han har (see foran S. 149) ikke anført det paaankede Ord som Forfatterens, men kun jævnsført Stedet i dennes Afhandling. Derimod erklærer Rec., at han ikke har opfattet, og endnu ikke kan opfatte Forf.s Lære i hiin Afhandling anderledes, end materialistisk. Han vil herved ikke beraabe sig paa, at selv Spinozismen, efter en af dens dybeste Kienderes Formening, er i Grunden aldeles materialistisk (Jacobi von den göttlichen Dingen S. 195), da dette kan være Tvivl underkastet; men han henstiller til enhver Læser's Dom, om Forf. paa det anførte Sted kan have havt en anden Mening med sit Udtryk, da han just her vil bevise det Aandeliges "Afhængighed af det Uhyfiste", og ligesom (S. 41) siger: "Menneskets moralske Natur afhænger aabenbart, ligesom den intellectuelle, af Hiernens Organisation og Udvikling o. s. v.", ligesom han ogsaa i Fortalen til sin Afhandling (S. III) erklærer, at Handlingernes Motiver ere "nødvendige Producter af medfødt Organisation paa den ene Side og en paa Skiebne og Omstændigheder beroende Udvikling paa den anden." Nu vil Forf. derimod ikke indrømme, at hans Forestillinger ere materialistiske, han vil hverken tillægge det Legemlige eller det Aandelige nogen Prioritet, men han antager "Mennesket begavet med saavel legemlige som aandelige Egenstaber og Anlæg; han betragter disse forskellige Attributer som coexisterende, som væsentligen forbundne i een Substant's, den vi opfatte fra to forskellige Sider." Dette er en mærkværdig Uttring af en Forf., som (S. 165) giver sig Mine af at have studeret Spinoza, og at være trængt

ind i denne Philosophys Land, som just ved den anførte Utring henviser dem, der giennemtrængende ville indprente sig denne Forestillingsmaade, til Spinoza (S. 80), og som dog ikke engang har bemærket den Sætning, om hvilken Spinozas hele Philosophie breier sig: præter Deum nulla dari neque concipi potest *substantia* (Ethic. p. 1. prop. 14). Uden Tvivl vil denne Erindring være Forf. meget paafaldende, uden Tvivl ved han ikke rettere end at han her troligen har udskrevet Spinoza, og han vil maastee ansøge endeel Sætninger og Scholier, hvori han vil mene, at Spinoza har sagt det Samme, som han. Men uheldigviis fattes hos denne, saasnart Talen er om de endelige, forgængelige Ting, altid det lille, men særdeles vigtige Ord: Substant¹⁾, hvorved den hele Forestillingsmaade bliver en ganske anden. Efter et saadant Misgreb have vi her Intet mere at tale med Forf. om Spinoza, og vi indsee overalt ikke, hvorledes en Forf., som spotter over dem, der ikke ville blive staaende ved Phænomenerne, men tale om en intelligibel Verden (S. 76), som erklærer, at han aldeles ingen Pretension gjør paa at trænge ind i Noumenernes Verden (S. 66), kommer til at beraabe sig paa Spinoza. Thi denne Philosoph vilde sifferlig Intet mindre, end blive staaende ved Tingene, som de synes, men han fordristede sig virkelig til at vide Noget om dem, som de ere i sig selv og i deres dybe Sammenhæng, og han vovede at erklære, at Sielen, saa ofte den kun begriber Tingene efter Naturens

1) F. Gr. Eth. p. 2. prop. 21 schol. Mens et corpus una eademque res est, quæ jam sub cogitationis, jam sub extensionis attributo concipitur. — Ibid. prop. 7. schol. *Modus* extensionis et idea illius *modi* (modsat *substantia* cogitans og *substantia* extensa, hvorom han forhen havde talt, og villet vise, at den er den samme Substant^s, nemlig, efter hans Mening, Gud) una eademque res est, sed duobus modis expressa.

almindelige Orden, ingen adæquat Kundskab har, hverken om sig selv, eller om sit Legeme, eller om de udbortes Ting, men kun en forvirret og stykkevis Kundskab (*confusam et mutilatam*. Eth. p. 1. prop. 29. coroll. Cf. prop. 40. schol. 2.).

Vi tage altsaa her intet Hensyn paa, hvor Meget eller hvor Lidet af vore Indvendinger ogsaa træffer Spinoza, men Forsk., som saa meget anbefaler klare og skarpe Tanker, spørge vi, hvorledes han tænker sig den Substant, hvis Attributer saavel de legemlige som de aandelige Egenstaber, med hvilke Menneftet er begavet, ere? Om den er et Substrat, som ligger til Grund for disse saa væsentligen forskiellige Egenstaber, og altsaa forsaavidt noget Forskielligt fra sine Attributer? Eller om vi maaskee skulle lade Udtrykket: Attributer fare, og hellere holde os til det andet, at Siel og Legeme ere den samme Substant, der opfattes fra forskiellige Sider (S. 79), der fremstiller sig paa en anden Maade for de indvortes end for de udbortes Sandser (S. 80)? I ethvert Tilfælde spørge vi atter, om hiin Substant i sin dybe Grund er død, og dog ikke Materie, eller levende, og dog ikke Aand? Eller om i den det Levende og det Døde saaledes smelter sammen, saa at vi i den have den absolute Identitet af Livet og Døden, af det Bevidste og det Bevidsløse? Eller om vi ikke snarere der have det absolute Intet, hvorom der har været megen Tale, men som vi ikke ventede at træffe hos denne Forfatter? Rec. for sin Deel bekiender, at han aldrig har kunnet begribe hvorledes Aanden, der kæmper imod Legemets Trang, Dorskhed og Forfrænkelse, er det Samme, som det, hvorimod den kæmper, at den Fange er det Samme, som Fængselet; og naar han har seet et Liig, har han aldrig kunnet træffe den Side, hvorfra han skulde betragte dette Liig for at finde, at det var det Samme, som Sielen. Saaledes falder det — for at vende

tilbage til den Sætning, hvorfra vi begyndte — Rec. svært at fatte, hvorledes Ansigtet og Vanden, eller, om man vil, Hiernemassen, er den theoretiske Fornuft fra en anden Side betragtet; og dette er dog det Eneste, der bliver tilbage, naar Forf. ikke vil sige, at Organisationens forarsager, at Fornuftens Grad og Virksomhed stiger eller falder, og han heller ikke vil tillade os at sige, at Vanden paatrykker det Materielle sit Præg, eller, efter Stahls Udtryk, at den bygger og banner sit Regeme efter sit Schema.

Inden Rec. forlader dette Sted, maa han endnu bemærke, at i det Samme Forf. — som vi have seet, uden Grund — bebrejder Rec. at have indstødt et Ord i hans Text, tillader han sig bestemt at anføre det som Rec. Udtryk om den materialistiske Lære, at "Regemet er det Primitive, der forarsager Sielen." Hvor har Forfatteren fundet, at Rec. "udtrykker sig saaledes"? —

Vi gaar over til det mere Praktiske. S. 59 erklærer Forf., at han aldrig har tænkt paa at negte Mennesket Evne til at tilside sætte Lykfølelse for Grundsætning og denne for hin, og at Rec. Paastand om, hvad han her forkaster, er aldeles af Rec. egen Opfindelse. — Vi ville see. I sin Afh. om Afh. S. 31 anfører Forf. af Prof. Müllers christelige Moralsystem den Definition, at Vilkaarlighed (arbitrium liberum) er Evne til at vælge imellem modsatte Bestemmelsesgrunde, eller Evne at tilside sætte o. s. v. Denne Definition anfører han mellem de kantiske Sætninger, hvilke han dog vel ikke opstiller for at samtykke dem; tværtimod begynder han strax efter sit Angreb derimod, og S. 36 bebrejder han Kant udtrykkeligen, at han gjør Mennesket til et Væsen uafhængigt af Naturaarsager, der hvert Øieblik kan indgribe i disse ved sin egen vilkaarlige Selvbestemmelse. Denne Vilkaarlighed, som

jo dog vel maa forstaaes efter den Definition, Forf. strax foran har anført, har han altsaa udtryffeligen forkastet, ligesom jo hele denne Deel af hans Afhandling gaaer ud paa at negte Mennesket et saabant arbitrium liberum. Hvor kunde han og Andet, end forkaste det i den Betydning, hvori hiin Definition paastaar det? Er det om Grundsætninger der kan være Tale i en Lære, som ibeligen ivrer mod "den kolde Instrux, som vi trods den Modstand, den finder i vore kiereste Ønster, skulle ubetinget adlyde" (om Aff. S. 50)? Er det om at tilside sætte Lykfsølelse der kan være Tale i den slappe Moral, som lærer, "at Lykfsalighedsdriften er Basis for al Attraa, Hængslen, hvorom al selvbevidst Virksomhed dreier sig, at det er alle levende Væseners Autonomie at gjøre, hvad der er dem kiert og behageligt og gavnligt" (samme Steds S. 54)? Er det om Gøne til at tilside sætte Lykfsølelse der kan være Tale hos en Forf., der just gaaer ud paa "at svække den kantiste Grundsætning, at Mennesket besidder den Egenstabs, ikke med Nødvendighed at kunne bestemmes af Sandfeligheden" (samme St. S. 38)? — Det er besynderligt, hvorledes det gaaer os med Forf. og med mange Determinister. Vi erklære, at vor Mening er himmelvidt forskiellig fra deres, som Pol fra Pol; de forsikre, at Striden kun er en Ordstrid; vi søge at finde saadanne Ord, som kunne ret stærkende udtrykke Forskiellen; de vende og dreie disse Ord saalænge, til de paa en Maade ogsaa kunne tilegne sig dem. Saaledes ventede Rec., i Følge Sagens Natur og i Følge Forf. aabenbare Øttringer, i hiin Definition at have et Udtryk, som Forf. paa ingen Maade kunde vedkiende sig som Udtrykket for sin Mening; men see! nu vedkiender han sig ogsaa dette. Naar han da endnu forandrer Rec. rigtige Citat af hans Afhandling (S. 31) til et urigtigt (S. 37), saa kan han vistnok fortælle, at der paa det anførte Sted ikke er mindste Tale om

den hele Sag, og haabe at have Spillet vundet, og at kunne indbilde Læserne, hvad han vil. Alt dette kunde imidlertid kun lykkes under den Forudsætning, at Rec. ikke skulde finde det Umagen værd at oplyse Sagen; men denne Forudsætning, hvor rimelig den end kunde være, har dog denne Gang ikke bekræftet sig. —

Om Locke havde Rec. sagt, at hans Lære leder til det Resultat, "at Naturen, at Gud ingen Følelse, ingen Grundbrist, intet Princip har lagt i Menneskets Hjerte, uden den ene brændende Tørst efter Lykke" (see foran S. 157). Herimod argumenterer Forf. (Determ. S. 120 f.), som om Rec. havde ladet Locke sige, at der aldeles ingen Følelse er i Menneskets Hjerte, da det dog er aabenbart, at han kun har fremstillet det som Lockes Lære, at alle Menneskets Følelser samle sig i den ene Tørst efter Lykke. Naar derfor Forf., for at vise Rec. Betydning som ugrundet, anfører et Sted af Locke, hvor denne siger: "je conviens qu'il y a dans l'ame certains penchans, qui y sont imprimés naturellement, des inclinations de notre ame vers le bien", da vilde dette kun have nogen Beviisskraft, dersom Locke var inconsequent nok til at tale om et andet Gode, end den egne Lykke. Men Locke bliver sig selv tro, og erklærer udtrykkelig (Essai conc. l'entendement humain l. 2. ch. 20. § 2.): les choses ne sont bonnes ou mauvaises que par rapport au plaisir ou à la douleur; nous nommons *Bien*, tout ce qui est propre à produire et à augmenter le plaisir en nous, ou à diminuer et abréger la douleur. Saaledes falder ogsaa denne Forf.s Betydning ganske sammen.

Men med langt haardere Udtryk forekaster Forf. (S. 120) sin Rec., at han har tilskrevet ham Lockes Sætninger, paa Grund af, "at han eet Sted har citeret Locke i Mod sætning

til Kant, uden engang her at underskrive Lockes Mening." Rec. maa anmode de Læsere, der maatte være tilbøielige til heri at sætte Tro til Forf. om at efterlæse det anførte Sted (om Aff. S. 48) for at see, om der er mindste Grund til at antage, at Forf. her ikke underskriver Lockes Mening, og at han kun har villet meddele den historiske Notits, at Locke heri var af en anden Mening, end Kant. Hvad det angaaer, at Forf. kun eet Sted skulde have citeret Locke, da viser han sig her, som oftere, kun lidet bevandret i sin egen Afhandling; thi foruden paa det anførte Sted nævner han S. 30 og atter S. 52 Locke blandt de Philosopher, hvis Grundsætninger stemme overeens med hans, og S. 57 fremsføres Locke for at kalde de Spørgsmaal urimelige, om Villien uden alt Hensyn paa Lyksalighedsdriften kan foretrække gode Motiver for onde m. v., hvilken Attring Forf. dog S. 58 indskrænker derhen, at Gøben skulde opgive disse Spørgsmaal. Iøvrigt er det saa langt fra, at Rec. har "amalgameret" alle Forf.s Philosophemer med Lockes (Determin. S. 122): at han tværtimod (see foran S. 156 v. fl. St.) har søgt at vise, hvor svært det er at forlige mange af Forf.s Meninger med Lockes System. Nu erklærer Forf. (S. 122) Hume for den af alle Forfattere, med hvis Meninger hans have meest Analogie, og hvem han overhovedet stylder Meest. Dersom dette forholder sig saa, da er det høist besyn- derligt, at han ikke har fundet Leilighed til at bevidne sin Er- kiendtlighed paa anden Maade, end ved et Par Gange i Forbi- gaaende at nævne denne Philosoph mellem endeel andre; ja der- som Forf., da han skrev sin Afhandling om Affindighed, "havde saameget som læst Humes ni Sectioner om Moralens Prin- ciper", da er det høist besyn- derligt, at han ikke een eneste Gang har fundet Leilighed til at anføre nogen af disse ni Sectioner,

og at han deraf slet ikke har lært at undgaae de Klipper, mellem hvilke Locke har ført ham.

Thi det er ingenlunde blot paa Grund af nogle enkelte Citater, men paa Grund af mange udtryffelige Utringer, at Rec. har maattet henhøre en stor Deel af Forf.s Lære til Locke. Dersom nemlig denne Philosoph i Henseende til de Gienstande, hvorom her har været Tale, har Noget, der paa en Maade kan kaldes eiendommeligt, da er det dog vel de Paastande, dels at Moralens Grundfætninger ikke ere Mennesket indplantede af Naturen, men at de variere efter Folkeslag, Tider og Omstændigheder, dels, at alle Moralprinciper dog tilsidst samle sig i den ene Omhu for den egne Lykhalighed. Hvad det første Punct betræffer, da har Forf. ikke blot paa det ovenfor anførte Sted (om Aff. S. 48) fremkaldt Locke for at bestride Eksistensen af et oprindeligt Skæl, indplantet alle Mennesker uden Betingelse, men han kan saa meget mindre fragaae sin Overeensstemmelse heri med Locke, som han i sit seneste Skrift har gjentaget det Samme, og villet modbevise den af Kant antagne oprindelige Lov blandt Andet ved at henvise til "det Ustadiige og Modsigende i forskjellige Nationers, Tidsalderes, Stænders, Charakterers og Philosophers moralste Domme" (Determin. S. 138). I Henseende til Lykhalighedslæren, da har Forf. paaftaaet, "at Lykhalighedsdriften er Basis for al Attraa, Hængslen, hvorom al selvberidst Virksomhed dreier sig", og for at man ikke skal misforstaae ham, har han tilføiet den Forklaring: "at skulle gjøre, hvad der er mig kiert og behageligt og gavnligt, er at gjøre, hvad jeg vil" (om Aff. S. 54 f.); han har gjort "Lykhalighedsdriften til alle selvberidste Væsners ufravigelige Grundlov" (sammeft. S. 59), og han har lært, "at det, som Alle ville, er, at befordre sin Lykke" (sammeft. S. 62); han har i den senere skrevne Forerindring

erklæret, at han "har forfægtet Lyksalighedsprincipet som Grundmotiv saavel til moralske Handlinger som til al Slags Beslutning" (S. V) og at, naar et Menneske lever meer for Menneskeslægten end sig selv, "saa stæer dette ikke paa Lyksalighedsbrivens Beføstning", men et saadant Menneske "søger sin individuelle Lykke" (S. VII).

Hvor ganske anderledes Hume! Denne skarpsindige og selvstændige Tænkter paastaar, just tværtimod det Ovenanførte, at Begrebet om Moralen forudsætter en Følelse, sættes for den hele Menneskeslægt, som anbefaler den samme Gienstand til almindeligt Bifald (*Inquiry conc. the principles of morals*, sect. 9. *Essays and Treatises*. Basil 1793. Vol 3. pag. 341), og at Dyden er en Sindsbestaffenhed, behagelig for, eller bifaldet af Enhver, som betragter den (sect. 8. p. 328 not.); ligesom han ogsaa søger at vise, at Lockes Utrinnger mod de medfødte Principer hidrøre fra en Misforstaaelse (not A. p. 421 sq.) Derfor oplyser han meget grundigt, at der maa være i os en oprindelig Tilbræiighed til en Gienstand, førend vi kunne finde Fornøielse i dens Besiddelse, eller søge den formødest Motiver af Selvfierlighed og Altraa efter Lyksalighed (App. 2 p. 375). Altsaa er, efter Hume, Lyksaligheden først det *Secundaire*; vi kalde det Gode ikke Godt, fordi det skaffer os Lyst, men vi føle Lyst derved, fordi det er Godt. Hume er uundtømmelig i at vise — hvad ogsaa er Hovedmaalet for hans Undersøgelse — at Selvfierligheds-Principet er ganske utilstrækkeligt til deraf at ulede Moralen (see f. Ex. sect. 5. p. 281. sect. 6. p. 311), og at alle Forsøg paa at fremstille de velvillige Følelser som blotte *Modificationer* af Selvfierlighed have været frugtesløse (App. 2. p. 371). Han viser, at selv de lastværdige Lidenstaber kunne drive Mennesket til at tilfidesætte ethvert Hensyn paa Interesse, og han tilføier: "hvad

maa det være for en ildefindet (malignant) Philosophie, som ikke vil tilstaae Menneskefæderlighed og Bønskab de samme Forrettigheeder, som uomtvistet indrømmes de mørkere Lidenstaber af Fiendskab og Forbittrelse" (p. 376)? Han erklærer, at "da Dyden er en sidste Hensigt (an end), og er onstværdis for dens egen Skyld, uden Løn eller Betaling, alene ved den umiddelbare Tilfredsstillelse, som den medfører, saa er det nødvendigt, at der maa være en indvortes Smag, eller Følelse, eller hvad vi ville kalde det, som adskiller det moralske Gode og Onde, og som antager det Første og forkaster det Sidste" (App. I. p. 366). Vil Noget endnu indvende, at Dyden jo dog ved den Tilfredsstillelse, den frembringer, er ledt af Lyst, da er der Ingen, som vil negte dette; men enhver Retsindsig vil svare med Hume: "den dydige Følelse frembringer Fornøielsen, og har ikke sin Oprindelse fra denne" (Of the dignity or meanness of human nature. Essays Vol. I. p. 84).

Humes Undersøgelse angaaende Moralprinciperne har stor Fortieneste som et polemisk Skrift mod Locke og andre eudaimonistiske Philosophier; derimod vilde det være let at vise, at den kun er libet stiftet til derpaa at grunde et Moralsystem; kun vilde dette her føre os for vidt. Men naar vi nu med disse Humes Sætninger sammenligne vor Forsk. ovenforanførte Uttringer, eller, hvis vi hellere ville, tage hans seneste Skrift for os, hvori han just vil vise sin Overensstemmelse med Hume, og vi da læse Uttringer som disse: "alle medfødte Drifter kunne i deres Virkning paa Villien indbefattes under Navnet Lykkeligheidsdrift, eller Attraaen efter at erhverve behagelige og undgaae ubehagelige Følelser, thi denne Attraa, skøndt forskielligen modificeret ved enhver Drift, er dog fælles for dem alle" (Determin. S. 114); "jeg tør paastaae, at dersom Noget handler efter Pligt, blot fordi det er

Pligt, og uden Hensyn til hvad Tilfredsstillelse han enten nu eller siden maatte føle ved sin Handling, saa er han hverken et Menneſte eller en Viis" (S. 128); "da der nu overhovedet intet ubetinget Bør gives, saa er det moralſke Bør betinget" (af en Regel eller Henſigt, Side 136, jvnf. S. 134) — naar vi, ſiger jeg, ſammenligne diſſe og ſaa mange andre lignende Sætninger, da kunde vi fristes til at antage, at Forf. har villet have os til Bedſte med ſin foregivne Enighed med Hume, derſom han ikke ſaa ofte overbeviste os om, hvor vanſkeligt det falder ham at finde Forſkiellen i det meeſt Stridende, og vi ſaaledes kunne formode, at han virkelig ikke ved rettere, end at han er af ſamme Mening, ſom Hume.

"Men — kan Forf. indvende — har jeg dog ikke vidt og bredt talet om de velvillige Driſter og Kølelſer, ſom Ingen negter?" Ganſte rigtigt! men for en ſtor Deel kun for at viſe, at vi følge dem for derved at ſtaffe os ſelv Behagelighed. "Men — kan han vedblive — har jeg dog ikke ofte ivret ſaaledes mod Egoiſmen og den ſelviffe Natur, at det ikke kan bringes i Overeensſtemmelse med de anførte, mod Hume ſtridende Sætninger? Har jeg ikke S. 149 ſagt efter Hume, at det moralſke Gode gjør og maa gjøre et udbredt eensartet Indtryk paa Menneſtene; at alt det, ſom virker paa de ſelviffe Driſter, behager kun den eller de Enkelte, ſom Fordelen nærmeeſt angaaer, men hvad der tilfredsſtiller min Humanitetsfølelſe, det ſamme behager alle Menneſter, ſom erfare derom; og dette ſtrider jo dog aldeles mod det, hvormed jeg ti Sider i Forveien (S. 138) har villet modſige det kategoriſke Imperativ, nemlig det Uſtabdige i forſkiellige Nationers, Lidsaldrs, Stænders, Charakterers forſkiellige Domme herom." Ganſte rigtigt! Dette var, hvad Rec. (foran S. 147) kaldte "agtværdige Inconſequentſer."

Han kaldte dem agtværdige, fordi de viste, "at de Resultater, hvortil Forf. ved sin Tænkning er kommen, ikke have syldestgiort hans eget Hierte (foran S. 165); han kaldte dem Inconsequentser, fordi de viste, hvad Forf. ved sit senere Skrivt omstændeligere har udviklet, at han ikke er istand til at holde nogen philosophisk Anskuelse fast, og at han ikke forstaaer at omgaaes med philosophiske Ord. Men hvor kunde man ogsaa vente dette af en Forf., der ofte ikke engang anvender den simpleste Estertanke, som man er berettiget til at fordrø af enhver danned Mand, der nedskriver Noget, hvilket som helst? Rec. træffer just her et paafaldende Exempel, nemlig S. 145, hvor Forf. siger: "hvis Mennesket ikke havde nogen Følelse for Andres Vel, — saa var der ingen Grund, hvorfor han ikke til sit Bedste skulde træde alle menneskelige Følelser under Fødder." Mennesket vilde altsaa træde de Følelser under Fødder, som han efter Forudsætningen ikke havde!

Uagtet Forf. nu tildeels har forjaget Locke, har han dog optaget det meget ilde, at Rec. (foran S. 164) har sagt om Lockes Philosophie, at den har et stærkt Frændskab til alle flette og foragtelige Philosophmer, og for aldeles at knuse Rec., har han (Determ. S. 163) anført et Vidnesbyrd af en Recensent i Edinburgh review. Imod en saadan Autoritet vil vistnok en stakkels dansk Rec. have Bæmselighed med at bestaae, og han maa derfor søge Bemyndelse hos andre Autoriteter. Han kunde vel tage sin Tilflugt til Tennemann, en Forfær, hvem dog forhaabentlig Ingen vil negte omfattende og grundigt Studium, og hvem Ingen kan bemynde for Partisthed mod Locke, og som desuagtet finder sig nødsaget til at tale om "den lodiske Philosophies Følger i at begunstige Skepticismus, Materialismus, Atheismus og de antimoraliske Systemer" (Geschichte d.

Philosophie B. 11. S. 75)¹⁾. Men da dette Vidnesbyrd ikke kan frikendes for at komme fra Tydskland, og altsaa ikke kan formodes at ville gjøre synderligt Indtryk paa Forf., saa maa Rec. søge Forfvar hos en britisk Philosoph, og han veed Ingen, hvem han her hellere kunde foreslaae Forf., end Hume. Denne Philosoph har til sin Undersøgelse om Moralsprinciperne søiet et eget Bilag om Selvfierlighed, hvilket han begynder saaledes (Essays Vol. 3 p. 368): "Der er et Princip, som aldeles ikke kan bestaae med Dyd eller med nogen moralsk Følelse; det kan ifftun opstaae af den meest fordærvede Tænkemaade, og tjener igien til ydermere at bestyrke Fordærvelsen. Dette Princip er, at al Belvillie er ibelt Hyklarie, Benstab et Bedrag, Fædrelandskierlighed et Gøglespil, Trostab en Snare for at staffe sig Tillid; og at, imedens vi i Grunden Alle søge vor egen Fordeel, bære vi disse smukke Masker for at gjøre Andre trosthyldige, og udsætte dem desto mere for vor List og vore Efterstræbelser. Der er et andet Princip, som har nogen Lighed med det forrige, som adskillige Philosopher have gjort sig megen Umage for at sætte igiennem, og som har tient til Grund for mangt et System: at, hvad vi endog føle, eller indbilde os at føle for Andre, er dog, og kan dog ingen Følelse være uegennyttig; at det ædelmodigste Benstab, om endog oprigtigt, er en Modification af Selvfierlighed; og at, endog uden selv at være os det

¹⁾ Vi kunde ogsaa beraabe os paa Lessing (Sämmtl. Schriften VII. 95) hos hvem vi læse Følgende: "Er (Leibnitz) sagt von Locke, den er auch mit ein wenig andern Augen ansah, als noch jetzt gewöhnlich: Inclinauit ad Socinianos, quorum panpertina semper fuit de Deo et mente philosophia. War es der leichtere Philosoph, welcher den Socinianer, oder war es der Socinianer, welcher den leichteren Philosophen gemacht hatte? Oder ist es die nehmliche Seichtigkeit des Geistes, welche macht, daß man ebenso leicht in der Theologie als in der Philosophie auf halbem Wege stehen bleibt?"

berøvede, søge vi alene vor egen Tilfredsstillelse, i det vi synes nok saa sysselsatte med Planer for Mennefteslægtens Lyksalighed. Ved et Spil af Indbildningskraften, ved et Konfigreb af Eftertanken, ved en Heflighed af Lidensfaben synes vi at tage Deel i Andres Vel, og indbilde os at være befriede fra alle egennyttige Hensyn; men i Grunden have den ædelmodigste Fædrelandsven og den karrigste Onier, den tappreste Helt og foragteligste Kujon ved enhver Handling det samme Hensyn til deres egen Lyksalighed." Det er disse Philosophmer, jeg har kaldet flette og foragtelige; jeg kalder dem endnu saa, og Hume skildrer dem ikke anderledes; men naar nu Hume skal anføre Exempler paa Philosopher, der have forfegtet disse Sætninger, da nævner han blandt de Nyere Ingen, uden Hobbes og — Locke. Man seer, at vor Forf. stedsse er meget uheldig med den Tænker, med hvis Meninger hans stulle have meest Analogie.

Men har dog ikke ogsaa Spinoza sagt, at Godt er Det, hvorom vi med Visshed vide, at det er os nyttigt (Eth. p. 5. def. 1., Determ. S. 162)? Upaatvivlelig! Men naar Spinoza ligesforan har erklæret, at han ved Godt forstaaer Det, hvorom vi med Visshed vide, at det er et Middel, hvorved vi mere og mere kunne nærme os det Ideal af den menneftelige Natur, som vi stille os for Die, saa forstaae vi, hvorledes han kunde sige, at jo mere Noget stræber efter og formaaer at søge, hvad der er ham nyttigt, det er, at bevare (og udvikle) sit Væsen, desto mere besidder han Dyd (prop. 20). Hvad vi forekaste de sædvanlige eudaimonistiske Philosopher er nemlig ingenlunde dette, at de lære, at Dyden er Menneftet gavnlig, eller at dens Øvelse er ledjaget af Lyst; vi sige det Samme, og i de stærkeste Udtryk, i det vi stedsse lære, at det sande Gode er saligt, men fornemmelig dette, at de bestemme det Godes

Grad efter Mængden og Varigheden af de behagelige Fornemmelser, og ikke efter disses Bestaaffenhed; derfor tage de deres Exempler lige gierne fra enhver Sphære, derfor ere Ordene: Lykke, Behagelighed, Fordeel, Fornøielse dem nærmere, end de Ord, der strax udelukke, eller dog tilbagetrænge den lave Attraa og dens Tilfredsstillelse¹⁾. Ganste anderledes taler Spinoza stedsje. Han lærer, at Sindets høieste Gode er Guds Erkiendelse (p. 4. prop. 28), at Saligheden er intet Andet, end Sielens Tilfredsstillelse, som oprinder af Guds Bestuelse (App. c. 4), at vor Frelse eller Salighed bestaaer i den bestandige og evige Kierlighed til Gud (p. 5. prop. 26. schol.), at Saligheden ikke er Dydens Løn, men Dyden selv (prop. 42). Hvad man derfor endog kan have at erindre ogsaa ved denne Deel af Spinozas System, saa vil dog Enhver ogsaa her erkiende, hvor ophøiet hans Lære er over den sædvanlige sandselige Digten og Tragten, som hans Sind var det, og som hans Levnet.

Forf. synes (S. 162) næsten at regne Rec. det til Brøde, at han ikke har riiist nogen Tilbøielighed til at forkiættre Forfatteren af tractatus theologico-politicus. Han selv er ikke staaensom; han søger stedsje at paahænge sine Modstandere Sect-Navne, som han haaber at være, eller at kunne gøres forhadte; han vilde gierne paabyrde dem, ikke blot en phantastisk Philosophie, men endog en religio hæretica (Side 76); ja hans Iver for Orthodorien gaaer saa vidt, at han besylder dem for at nærme sig de pelagianste Troeslærdomme (S. 72). Rec. har i denne Striid slet ikke berørt de Forestillinger, som ere eiendommelige for Christendommen; han vidste, at Forf. ikke stod

¹⁾ Rec. vil her ikke gientage, hvad han tilforn har sagt herom, men da, dette er blevet ganste ubesvaret, saa maa han henvise til det ovenfor S. 157 f. Sagte.

paa det Standpunct, hvor man kunde inblade sig med ham i Undersøgelser desangaaende; han formodede forud, hvad Forf. nu udtryffeligt har erklæret (S. 77), at hans Tolerance mod Aabenbaringen ikke gaaer saa vidt, at han vil tillade den at blande sig i philosophiske Stridigheder. Rec. for sin Deel vil ogsaa gjerne lade disse gaae deres egen Gang, indtil de selv føle deres Trang til Aabenbaringens Hjælp¹⁾; og han er overbevist om, at det gielder i Almindelighed, hvad Baco siger om Philosophien over Naturen i Særdeleshed, at libt Philosophie gjør Menneskene tilbøielige til Irreligiositet, men at bybere Kundskab fører dem tilbage til Religionen (sermon. fidel. 16. De augm. scient. lib. 1). Hvor langt Spinoza end i mange Henseender var fra Christendommen, da var han den i mange andre Henseender meget nær. Og naar jeg betænker hans hele store Anskuelse, uagtet alle dens Mangler saa langt ophøiet over Det, Menneskenes Mængde formaaer at fatte, naar jeg erindrer mig den Sielsstyrke, hvormed han forsmaaede alle uværdige Fordele, og søgte Saligheden i de Egne, hvor den alene er at finde: da blues jeg ikke ved at bøie mig med Erbødighed for den fattige, forfulgte, som en Atheist udstregne Jøde, uagtet hans tractatus theologico-politicus, og uagtet alle hans øvrige Bilsfarelser.

Ganste anderledes ere vistnok Recs. Følelser i Henseende til Lockes fornemme, verdenskløge Philosophie, som alle sandseelige, egennyttige Mennesker kunne befiende sig²⁾ til, uden at behøve at forandre det Mindste i deres Sindelag, og som, i det den kalder Religionen til sin Bistand, forvandler denne saa-

¹⁾ The observation of human blindness and weakness is the result of all philosophy, and meets us. at every turn, in spite of our endeavours to elude or avoid it. *Hume*. (l. c. p. 34).

Iedes, at Ingen, der er fortrolig med dens Væsen, kan vedkiende sig den. Jeg veed ikke bedre at skildre denne Forestilling om Religionen, end med Spinozas Ord: "De Fleste synes at troe, at de kun ere frie, forsaavidt det er dem tilladt at følge deres Lyster, derimod at tabe Noget af deres Ret, forsaavidt de forpligtes til at leve efter den guddommelige Lovs Forfærd. Derfor ansee de Fromhed og Religion og i Almindelighed Alt, hvad der hører til Sielsstyrke, for Byrder, hvilke de haabe efter Døden at kunne aflægge, og da at annamme Lønne for deres Trældom, nemlig for deres Fromhed og deres Religion. Dog drives de ikke alene af dette Haab, men det er ogsaa, og fornemmeligen, Frygten, nemlig for at svære Straffe skulle ramme dem efter Døden, som bevæger dem til at leve efter den guddommelige Lovs Forfærd, forsaavidt deres indskrænkede Begreb og deres svage Siel formaaer det" (p. 5. prop. 51. schol.) Naar man hermed sammenligner de Uttringer af Locke, som Rec. har anført (see foran S. 161), kan da Noget tænkes mere modsat? Hvad domme vi dog om den Moral, der lærer: giv den Fattige en Mark, Himmelen giver dig vel en Ducat igien; sult i nogle Aar, at du siden maa kunne leve i Dypighed; stræb i din Ungdom, at du kan leve mageligt i din Alderdom! Og hvori er den Religion bedre, der siger, ikke: sat det evige Liv, luttre dig fra uværdig Begiering og uværdig Frygt, og dan dit Sind til at finde sin Nydelse i de Glæder, som ere sande og evige, og hvis Fulbendelse i en bedre Tilstand du da tør og bør haabe; men: kan du dog ikke i disse faa Aar her nede tvinge din sandselige Attraa, at du da hiiset kan erholde Alt, hvad dit usle, dog kun efter Sandselighedens Nydelser, efter timelig Lykke higende, Hjerte begierer? Dette er, hvad Rec. har kaldet "at nedværdige det helligste Haab til at være Sandselighedens Tiener"; og han kalder det saa endnu.

Desuagtet er Rec. aldeles villig til at indrømme, hvad Hume bemærker, at Den, der af en saadan Philosophies tilsyneladende Tendents vilde slutte, at de, der bekiende sig til den, ikke ere istand til at føle sand Belvillie eller have nogen Agtelse for ægte Dyd, vil i Virkeligheden ofte føle, at han har taget meget feil. Rec. har ogsaa (foran S. 164) udtrykkelig erklæret, at han ikke vil negte Locke det Prædicat af gudsfrygtig, som Forf. havde tillagt ham, fordi Mennesket saa ofte er bedre end hans Tænkning; og Efterretningerne om Lockes Liv give Anledning til at antage dette om ham. (Jævnf. i Øvrigt Cicero de off. I. 1. c. 2).

Uagtet næsten Alt, hvad Rec. har sagt, opbringer Forf., er han dog (see S. 170 f.) bleven ganske særdeles forbittret over Det, Rec. (foran S. 147 f.) har yttret om de franske Epigrammer, hvormed Forf. slutter sin Afhandling om Affindighed (S. 111. 117), og hvis Indhold er, "at alle Mennesker ere gale, og, hvad de end giøre for at undgaae det, er Forskiellen imellem dem kun den af Mere eller Mindre". Rec. har indvendt, at paa denne Maade vilde Begrebet om Affindighed som en affondret Tilstand ganske forsvinde; Forf. derimod erklærer, at "dette just er, hvad han vil bevise, det maa, saasnart Begrebet skal optages strengt videnskabeligt" — uagtet han i samme Aandedræt seer sig nødsaget til at adskille de Affindige fra de Ikke-Affindige (Determin. S. 170). Aarsagen, hvorfor Rec. udhævede hine Epigrammer, kan han angive med Humes Ord (Essays Vol. 3 p. 376): "En saadan Philosophie ligner mere en Satire, end en sand Afbildning eller Beskrivelse af den mennesskelige Natur; den kan være en god Grundvold for paradox Bittighed og Spot, men den er en meget slet for enhver alvorlig Beviisførelse"; og Rec. tilstaaer, at han foretrækker de Betragtningssmaader, som — ligeledes efter

Humes Udtryk (p. 345) — "able i ædle Naturer en vis Agtelse for dem selv saavel som for Andre, hvilken er den sikkreste Bogter for enhver Dyd."

Men da Forf. atter her kommer tilbage til den Forudsætning, under hvilken han har ubearbejdet sit hele Skrivt, at hans Modstandere angribe hans Paaastande, fordi de ere overeensstemmende med de franske og engelske Philosophers, som hvis Repræsentant i Danmark han synes at ansee sig, at de derimod, ikke blot aldeles Intet have af dem selv, men have Alt, hvad de vide, fra Tydskland, og forsvare det, fordi det er tydsk: saa maa Rec. udbede sig Læsernes Tilladelse til her at oplyse denne Forudsætning. Rec. kan ikke negte, at han i Anledning af de nysomtalte Epigrammer har talt om, at der have været Gieffe i Paris, samt at han ikke har yttret synderlig Tilbøielighed for visse moderne franske Philosopher. Hvorledes mon Forf. vilde have yttret sig over andre franske Philosopher, f. Ex. Malebranche eller Pascal, ikke at tale om de egentlige saakaldte Mystikere, dersom han kiendte dem? Men hvad kunde man deraf have sluttet i Henseende til hans Dom om den franske Literatur i Almindelighed¹⁾? Af engelske Philosopher har Rec. kun bestridt den eneste Locke, hvis Forsøg om den menneskelige Forstand, uagtet man ikke kan negte dets Indflydelse, Forf. dog vel ikke vil udgive for den hele Rierne af den engelske Philosophie. Om Hume, haaber Rec., Læserne ville

1) I et i disse Dage udkommet, ganske efter den nyeste tydske Mode indrettet, Skrivt forekastes det Rec., at han "ikke er moderne, siden han endnu bærer den tydske, i Tydskland dog for længe siden aflagte Mode, at kalde fransk alt hvad som ikke duer". Det er unueligt at finde, eller endog kun at lægge dette i Recensentens Ord; og om den Fremgangsmaade at lægge en saadan Øtring til en Forfatters Ord, hvem man vil angribe, overlader Rec. sine Læsere Dommen.

finke, at han har udladt sig med den Agtelse, der skyldes ham, og som han føler for ham. Hvad Rec. har sagt om Kant skal ret snart blive gientaget; om den nyere tydske philosophiske Literatur har han endog kun fundet Anledning til at omtale dens Forvildelser (foran S. 170), ikke de Fortrin, der udmærke den. Vel siger Forf. (S. 75), efter at have anført nogle Steder af Fichte og Schelling: "Det er denne Art Philosopheren, som Rec. med et pralende Navn kalder den grundigere, den dybsindige"; men hvor tør dog en Forf. tillade sig saadanne aabenbare Uredeligheder? I den hele Recension er Schelling slet ikke anført; om Fichte er kun sagt (foran S. 155), at han har megen Fortieneste af at have oplyst eet Punct; og Rec. forsiktrer Forf., at han aldeles ikke veed, hvorvidt Rec. er enig med de tvende nævnte Philosopher, hvilket vistnok ogsaa kan være meget ligegyldigt, undtagen for Den, der vil tiltage sig en Dom derover. Rec. erklender med Taknemmelighed, hvor Meget han, som alle danske Videnskabernes Dyrkere, skylder Tydskland, og af hvor uvurdeerlig Nytte dette Lands videnskabelige Stræben allerede i flere Aarhundreder har været for Menneskeheben; men, ligesom det aldrig kunde falde ham ind at ville "sammen-smelte vor National-Charakter med den tydske"¹⁾, og ligesom det vilde være meget vanskeligt at udfinde, hvad der i en Tid, da de heterogenste Elementer i Tydskland kæmpe mod hinanden, skal kaldes den "tydske Philosophie": saaledes har Rec. ikke givet Forf. mindste Anledning til at troe, at han vilde binde sig til nogen tydske Philosophs Skole. Er Forf. virkelig saa uvidende,

¹⁾ Naar Forf. (S. X) anfører det som Rec. Ord, "at en vis Synsmaade stedse har været, og i Tillid til vor National-Charakter stedse vil blive almindelig hos os", da tilhører det Meningsløse i denne Sætning ene og alene Forfatteren. Rec. har (foran S. 145) sagt: "som vi med Tillid til vor National-Charakter haabe, vil den stedse blive herskende blandt os."

at han mener, Philosophien er kun omtrent et hundrede Aar gammel, eller at de Synsmaader, som deels Locke, deels Helvetius, deels Systeme de la nature forfegtede, have hersket i Verden indtil Kant? Er der slet Intet rundet ham isinde om den hele Skare af engelske, franske, italienske Philosopher, som have filosofheret i en ganske anden Aand? Er han aldrig bleven opmærksom paa den Indflydelse, som de græske Philosopher, som i Særdeleshed Plato har havt, og endnu stedse har? Sandelig! man har — for at laane et Udtryk af Forf. selv (S. 121): — "Vanstелighed ved at forklare sig hans Forblindelse".

Hvad Kant betræffer, hvis "aandelige Tyrannie" Forf. fra alle Sider vil bekæmpe (S. 177), hvis Efterfølgere og Eftersnakkere hans Modstandere skulle være, da er der Ingen blandt dem, som have skrevet mod Prof. Howitz's Afhandling, som jo paa det Bestemteste har erklæret, at han ikke finder sin Fyldestgjørelse i den kantiske Philosophie. Rec. har (foran S. 166) erklæret, at "det paa ingen Maade var hans Hensigt at ville fremstille Kants System som den fuldendte Visdom, hvorfor det i sin Tid blev udgivet af mange hans Tilhængere"; og efter at have givet en Udsigt over en Deel af Kants Lære, som vistnok var høist ufuldstændig, men som ogsaa kun skulde være et — Erfaringen har vist det, frugtesløst — Forsøg paa at lede Forf. til at søge Kant, hvor han var at finde, gientog Rec. (S. 169), "at han ingenlunde mener, at Philosophien ved Kant har naaet den Grændse, hvor han skulde hvile, eller at Kant endog kun tilfulde har udviklet den saakaldte praktiske Fornufts Væsen og Forbringer o. s. v." Hvorledes skal man dog begynde det med en Modstander, som aldeles overseer de udtryffeliggste, gientagne Erklæringer, naar de ere ham til Hinder ved de Invectiver, han agter at fremsføre?

Al Læserne venter Rec. den Billighed, at de ikke ville forlange, han skal forsvare et System, for hvis Ophavsmand han vel føler dyb Agtelse, men som han albrig har paataget sig at forsvare, skøndt han har yttret, at Forf. ikke kiendte det, og ikke traf det, hvor megen Ryst han endog viste til at angribe saavel det Sande som det Falske deri. Rec. antager ligesaa lidet med Kant, at den hele sandfælsige Verden forsvinder i et blot Skin, eller at Menneſtet Intet kan vide, uden om Phænomenen, som han deeltager i Kants eenſidige Tvoren mod Følelsen, eller som han i Almindelighed finder sig tilfredsſtillet ved Kants Moralsystem, hvor meget Øpperligt ogsaa dette endog har. Men langt mindre kan han enes med Forf. i den haanlige Maade, hvorpaa han mener at kunne affærdige et Bud, som vil lydes uden Genſyn paa Følgerne (S. 137 f.). "Ingen udvortes Handling, ſiger han, kan jo være god eller ond uden dette Genſyn." Det er formodentlig med Genſyn paa Følgerne, at Forf. her uformærket har indbragt det lille Ord udvortes, hvorved han maaſkee kan bringe Sætningen til at være tautologisk, og altsaa ſand. Kant vilde maaſkee indvende, at Talen er om en Handlings Moralitet, og at denne alene er indvortes, og at Handlingens moralske Værd ikke beroer derpaa, om den Handlendes Evner og Stilling tillade ham, ved ſin Handling at frembringe ſtore, gavnlige Følger. Men da vi nu ſtrive for en Slægt, af hvilken ſaa mange læſt, færre erindre Kants Værker — eengang i Alles Hænder — ſaa haaber jeg, det maa være tilladt at afſtrive nogle af hans Uttringer om denne Gienſtand.

"Der er Intet i Verden, — ſiger Kant — ſom uden Indſtrænkning kunde anſees for godt, uden alene en god Villie. Forſtand, Vittighed, Dømmekraft, eller Mod, Snarhed og Beſtandighed i Beſlutninger ere viſtnok i mange Genſeender gode og viffelige, men de kunne ogsaa blive yderſt onde og ſkadelige,

naar Villien, som skal gjøre Brug af disse Naturgaver, ikke er god. Med Lyffens Gaver forholder det sig ligesaa. Magt, Rigdom, Ære, selv Sundhed og Alt, hvad man kalder Lyffalighed, give Mod, men ogsaa ofte Overmod, hvor ikke en god Villie er tilstede. Den gode Villie er ikke god ved Det, den bevirker, men alene ved sin Villen d. e. i sig selv, og den er uden Sammenligning at agte høiere end Alt, hvad der ved den kan udrettes til Bedste for nogensomhelst Tilbøielighed. Dersom den endog, ved Stiebners Ugunst eller ved en karrig Medgiwt fra Naturen, Intet kunde udrette, men kun den gode Villie — det forstaaer sig, ikke som et blot Ønske, men som en Opbydelse af alle Møbler, forsaavidt de staae i vor Magt — blev tilbage, saa vilde den dog som en Juvel skinne ved sit eget Lys, som Noget, der har sit fulde Værd i sig selv. Lige vi Begrebet Pligt i nyere Betragtning, da indeholder dette den gode Villie, skøndt under visse subjective Indskrænkninger og Hindringer, hvilkedog, langtfra at skjule den eller gjøre den ufiendelig, meget mere hæve den, og lade den skinne klarere frem. En Handling af Pligt har sit moralske Værd, ikke i den Hensigt, som derved skal opnaaes, men i den Marime, hvorefter den beslutes, den afhænger altsaa ikke deraf, at Handlingens Gienstand bliver virkelig, men af det Princip for Villiens Øtring, hvorefter Handlingen er skeet. Dette Princip kan ikke være andet end dette, at jeg aldrig skal handle anderledes, end at jeg ogsaa kan ville, at min Marime skulde være en almindelig Lov. For altsaa at vide, om min Villie er sædelig god, behøver jeg ingen vidtom speidende Skarpsindighed. Uersaren i Henseende til Verdens Løb, ikke istand til at beregne alle Begivenheder, der kunne indtræffe, spørger jeg mig alene: kan du og ville, at din Marime skal vorde en Lov for Alle? hvis ikke, saa er den forkastelig. Det var let at vise, hvorledes den almin-

bellge Menneſtefornuſt med dette Kompas i Haanden i alle forekommende Tilfælde meget vel veed at adſtille, hvad der er godt, hvad ondt, pligtmæſſigt eller pligſtridigt, naar man, uden paa mindſte Maade at lære den noget Ryt, kun, ſom Sokrates gjorde, gjør den opmærkſom paa ſit eget Princip, og at der alſaa ikke behøves nogen Videndſkab eller Philoſophie for at vide, hvad man har at gjøre for at være ærlig og god, ſa endog for at være viis og dydig" (Grundlegung zur Metaphyſik der Sitten. 4 Aufl. S. 1. 3. 8. 13. 17. 20. 21.). Det kan være, at diſſe afrevne Sætninger, at endog hele det Afſnit, hvoraf de ere tagne, ikke beſvarer alle de Spørgsmaal, ſom her kunne tilbyde ſig; men i Tillid til vor Rational-Charakter ſpørger jeg mine Læſere, om det er denne Moral-lærer, der fortrinligen ſkulde udvælges for at gøres til Gienſtand for leiſfindig Spot. Jeg ſpørger Enhver, ſom nylig i Tidenderne læſte Montmorencyernes Devife: *fais ce que dois*, *advienne que pourra*, bragt i Erindring, om han ſandt denne Devife "pedantiſt og upraktiſt", eller ikke ſnarere ſaadan, at en ædel Slægt vil kunde roſe ſig af, ved dens Efterlevende at have vundet ſin Hæder. — Naar Forf. endnu mener, at de, ſom "tale om en Reſtærbighed, der ikke er et Foſter af Menneſkets uſtabige Omdømme, ikke ret have betænkt, hvad de ſige", da er vel det mildeſte Svar, at give Beſtyldningen tilbage.

Rec. vønte gjerne at oplyſe, hvad Kant lærer om Følelſen, men Rummet byder ham at indſtrænke ſig, deels til den Anmodning, at de Læſere, der intereſſere ſig herfor, ville efterlæſe det af Forf. ſaa haanligt behandlede Sted om Pligten, der intet Indſmigrande indbefatter i ſig, hos Kant ſelv (Kritik der praktiſchen Vernunft. 4 Aufl. S. 154), deels til den Bemærkning, at derſom endog Kants Lære om Følelſerne ſkulde befindes ufuldkommen, ſaa vedkommer dette ikke os, ſom ikke ere

Kantianere. I Øvrigt indsee vi ikke det Beviseende i Forf.s Raisonnement (S. 141), hvorved han mener at tvinge sine Modstandere til at underskrive Nødvendighedslæren, fordi selv den meest moralske Virksomhed kræver et Motiv fra vor følende Natur, og Følelsen vækkes med Nødvendighed. Thi deraf, at et Motiv indtræder med Nødvendighed, følger jo ingenslunde, at det handlende Væsen med Nødvendighed bestemmer sig efter dette Motiv, men Striden er just derom, hvorvidt dette finder Sted i Mennesket, eller ikke.

Men det er høi Tiid, at vi gaae over til denne Nødvendighedslære, hvoraf nærværende Skrift bærer sit Navn. Her møder os imidlertid den Banstuelighed, at vi have med en Forf. at gjøre, som bruger baade sine egne og Andres Ord med grændseløs Vilkaarlighed. Har han ikke endog (S. 59) forsøgt paa at gjøre Cartesius enig med sig! Rigtignok gaaer dette kun an, naar man vil antage, at Dyret "er saaledes Herre over dets Handlinger, at det fortjener Roes, naar det forholder sig vel"; men ogsaa hertil beqvemmer Forf. sig, naar han kun kan forvilbe sine Læsere. Havde han efterseet det af Rec. anførte Sted af Cartesius, saa vilde han have fundet, at den guddommelige Magt lader Menneskenes Handlinger *entièrement libres et indéterminées* (principes de la philosophie p. 24). Mon den Lære, at Gud lader Menneskets Handlinger ubestemte, ogsaa kan bringes til at være den samme, som Determinismen?

For saavidt mueligt at vinde fast Fod maa Rec. begynde med at bemærke, at i det høieste Væsen smelter upaatvivlelig Frihed og Nødvendighed sammen, og at her involverer Nødvendigheden ikke Begrebet af Tvang. Gud kan vistnok ikke Andet end følge den viseste Dom; denne Nødvendighed fremgaaer af hans Natur, men da denne Natur ikke er noget over ham Op-

høiet, ikke en fremmed Magt, som handler igiennem ham, og bruger ham til et Redskab for sine Hensigter, saa er Gud et aldeles frit Væsen, skøndt alle Guds Villie-Øtringer, hvis vi her tør bruge dette Ord, fremgaae med Nødvendighed, og ikke kunde være anderledes. Menneſket derimod er ikke ved sig selv; den Natur, der har frembragt ham, givet ham alle hans Gøner, nedlagt Alt i ham, er ikke ham selv, og ikke hans egen; det er en over ham ophøiet Magt, som yttre sig igiennem det hele Universum. Derſom nu denne Magt behersker ham uimodſtaaelige, eller med Nødvendighed, saa er han tvungen til at følge den, om han endog fulgte den med Lyſt; ligesom Slaven ikke er mindre Slave, fordi han priser sine gyldne Kænter. I dette Tilfælde vilde hans Frihed kun være en Illuſion, og Dyret, der ogsaa bevæger sig med hvad vi kalde Spontaneitet, var et ligesaa frit Væsen, som han; hvilket jeg ſaameget mindre begriber, hvorledes Forf. (S. 56) kan negte, som han to Sider efter (S. 58) erklærer, at, naar Sagen betragtes fra den rette Side, saa er Nødvendigheden ſelv ikke ſpecifiſt forſtiellig hos Menneſkene og hos Dyrene; og det er jo dog endnu hans Paastand, at Friheden ikke kan have Grader, at den er aut Cæſar aut nihil (S. 108). Men Foreſtillingen om Frihed kunde aldrig være fremkommen i Sielen, derſom den ikke fornam sig fri, handlende af sig ſelv, vælgen mellem Naturens forſtiellige Tilſtyndelſer for at begynde Noget efter egen Beſtemmelse. Herved kan ogsaa ſørſt Selvbevidſtheden fremkomme, thi et Selv, et Jeg kan kun yttre sig, idet det modſætter sig det Fremmede, ſom vil handle igiennem det, og ſelv naar det overgiver sig til den guddommelige Naturens Indflydſe, da gjør det dette ſelv, med den Frihed, ſom Gud gav det. Rec. tvivler aldeles ikke om, at han er ganſke uforſtaaelig for en Forf., der endog tillægger Dyrene Selvbevidſthed, og taler ſaa naivt derom, ſom

om dette var den almindelige Mening (S. 50), uagtet han dog selv saa Sider efter siger, at "Dyrene handle af Drist, ikke af Hensigt, i det mindste neppe med nogen klar bevidst Hensigt" (S. 57). Men saa Meget haabe vi dog at have udrettet, at Forf. indseer, at vi tale om den Frihed, hvilken han negter, om den den mennefkelige Willies Frihed, som ikke kan forenes med Nødvendighed (jævnf. S. 56). Denne Friheds Virkelighed er det, Rec. vil søge at oplyse efter Principerne af Humes Philosophie, til hvilken Forf. i dette Skrift har henviist os; men han maa udtrykkeligen bede bemærket, at hans Forpligtelse indskrænker sig til, hvad han her har angivet.

Det er besynderligt, at Forf. har meent at vinde Noget imod Kant ved at modsætte ham den Philosoph, om hvem Kant erklærer, at det var ham, som først gav hans Undersøgelser i den speculative Philosophie en anden Retning, som maaskee var den af alle Philosopher, med hvem Kant var meest fortrolig, og i Henseende til hvem han vel turde rose sig, at han forstod ham bedre end Priestley og Humes øvrige Modstandere (Prolegomena zu einer jeden Metaphysik. S. 10. 13.). Vi vide heller ikke, hvad Forf. af Hume vilde bevise imod Kant, da Denne i Henseende til Erfaringens Verden — ved hvilken Forf. jo alene vil blive staaende — er en langt strengere Determinist end Hume, er i høi Grad positiv, hvor Hume kun er Skeptiker. Forf. har selv (S. 64 f.) anført endeel Steder af Kant, der jo sige Alt, hvad han i denne Henseende kan forlange, og meget Mere, end Rec. nogenfinde vil understribe. Saaledes har han jo ved Kants egne Ord, uden nogen Hielp fra Hume, "Kant og hans Tilhængere, hvor han vil have dem." Men uden Tvivl har han følt, hvad ogsaa er unegteligt, at han iblandt disse hverken fandt Rec. eller nogen af de Mænd, der, saavidt Rec. bekiendt, have yttret

fig imod Forf.s Meninger, og maaskee er det derfor, at han har fremført Hume.

Vi have sagt, at Kant i Henseende til de i Erfaringen forekommende Phænomenener var en meget strengere Determinist, end Hume. Hume var det kun, og kunde efter sin Skepticisme kun være det svagt, som ogsaa Enhver, der læser det af Forf. oversatte Affnit, strax vil erkiende. Skal nemlig Determinismen kun bevises af Erfaringen, kun deraf, at Menneskene til alle Tider under de samme Omstændigheder have handlet paa samme Maade, da har den modsatte Mening aldeles Intet at frygte, har neppe en Bæmselighed at overvinde. For at blive ved de Exempler, Hume har brugt i det af Forf. oversatte Affnit, da ere vi overbeviste om, at ingen klog Statsmand vil af de Krige, Rænker, Sammensværgelser, Omvæltninger, hvilke han oplever, vente de samme Resultater, som af de forbigangne Tiders, (og hvilke af disse høist forskiellige Resultater, som Historien beretter ham, skulde han helst see hen til?) med samme Sikkerhed, som den, hvormed Physikeren veed, at de samme Forsøg med de samme Legemer ville til alle Tider frembringe de samme Resultater (S. 6); at ingen Fabrikmester paa samme Maade regner paa sine Arbeidere, som paa sine Maskiner (S. 14); og de Mennesker, om hvilke Hume bemærker, at de fremture i en capriciøs Ubestandighed (S. 12), afgive vist intet Erfaringsbeviis for Nødvendighedslæren. Af ganske anden Bestaaffenhed ere de Beviiser for denne Lære, som hentes fra principium rationis sufficientis; men just dette er noget særdeles Giendommeligt ved Humes Philosophie, at han gjør dette Princip langt løsere, end det ellers antages for at være. Hume paastaar nemlig, at Forbindelsen mellem Aarsag og Virkning ikke kan erkiendes som nødvendig, at Tankens Overgang fra Aarsag til Virkning ikke grunder

fig paa Fornuftslutning, men alene har sin Oprindelse fra Bane og Erfaring (Inquiry concerning human understanding¹), sect. 4. Essays, vol. 3. p. 26 sqq. sect. 5. p. 44. 57. &c.); at fordi een Begivenhed følger paa den anden, kunne vi dog aldrig iagttage noget Baand imellem dem, men de vise sig kun som sammensøiede, ikke som sammenfnyttede (conjoined, but never connected. Sect. 7. p. 80); at vi intet Beviis have for, at Gienstande, som saaledes i vor Erfaring ofte have været sammensøiede, altid ville være det, (eller, at de samme saakaldte Aarsager altid ville have de samme Virkninger,) og at Intet leder os til denne Formodning uden Bane, eller en vis Instinct i vor Natur, som det vel er vanskeligt at modstaae, men som dog kunde være bedragelig, ligesom andre Instincter (sect 12. p. 177. Cf. sect. 4. p. 39 sq. sect. 9. p. 116.); med andre Ord, at den bekiendte fallacia, quia *post hoc*, ergo *propter hoc*, her kunde finde Sted. Hume er saa uudtømmelig herover, kommer saa idelig tilbage dertil, at vi kunne overlade Enhver, der endog kun løselig er bevandret i hans Skrifter, Dommen over Forf.s Indsigt i den humiste Philosophie, naar han (S. 52) fortæller, at det er efter Hume, at Kant lærer, at Forbindelsen mellem Aarsag og Virkning antages i Følge en Grundlov i vor Forstand, der virker med Nødvendighed. Forf. er overalt (anf. St.) meget forlegen med Humes Lære om Aarsagsbegrebet, og synes at antage, at Hume ikke har meent det saa alvorligt dermed. Men denne Philosoph spørger ikke, og det er steds hans Paaastand, at Intet kan være mere uphilosophisk, end at være positiv og dogmatisk over nogen Gienstand (Essays vol. 3- p. 348).

¹) Vi holde os her, som billigt, alene til dette Værk, da Hume saa udukyffelig har erklæret, at han ikke vedkiendte sig den, i hans Ungdom forfattede Treatise of human nature.

Denne Skepticisme glennemfører han da ogsaa i sin Undersøgelse om den menneskelige Forstand, sect. 42. Han benytter her sin Lære om Aarsagsbegrebet for at vise, at, da al Evidents i factiske Ting, som gaae ud over Sandfærnes eller Hukommelsens Vidnesbyrd, aldeles beroer paa Forholdet mellem Aarsag og Virkning, og da vi ved dette aldeles ikke kunne begrunde nogen streng Slutning, saa synes Skeptikeren herved at kunne nedbryde al Visshed og Overbeviisning (p. 177). Han viser, at den simpleste Philosophie kan nedbryde Menneskenes almindelige Forudsætning om en Verden udenfor dem, som svarer til de Forestillinger, de have om den; thi Sindet har Intet, uden et Billede eller en Fornemmelse, og Sandferne, gennem hvilke disse Billeder indlades, ere ikke istand til at frembringe nogen umiddelbar Berørelse mellem Sindet og Gienstanden (p. 170). Han spørger, hvilket Beviis man har for, at Sindets Fornemmelser maae være forarsagede ved udvortes Gienstande, og ikke kunde fremkomme ved Sindets egen Virksomhed, eller paa anden Maade (p. 171). Han paaastaer, at det er det store Maal for alle Skeptikernes Undersøgelser at nedbryde Fornuften selv ved Fornufts slutninger. Han anfører som eet af de evidenteste Eximpler Forestillingerne om Tiid og Rum, hvilke i det sædvanlige Liv synes aldeles klare og forstaaelige, og dog, saasnart Videnskaben kaster sit Lys derpaa, indvisses i idel Absurditet og Modsigelse. Intet kan være mere anstødeligt for den menneskelige Fornufts klareste og naturligste Principer, siger Hume, end den videnskabelige Lære om Rum og Tiid. En virkelig Størrelse, uendelig mindre end nogen bestemt Størrelse, indeholdende Størrelser uendelig mindre end den selv, og saaledes videre i det Uendelige; et uendeligt Antal af virkelige Dele af Tiden, som, uagtet dets Uendelighed, dog gaaer forbi og udtømmes: dette synes aldeles fornuftsstridigt, og dog kan For-

nuften ikke indvende det Mindste mod den Riede af Slutninger, hvorved en saa monstros Bygning fremkommer (p. 174 sq.) o. s. v. Men i det Hume ved alt dette vil lede os til at erkende, hvad han (p. 83) kalder Forstandens paafaldende Uvidenhed og Svaghed, saa erkender han dog, at Naturen altid vil haandhæve sine Rettigheder, og tilsidst seire over ethvert abstract Raisonnement, hvilketsomhelst (p. 43. 178.), og at der er et naturligt Instinct, som frier os fra de Pyrrhoniske Tvivls Magt (p. 181). Disse Tvivl, siger han, kunne blomstre og triumphere i Skolerne, hvor vi maae tilstaae, det er vanskeligt, om ikke umueligt, at giendrive dem; men, saasnart de træde ud i Verden, og ved Nærværelsen af de virkelige Gienstande, som sætte vore Lidenstaber og Følelser i Bevægelse, komme i Modsatning mod de mægtigere Principer i vor Natur, forsvinde de som en Dunst (p. 177). Thi det Virkelige er ledsaget af en egen Følelse, som ikke afhænger af Villien, er ledsaget af en mere levende, tvingende, en fastere og stadigere Forestilling om en Gienstand, end Indbildningskraften nogeninde er istand til at give; og denne Følelses egentlige og sande Navn er Tro (belief. Sect. 5. p. 49 sqq). — Vi see saaledes, at, efter Humes Lære, kommer Mennesket ikke til Overbeviisning om Virkeligheden af Gienstande udenfor ham ved nogen Demonstration, men ved en umiddelbar Fornemmelse, ved et naturligt Instinct, som er det Gæste, der kan afspredde de Tvivl, som paaatrænge sig ved den videnskabelige Betragtning; og at Hume saaledes ganske tiltræder Pascals bekjendte Sætning: *la raison confond les Dogmatistes, et la nature confond les Pyrrhoniens.*

Men nu paaftaae vi, at hvilke Tvivl endog Speculationen kan vække mod Villiens Frihed, saa afspredde Naturen ligesaa vel disse Tvivl, som hine; vi paaftaae, at vi have en ligesaa

levende, fast og tvíngende Fornemmelse af, at vor Villie er fri, som af nogensomhelst virkelig Gienstand udenfor os. For at undgaae al Tvetydighed bruge vi de Exempler, ved hvilke Forf. vil oplyse sin modsatte Mening, og med fuld Tillid spørge vi enhver sund Menneſteforſtand, og ethvert ſundt Menneſtehierte, om der ikke, uagtet Alt, hvad der ſtrides i de Lærdes Skoler, er i os alle en uovervindelig Bevidſthed af, at, derſom endog en viis Menneſtekiender "i en Kalender" (hvorfor juſt deri?) forudſiger, at vi til Paaske ville ſtiel, ſaa ere vi derfor, naar Paaske kommer, ikke nødsagebe til at ſtiel (jvñf. Determ. S. 66); at vore Handlinger ikke kunne forudſees ſom Soel- og Maane-Formørkelſer (S. 68); at Brutus, uagtet Alt, hvad der tilſtyndede ham, kunde have ladet Haanden ſynke, da han, med Henſyn til Følger, hvilke han ikke kunde beregne, vilde ſtøbe Morderſtaalet i Cæſars Brøſt, og at Luther i Worms kunde have forraadt Chriſtendommens og Menneſtehedens Sag (jvñf. S. 84 f.); at al den Indvirkning, ſom Guds og Menneſters Opdragelſe har paa os, endnu lader Noget tilbage, ſom er i vor egen Magt (jvñf. S. 86); og at, hvis endog Drankerens, uagtet alle Advarſler, ikke undgaaer ſin Laſt, da kunde han have undgaaet den, om dette endog ſaldt ham ſværere, end mange Andre (jvñf. S. 154). For muelige Miſtydningers Skyld tilføie vi, at vi meget vel vide, at Menneſtet Intet kan uden Gud, men at der ogſaa, eſterat Almagten gav Menneſtet Frihed, er Noget, ſom ſelv den ikke kan udrette til Menneſkets Frelſe, med mindre Menneſtet ſelv vil. Med hvad Ret vil man nu kalde denne Bevidſthed om vor Frihed mere en Indbildning, end den, vi have om de udvortes Ting?

"Al Demonſtration fører til Fataliſme", har rigtignok Jacobi ſagt (über die Lehre des Spinoza, 2 Aufl. S. 225); derfor gif ogſaa al hans Philoſopheren ud paa at viſe, at der

er en høiere, oprindelig, umiddelbar Overbeviisning, som ingen Demonstration kan give eller tage. I Øvrigt søgte Jacobi i samme Bærk at vise, at Demonstrationen ogsaa heri tilfidsst modfiger sig selv (see hans Afhandling om Menneskets Frihed, anf. St. S. XXVI ff.); og vi for vor Deel ville kun indrømme, at der ere de Demonstrationer, som synes grundige, og som føre til Fatalismus. Af disse Demonstrationer har Forf. egentlig kun støttet sig paa, ikke engang udført, den sædvanligste, men neppe meest bevisende, som grunder sig paa principium rationis sufficientis, eller derpaa, at enhver Begivenhed, som fremstaaer i Tiden, maa i en foregaaende Tid have sin Aarsag, hvori dens Tilværelse er grundet. I Forbigaaende spørge vi Forf. hvorledes han beviser denne Grundsætning. Om paa den sædvanlige Maade ved *petitio principii*, som sielden har viist sig mere glimrende, end just her, nemlig saaledes: da Alt maa have en tilstrækkelig Grund, og Intet ikke kan have en tilstrækkelig Grund, saa maa Alt have en tilstrækkelig Grund¹⁾? Eller om han vil bevise den af Modsigelsens Grundsætning? Dette Bevises Gyldighed indrømme vi i Henseende til det Materielle, forsaavidt dette tænkes som aldeles dødt, efterdi det er en identisk Sætning, at det Døde er uirksomt, og at hvad der intet Selv er eller har, ikke selv kan forandre sig, men maa bevæges udenfra; men da Liv er Virksomhed, og da eiendommeligt Liv ogsaa maa virke af sig selv, saa indsee vi ikke Modsigelsen i, at Det, som har saadant Liv, ogsaa yttres sig, forandrer sig, begynder en ny Række af sig selv og absolut, uden nogen fremmed bestemmende Grund, (om

1) Man finder denne Beviisførelse i flere ældre Metaphysiker, saaledes i forskellige Former efter flere Forfattere i Baumeisters *institutiones metaphysicæ*, ed. 2., §. 34.

endog efter Tilskyndelser og altsaa efter Motiver, men som ikke virke med Nødvendighed). Beviser for hiin Grundsætning vil Forf., som vi have viist, ikke kunne hente fra Hume, som just erklærer, at han intet Beviis har derfor, men at han antager Sætningen efter Bane og Erfaring, fordi han seer, at visse Begivenheder altid i Erfaringen findes sammensøiede med visse andre Begivenheder, uden at han derfor veed, om de i sig selv ere forbundne som Aarsag og Virkning. Saaledes kunde Forf. dog blive nødsaget til at tage sin Tilflugt til Kant; eller ogsaa til med Leibniz at antage dette Princip uden Beviis, uden ratio sufficiens, som umiddelbar viist, og derved da ogsaa tilstaae, at der, foruden principium contradictionis, gives Principer, som gaae forud for al Erfaring, som ikke abstraheres af denne, som ere oprindelige og medfødt.

Men hvis vi endog indrømme hiint Princip i dets fulde Udstrækning, og indrømme, at Determinismen derefter kan demonstreres, saa ophæver dog denne Demonstration sig selv, fordi den nødvendigen fører til en Modsigelse, som ikke kan hæves. Saavist nemlig, som Alt, hvad der steer, har en Aarsag, og saavist som Rækken af Aarsager ikke kan være uendelig, saavist maa der ogsaa være en første Aarsag. Umueligheden af at tænke sig en uendelig Række af Aarsager ligger ikke, som Forf. antager, deri, at Forstanden omsider bliver træet af at stige fra Virkning til Aarsag (S. 61), thi Forstanden kan overspringe, eller ile hen over alle Mellemledene; men deri, at en uendelig Række ikke kan være afløben (per principium contradictionis), og den hele Række maa dog være afløben, inden den nærværende Virkning kan være fremkommen. Men den første Aarsag har ingen anden Aarsag, hvorefter den er betinget, har, saavist som den er den første, intet Foregaaende; og saaledes ere vi da, uden at vi kunne undgaae

det, ankomne ved Tidens Begyndelse d. e. ved det aldeles Utærfelige og Modsigende. Hvortil har da den hele Demonstration nyttet os, uden til, efter Humes Udtryk, at have gjort Opdagelser om den mennefelige Forstands Svaghed og snevre Grænser (I. c. pag. 83), eller høit til, med Jacobi, at kunne rose os af, saaledes med Videt at være uvibende, at vi kunne foragte den blotte Tvivler (an Fichte S. 39)?

Men ligesom den naturlige Følelse ikke tillader os, uagtet alle skeptiske Tvivl og uagtet al Forstandens Uvibenhed, at opgive den udbortes Verdens Virkelighed, saaledes endnu mindre det langt Vigtigere og Helligere, Samvittigheden, Bevidstheden af, at vore Handlinger kunne og skulle tilregnes os. Vel vil Forf. paastaae, at ogsaa efter Nødvendigheds læren er Samvittigheden ikke "en Illusion" (S. 144); men hvad bliver den da, uden den Bevidsthed, at vore Handlinger, skundt de ikke kunne tilregnes os, efterdi det ikke stod til os at handle anderledes, dog skulle vorde os tilregne? Saaledes lærer Forfatteren udtrykkelig (S. 154), at dersom Advarslere, dersom Haab og Frygt ikke bringer den Laestefulde til Omvendelse "saa er det vel sandt og vist, at han ikke kan undgaae sin Laest, men ligesaa sandt og vist, at han ikke kan undgaae sin Straf." Ogsaa Spinoza svarer paa den Indvending, at dersom Menneffene synde af Natur-Nødvendighed, da kan deres Synd ikke tilregnes dem, kolbt hen: *possunt homines excusabiles esse, et nihilominus beatitudine carere et multis modis cruciari* (ep. 25). Dette er upaatvivlelig det mest Graastøbende i Spinozas System, men han følte, at han ikke med Consequents kunde undgaae denne Sætning. Men at en saadan Tænkter (thi med de Inconsequente er det en anden Sag) kunde finde Hvile i en saadan Lære, kan kun forklares af de Mangler i hans Væsen, som Rec. har omtalt (foran S. 153);

af de Mangler, hvorfor han ogsaa kunde nøies med at antage en Bedrøvelsen af det menneskelige Væsen, hvori al Grindring af det Forbigangne, hvori altsaa Bevidstheden om det Gode og Onde, vi gjorde, altsaa og Kierligheden til vore Venner er forsvunden; hvorfor han kunde skildre Samvittighedsnag som en Bedrøvelse, der ledsages af Forestillingen om en forbigangen Ting, som har havt et Udsald imod Ønske (quæ præter spem evenit. Eth. p. 3. prop. 59. def. 17), og kalde Anger en Svaghed (p. 4 prop. 54); hvorfor han ogsaa — hvis vi tør anføre det Ubetydelige, men som dog er karakteristisk — kunde more sig med at kaste Fluer for Hedderkopper, og betragte denne Kamp med saadan Fornøielse, at han undertiden brast i Ratter derover (Spinozæ Opp. Ed. Paulus, Vol. 2. p. 622). Jeg for min Deel bekiender, at mit Hierte ikke formaaer at forene Kierligheden til Gud, hvori dog Spinoza sætter al Menneskets Salighed, med Forestillingen om Gud som Den, fra hvem det Onde har sin Oprindelse, som leder Menneskene dertil med uimodstaelig Magt, og da, naar de ere faldne, sender Angester og Qualer over dem uden Tal; og jeg ved ikke, hvad Forestilling Phantasten kan danne sig om Helvedes Magters Herredømme over deres Tienere, uden just denne. Skal jeg antage, at "hele Verden er Guds Billede, og Guds Billie Alt, hvad der steer" (Determin. S. 159), saa skal jeg ogsaa see Guds Billede i enhver Bedrøvelsel, hvorfra det følede Menneske vender sig bort med Afstød, saa skal jeg erkiende, at Guds Billie fuldbyrdes i enhver Skændsel, enhver Misgierning; saa skal jeg i enhver Jammer, der lyder op fra Fordærvsens Afgrund, erkiende et Endemaal, som den evige Magt har sat for en Skabning, og som Skabningen ikke kunde undgaae. — Her have vi, ikke blot det Uforklarlige og Ubegribelige, men, for at bynge Forf. stærkt Udtryk sammen, det Absurde, Fornuftskribdige, Det, Mynters blandede Skriver. II.

som er contrarie oppositum mod Forestillingen om Gud; og sandelig! før vilde jeg kaste mig i alle det, ellers noksom trostesløse, manichæiske Systems Urimeligheder, end bekiende en Gud, som sender den uundgaaelige Straf over Synder, hvorfra Menneftet ikke kunde frelses, som fordrer Retsfærdighed, men som ikke gjør Retsfærdighed; thi Forestillingen om et saadant høieste Væsen maa, klart udtænkt, nødvendigen føre, enten til Fortvivlelse, eller til den fuldbendte Gudsbespottelse, til den rædsomme Følelse, hvormed Goethe lader Prometheus trodse al Guddommens Magt. — Vil Nødvendighedslæren undgaae denne Yderlighed, da har den kun een Udvei, nemlig reentud at erklære, at Begrebet om Straf, som Straf, om Synd, som Synd, maa bortfalde, at i sig selv er det Onde Godt, og at, naar den Vise erkiender dette, da forvinde Samvittighedens Nag som en Taage, han anklager ligesaa lidet sig, som Mennefter eller Himlen, men hvad han end mener, at han gjør — thi i Grunden er han kun et Redskab i en Høieres Haand, der handler igiennem ham — og hvad han end føler, at han lider, fuldbyrder han kun sin Skiebne; eller med Prof. Sibberns (S. 144 anførte) Ord: "de, som ganske gaae ind i denne Lære, maae betragte Samvittigheden som en Illusion." Til denne sidste Synsmaade var det, Spinoza helde sig.

Vi kunne overlade det til vore Læsers Dom, om denne Indvending mod Determinismen, efter Forf.s Paaastand (S. 40 Anm.), "ikke vil sige Meget", eller om det er en ubetydelig Forskiel, "at det høieste Væsen efter Frihedssystemet blot tillader det moralske Onde", det er, at Mueligheden af Frihedens Misbrug var en nødvendig Følge deraf, at fornuftige og altsaa frie endelige Væsener skulde komme til Tilværelse, "medens det høieste Væsen i Følge Nødvendighedslæren tænkes at foranledige det moralske Onde", eller egentlig at være den eneste

Aarsag dertil (sammeft.). Vi mene ingenlunde, at alle Determinister klart tænke sig alle hine Følger; hos inconstante Tænkere vente vi overalt, saavel i deres Forhold som selv i deres Domme, kun faa Følger af hvilket som helst System, de antage; desto vigtigere Følger kunne de derimod foranledige hos dem, der med større Consequents kunde faae ifinde at anvende Systemet. Og paa en Tiid, da der høres saa mange løse Domme om Nødvendighedslæren, er det vel af høi Vigtighed, at det indsees, at vi ikke lege med Ord, og ikke segte om Skygger, at det vises klart, og siges stærkt, til hvilke Lærdomme selv Spinozas ædle Sind, grublende, kunde bøie sig, da han af eenfaldig Interesse for at finde et System, hvori Tanken ubehindret kunde bevæge sig frem og tilbage, fornegtede Følelsen, Sandhedens levende og hellige Kilde i Menneskets Bryst. Meget træffende bemærker Hume (I. c, pag. 372), at en misforstaaet Kierlighed til Simplicitet har forarsaget meget falsk Raisonnement i Philosophien.

Vi overlade det ligeledes til Læserne at bedømme, hvorvidt det kan være en Philosophie, der dog, uagtet sit Had til det Mystiske, erkender "Mysterier", "sublime Mysterier", tilladt først at tage sin Tilflugt til disse, efterat alt Det er ophævet, der skulde udbrede Lys over Livet; eller om de kunne nøies med en Philosophie, der erklærer, at den Intet har at lære om Det, som ethvert Menneske i sin Stræben efter Erkiendelse først maa søge; at den ikke kan "angive Maalestokken for den guddommelige Tilregnelser i et Liv efter dette", at den "ikke kan kiende Basis for Guds Dom" — for den Dom, hvilken ethvert Menneske er underkastet, hvorpaa alt hans Vel beroer, efter hvilken han skal indrette sit hele Liv (see S. 40. 42).

Vi vide ikke ret, hvori Forsk. sætter Forskiellen mellem sin Lære og "den bornerede Tyrketro" (S. 43), saa meget mindre

som han (S. 45), med Forsyth, tillægger Muhamedanerne "Troen paa Determinisme", hvilket Ord han har brugt som Titel paa sit Skrift, og priser denne deres Troes Virkninger i de største Prøver paa Tapperhed og Uforsædethed. Upaatvoldelig kan Lyft til Bedrøvet og Seier og Seierens Fordele forene sig ogsaa med denne Lære, men naar denne Lyft ikke mere er tilstede, naar Magelighed og Dorstighed indtræde, da forene disse sig langt lettere med denne Lære, end med nogen anden; thi Intet er beleiligere for den Dorste, end at kunne sige: naar jeg sidder med Benene overførs og røger min Pipe, da gør jeg, hvad jeg maa gøre, thi jeg er nu eengang saadan, og der træffer mig, hvad der maa træffe, thi det er nu eengang altsammen bestemt.

At ogsaa Frihedslæren trykkes af Banfeligheder, som det endnu ikke er lykkedes, og vel aldrig vil lykkes Videnskaben ganske at have, er der Ingen, som negter; forsaavidt httre Grundene paa begge Sider ingen tvingende Magt, men der er Noget, som beroer paa Enhvers Frihed, om han helst vil bruge sine Baaben til Angreb paa, eller til Forsvar for det Øpperste i Mennesket; og dersom et Menneske kan paastaae, og i Livet gennemføre sin Baastand, at han er fuldkommen samvittighedsløs, da have vi kun Livet mere at svare ham. Men derfor ere disse Banfeligheder ingenlunde af den Betskaffenhed, som Forskildrer dem. Vi lære paa ingen Maade, at Mennesket handler uden Motiver, kun tillægge vi disse Motiver alene en tilskyndende, ikke en tvingende Kraft, hvorfor Philosopherne ogsaa skielne mellem Indvirkningsmaaden af en causa physica som virker vere et realiter, og en causa moralis, som virker hortando (see til Er. Bayle, Oeuvres diverses, tom. 4. p. 284). Derfor gjør ogsaa Sprogbrugen en bestemt Forskiel mellem Morallovens Fordring, som udtrykkes ved et Bør, og den

physiske Nødvendighed, som udtrykkes ved et *Naa*; hiin Fordring er som Fordring aldeles ubetinget, beroer ikke paa, hvad Hensigt Mennesket finder for godt at sætte sig, thi det er den, der foreskriver ham, hvad Hensigt han bør sætte sig; derimod er det ingen nødvendig Følge, at Mennesket efterlever selv den strengeste og helligste Fordring, skøndt hans Samvittighed ingen Tvivl har om, at han bør det. Saaledes falder Forf.s hele Ræsonnement (S. 133 ff.), hvormed han vilde "gaae dette Bør lidt nærmere paa Livet", ganske sammen, uagtet det er understøttet af et dobbelt triumpherende Q. E. D. Skøndt nu ingen Tilskyndelse virker med uimodstaaelig Magt, saa er dog Tilskyndelse og Indskyndelse aldeles fornøden, dersom Mennesket skal bringes til at handle; om denne Tilskyndelse er tilstede, beroer for en stor Deel ikke paa ham selv, heller ikke kan han handle uden af den Kraft, som er ham givet, og saasnart hans Villie gaaer over i Handlinger, træde disse under en højere almægtig Styrelse. Saaledes statuere vi ingen "gal Villkaarlighed" i Verden (S. 44), men kun den menneskelige Villies Frihed.

I Øvrigt henviser Rec. til de omfattende og grundige Undersøgelser, som denne Strid har fremkaldt, ved hvilken det atter har vist, hvor gavnligt det er for Videnskabens Udvikling, at Indvendingerne frit kunne lade sig høre. Uagtet alle stæptiste Tvivl vedbliver steds den levende Interesse for Videnskabens Fremstrid. Denne Interesse kalder Forf., der saa ofte foretrækker de laveste Udtryk for de ædle, Nysgierrighed (S. 129); men Nysgierrigheden trængerielden op til disse Regioner, og naar den gør det, da er det kun for, uden Interesse for Sandheden, at pirres ved en forfængelig Leeg med Ord. Af en ganske anden Natur er den Drift, der tilskynder Videnskabernes sande Dyrkere fra den løse Overflade at arbejde sig ind mod

den dybe, faste Grund. Heller ikke forholder det sig ganske saaledes med Philosophien, som Hume udbredte det. Ligesom den retskafne Mand i sin moralske Følelse beholder en Visshed, som giver ham Kundskab om og Styrke til sin Pligt, uagtet alle Skepticismens Angreb, saaledes formaae disse heller ikke at overvinde den religiøse Følelse, der er saa nær beslægtet med, og er ligesaa hellig og ligesaa sikker som den moralske. Og langtfra at ville udrydde disse Følelser er det Philosophiens ædle, dens stadige, om end langsomme, Stræben, at udvikle deres Fylde og at forsvare deres Ret. —

Hvor Meget Rec. end her har maattet forbigaae, haaber han dog at have opfyldt, hvad han havde paataget sig, ligesom han ventte hermed at have afgjort, hvad han i denne Sag havde at handle med Forf. I Afhandlingen om Ufsindighed vare vel flere vigtige Gienstande behandlede paa en temmelig ketsfærdig Maade, og den røbede ikke større philosophisk Indsigt, end man kunde vente hos en Mand, "der ogsaa har haft sin metaphysiske Periode, ligesom saa mange Andre" (Determ. S. V). Men for en Deel angik denne Afhandling ogsaa Discipliner, hvori Forf. er bevandret; den havde en vis Friskhed og Livlighed, som vakte Interesse, og man kunde endnu — som Rec. ogsaa ærligen har gjort (see foran S. 146) berømme den for Redelighed og Anstændighed. Ved Udarbejdelsen af nærværende Skrift har Forf. vundet saa megen Literatur-Kundskab, som kan ventes erhvervet i "en Sommers Fritimer" (S. XII), men af grundigt Studium findes intet Spor, og Foredraget er, ved Mangelen af tilbørlig Indsigt og ved den overalt herskende Eidskabelighed, blevet forvirret og trættende. Anstændigheden er en Egenkab, som Ingen vil tillægge dette Skrift, og Redeligheden kunne de anførte Prøver oplyse. Dersom dette gaaer

saaledes fort, da vil Forf. uden Tvivl snart have den Satisfaction, alene, eller omgivet af de "enkelte Døgtige", hvis Bifald han venter sig (S. IX), at beholde Kamppladsen. Men endnu tør vi haabe, at Forf. vil forlade en Fremgangsmaade, der er en Videnskabsmand saa lidet værdig, at han ved bedre Arbejder i en Sphære, for hvilken hans Kundskaber og Anlæg synes mere at egne sig, vil bringe de mislykkede Forsøg, hvormed han her fremtraadte, i Forglemmelse.

Bemærkninger

ved Skrivtet

”Anden i Naturen”,

første og anden. Deel.

(Nyt Theologisk Tidsskrift 1850).

Til Herr Conferentsraad H. C. Ørsted.

Det første Afsnit af disse Bemærkninger har allerede været Dem, min høitærede Ven, tilstillet, og er af Dem modtaget med den Velvillie, som jeg ogsaa tør haabe for det, der nu første Gang kommer i deres Hænder.

Den almindelige Interesse, Deres Bærk har vakt, har ogsaa foraarsaget endeel Efterspørgsel om de Bemærkninger, hvortil det havde givet Anledning; men, da disse vare indrykkede i et Tidsskrift, der nærmest er bestemt for en snevrere Kreds af Læsere, vare de for Mange mindre tilgængelige. I det derfor den anden Deel af deres Bærk opfordrede mig til nogle yderligere Forklaringer og Udviklinger, har jeg formeent det overeensstemmende med flere Læsers Ønske, at samtlige Bemærkninger kunde erholdes særskilt.

Saaledes er nu et eget lidet Skrift fremstaaet, og i det jeg tillader mig at sætte Deres almeenhædrede Navn foran og derved at opfordre Dem til at være blandt mine første Læsere, vil der

være saameget større Garantie for, at disse Blade ikke af mig betragtes som et Indlæg i en af de sædvanlige litteraire Stridigheder, men som et Bidrag til at fremkalde en rolig Overveelse af vigtige Sandheder.

Som et saadant er jeg ogsaa forviisjet, at den nye Udgave, som her er tilføjet, af Dem vil modtages, ligesom den sendes med den uforandrede Høiagtelse og det Venstreb, hvormed jeg fra vor Ungdom af har følt mig forbunden med Dem.

Kiøbenhavn, den 23de October 1850.

Kyuster.

I.

Nanden i Naturen, almeenfattelige Bidrag til at belyse Naturens aandelige Indhold, af H. C. Ørsted.

Kjøbenhavn 1850.

At det Skrift, som bærer ovenstaaende Titel, finder Omtale i et theologisk Tidsskrift, kan kun være dem paafaldende, som ikke have læst det; dets Læsere vide, at det har en Side, hvorefter det er fuldt berettiget til ogsaa at tage Plads i den theologiske Literatur. Bistnok kun een Side, men denne er, hvis jeg maa udtrykke mig saa, Hoved-Facaden; andre Sider ere vendte mod andre Discipliner, men skulle dog ogsaa tiene til at understøtte Hovedbygningen. Den Naturforsker, for hvem "Naturens aandelige Indhold" er ligegyldigt, men som kun søger nye Opdagelser, finder her intet Udbytte; snarere kunde man sige, at den tidligere Høst allerede er indbragt i Laden, og at der nu kun tages frem deraf, hvad der skal anvendes i Hovedbygningen.

Imidlertid vilde dog dette Tidsskrifts Plan og Bestemmelse ikke tillade at omhandle denne Bogs hele Indhold, dersom endog disse Bemærkninger Forfatter følte sig stiftet dertil. Vi maae her indskrænke os til i Almindelighed at anerkende den Skarphed i Tænkningen og den Klarhed i Foredraget, hvorved flere

Dele af Bogen værdigen slutte sig til den berømte Forfatters Samtaler over det Skønne og saa mangt et andet Bidrag, hvormed han har søgt at føre sin Videnskabs Dyrkere fra den blotte Naturforskning til Betragtningen af den Aand, der aabenbarer sig i Naturen. Disse Blade nedskrives ikke for at anmelde et Skrift, hvilket dets Forfatters Navn er tilstrækkeligt til at skaffe almindelig Indgang, ikke for at gientage, hvad man langt bedre læser i Skriftet selv, ikke for at foretage en ufrugtbart Optælling af Det, hvori vi ere enige med Forfatteren, men — for strax oprigtig at tilstaae det — just for at afhandle Det, hvori jeg ikke er enig. Det er tildeels væsentlige Puncter, og hvori jeg, efter hvad jeg ofte og offentlig nok har erklæret, maa ansee mig, ikke som Angriberen, men som den Angrebne. Men saalibet som jeg paa nogen Maade kan finde mig personlig krænketh ved et saadant Angreb, saa sikkert veed jeg ogsaa, at min Ven ikke ved de Uttringer, som her skulle stilles mod hans, vil finde den Enighed forstyrret, som saa vel kan bestaae mellem sandhedskierlige Mænd uagtet forskiellige Anskuelse.

Vi begynde med hvad der kan synes Hoved-Differentien mindre vedkommende, men som dog ikke er det. Forfatteren mener nemlig (S. 98 ff.), at Naturvidenskabernes Fremstribt og de derhen hørende Kundskabsers almindeligere Udbredelse allerede har gjort og fremdeles vil gjøre en stor Mængde Forestillinger, hvoraf Digterne hidtil betiente sig, ubrugelige, og forvise dem til "en forsvunden Tids poetiske Rustkammer"; men han mener ogsaa, at Videnskaben for dette Tab vil tilbyde Digterne riig Erstatning, dersom de kun ville forstaae at tilegne sig den. "Det er sandt" — føier han til — "at den digteriske Indbildningskraft langt fra ikke har saa flittigt benyttet de nyere Indsigter, som de gamle Forestillinger; men dertil har jo dog selv den fremstribende Mennefteslægt den lange Fremtid lig-

gende for sig." — Jeg tilstaaer, at jeg for min Deel ikke kunde finde det ønskeligt for Poesiens Fremtid, dersom den først skulde indhente Naturvidenskabernes Samtykke til de Forestillinger, den turde benytte; men heller ikke for dens Fortid, thi dersom Indsigt i Naturens Hemmeligheder tilintetgjør de gamle Forestillingers poetiske Virkning, da vilde jo de store Digteres Bærter, som hidtil have været alle Slægters Glæde, ikke mere være at nyde af deres oplyste Efterkommere. Men har da virkelig Rogen, fordi han var udrustet med al vore Dages naturvidenskabelige Indsigt, med mindre Glæde læst Homer, som deri vistnok stod paa et meget lavere Standpunkt? Maafee har han endog derved mangen Gang tænkt som Goethe's Werther: "Wenn Ulyß von dem unermess'nen Meer und von der unendlichen Erde spricht, das ist so wahr, menschlich, innig, eng und geheimnißvoll. Was hilft mich's, daß ich jetzt mit jedem Schulknaben nachsagen kann, daß sie rund ist?" Dog, vil man sige, tilbyder ikke Indsigt i Verdenssystemet os et langt umaaleligere Himmelfrum, en langt uendeligere Række af Verdenes til Erstatning for Jordens, ved Beregningen af dens Overflade, tabte Uendelighed? Ja vel, saa umaalelig og uendelig, at Indbildningskraften Intet kan have at stifte dermed! Jeg veed ikke, om jeg i den anførte Udtalelse opfatter Goethe's Udtryk "eng" rigtigt, naar jeg antager, at det skal tilkiendegive, at Jordens Uendelighed dog af de gamle Digtere forudsættes som begrænset; men vist er det, at Indbildningskraften, idet den iler ud i det relativt Uendelige, dog dunkelt maa forudsætte en Grænse; ellers havde den intet Concret at holde sig til. Og naar den farer ud over det umaalelige Hav, det er, hvis Grænse den antager ikke at være funden, da kan den smykke dets Ryster, som den vil, kan befolke disse og Havet selv med Væsener, som vel ere dens egne Skabninger, men hvor den

dog selv har Noget, nemlig det ved den virkelige Sandhed, at lægge til Grund for sine Dannelser, hvilket derimod forlader den, saasnart den vil springe sig op til andre Kloder.

Digteren har Ret til, uden først nogensteds dertil at indhente Tilladelse, at skabe sig en Verden, som han vil, han kan fremføre Gienfærd, Barsler, Feer, Havsruer, Trolkmænd o. s. v., som ham behager, kun at han bliver sine Forudsætninger tro, thi dette er den poetiske Sandhed, som er meget forskjellig fra den empiriske Virkelighed. Vil "Alfernes" Digter indbilde sig eller os, at der virkelig er en Dronning Coronata, i hvis Have Blomsten vorer, saasnart Frøet er saaet, eller at Skolemesteren gaaer syv Aar nede i Gruben med Riset i Haanden? Spider en anden Digter os ikke i "Søstrene paa Rimefjellen" Poesiens ægte Gulb, fordi vi meget vel vide, at der ingen Bierkonger er, som kan lade den ene af Søstrene sidde og spinde i 25 Aar inde i Fjeldet? Vee os, dersom Poesien ikke mere turde trylle os hen i sine Verdenner! Uden Tvivl virker mangen saadan "Sommernatsdrøm" mere oplivende, mere velglørende paa de Fleste af os — ikke end Vinternattens Herlighed, der aabenbarer os de mange Boliger i vor Faders Huus, men end Kundskaben om de Love, efter hvilke Himmellegerne bevæges. Maa skee kan "Tanken om den fritvævende, af usynlige Kræfter baarne, i Verdensrummet vidtomvandrende Jordklode" og "Udsigten i en uendelig Mangfoldighed af Verdenner, fulde af Liv og Tanke" engang begeistre en Digter til et skønt Digt — men ogsaa kun til eet, og som ikke maa udbrede sig for langt, thi, saamange endog Kloderne ere, er der dog for os ingen poetisk Mangfoldighed deri.

Dersom de Fornuftlove, Naturvidenskaben har lært os at erkiende i Soelsystemernes Orden og Bevægelse, vare et Stof skiftet til poetisk Behandling, hvorfor er det da ikke benyttet der-

til, da dog manges Digter ingenlunde manglede de dertil fornødne Kundskaber? Een stor Digter har rigtignok betragtet Naturen efter "de nyere Indsigter", og hvad han saae har han udtalt i de bekendte Linier:

"Unbewußt der Freuden, die sie schenket,
Nie entzückt von ihrer Herrlichkeit,
Nie gewahr des Geistes, der sie lenket,
Sel'ger nie durch meine Seligkeit,
Fühllos selbst für ihres Künstlers Ehre,
Gleich dem todtten Schlag der Pendeluhr,
Dient sie knechtisch dem Gesetz der Schwere
Die entgötterte Natur."

Man vil ikke antage, at vi her ville retfærdiggjøre, enten Grækenlands Gud, som de vilde gjøre sig gielvende i Virkeligheden, eller det Digt, der fører denne Overskrift¹⁾; vi vilde kun gjøre opmærksom paa, at Poesien kræver Liv, Handling, Frihed. Det vilde her føre for langt, dersom vi vilde udvikle, at dette næsten gielder Alt, hvad der skal fortjene Navn af et ægte Kunstværk, endog naar dette kun fremstiller en enkelt Gienstand; saaledes er Portraitet kun da et Kunstværk, naar Kunstneren har opfattet Personligheden i et Moment, hvor det individuelle Liv, den eiendommelige Virksomhed lader sig tilsyne; saaledes er Apollo paa Belvedere ikke blot en skøn Menneffestiftelse, men man seer Guden træde frem til Bedrivt. Et lyrisk Digt udtrykker Sielens Bevægelse, den indvortes Handling, som udgaaer af Individet selv; det tør kun være kort, fordi der kun

¹⁾ Hvorvel vi ere enige med Hagenbach (Kirchengeschichte des 18 u. 19 Jahrhunderts 2 Aufl. II. 128), at "det mere er den sielløse, abstracte Theologie (?), som har forjaget den levende Gud af Verden og forvandelt Alt til døde Naturkræfter, mod hvilken Digtet er rettet, end at den sande Christendom kunde føle sig truffen derved."

er een Handlende, medmindre det er en Række af verlende Stemninger, der skal fremstilles. Det beskrivende Digt og Læredigtet er altid trættende, naar ikke Digteren med sielden Konst har bragt Handling ind deri. Poesien har først sin Stueplads, hvor Individualiteterne fremtræde, og, hvor disse have udviklet sig af Massen, er der Frihed; men Frihed er det Modsatte af Naturnødvendigheden. Denne Nødvendighed har sin eensformige Gang,

"Wo an ewig gleicher Spindel winden
Sich von selbst die Monden auf und ab,"

og her kan Poesien ikke finde sig hjemme. Vil man sige: Vi gaae just ud paa at vise, at denne Naturnødvendighed ikke er død, men en levende Guddomstank, og at denne Tank ikke staaer stille, men stedsvis udvikler Endeligheden til et Fornufttrige: da bevæges dog, efter denne Anskuelse, alle Ledene i Naturens sammenhængende Kæde med Nødvendighed, og vi møde ikke Friheden før paa det øverste Trin, i Guddommen, hvor den unegtelig smelter sammen med Nødvendigheden. Tingenes nødvendige Orden er det Videnskabens Sag at betragte og fremstille, som den er givet; denne Fremstilling kan være veltalende, men er derfor ikke poetisk. Thi Poesien er skabende; den binder sig end ikke til Naturen, som den er givet, men forvandler den, giver den nye Love; fornemmelig har den sit Omraade, hvor der er en Frihed, som ikke tillige er Nødvendighed; og selv naar den stiger op til Guddommen, fremstiller den Dennes Handlinger hellere fra Frihedens Side, end fra Nødvendighedens; den vil til alle Tider, hvor meget endog Naturkyndigheden udbreder sig, tale om den store Bygmester, som lagde Jordens Grundvold, som udbredte Himmelens Hvalving derover, og forlade sig til, at den derved gør Forestillingen om den guddom-

melige Magt og Visdom levende ogsaa hos Den, der alledøst ved, at Jordens egentlige Grundvold er dens Centrum, at dens Dele sammenholdes ved Centripetalraften, og at der ingen Krystalhimmel er over os.

I det vi her have søgt at hørde Poesiens Net imod hvad vi ansee som Anmasselse af Naturvidenskaben, have vi tillige havt for Øie at retfærdiggjøre de Læsere af den hellige Skrift, som, uagtet deres Fremstrid i Naturkyndighed, endnu føle sig tiltrukne og opløstede ved den billedlige Tale, de finde fornemmelig i det Gamle Testament, jaaveljom de religiøse Talere, der endnu fremdeles agte at holde sig nær til de deri angivne Toner; og saaledes tør vi haabe, at de foranstaaende Bemærkninger ikke ville findes upassende for deres Blads.

Ved nu at gaae videre, bemærke vi først, at, naar vi sige, at Poesien helst begynder, hvor Naturnødvendigheden ender, hvor frie, bevidste, selvhandlende Væsener fremtræde, da indrømme vi dog, uagtet vi bruge saa stærke Ord, hvad Fors. siger S. 163: "Aldeles frigiort eller aldeles Naturtræl er Menneftet aldrig, han svæver mellem begge, kun med høist ulige Nærhed til den ene eller den anden af disse Tilstande." Altsaa ere der tvende menneskelige Tilstande; i den ene er Menneftet "Naturtræl", hvilket Udtryk dog uden Tvivl betegner noget Elet og Menneftet Uværdigt; i den anden og høiere er han "frigiort", dog sikkert ikke fra Fornuften, altsaa vel fra den Magt, hvis Træl han tilforn var, fra Naturen. Vel er det aldeles rigtigt, hvad Fors. bemærker, at "den frie Tankevirksomhed" og overalt enhver menneskelig Virksomhed "kun paa en betinget Maade er unddraget Naturens Love;" men uden Tvivl viser det sig dog allerede her en væsentlig Forskiel mellem Natur og Fornuft; og dette leder os til Det, som her fornemmelig skalde

gøres til Gienstand for Undersøgelse, om virkelig Naturlove og Fornuftlove skulle betragtes som identiske.

At Fornuftlovene, nemlig — hvis vi maae betiene os af et theologisk Udtryk — de ad intra, de Love, som constituere Fornuftens Væsen, ere evige, vil Ingen bestride, thi Fornuften kan ikke negte sig selv. Imidlertid kan en Lov være aldeles fornødt, og dog kun gælde til en Tid, efterdi Handlingerne, som Forf. siger (S. 15), naar man under forskellige Omstændigheder handler efter de samme Grundsætninger, maae blive forskellige. Det var efter Naturlove, at Fortidens Dyr- og Planteverden fremkom, dog er den nu forgaaet, afløst af andre Dyr og Væxter, som ogsaa fremkomme efter Naturlove, hvilke altsaa ikke ere de samme, som de, Naturen i hiin Tid aflød. Kun anderledes modificerede — vil man sige — efter Tid og Omstændigheder, thi hine Love vare, som foranderlige, ikke Grundlove. Unegtelig maae vi tilsidst komme til usforanderlige Love, al Tilværelses Grundlove; men Spørgsmaalet er, hvor høit vi skulle stige op for at finde Love, som ere uafhængige af Tid og Omstændigheder, som ikke kunne forandres. Ja, hvorfor tør man ikke vove det Spørgsmaal, om ikke hele denne Verdens Natur, hvor langt endog dens Varighed udstrækker sig, dog er — hvis vi saa maae sige — en temporair Foranstaltning, som kan og skal forvandles, i det vistnok den Fornuft, som aabenbarede sig deri, bliver den samme?

Et høit dristigt Spørgsmaal, vil man sige; du vil opheve den hele Tilværelse, som vi kiende, og bagved, og over den henvise os til en Tilværelse, som er ganske stult for os, og som vi ikke behøve; thi — svier man til — erkender du ikke med os "den hele Tilværelses Fornødtighed?" Sandelig, jeg har Die for Naturens Skønhed og Herlighed, som nogen Anden; der er ingen Dag, paa hvilken jo Himmelen og Jorden

forbynder mig Hans Vre, som er aabenbaret i Naturen, men som tillige er over Naturen, ingenlunde gaaer op i den. Thi fra Naturen opløfter sig min Tanke til Naturens Ophav, og for min Følelse har jeg intet mere levende, jeg kunde gierne sige, intet sandere Udtryk, end hiint gamle, hvor liben Naturkyndighed, hvor megen Anthropolomorphisme man end vil finde deri: "Du grundfæstede forðum Jorden, og Himlene ere dine Hænders Gierning; de skulle forgaae, men du bestaaer, de skulle ældes, du skal omskifte dem som et Klæde, men du bliver den Samme, og dine Aar faae ingen Ende" (Ps. 102, 26 ff.). I Guds Evighed finder Tanken sin Hvile, men i Naturens Omstiftelighed sin Trøst. Thi hvo har ikke ogsaa Die til at see, Hierte til at føle denne Naturs Røbsel? Jeg seer Naturen som en Moder, der altid søder, og altid fortærer sine Børn, eller sender dem ud for at fortære hverandre; jeg hører Fuglens Sang i det blomstrende Træ, men ogsaa det vilde Dyrs Hølen i Ørken, naar det søger sit Rov, eller bryder ind i den fredelige Hytte. Alle disse Skabninger røre sig deres korte Tiid, nyde Diebliffet uden Nag eller Frygt, lide deres Smerte, maafee med mindre dyb Fornemmelse, indtil de gribes af deres Skiebne, som de forud ikke kiende. Maaskee er dette dog ikke ganske saa, thi al Skabningen sukker i en dunkel Forventning. Men da frembringer Naturen sit ypperste Værk, Mennesket, med alle de herlige Gøner, alle de Rigdomme, stulte i dets Indre. Naturen frembringer Menneskene — men hvorledes forhindrer den samme Natur sig selv i sit Værk, at den aldrig frembringer det reent, ret svarende til den til Grund liggende Tanke, at den frembringer Misfostre, Banskabninger, Væsener tegnede med Dødens Mærke, i det Samme de faae Livet, og Alle, Alle viede, ikke til en mild Vortgang til bedre Boliger efter Opdragelsen herne, men til Døden, med al dens Skræk, alle dens

Smerter, der ofte gaae forud giennem hele Livet, og Ingen, Ingen opnaaende sin Fuldbendelse? Dette er en Naturlov, saa udstrakt som denne Natur; er det ogsaa en Fornuftlov? en evig Lov?

Du glemmer — vil man sige mig — at det er "een af Naturens Grundlove, at Alting udvikles i Tiden" (S. 15), at det er Endelighedens Lov giennem alle disse Hindringer og Vanskeligheder at skulle kæmpe sig frem til et Fornufttrige. Men hvorfor er det da en Fornuftlov, at Alt skal begynde fra det Ufornuftige, ja det Fornuftstridige? Naar vi betragte de Folkeslag, der ere i den saakaldte Naturstand, da skulle jo disse, efter hiin Udviklings-Theorie, vise os Mennekeheden paa dens første Stadium, eller dog paa et meget tidligt. Vi finde dem i Besiddelse af saadanne legemlige, tildeels ogsaa aandelige, Anlæg, at unegteligen Fornuftlove udtale sig deri; vi finde dem i Besiddelse af et Sprog og af adskillige menneskelige Indretninger; men i det Hele er deres aandelige Tilstand saa forvandt, hvad der maa kaldes ædelt og skønt i Mennekelivet, hos dem saaledes undertrykt, det Naar, Dyrlige, Onde saa fremherskende, indtil Bedrøvelighed og Bæmmelse — er dette Mennekeslægts oprindelige Tilstand? fremstod den saaledes ifølge Fornuft? Og har den, ifølge disse Fornuftlove, af sig selv udviklet sig til de Fortrin, hvoraf vi siden paa enkelte Steder og til enkelte Tider finde den i Besiddelse? Saa langt Historien rækker, finde vi aldrig, at et Folk har ved egen Kraft hævet sig af Raahed og Barbarie, men Dannelsens æble Spire blev steds henbragt fra Steder, hvor den allerede var, om den endog paa det nye Sted fandt en saa gunstig Jordbund, at den voksede langt ud over det Træ, hvoraf den var tagen. Vi kunne forestille os, at det Ufuldkommene efterhaanden udvikles til større Fuldkommenhed, derimod tilstaaer jeg, at jeg ikke kan komme ind i den Tankegang, hvorefter det kan

antages, at Livet ifølge Naturens Orden udvikkler sig af Døden, Fornuften af det Fornuftstridige, det Gode af det Onde. Hvad enten jeg betragter den legemlige eller den aandelige Natur, som den viser sig for os i denne Verden, finder jeg vel alle- regne de lysende Spor af den skabende Fornuft, men jeg finder ogsaa, at en Forstyrrelse og Fordærvelse er trængt ind i den oprindelige Tilstand, og jeg kan ikke Andet end samstemme med den dybe og sølende Tænker Pascal, naar han siger: Pour moi, j' avoue qu' aussitôt que la religion chrétienne découvre ce principe, que la nature des hommes est corrompue et déchuée de Dieu, cela ouvre les yeux à voir partout le caractère de cette vérité, car la nature est telle, qu'elle marque partout un Dieu perdu, dans l'homme, et hors de l'homme.

Vi kunne saaledes ingenlunde forvise Taler om den faldne Mennefteslægt til det theologiske Rustkammer, hvor man gemmer Curiositeter fra gamle overstandne Kampe. Vel kunne vi ikke paatage os at forklare, hvor Træfaldet er begyndt i Tilværelsens Riger, eller bestemt paavise, hvilke Virkninger det har haft i Verdens Tilstand; men hele denne Tilstand vidner os, at det er steet, og at Mennefteslægten ikke blot trænger til Udvikling, men til Opreisning. Stille vi os paa Determinismens Standpunct, saa at Alt gaaer frem efter evige Fornuftlove, da bliver det os aldeles uforklarligt, hvorfor den skabende Guddomstænke ikke strax frembragte det Fornuftige, som nu saa mæghommeligen skal tilkæmpes. Erkiende vi derimod, at der er tilstaaet Menneftet Frihed, Selvbestemmelse, saa at ikke blot Naturen handler igiennem ham, da forstaae vi, at Fornufttriget ikke kan oprettes ved tvingende Love, men kun derved, at frie Væsener selvstændigen slutte sig dertil. Men da maa ogsaa et Træfald være mueligt.

I Gud, sagde vi ovenfor, smelte Frihed og Nødvendighed sammen; der er ingen Lov udenfor Gud, hvilken han var undergIVEN, Alt i Guddommen fremgaaer af den egne Natur, altsaa med den fuldkomneste Frihed; paa den anden Side kan Gud ikke negte sig selv, og enhver Guddomsyttring fremgaaer med Nødvendighed af det guddommelige Væsens Natur. I Mennesket derimod er Friheden det Modsatte af Nødvendighed; forsaavidt det er en Lov, han maa følge, er han under en fremmed Magt, og er ikke fri; forsaavidt han enten med Bevidsthed underkaster sig den Lov, som han ikke var tvungen til at adlyde, eller han unddrager sig dens Herredømme, er han fri. Indrømmer man da Mennesket Frihed, saa at han kan unddrage sig Fornuftloven, da kan han vel, som Forf. bemærker (S. 160), derved "ikke tilintetgjøre sin fornuftige Natur, eller den Indflydelse, Verdens Fornuftssammenhæng maa have paa ham; hvad Ondt han gjør, ja hvad Ondt han tænker, sætter ham i Strid baade mod hans egen Natur og imod hele Tilværelsen;" men han vil ogsaa derved mere og mere fordærve, hvad vi maa kalde hans egen Natur, og unddrage den fra Fornuftssammenhængen. Men det enkelte Menneske er ogsaa et Led i den store Kæde, og bringer altsaa allerede forsaavidt Forstyrrelse i det Hele; og fremdeles er det aabenbart, at "den frie Villie ofte frembringer Handlinger, som ikke blot i sig selv ere fordømmelige, men ogsaa i de nærmeste Virkninger stride mod Det, som ellers skulde følge af de almindelige Fornuftlove" (S. 162). Betænk vi nu, at der intet Menneske er, hvis Tænke- og Handlemaade er normal, som jo i Gæt eller Andet virker forstyrrende ind i Fornuftordenen; betænk vi, hvor Mange der ere, som gjøre dette i hviere Grad, hvor Mange der til enhver Tid maae kaldes Slette; betænk vi, at der gives Tider og Folkeslag, hvori Fleertallet er i Oprør

imod Fornuftloven: tør vi da vente, at dette i Tingenes naturlige Gang vil ophæve sig selv? ja hvis vi end kunde — som jeg for min Deel tilstaaer ikke at kunne — finde Trøst i den Tanke, at, "dersom og nogle Virkninger af den frie Villies Misbrug og Feilbarhed kunne udstrække sig giennem Aarhundreder, ja giennem Aartusinder, vedbliver alt dette dog at staae i et uendeligt Lidenheds Forhold til Tilværelsens hele Løb" (S. 167): tør vi da virkelig vente, at efter Aartusinder og Aartusinder Alt ved fortsat Udvipling vil være bragt i den rette Fornuftorden? Hvad der synker, vil vedblive at synke, naar ingen modsat Kraft standser det, og vi have allerede ovenfor bemærket, at aldrig noget Folk ved egen Kraft har reist sig af den dybere Fordærvelse, men steds ved fremmed Indvirkning, hvortil ogsaa de store Verdensbegivenheder høre, ved hvilke Folkene blandedes, og friske Kræfter oplivede den uddøde Stamme, men tillige selv foræbledes ved de i denne tilbageblevne Gaster.

Men, vil man sige, disse Begivenheder, saavelsom enkelte fremragende Personligheder, ere forud indordnede i den evige Fornuftorden. Er da ogsaa Det, disse skulle modvirke, er Synden i dens forskjellige Arter forud indordnet deri? Neppe gives der en forfærdeligere Verdensanskuelse, end den, at den evige Fornuft havde ordnet Verdens Løb saaledes, at Menneskene nødvendig maatte falde i Syndens Snarer, i alle dens Qvaler og Straffe, og at kun giennem denne Fornuftstridighed skulde Fornuftens Diemeed opnaaes. Vi ville her ikke udbrage Consequenterne af denne Lære; om den handles der ikke, hvor, som i det foreliggende Skrift, Menneskets Frihed er indrømmet; her ville vi kun føre Betragtningen hen til Det, der efter vor Formening maa tilstaaes som Følge af denne Indrømmelse.

Hvad den ærede Forfatter vil søge at afværge, er den Forestilling, "at Gud kunde ved de endelige Væsners Misbrug af deres Villie nødes til at foretage vilkaarlige Handlinger, Handlinger, som ligge udenfor den evige Fornuftorden" (S. 163). Al Vilkaarlighed maa vistnok fiernes fra Forestillingen om Gud; Guds Villie kan ikke, som Mennekestets, bøie sig til tvende Sider, kun det Rette og Gode fremgaaer af Guds Væsen; og ligesaaledes kan Gud i nogen Handling træde udenfor den evige Fornuftorden. Men vor Paastand er, at i denne Verden er Fornuftordenen paa mange Maader forstyrret ved de endelige Væsners Misbrug af deres Frihed, og at derfor Guds Handlinger, Guds Styrelse til Vedligeholdelsen eller Gienoprettelsen af den evige Fornuftorden maa være en anden, end den vilde have været, dersom hine Væsener frivilligen havde underkastet sig denne Orden. Gud bliver stedse den Samme, hans Wiisdom, Retfærdighed og Miskundhed ere usoranderlige; men just derfor maa Guds Indvirkning i denne Verden være forskiellig efter de forskiellige Tilstande. Denne Guds Styrelse til, at, uagtet alle Afvigelser, den evige Fornuftorden kan fremtræde, eller, som vi hellere vilde sige, at Guds Rige kan komme, kalde vi Guds Forsyn.

Det er med Glæde, vi anerkjende, at Forf. ikke, som saa mange Andre, har fundet sine Tankers Hvile i en blind, ubevidst Naturkraft, men at hans Betragtning ender sig i den levende Fornuft, i Gud, som Selvbewidsthed, Personlighed (S. 154). Men den levende Gud kan jeg ikke tænke mig i en Tilstand, hvori han blot ved sin Alt giennemtrængende Kraft udfolder den evige Fornuftorden, omtrent som Spirækræften virker i Bærten: idet jeg erkjender Guds Immanents, maa jeg ogsaa erkjende hans Transcendents; jeg kan ikke standse ved Forestillingen om Gud som opholdende Verden, men jeg maa gaae

frem til Forestillingen om Gud som styrende Verden, om Guds Forryn. Og "allevegne, hvor der troes paa et levende Forryn, allevegne hvor der troes paa Bonnens Kraft, hvor der Ord, at ""Befignelsen kommer ovenfra,"" ikke er en tom Lyd, der troes det ogsaa, at der idelig stee Under i det Skulte, at vi allevegne ere omringede af overnaturlige, hellige Kræfter, der kunne indvirke paa den fra Gud forfælskelige Natur" (Marstenjens Dogmatik S. 29).

"Overnaturlige" — men er det ikke just dette Begreb, der i det hele foreliggende Skrift skal modarbejdes? læse vi ikke endog de stærke Ord: "At kalde Roget i Tingenes Løb overnaturligt, er at kalde det Fornuftstridigt og stridende mod Gudsdomsvillien" (S. 83)? Men herefter skulde det synes, som om Forf. i Tingenes Løb fandt Alt overensstemmende med Fornuften, hvilket dog ikke kan være hans Mening. Naar han, som ovenfor anført, indrømmer, "at den frie Villie frembringer Handlinger, som i sig selv ere fordømmelige," da maae vel disse Handlinger erkiendes som fornuftstridige, som stridende mod Guds Villie. Naar han siger, "at den kraftige Herskelyst vil, naar den ikke selv noksom behersker sig, sætte meget Uretfærdigt igien", at "de Kræfter, som understøtte den flette Virksomhed, ere fornuftstridige, indeholde følgerig Modsigelser baade mellem hverandre indbyrdes og mod den hele øvrige Tilværelse" (S. 164): da er jo dermed indrømmet, at der i Tingenes Løb forekommer Det, som er fornuftstridigt. Tilstaaer man Menneket fri Villie, da er derved ogsaa i Tilværelsen sat noget Iffe-naturligt, Roget, som ikke gaaer frem af Tingenes naturlige, forud bestemte Løb, Roget, som, naar det er fornuftstridigt, igien maa "tilintetgøres," "undergaae" (S. 164). Men indvirker Menneket, og ofte fordærveligt, i denne Verden, da tør vi vel ogsaa antage, at den levende, selvbevidste Gud indvirker deri for at fremhjælpe

det Gode, for at tilintetgjøre det Slette, og denne guddommelige Indvirkning i Verdens Løb, hvad skulle vi kalde den uden "overnaturlig"? Heri finde vi ogsaa paa et andet Sted Forf. enig med os; idet han nemlig taler om "Aabenbaringer af den evige Fornuft," føler han til: "I samme Grad som den aabnbarede Sandhed er større, mere opløstende, i samme Grad er den i Forholdet til Endelighedstilstanden, som paa et lavere Stade udelukkende kaldes Natur, overnaturlig, omdøbt den i Guds evige Natur er fuldkommen naturlig" (S. 169). Dette er Alt, hvad vi forlange. Ingen vil negte, at, hvad vi kalde overnaturligt, gaaer frem af Guds Natur; men vi Mennesker befinde os paa et lavere Stade, i en Endelighedstilstand, og ikke engang i den oprindelige, men i en saadan, hvori mangehaande Forstyrrelse og Fordærvelse er kommen ind, og denne Tilstand kalde vi denne Verdens Natur. Vil man sige, at Forstyrrelsen og Fordærvelsen i Grunden er noget Unaturligt, da have vi Intet derimod; vi ansee det ogsaa som en Afvigelse fra Verdens oprindelige Natur, og som stridende mod Det, der endnu deraf er tilbage; men en Natur, som kan være Forstyrrelse og Fordærvelse underkastet, er ingen evig Fornuftorden. Overalt skulde man, da enhver Ting og enhver Genhed af flere Ting har sin Natur, ved at bruge den almindelige Benævnelse "Natur" vogte sig for at sammenblande de forskjellige Sphærer, for hvilke Ordet kan og maa bruges.

Al Forfatterens sande og smukke Skildring af det Indtryk Stjernehimlen frembringer (S. 61 ff.), tillade vi os til vor Hensigt at fremhæve enkelte Steder: "Det Lyg, hvormed Stjerne fraaale fra Himmelen, bliver os dobbelt betydningsfuldt ved Jordens Mørke; just Det, at vi Intet see af alle de Gienstande, som minde os om Hverdagslivets indsnævrende Forhold, og af alt det Forgængelige, som gior sig gjeldende i vor Om-

givelse, lader Sielen udvide sig, og stærker Sandfen for Lyset fra en høiere, større, mindre forgængelig Verden. — Vi have en Følelse, som om Lys, Liv og Lykfalighed kun var hist i det Fjerne, men Mørke, Død og Skræk herne. — — Himmelenes Lys staae der saa rene og klare, som om de hørte til en anden Tingenes Orden." Med Rette tilføier Forf.: "Det er ingen tilfældig Leeg af Menneftets Indbildningskraft, som har vakt ham til Andagt under den stjernefulde Himmel, men det er en i Tingenes Natur dybt grundet Følelse" — ja vel, dybt grundet baade i denne Verdens Natur og vor Natur. Forf. mener ligesaa lidt, som vi, at der kun er Mørke, Død og Skræk herne, men der er saa Meget deraf, at vor bedre Natur, vort Inderste ikke kan finde sig tilfredsstillet ved denne Tingenes Orden, men bærer i sig en Anelse, ja en Forvisning om, at der bagved eller over den er en høiere Tingenes Orden, af hvilken vi gierne i Stiernehimlen forestille os en Afbildning, skøndt Reflexionen siger os, at ogsaa den hører til den forgængelige Verden.

Det er saa langt fra, at den videnskabelige Betragtning fortrænger denne Anelse, denne umiddelbare Bevidsthed, at den meget meget mere viser os denne Endelighedstilstand, denne Natur, hvori vi befinde os, som behestet med Modsigelser, hvilke vi aldeles klart kunne erkiende, men hvilke vi dog ikke formaae at afsprede. Hvo kan tænke sig det i Rummet virkelig eksisterende Universum som ubegrændset? og hvo kan dog tænke sig dets Grændse? Hvo maa ikke erkiende det Rum, et Legeme indtager, som deeligt i det Uendelige? Men et uendeligt Antal af nok saa smaa Dele maatte jo indtage et uendeligt Rum, og dog er dette Rum snevert begrændset. Hvad Tiden betræffer, da falder det ikke vanskeligt at tænke sig en uendelig Fremtid; men en uendelig Fortid? "Tidens Begyndelse" er en contradictio in adjecto, thi saasnart vi vilde spørge: Naar begynde

Tiden? ere vi allerede i Tiden. Der ligger altsaa bagved os en Uendelighed a parte ante, og, for at det nærværende Dieblif kan være fremkommet, maa hele den foregaaende Tiid være forløben; men en forløben uendelig Tiid, en Uendelighed, som har havt en Ende, er en Modsigelse, og som dog paatrænger sig os, uden at vi ere istand til at opløse den. Vilde vi sætte Tiid og Evighed mod hinanden, da kunne vi dog ikke tænke os Evigheden, eller Guds Væren i den, som en Stillestaaen; men saasnart vi ere inde i Bevægelsen, ere vi ogsaa inde i Modsigelsen. Dette Kors, som Philosophien har havt at bære paa fra de ældste Tider, har den endnu ikke kunnet befrie sig fra; og uden i Øvrigt at gaae ind paa Kants Forestillingsmaade, ansee vi det som hans store Fortieneste at have viist, at hvad Mennesket i sin inderste Bevidsthed erkender med den helligste Forvisning, vil ingen Videnskab kunne berøve ham. Vi kunne ikke tvivle om, at jo noget Sandt ligger til Grund for vore Forestillinger, men paa den anden Side er der i disse vore Forestillinger noget Forvirret, noget Usandt, som vi ikke ere istand til at klare, og som overbeviser os om, at vi her befinde os paa et lavere Stade, hvor vi ifkun tydeligt kunne see saa Meget, som vi behøve for at vejlede os frem, indtil vi kunne optages i en højere Tingenes Orden. Denne straalere vel ind i den Natur, som her omringer os, men denne Natur kan ikke rumme den; den bryder i enkelte klare Aabenbaringer ind i denne Verden, og forsoner og forherliger den, men her kiende vi kun i en mørk Tale, kunne ikke see Ansigt mod Ansigt; vi forventer nye Himle og en ny Jord.

„Drum, edle Seele, entreiß dich dem Wahn,

Und den himmlischen Glauben bewahre!

Was kein Ohr vernahm, was die Augen nicht sah'n,

Es ist dennoch das Schöne, das Wahre.“

Men ved denne Lære om et Overnaturligt, og som indgribende i denne Natur, befrægter man, at vi aabne Overtroen alle Døre. For at modarbejde denne mener man det fornødent at vise, at der ingen Undtagelse fleer fra Tingenes naturlige Gang, og heri troer man at see en af Naturkyndighedens velgørende Virkninger. Vi ville ikke betage Naturkyndigheden Noget af den Roes, der tilkommer den, men heri er dens Fortieneste uden Tvivl temmelig ringe; den har unegtelig forjaget mangen enkelt overtroist Forestilling, men Overtroen i dens dybe Rod udryddes kun ved almindelig Dannelsse, som lader Mennesket finde det uærdigt ved sine Handlinger at lade sig bestemme af det Fornuftløse eller Fornuftstridige, og især ved ægte religiøs Dannelsse, thi den egentlige, fordærvelige Overtro har steds noget Ugudeligt ved sig; det er ikke guddommelige, men dæmoniske Kræfter, hvis Indflydelse Mennesket ved overtroiske Midler vil afværge eller benytte til sin Fordeel. Kommer derimod Naturkyndigheden med sine Argumenter, da forstærker Overtroen sig bag den Tilstaaelse, Naturkyndigheden steds maa gjøre, og siger: Det kan gierne være, at "Undtagelsen kun er tilsyneladende; og i Virkeligheden et Led af Fornuftordenen; den kan henhøre til det Reget, I ikke forstaae, som skal ydmyge Eders Stoltthed" (S. 88), men derfor forekommer det alligevel i Virkeligheden; *there are more things in heaven and earth, then are dreamt of in your philosophy.* — Selv den ved Naturvidenskabernes vakte Undersøgelsesaaend (S. 107) kan, naar den er kommen til Grændserne af sin Viden, ligesaa vel som den udannede Indbildningskraft, tage Overtroen til Hielp for at trænge ind i Naturens Hemmeligheder, hvorpaa vel Alchymie og Astrologie afgive tilstræffelige Beviser.

Vi høre ikke til de "Mange, som mene, at Overtroen staaer i inderlig Sammenhæng med Troen, og derfor indbilte sig, at

Udbyddelsen af hiin vilde udsætte denne for Fare" (S. 79). Det kan i mange Tilfælde være vanskeligt nok at luttre Troen fra al Overtro, men jo mere dette steer, desto klarere og mere velgiørende vil Troen fremstaae. Men paa den anden Side høre vi ikke til dem, der først indhente Videnskabens Tilladelse, før de tør troe, eller blandt dem, som søge Videnskab for at kunne undvære Troen. Herom ville Forf. endnu tilføje os en liden Forhandling.

Vi gaae ud fra, hvad Forf. siger S. 168: "Med Hensyn paa alt det Meget, et Menneſte ikke har kunnet tilegne sig ved egen Grundſtning, maa han støtte sig til den øvrige Menneſteſlægt; han maa antage det ſom en Gave fra den hele Tilværelſen giennemtrængende Fornuft. — — Hans Opfattten og Tillegnen er da en Tro. — — Jo høiere den ret ſande og naturlige Aandsudvikling er, hvortil et Menneſte har hævet sig, deſto flere Midler har han til at styrke sig i Troen paa det Sande; ja han formaaer ofte derved at forvandle det, ſom for Andre maa være Tro, til Viden." Det synes, ſom om Forf. her egentlig kun har havt den ſaakaldte Autoritets-Tro for Øie, og unegtelig er der ſaaer Meget, ſom vi kun antage, og maae antage, efter Autoriteter. Dette gielder fornemmelig om vor hiſtoriske Kundſkab, men her er det egentlig Autoriteten, vi troe, dens Paalidelighed er os, være ſig nu paa en umiddelbar eller middelbar Maade, indlyſende, og den Viſhed, Autoriteten indgyder os, udbreder ſig da ogſaa over dens Udfagn. Ogſaa mangehaande Kundſkaber, ſom ere rundne ved videnskabelig Underſøgelse, antage vi blot paa Autoritet; Forſkerens os ellers bekiendte Indſigt bevæger os til at antage hans Udfagn ſom rigtigt, naar vi ingen Modgrunde have; men mon en ſaadan Hvilen i et *αὐτός ἐφα* egentlig ſan kaldes Tro? Snarere forudsætte vi det dog ſom mueligt, at forſat Forſkning kunde frembringe et andet

Resultat, hvilket ingenlunde finder Sted med Hensyn til Det, vi virkelig troe. Ja, det Tilfælde kan endog indtræde, at en Sag ved videnskabelig Demonstration kan være bleven os aldeles klar, vi have fuldkommen fattet Demonstrationen, have Intet at modsætte, og at den dog ikke finder Indgang hos os; vi vide det vel, men vi troe det ikke, der er en Erkiendelse, som ikke er vunden paa den videnskabelige Wei, og som dog er os saa sikker, at vi hellere antage Videnstaben som feilende, altsaa som endnu usfuldkommen, end at vi ville opgive hiin Erkiendelse. For at vi skulle føle os overbeviste, maa Troen komme til vor Viden, og Troen kan derfor ikke forsvinde med vor Viden, kan ikke forvandles til Viden.

I en Afhandling, som det maa være tilladt ved denne Leilighed at bringe i Erindring, (Udvikling af Begrebet Tro, i denne Samlings 1ste Bind S. 1 ff.), har jeg søgt at vise, at ikke Tro og Viden, men Tro og Bestuelse ophæve hinanden; hvor vi blot troe, have vi endnu ikke Bestuelse; hvor vi stue, kunne vi ikke meer siges blot at troe. Vi vandre i Tro, ikke i Bestuelse; derimod vil Ingen sige, at Gud troer, men at han stuer. Og saa hvor vi kunne stue, bruge vi ikke Ordet Tro. Hvad der ligger til Grund for vore Sandbninger, kunne vi ikke stue, men Sandbningen selv er en Bestuelse; derfor siger Ingen, at han troer, at den stiernefulde Himmel udbreder sig for hans Blik, eller at Planeterne forandre deres Stilling mod de andre Himmellegermer; dette see vi, og dette Syn er os umiddelbar vist. Træder Videnstaben til, da kan den ikke undvære Sandbningen, thi det er fra den, Videnstaben maa gaae ud; den kan lære os saare Meget, som vi tilforn ikke vidste, men paa en middelbar Maade, ved Regninger og Slutninger, og derved kan og vil den ikke ophæve den umiddelbare Sandbnging; tværtimod maa

den der hente sin Befræftelse, thi dersom der i Sandhningen er Noget, som ikke svarer til de af Videnskaben fundne Resultater, eller ikke lader sig forklare deraf, da er Videnskaben deri endnu ikke kommen til Endelighed, eller er endog kommen paa Afveie. Heller ikke tænker jeg, at Astronomen over sin Betragtning af enkelte Himmelleger vil opgive det store, omfattende, opløstende Syn af den hele Stiernehimmel, som han har tilfælles med Alle, der have en sund Sands. Ogsaa i Det, der ikke falder i Legemets Sandser, er Mennesket ikke uden al Skuen; han har den i sin Selvbewidsthed, i sin Samvittighed. Men her viser det sig snart, at vi ikke vandre i Bestuelse, men i Tro.

Troen har Ingen først rundet paa Videnskabens Bei, men ligesom de sandfælige Gienstande ikke oprindeligen kendes ved Demonstration, men derved, at de bringes saa nær til, at de kunne opfattes, og at der da er en Sands, som opfatter dem, saaledes maae ogsaa de oversandfælige, for at blive os aabenbare, komme nær nok til os, og, hvor der da er Fattenevne for det Aandelige, fornemmes de umiddelbar; men da Fattenevnen er fordunklet, kunne de guddommelige Ting for det Meste ikke opfattes i Bestuelse, men i Tro.

Førend Troen er der, kan der ingen Videnskab være om Troessandhederne, ligesaa lidt som en Videnskab om de sandfælige Ting før Sandhningen. Dogmatiken kan vel staae paa Papiret, og læres udenad, men der kunde ingen Dogmatik være, dersom der ikke først havde været Tro; ligesom der vel kan være en historisk Kundskab om Ting i fjerne Lande, men denne Kundskab oprindeligen ifkun kunde udgaae fra dem, der selv havde seet, hvad de berettede. Men til Troen træder da den videnstabelige Betragtning, og, forsaavidt den kan bemægtige sig dens Indhold, kan den gjøre dette klarere, udvikle det i

Sammenhæng, give Baaben til Troens Forsvar; men saa lidet som Naturvidenskabens nogenfinde udtømmer Naturen, saa lidet den dogmatiske Videnskab Troen, denne maa stedsse give Forstningen, hvad den skal undersøge og udvikle, maa vejlede den, og hvad Videnskabens opløser i Enkeltheder, maa Troen igjen samle i en omfattende Erkendelse, som giver Sielen den Fylde, den Tillid, den Fred, som er Troens Særkende, og hvorved den ikke blot er en Kundskab, men en Tilegnelse. Hvo vilde og, som han rykker frem i Videnskab, sige, at hvad han veed, det troer han ikke mere? Sikkert saa lidet som Den, der videnskabeligen har undersøgt en Naturgiensstand, vil sige, at han ikke seer den mere, eller som Den, der theoretisk har udviklet Skønhederne i et Kunstværk, vil sige, at han kan undvære Kunstværket, eller at det ikke mere gjør Indtæt paa ham.

De legemlige Gienstande maa Videnskabens lade staae, som de ere, og derfor maa den rette sig efter dem. Troens Gienstande ere ikke af saa haandgribelig Natur, derfor har Videnskabens ofte tilladt sig at ville omdanne dem efter sit Tykke, eller at negte dem, naar den ikke forstod dem, og denne Videnskabens. Gjernmod har da indjaget mange Troende Skræk for den, saa de hellere ville negte Videnskabens Ret til at blande sig i Troessager. Men hvo tør affpærre nogetsomhelst Omraade for Videnskabens? hvo tør sige den: Saavidt maa du komme, og ikke videre? Det er dog en skøn Sag, naar et Menneske veed, hvad han troer, og, skøndt ikke Enhver, der stræber at udvikle sin Tro i klare Tanker, derfor har vundet en Indsigt, som kunde gjøre Fordring paa Navn af Videnskab, saa er han dog paa Veien dertil, og jeg tvivler om, at Noget kunde anvise et Punct, hvor der kunde siges: Her begynder Videnskabens. Upaatvivelig er det gaaet mangelen reen og ædel Sjel, som Pestalozzi, der betiender: "Ich werde bis in mein Grab in den

meisten meiner Ansichten in einer Art von Dunkel bleiben, aber in einem heiligen Dunkel, dem einzigen Lichte, worin ich zu leben vermag"; og ogsaa den Troende, som søger Videnskab om sin Tro, vil erkiende, at hans Biden har sine Grændser, og at derudensfor er der for ham — ikke Mørke, men en hellig Dunkelhed; men dette, at han erkjender Dunkelheden som hellig, viser, at dog noget Lys straalte derind, Noget af den umiddelbare Forvisning, hvorpaa Troen beroer. Men hvo skulde ikke søge at oplyse det Dunkle, saavidt han formaaer det? dog Troen ubestadiget; thi det er ikke derved, Helligdommens Skjønhed aabenbares, at vi bringe osende Følger ind, hvis Blus gyder et stummelt Lys over enkelte Gjenstande, medens de indhulle det Hele i Dunst. Man har, siden Schleiermacher, ofte gientaget Anselmi Ord: *Neque enim quæro intelligere, ut credam, sed credo, ut intelligam. Nam qui non crediderit, non experietur, et qui expertus non fuerit, non intelliget.* Det kan være tienligt at tilføie, hvad ogsaa Anselmus siger: *Sicuti rectus ordo exigit, ut profunda christianæ fidei credamus, priusquam ea præsumamus ratione discutere, ita negligentia mihi videtur, si, postquam confirmati sumus in fide, non studemus, quæ credimus, intelligere.*

Vi have i det Sidste tilladt os en liden Excurs, som egentlig ikke vedkommer det foreliggende Skrift. Vende vi tilbage dertil, da gientage vi, at vor Hoved-Divergens fra Forfatteren bestaaer deri, at han, som os synes uberettiget, har identificeret denne Verdens Natur med den evige Fornuftorden. Denne aabenbarer sig unegtelig i hiin, men er i denne Natur fordunklet og forstyrret, og kan ved denne selv ikke gienoprettes. Derfor er det vor Tro, at den evige Kierlighed paa en for denne Verden overnaturlig Maade har villet, og endnu fremdeles vil, gienoprette den, dog under Betingelserne af den de

endelige fornøstige Væsener tilstaaede Frihed. Det er ikke "Menneskepaafund," men Christendommens klare Forkyndelse, at "Gud i Christo forligte Verden med sig selv."

Overalt forekommer det os, som om Forf. for udelukkende har holdt sig til Begrebet "Fornøst". Gud er vistnok den evige Fornøst, men vort Begreb af det guddommelige Væsen gaaer ikke op i Fornøstien. Heller ikke Begrebet af det fuldkomne Menneske, thi Mennesket har ogsaa Phantasie og Følelse, og, skøndt disse ikke kunde være, hvor der ikke er Fornøst, og her overalt ingen Afstillelse kan tænkes, som om det ene kunde være uden det andet, saa have vi dog ikke tilstrækkeligen betegnet Menneskets aandelige Væsen med Ordet Fornøst.

Forf. har ogsaa ved dette Skrift forøget den Fortieneste, han alt tidligere har erhvervet sig af Theorien af det Skønne. Men saa rigtigt og skarpsindigt han end har oplyst, at det Behag, vi fornemme ved skønne Former og Toner, hidrører fra den skjulte Fornøst, som detsfra tiltaler os, saa forklarer dette dog neppe det hele Indtryk. Fornøstssammenhængen, "Samvirkningen efter en Mangfoldighed af Naturlove under en herskende Enhed" (S. 49), kan være en *conditio sine qua non*, uden hvilken en Gienstand ikke kan frembringe i os det Velbehag, som stedsse maa ledsage det Skønne, men det dybere Udtryk, som den store Kunstner lægger i sit Værk, og hvorved det tiltaler, bevæger vort hele Væsen, lader sig neppe forklare alene heraf. Ikke blot Kunstværkets Harmonie frembringer et Velbehag i os som fornøstige Væsener, men Kunstnerens Phantasie indvirker derigennem paa vor, og fører Sielen ud over det Nærværendes snevre Grændser, og de Følelser, der giennemtrængte Kunstnerens Byst, i det han undfangede sit Værk, vække tilsvarende Følelser i os.

Man har villet negte Guddommen Phantastie, og det forstaaer sig, at vi her vel maae vogte os for den grovere Anthropolomorphisme; men vi tør dog vel sige, at Menneskets Phantastie er en Afskaffelse af Guddommens skabende Villie. Og Gud er Kierlighed. Blot tænkt som den evige Fornuft, kunde vi maaestee forestille os, at han kold og rolig gennemførte den evige Fornuftorden, og lod Alt, hvad der modsætter sig den, gaae tilgrunde. Men dersom Betragtningen af denne Natur ved hvert Skridt viser os det tabte Paradiis, da aabenbarer Kierlighedens Evangelium os den Rigdom af den guddommelige Naades Foranstaltninger, hvorved Paradiiset skal gienvindes.

II.

Om den Sætning, "at vore Ønster ikke bør bestemme, hvad vi ville antage for Sandhed."

Denne Sætning er nylig fremsført af een af vore meest anseete Forfattere (Anden i Naturen II. 38); og kan Noget være mere indlysende? Vi skulle jo dog ikke selv opfinde Sandheden, men finde den, og, som vi finde den, bør vi bære os for den. Vilde vi det ikke, da vilde Straffen være nær; al vor Ønsken og Willen vilde dog ikke forandre den; "vi formaae Intet mod Sandhed, men for Sandhed."

Upaatvivleligen har ethvert Menneſte baaret, bærer vel endnu, mangt Ønske i sit Bryſt, hvorpaa Sandheden ikke vil tegne sit placet, og det hører til Sandhedens Embede, at den ſkal helbrede os fra daarlige, forfængelige Ønster, som vi ikke bør nære. Imidlertid paatrænger ſig dog ved den nøiere Betragtning af hiin Sætning en Frygt, at det, endog uden vor Brøde, ſkulde gaae os ſom den unge Mand i "det tilfløede Billede i Sais", der havde trængt ſig frem til at ſee Sandheden; af hans Liv var derefter al Lyſt forsvunden, han viſnede tidlig hen i fortærende Kummer: "Vee mig! jeg har ſeet Sandheden." Der ere ogsaa retmæssige, dybe, hellige Ønster i vort Indreſte, og derſom Sandheden fremſtillede ſig ſaaledes for os, at ogsaa de maatte flygte for dens ſtrengte Blik, kunde man da fortænke os i, at vi atter og atter ſpurgte: "Er du virkelig

Sandheden? eller kun et Skrækbillede, som har laant dens Navn?"

"Hvad er Sandhed?" Naar vi her endog kun berøre dette Spørgsmaal med Hensyn paa Ordforklaringen, da veed Enhver, som er noget bekendt med de herhen hørende Forskninger, at vi derved kunde indvise os i meget dybe og vanskelige Undersøgelser. Det almindeligste Svar vil maaskee være, at vi have fundet Sandheden, naar vore Forestillinger stemme overeens med Virkeligheden; og naar vi atter spørge: Hvad er da "virkeligt"? vil man maaskee strax være tilbøielig til at svare: Hvad vi tage og føle paa, hvad vi see, høre o. s. v., det er virkeligt; endstøndt man let vil indsee, hvor ufyldstgørende dette Svar er, da Meget er virkeligt, som ikke kan opfattes med de udvortes Sandser.

Men blive vi for det Første staaende herved, da ville vi ingenlunde komme med den gamle Indvending, at Sandserne bedrage. Vi vide, at de saakaldte Sandsebedrag let lade sig corrigere ved Hjælp af de andre Sandser eller ved gientagne Sandser. Vi indrømme aldeles, at der er Det, hvorom vi med tilstrækkelig Visshed vide, at det stedse vil fremstille sig saaledes i vor og i alle Menneskers Erfaring, som det ikke staaer i vor Magt at frembringe eller at ophæve, hvis Forestillinger vi aldeles klart adskille fra de Forestillinger, der kun ere vore egne Tankers eller vor Phantasies Fostre, og som vi derfor med Hensyn til den udvortes Erfaring med al Ret kalde virkeligt. Her gielder det vistnok, at al vor Dnsen og Willen ikke kan gjøre os en anden Sandhed, end den, der paatrænger sig os gennem Sandserne. Hvor meget vi endog vilde ønske, at et Lustcastel, vi have bygget, stod for os i Virkeligheden, det staaer der dog ikke; hvor meget endog en Feldtherre vilde ønske, at et virkeligt Castel, som hindrer hans Fremrykken, ikke stod

der, det staaer der dog. Saaledes ogsaa, hvor meget vi endog vilde ønske, at Alt i denne Verden udviklede sig efter evige Fornuftlove, maae vi dog, naar vi see, at saa Meget steer, hvorpaa Fornuften ikke har sat sit Stempel, saa Meget, som vi endog maae kalde fornuftstridigt, give Virkeligheden Magt, og bør ikke efter hiint Dufte bestemme, hvad vi ville antage for Sandhed.

De sandfelige Forestillinger ere unegteligen virkelige i den Forstand, at de virkeligen ere tilstede i Sielen; men hvorvidt de vise os Gienstande, der udenfor Forestillingen have Virkelighed, og en saadan, som den, hvori de giennem Sandserne vise sig for os, er, som bekiendt, et meget svært Spørgsmaal. Hvad der endog ligger til Grund for vore Forestillinger, da er det klart, at, forsaavidt vi forudsætte en Gienstand udenfor os, da gaaer denne ikke umiddelbar over i os, men kun giennem vore Sandseres Medium; vi antage, at den steds vil vise sig saaledes for os, saalænge vi ere paa vort nærværende Standpunkt; men følger deraf, at den i Virkeligheden er saadan? kunde det ikke være, at vi i en anden Tilstand, med andre Gøner, vilde skue den anderledes? Og dersom de sandfelige Forestillinger bære i sig aldeles uundgaaelige, aldeles uopløselige Modsigelser, da maa der i dem være noget Falskt eller Forvirret, og den Virkelighed, de vise os, kan ikke være saa ganske virkelig; vor Forestilling har sin Virkelighed, men vi ere ved den endnu ikke komne til Sandhedens Erkiendelse.

Foruden de Forestillinger, vi have om den sandfelige Verden, ere der andre Forestillinger i vor Siel, som ikke have deres Oprindelse fra Sandserne, men som derfor ikke mindre virkeligen ere tilstede. Saadanne ere Forestillingerne om Ret og Pligt; disse abstrahere vi ikke fra den virkelige Verden, de ere oprindelige, om endog udviklede, tilstede, og efter dem behøomme vi,

hvad der skeer i Verden. Saadan er Forestillingen om den Fuldkommenhed, som skal være Maalet for vor Stræben med os selv og med det Hele. Dette Maal for vor bedste Attraa og Stræben kan man kalde et Fornustringe, vi kalde det Guds Rige; det er ikke virkeligt i denne Verden, men det skal realiseres. I disse Forestillinger er intet Haandgribeligt, men vi vilde aldrig indrømme, at der ikke er Sandhed deri, og ved at søge Sandheden komme disse Virkeligheder i Aandens Sphære ligesaa vel i Betragtning, som de, der i den udvortes Verden træde os imøde.

De sandfælsige Fornemmelser paatrænge sig ethvert Menneſte, og han er hverken bedre eller slettere, fordi han har dem; derimod beroer hans Værd for en stor, og vel den vigtigste, Deel paa, hvorvidt de sædelige og religiøse Forestillinger ere tilstede. Dersom Idealisten søger at opløse den Verden, som Sensualisten alene kalder den virkelige, i et blot Skin, da vil hans Lære fremkalde megen Modsigelse, men man kan ikke beskylde ham for at have nedværdiget Menneſtenaturen, at have antastet Menneſtehedens Helligdom eller opløst Menneſtesamfundet; Erfaringen vil uforstyrret vedblive at gaae sin Gang, de physiske Love ville beholde deres Gyldighed for deres Sphære, men de moralske ogsaa deres, og de religiøse Ideer ville have reddet sig hen i en Borg, omkring hvilken der maaskee er øde og tomt, men som selv er uindtagelig. Ingen vil lægge Digteren det til Laſt, naar han i sin Sorg ikke mener at kunne finde Trøst,

Wie er gelernt vom Ird'schen sich entkleiden,
Und an dem Troste weiden,
Daß diese Ding' in leeren Schein zerfliehen,
Und nur die innen wohnenden Gedanken
Sich ewiglich entfalten, ohne Wanken.

Derfom derimod Sensualisten forvandler den aandelige Verden til et blot Skin, bringer den til at forspinde for Menneftets Blik, da ville dermed ogsaa Menneftesamfundets Grundpiller være roffede, Menneftelivets Herlighed være forvunden, og Den, der tilforn levede i den aandelige Verdens Fylde, vil, naar den er tabt for ham, enten, fom Brutus, fortvivle, fordi han mener, at den "virkelige Sandhed" er den, at hvad han kaldte, maatte falde, Udelst og Godt, er et Blendværk, og at Menneftene byrte det forgieves, eller han vil kaste fig i, ham selv foragtelig, sandfelig Rydelse for at glemme den Ulykke at være Mennefte.

H. Ritter bemærker i sin Geschichte der Philosophie (IX. 91), at, medens den chriftelige Philosophie i den første Periode, den havde at giennemløbe, havde været næften ganske theologisk, da stillede i den senere Periode en anden Genfibidighed fig imod denne. "En næften aldeles pbyfisk Forftning", figer han, "bemægtigede fig Aanderne, det fædelige Liv, dets Forhold til det høiefte Gode, til Sielens evige Vel lod man enten ligge ved Siden, eller man fegte at tænke fig den fædelige Lov efter Analogien af den pbyfiske." Ifølge heraf fegte man ftedfe mere at have de pbyfiske Love til evige og uforanderlige, ftedfe mere at indftærnke Frihedens Omraade, og at lade selv Aanderne bevæge fig efter en forud beftemt Mechanisme.

Men der gives Mennefter, fom ikke kunne betragte Univerfet og Menneftelivet deri med den Ro, hvormed Mechanikeren ftiller fig hen for en Mafchine, hvis findrige Sammenfætning han vil udgrunde, eller Anatomen for et Cadaver, hvoraf han vil udtage Hjertet til at præpareres, uden at befymre fig om, hvad der tilforn trængte fig giennem dette Hjerte, medens det flog. Der gives Mennefter, i hvis Jnderfte Spørgsmaal røre fig, hvorpaa de ikke giennem noget Teleftop, hvor langt det endog rækker, kunne opdage Svaret, eller finde det i noget

nok saa lærerigt physisk Experiment. Tænke vi os da et saadant Menneske, der andensteds havde fundet Svaret, fundet det saaledes, at hans inderste Bevidsthed samtykke, og som da geraader i Conflict med Naturalismen, der fører ham ind i en ganske anden Verdensanskuelse, og maaskee der omspinder ham med et Tankenet, hvoraf han for Diebliffet ikke veed at udrede sig, men som dog, skøndt hans Forstand ingen Udvei finder, hans Mund intet Svar, endnu ikke vil give sig fangen: hvad skulle vi da sige om et saadant Menneske? Skulle vi sige, at han maa "skamme sig i sit Indre ved at ville have en anden Sandhed, end den virkelige"? at det er en "Daarlighed, om man ved sine Drufter vilde lade sig bestemme til at antage en Mening, da vor Dnsen og Willen jo dog ikke kan gjøre den til Sandhed?" Jeg mener, han vilde svare, at vi for at finde Sandheden ikke blot skulle vende os til den Verden, som er udenfor os, thi "Gud har ogsaa lagt en Verden i Menneskets Hjerte", og fra denne Verden kan, vil, tør jeg endnu mindre rive mig løs, end fra hiin; dersom der skulde være en Uoverensstemmelse mellem Det, den ene og den anden Verden opfordrer os til at antage, skulde jeg da skamme mig ved at betiende, at i mig har den indre Verden en stærkere Talsmand, end den ydre? Han vilde svare, at Sandheden ikke alene, ikke først, ikke sistest findes ved Slutningskræfter, hvori saa let en Feil indløber, der kan have Indflydelse paa det hele Resultat; Overbeviisningen er ikke blot Forstandens Sag, men, ligesom Det, vi skulle forstaae, først maa være os givet, saaledes maa ogsaa Det, Forstanden har fundet, bevirke et Samtykke i det hele Menneske, før vi kunne sige os at være overbeviste. Saalænge dette Samtykke ikke er der, synes Undersøgelsen os ikke endt, vi vente paa en ny Opdagelse, der kan fuldstændiggjøre de forrige,

vi formode en Fælslutning, om vi end ikke ere istand til at paa-risfe den.

Nen paa denne Maade, vil man sige, aabnes Indgang for alt Sværmerie, Sandheden beroer paa det subjective Skøn, og fornuftige Grunde gielde ikke mere. Virkelig forholder det sig ikke heller med de høiere Sandheder, som med de mathematistiske, de lade sig ikke paatvinge ved nogen Demonstration, og om dem vente vi ikke at opnaae almindelig Enighed. Ogsaa ved de mathematistiske Sandheder gaae vi ud fra Noget, der ikke lader sig demonstrere, der er umiddelbar vist; den umiddelbare Bevidsthed om disse Grundsætninger forudsætte vi hos alle Mennesker, og finde den ogsaa; hvordant Mennesket ellers er, gjør her ingen Forskiel, naar han blot ikke er sindssforvirret, maa han gaae ud fra de samme Anstuelser. Vilde han negte disse Grundanstuelser, da vilde enhver mathematisk Demonstration være spildt paa ham. Ogsaa de moralske og religiøse Sandheder hvile fra først af ikke paa nogen Bevissførelse, men paa en umiddelbar Visshed. Denne forudsætte vi ogsaa at være oprindelig i Mennesket, men vi tør ikke antage, at den i Alle er udviklet, er usfordunklet og usforvansket. Gaae vi ud fra Samvittigheden, da mene vi vel, at den er tilstede i ethvert Menneske, men dersom Noget fornægter den, erklærer, at han ikke erkender dens Udsagns Gyldighed, at han ingen anden Maalestof har for Tingenes Værd, end den sandfælselige Behagelighed eller Ubehagelighed, dersom han, med en af det nyere Tydsklands prisede Forfattere, siger os, at Landpine er et større Onde, end Samvittighedens Nag: da kunne vi paa dette Omraade ikke indlade os med ham i nogen videre Drøftelse; ifkun kunne de Handlinger, der fremgaae af en saadan Tænkemaade, blive Gienstand for de borgerlige Domstole.

Men ogsaa hvor Samvittighedens Myndighed erkendes, kan den omtaages, bestikkes, synke i Dvale. Det er derfor nødvendigt, ikke blot at den holdes vaagen, men at det hele Menneſte luttres, uddannes, ſtedſe hæves høiere, thi "af Hjertet udgaaer Livet", og, ſom Menneſtet er, ſaadan vil ogsaa for en ſtor Deel hans Erkendte af Sandheden være. Denne Uddannelse fremmes ved alle Livets heldige Indvirkninger, naar de tilbørligen benyttes, og deriblandt ved Videnskabens. Thi vi haabe ikke ſaaledes at blive forſtaaede, ſom om hvad her er fremsat ſkulde ſigte til at nebfætte Videnskaben, hvilket er ſaa langt fra vor Mening, at vi meget mere vilde opfordre til at tage Goethe's Advarſel i alvorlig Overveieſe, naar han lader Mephiſtopheles ſige om Fauſt:

"Verachte nur Vernunft und Wiſſenſchaft,
So hab' ich dich ſchon unbedingt";

i det mindſte er det unegteligt, at Friſteren letteſt finder Afgang til at beſnære Sielen, naar den ikke ſtræber at komme til klar Overbeviſning og at ſtøtte denne ved tydelig tænkte Grunde. Vi modſætte os Videnskabens Gormod, naar den ikke vil indrømme, at der kan gives et høiere Stade, end det, hvorpaa den for Diebliffet ſlaaer, naar den mener at have udtømt alle Livets Rigdomme, naar den vil benegte, hvad der for ſaa mangan ædel Sands fremſtiller ſig ſom helligt og ærværdigt, blot fordi den endnu ikke har formaaet at giennemtrænge det. Men fordi vi mene, at der er Det i Menneſtet, ſom kan være i ſin Ret, naar det ikke vil bøie ſig for den hidtil vundne videnskabelige Indſigt, derfor mene vi ingensunde noget Menneſte fritaget fra alvorligen at tænke over, hvad der maa være ham det Vigtigſte af Alt. Det er ikke alle Menneſter givet at komme til egentlig Videnskab, men de, hvis Kalb det er paa denne Maade at

fremme Menneſkeheden, ſtulle ogſaa ſtræbe at udviſle deres Overbeviſninger til videnſtabelig Indſigt; kun at de derved ikke blot ſtirre paa et enkelt Punct, eller indſtrænke ſig til en vis Kredſ, men optage Alt, hvad der hører til Menneſkelivet og Menneſkevæſenet, i Betragtningen. Thi ogſaa hvad der ſiges at tilhøre Følelſen, eller den indre, den umiddelbare Bevidſthed — hvad man vil kalde det — kan og ſkal være Gienſtand for Forſtandens Betragtning, Udviſling og Retfærdiggjørelſe. Vi formaae ikke at indſee, hvad Sandhedens Sag ſkal vinde derved, at man anvender alle Konſter for at fremſtille Det, man dog vil have antaget for Sandhed, ſom ſtridende mod alle Forſtandsbegreber, ſom blottet for alle fornuftige Grunde, blot hvilende paa et *sic volo*, *sic iubeo*, hvilket man ligesaa lidet har Ret til at henvende til ſig ſelv, ſom til Andre. Skulde Videndiſkab ſynes at ſtaa imod Videndiſkab, da beviſer dette kun, at man endnu ikke er færdig, og man maa da ſøge at komme videre for at kunne forlige, hvad der vil adſtille ſig i Strid, men dog maa kunne forenes i den ene Sandhed.

I det vi vende tilbage til den Paastand, hvorfra vi gik ud, vil det maaſtee være tienligt, i et concret Exempel nærmere at oplyſe vor Mening. Vi vælge hertil en gammel, ofte omtviftet Sætning: "Synden kom ind i Verden ved et Menneſke, og Døden ved Synden" (Rom. 5, 12). Vi ville herved ikke ſtøtte os paa nogen Autoritet, ikke ſøge at retfærdiggjøre Paulus, naar han tiltager ſig "ikke at være ringere, end de andre høie Apoſtler"; vi ville kun ſøge at retfærdiggjøre hans Ord, ubekymrede om, fra hvem de komme.

Naar vi herved ſtøde paa den Dittring: "Alt det, ſom er Synd i Religionens Betydning, er Ufornuft i den ſande Verdensanſtueſes" (Aanden i Naturen I. 160), da ville vi ikke opholde os ved den Modſætning, der her ſynes at være ſtatuert

mellem den religiøse Betragtning af Verden og den sande Verdensanskuelse, hvilken Modsigelse neppe er saaledes meent, som den af Læseren let vil opfattes; men til vor nærværende Hensigt bemærke vi kun, at vistnok er Synden ikke fornuftig, men det er ikke den blotte Mangel paa Fornuft, der gjør den til Synd. Naar Lynet antænder et Huns, eller et Dyr dræber et Menneske, tale vi ikke om Synd, just fordi der er Mangel af Fornuft; derimod bruge vi hiint Ord, naar et fornuftigt Væsen gjør det Samme. Her er Handlingen ikke ufornuftig, men fornuftstridig; dog udtømmer heller ikke denne Betegnelse Begrebet, men "den sande Verdensanskuelse" kalder Handlingen Synd, fordi den erkender, at Handlingen paadrager Skyld og Brøde. Denne Erkendelse er uadskillelig fra vor Beridshed; vi vide det ikke ved Slutning af hvilkensomhelst Præmisses, men vi sige det med umiddelbar Visshed, at Den, der gjør Synd, er skyldig for Dommen — for Menneskers Dom, og for en høiere, af hvilken den menneskelige skulde være et Udtryk.

Der steer altsaa Det i Verden, som ikke skulde eller burde stee, som afviger fra den forestrevne Orden, som paadrager Den, ved hvem det steer, Ansvar og Brøde. Derfor kan den fuldstændige Verdensanskuelse ikke i Verdens Løb erkende en stadig Fornuftudvikling, den kan ikke tilstaae, at Alt tilbrager sig efter evige og uforanderlige Fornuftlove, men den seer frie Væsener, i hvis Magt det er stillet, vel ingenlunde at fuldbringe, hvad de ville, men med deres Villie at indordne sig under disse Love, eller at afvige derfra. Syndens Muelighed hører til den guddommelige Verdensorden, thi ellers kunde der ikke være frie endelige Væsener, men Syndens Virkelighed er ikke forud bestemt for det Hele eller for de Enkelte. Naar den store Digter lader den Ulykkelige i sine sønderrivende Nag udbryde mod de himmelske Magter:

Ihr fñhrt ins Leben uns hinein,
 Ihr lñst den Armen schuldig werden,
 Dann ùberlñst Ihr ihn der Pein,
 Den jede Schuld rñcht sich auf Erden:

da ville vi ingenlunde anklage Digteren, som er i sin fulde Ret, naar han fuldt og dybt udtaler, hvad der i den lidenskabslige Tilstand rører sig i Hjertets Grunde, og — siger Jean Paul — alle vore Lidenskaber ere Bantroende og Gudsfornegetere. Men saa selvmodsigende er Fornegtelsen, at den i det Samme forvandler sig til Bekjendelse; thi er det saa,

At hver en Brøde heynes strengt paa Jorden,
 da aabenbares det deri, at der er en evig Retfærdighed, og naar det erkjendes, at Giengjældelsen træffer "Brøden", da bekiender jo dermed Den, hvem den træffer, sig som skyldig, og at Den, som dømmes Jorderige, gjør Retfærdighed. Der er Intet saa oprørende, som den Forestilling, at en uimodstaaelig Magt selv fremkalder Synden, for da at straffe den med den Døm, som ikke vil bøe, med den Ild, som ikke vil udslukkes.

"Vorder hellige, som Gud er hellig": disse Ord indeholde en Grundsandhed og en Grundfordring, som skal staae fast, hvor stærkt der endog roffes ved den. Og her er et af de Tilfælde, hvor den inderste Bevidsthed paa det Bestemteste vægrer sig ved at antage de modstridende Meninger, med hvor stærke Baaben de end ville gjøre sig gjældende. Med hvor strenge Slutninger man endog vil bevise os, at enhver menneskelig Handling er et Led i en uafbrudt Kæde, hvor det Eine med Nødvendighed følger af det Andet, have vi dog den fulbeste Bevidsthed af, at vi ikke saaledes ere bundne i nogen Nødvendigheds Tvang, at vore Handlinger skulde være os utilregnelige; vi maae erkjende vort Ansvar, og kunne intet Dieblis indrømme, at Syndens Beberstyggeslighed er den Mennesket af Verdens Styrer forordnede

Bei. Ikke ved guddommelig Bestemmelse, men "ved Mennesket kom Synden ind i Verden."

Naar vi da tænke over, hvad der kaldes den guddommelige Oekonomie, eller Guds Førelser med Menneskeslægten, da maae vi tiltræde Fr. Baader's Mening, at den ikke maa forestilles blot som en Opdragelse af et ustyldigt Barn til et høiere Trin af Moralitet, men som en Opdragelse af et faldet, fra Faderens Lov modvillig afveget Barn (Nachgelassene Werke I. 117). Spørgsmaalet om det Ondes Oprindelse erkjendte allerede Plato som et saadant, der fører ind i de dybeste og vanskeligste Undersøgelser; han havde ikke fundet dets Løsning hos nogen Anden, og, skjøndt han siger, at det efterlader en Braad i Sielen, saa at hvo der ikke har truffet den ud, ikke kan virkelig blive deelagtig i Sandheden (op. 2. pag. 313), saa finde vi dog ikke hos ham, og neppe hos nogen Senere, en tilfredsstillende Løsning. Kun synes den dybere Betragtning at føre til den Erkiendelse, at der i Aandernes Verden har været et tidligere Frafald, end Menneskets, og at Mennesket ved sit Fald indordnede sig i en anden Tilstand, end den det oprindelige bestemte.

"Døden kom ind i Verden ved Synden." Vel skal Betydningen af Ordet "Død" ikke indskrænkes til Legemets Opløsning, dog fremstilles unegteligen ogsaa den egentlige Død i dens nuværende Skikkelse som en Virkning eller Følge af Synden. Men her møder os en Indvending, tilsyneladende af stor Betydning. Døden er et Phænomen i den sandfelige Verden, og dersom altsaa Betragtningen af denne Verden viser os, at Døden ikke først kan være indtraadt som en Følge af Synden, da maatte vi her bøie os for den virkelige Sandhed, og hiin Sætning maatte erkjendes at være falsk. Nu viser Naturen os Undergang, Død, og utvivlsomme Spor af Smerter, før Menneskeslægten fremkom paa Jorden, og alle Undersøgelser over

Menneskelegemet vise, at dets Grundindretning medfører Dødelighed, og dermed vidner Naturen klart imod den Paastand, at den legemlige Død er kommen ind i Verden ved Syndefaldet; talrige Undersøgelser have viist, at der, længe førend Mennesket kom paa Jorden, ere foregaaede mangfoldige store og rystende Forandringer, hvori hele Dyrearter, ja endog Dyreslægter ere undergaaede, at mange Dyr ogsaa i hine Tider opslugte andre, ja man har i Knofter i Forverdenens Dyr fundet tydelige Sygdoms­spor (Aanden i Naturen I. 167 f. II. 52). Vi skulle ingenlunde tillade os noget Indgreb i Naturvidenskabens Retligheder, ingen Benægtelse af de ved den med tilstrækkelig Sikkerhed fundne Resultater; men naar man vil føre os ind i hine præadamitiske Regioner, da have vi allerede bemærket, at vi erkiende et Grafsald, tidligere end Menneskets, og, saa lidet vi have Lyst til at tumle os i de Hypotheser, for hvilke der kunde være en viid Mark i det af saa saa Straaler oplyste Mørke, vide vi dog ikke, hvad der kunde forhindre os i at antage, at det moralske Onde, hvilket vi ikke kunne antage som oprindeligt, d. e. som medfædt, eller som en nødvendig Gennemgang for de aandelige Væsener, ogsaa har medført en Forstyrrelse i det Fysiske. Det Onde var i Verden før Mennesket; det moralske Onde traadte Mennesket imøde som en Fristelse, og, selv om han havde bestaaet sin Prøve, skulde han dog, ved at maatte overvinde de Hindringer, som den fysiske Verden lagde ham i veien, udvikles mod den Fuldkommenhed, hvortil han har det ufordærvede Anlæg i sig, men hvortil han med Frihed skulde erhverve sig Afgang. Hvad Døden betræffer, da forestille vi os ingenlunde, at Mennesket, dersom han ikke havde givet sig hen under Synden, skulde for stedse have sin Bolig paa denne Jord; men, hvor Bortgangen herfra er mild, smertefri, med klar Bevidsthed om en højere Udvikling, der har Døden tabt sin Braad, og

Sommerfuglen bryder med Glæde det indskrænkende Dække. Der gives endnu Mennesker, som komme giennem dette Liv næsten uden Sygdom, og hvis Livs Lys udstrækkes uden foregaaende Lidelser og Angest — ligesom Qvinder, der næsten uden Smerte føde deres Børn — hvilket bevijer, at Døden i dens nuværende Skikkelse ikke er væsentlig for den menneskelige Organisation. Der kunde ogsaa i Menneskets tidligste Tilstand iblandt de Hindringer, ved hvis Overvindelse Mennesket skulde udbannes, have været Sygdomme, have været vilde eller paa andre Maader skadelige Dyr o. s. v., men Midlerne til at overvinde disse Hindringer vilde have været nærmere, og naar vi endnu maae erkiende, at Villien ofte har Magt til at betvinge Sygdom og beherske de underordnede Skabninger, da er det neppe for dristigt at antage, at denne Magt har været større i den sunde, ufordærvede Villie, og at der har været en oplivende, foryngende Kraft i de Frugter, som i det uforstyrrede Forhold til den Evige bleve Mennesket rakke af det evige Livs Træ.

Grad enten det her Fremsatte findes fyldestgørende, eller ikke, bliver vor Hovedpaastand dog den, at Synden ikke hører til den af Gud bestiftede Orden, at den tværtimod er en Afvigelse derfra, og at den har bragt Forstyrrelse i den indre og ydre Verden. Jo renere og klarere Loven i dens Fuldbendelse ved Kristus fremstiller os det Forbillede af Fuldkommenhed, hvortil Mennesket var bestemt at stræbe, desto dybere og almindeligere maae vi erkiende Fordærvelsen at være, og desto mindre Tillid kunne vi have til, at Tingene i deres sig selv overladte Løb kunde rette Afvigelsen. Vi glæde os derfor ved ogsaa at erkiende en høiere Magts Foranstaltninger til den Opreisning, hvortil den Faldne ikke selv kunde forhielpe sig. Disse Foranstaltninger kalde vi ikke gierne "vilkaarlige", thi, skjøndt de ere betingede af Frihedens Brug eller Misbrug, skulle vi ikke fore-

stille os Guddommen ligesom udbredende for sig en Rængde af Midler, hvoraf det, som vælges, ligesaa vel kunde forkaftes; men, da Synden var indkommen i Verden, fremgik efter et evigt Raad af Guds Buisdom og Kierlighed den fressende Foranstaltning, til hvilken endnu den Omsorg knytter sig, hvormed i det samme Viemod og efter den samme i det guddommelige Væsen grundede Nødvendighed en høiere Styrelse griber ind i Tingenes Gang hernede.

Man har fundet det mere tilfredsstillende for Tænkningen, værdigere for Guddommen, at forestille sig Verden oprindeligen saaledes indrettet, at de mueligen ved Frihedens Misbrug fremkommende Uordener ved den i Tingenes Natur liggende Modvægt, uden nogen ny særdeles Foranstaltning, igien rettes og ophæves, ligesom man har Uhre, der, ved en anbragt Compensation for Indflydelsen af Varme og Kulde, under de forskjellige Temperaturer vedligeholde den rigtige Gang (Anden i Naturen II. 40 f.) Men det eneste Beviis for, at Compensationen er tilstrækkelig, er dette, at Uhret ved sin egen Mechanisme gaar rigtigt. Er dette ikke Tilfældet, da maa en Kraft udenfor Uhret komme til for at rette Misviisningen. Anvendelsen følger af sig selv.

Men i det flere af den tidtansførte ærede Forfatters Optringer have opfordret os til Modsigelse, høre vi ham derimod gierne, naar han siger: "Lader os give Sandheden Vren! med den er det Gode uopløseligt forbundet. Den fulde Sandhed bringer selv sin Trøst med sig" (anf. St. S. 39). Denne Sætning er saa bestemt udtrykt, at vi vel see, den gjør Paa-stand paa Almeengyldighed; den kan altsaa ikke være funden paa Erfaringens Wei, og unegteligen viser Virkeligheden os Meget som Sandt, hvilket vi ikke kunne kalde Godt. Men Talen er her ikke om de menneskelige Handlinger og deres umid-

delbare Følger, men om hvad der kaldes "Verdensplanen", Verdens Orden og Styrelse i det Hele, hvilken jo og kun i sine enkelte Aabenbareelser kan kiendes ved Erfaringen. Her er det et Postulat, der paatrænger sig med umiddelbar Visshed, at det Gode er uopløseligen forbundet med det Sande. Dersom da Noget fremstiller sig for os som Sandhed, men det Gode ikke lader sig forene dermed, da, om vi endog for Diebliffet ikke kunne afvise Hiint med tilstrækkelige Modgrunde, ansee vi os dog berettigede til at antage, at vi endnu ikke have vundet det rette Overblik eller Indblik, at vi endnu ikke ere naaede til "den fulde Sandhed", men at vi bør vedblive at forske videre, indtil i vor Erkiendelse den Forening af det Sande og det Gode er tilveiebragt, hvorved først vor Tanke kan finde den endelige Hvile. Skulde det derfor ikke undertiden, og just i de dybeste og vigtigste Undersøgelser, forholde sig saa, "at vore Ønster", eller maafee rettere, vor inderste Bevidstheds Fordringer, "bør bestemme, hvad vi ville antage som Sandhed"?

Om Universitetets og de lærde Stolars Frequents.

(Juridisk Tidsskrift 1827.)

Imedens Mange have anseet Folkeformerelsen som et Beviis paa en Stats Fremblomstring, og næsten Alle synes enige om at ansee Folketallets Aftagelse som et Beviis paa Statens Svækkelse, har man dog til alle Tider hørt frygtfulde Klager over den Tilvæxt, som man maaskee til samme Tiid søgte at fremskynde. Imedens man i de seneste Aar næsten sukkede over de Forraad af Fødemidler, for hvilke man mistvivlede om at kunne finde Fortærere, har man tillige med Angest betragtet de mange Munde, for hvilke man ikke vidste at finde Føde; og i det man med Velbehag og en vis Stolthed læste Beretningerne om Fædrelandets vorende Folkemængde, fandt man med Forbauselse, at herved ogsaa enhver Stand havde faaet flere Medlemmer, enhver Næringsvei flere Concurrenter, og syntes næsten deraf at befrygte alle Næringsveies Tilintetgjørelse. Til hvilken Side endog Bøgtkaalen helder, vil det neppe fattes paa dem, der mene, at den helder mod Fordærvelsen; og kun den rolige

Betragter vil erkiende, at paa den ene Side beroer Statens Styrke ikke paa det blotte Mennesketal, men at paa den anden Side er ethvert Par nye Hænder ikke strax for Meget, og at i en Stat, hvor der er Liv og Virksomhed, ville vel ogsaa de arbejdsdygtige Hænder for det Meste kunne staffe sig Arbejde.

Saaledes, for strax at gaae over til vort Emne, vil det uden Tvivl ogsaa maatte erkiendes, at hverken beroer Statens Flor, eller selv Videnskabernes Flor i et Land, alene paa Universiteternes Fregvents, men at der heller ikke er nogen Fare at befrygte, fordi et større Antal af Statens Borgere i deres Ungdom erholde en videnskabelig Dannelse.

Da imidlertid denne Frygt i disse Tider synes at tiltage med de Studerendes Antal, saa fortæller Hr. Dr. Nathan-David Taf, fordi han ved sin Afhandling om Skole- og Universitets-Stipendiærs Hensigtsmæssighed i Danmark, betragtet fra National-Økonomiens Standpunkt (Statsøkonomist Archiv II. 1.), har forberedt en grundigere Undersøgelse af denne Sag. Nærværende Forfatter maa tilstaae, at han ikke kan tiltræde de Resultater, som Hr. Doctoren mener at have fundet; men i det han søger at udvikle Grundene for sin modsatte Overbeviisning, tør han ikke vente, i en tildeels saa vanskelig Undersøgelse, og som ikke kan afgjøres alene ved Beregninger, at kunne ganske fyldestgøre enten denne kundskabssrige Forfatter eller andre Læsere; dog haaber han at kunne meddele nogle Data og Bemærkninger, som ikke ville være uden Nytte for Den, der med større Oversigt kunde og vilde behandle Sagen.

Det er saameget naturligere, at Frygten for at Landet skulde overfyldes med Studenter maatte vaagne i de senere Aar, i hvilke deres Antal, som dimitteredes til Universitetet, er voret saa betydeligen imod de nærmest foregaaende Aar, som denne Frygt egentlig aldrig er uddøet, og som det selv i en Tid, da

de Studerendes Antal var saa ringe, at dette vel kunde vække den modsatte Betyrning, var et — som det forstaaer sig, fuldkommen ugrundet — Sagn, at der fandtes 250 ubefordrede theologiske Candidater¹⁾). Denne Frygt vil neppe nogenfinde ganske uddøe, efterdi den grunder sig, dels i Mennefteslægtens albrig hvilende Betyrning for hvad den skal æde og drikke, dels i den temmelig almindelige Mening, at Videnskabsmænd maae henregnes, iffe til den producerende, men kun til den consumerende Klasse i Staten, og Consumenternes Antal kan man iffe ønske aarligen forøget ved en Mængde, for en stor Deel fattige, unge Mennesker, som bag Ploven eller i Værkstederne menes nyttigere at have kunnet fremme Productionen.

Der kan vistnok i Livs-Omfærdighederne være Anledning til, at en vis Klasse i Samfundet faaer en uforholdsmæssig Tilvært; og dette kan man let fristes til at antage for nærværende Tid at være Tilfældet med de Studerendes Klasse. Hr. Dr. Nathan-David anfører for at bekræfte denne Mening, at i Aarene 1814 til 1821 ere ved et Middeltal 111 aarligen dimitterede til Universitetet fra Danmark alene, ja i de sidste 5 Aar endog 150 aarligen; derimod bleve i Aarene 1807 til 1813 kun 94 aarligen dimitterede²⁾), endstjøndt de norske Studerende ere tællede med indtil 1812 (statsøef. Arch. S. 11 f.). Vel beløb Middeltallet af de Dimitterede fra 1794 til 1801 sig til 184; men Hr. Forf. antager, at heriblandt ere de Privat-Inscriberede ogsaa regnede, og at der iblandt disse fandtes mange Candidater, som ingen Ansættelse i Statsstienesten be-

1) See Engelstofts Universitets- og Skole-Annaler 1806 B. 2 S. 192.

2) Disse Beregninger ere iffe ganske nøiagtige. Saaledes beløber Antallet af de Dimitterede for Aarene 1807 til 1813 sig til 680, og Middeltallet er altsaa 97.

gierebe (S. 15). Hr. Forf. har feilet i denne Mening, thi i de Angivelser, han har fulgt, ere de Privat-Inscriberede ikke anførte. Naar disse tælles med, da er samtlige Inscriberebes Antal for Aarene 1794 til 1801 1644 og Middelaltet saaledes 205.

Derjom man vil have et rigtigt Resultat, da tør de privat Inscriberede ingenlunde forbigaaes, thi disse havde Afgang til at underkaste sig Embedsexamen, og erholdt derefter Ansættelse i Embeder, ligesaafuldt som de, der havde bestaaet den offentlige Examen artium. Det er vel sandt, at mange Privat-Inscriberede ikke attraaede saadan Ansættelse, men dette er ogsaa, om end ikke ganske i samme Antal, Tilfældet med Mange af dem, der underkaste sig Examen. Derimod synes de at burde forbigaaes, som tilforn havde været indstrevne ved et andet Universitet, efterdi disse, skøndt dog ogsaa Nogle af dem ere blevene ansatte i Danmark, for en Deel kun her vilde uddanne sig i en eller anden Videnskab, især i Medicinen, men siden atter forlode Landet eller fandt Ansættelse i Hertugdømmerne. Da det nu for at kunne bedømme Forholdet af Universitetets nærværende Frequentis med de foregaaende Tiders er nødvendigt at gaae længere tilbage, saa har jeg, efter foransførte Regler, af Universitetets Protokol udbraget efterstaaende Liste¹⁾.

1741 til 1750 inscriberede 2093. Middelal 209.

1751 til 1760 — 2090. — 208.

¹⁾ Senere Anm. Da dette blev skrevet, antoges de ældre Protokoller, før 1740, at være brændte; men de ere siden fundne, og Listen over de Immatriculerede fra Aaret 1711 af findes i Selmers Universitets-Arbog for 1838 S. 4 ff. — Antallet af de Dimitterede for hvert Aar fra 1741 til 1826 var vedføjet denne Afhandling i Juridisk Tidsskrift, hvor de faa, hvem denne detaillerede Opgivelse kunde interessere, kunne finde den. Her er den for Rummets Skyld udeladt.

1761 til 1770	inscriberede	1835.	Middeltal	183.
1771 til 1780	—	1467.	—	146.
1781 til 1790	—	1738.	Miblt. henved	174.
1791 til 1800	—	2018.	— henved	202.
1801 til 1810	—	1230.	—	123.
1811 til 1820	—	1076.	—	107.
1821 til 1826	—	877.	—	146.

Bed at oversee denne Fortegnelse er den Aftagelse paafaldende, som naaede sit Maximum i Decenniet fra 1771 til 1780. Denne Aftagelse (som jeg ikke veed at forklare) fraregnet, befindes Antallet af Dimissti giennem hele forrige Aarhundrede betydeligen større, end siden; saa at, naar Antallet i de sidste 5 Aar er steget til 150 aarlig, da er det kun forøget i Forhold til de første Decennier af dette Aarhundrede, men det har endnu langtfra ikke naaet den Høide, som det havde i en tidligere Periode; thi endnu 1796 dimitteredes 226, 1797 230, 1798 194, 1799 208, 1800 207, 1801 212. Bringe vi da endog i Beregning, at de Dimitterede fra Norge her ere tællede med, hvis Antal kan antages til omtrent 35 aarlig¹⁾, men paa den anden Side, at Folkemængden i Danmark er meget forøget, saa viser det sig, at nu i Forhold til Folkemængden snarere færre end flere Forældre i Danmark bestemme deres Børn til Studeringer, end før dette Aarhundredes Begyndelse.

Men, indvender man, det er ogsaa aldeles nødvendigt, at ikke blot det forrige Antal ikke overskrides, men at det betydeligen nedsættes. Allerede dengang var Antallet af Studenter for stort, og siden den Tiid ere Degne-Embederne ophævede, som besattes med Studenter, og disses Afgang til Skolelærer-Embeder er ved Seminarierne bleven meget indskrænket; fornemmeligen er

¹⁾ See Badens Universitets-Journal, I Aargang. S. 128 Anm.

ved Norges Frastillelse Embedernes Antal formindsket omtrent med en Trediedeel (statsøef. Arch. S. 14). Vi maae indrømme, at disse Grunde have Vægt; imidlertid er Studenternes Antal virkelig endnu ikke lidet ringere, end det var tilforn, og ligesom den tiltagende Folkemængde naturligtviis, naar ikke andre gunstigere Udsigter tilloffe de Unge eller deres Forældre, forøger de Studerendes Antal, saaledes forøges ogsaa derved Leiligheden til Erhverv for studerede Mænd. Dersom endog ikke flere egentlige Præste-Embeder oprettes, fordi Landet allerede var tilstrækkeligen forsynet dermed, da behøves derimod flere Skoler, og ved endeel af disse, især ved Borger-skolerne og som ordinerede Katecheter, finde endeel Studenter Ansættelse. Dersom endog formedelt en Simplification i Forretningsgangen nu nogle færre Hænder ere sysselsatte ved enkelte Grene af Statsforvaltningen, og dersom det endog er at ønske, at denne Simplification endnu maatte udstrækkes videre, saa er det dog mindre Embedsmændene, end disse Medhjelpere og Underbetiente, altsaa mindre de studerede Mænd, der herved blive overflødige. Derimod kræver den bedre ordnede Statsforvaltning og Retspleie for flere Mennesker i det Hele flere Arbeidere, og disse flere Mennesker behøve flere kyn-dige Mænd som Consulenter og Udførere af de Forretninger, som de selv fattes Kundskab til at udføre. Jo flere Mennesker et Land tæller, og jo omhyggeligere der drages Om-sorg for Medicinal-væsenet, desto flere Læger ville ogsaa finde Leilighed for Udvølsen af deres Videnskab; og dersom endog en Deel af de Læger, der have studeret ved vort Universitet, eller ved det chirurgiske Akademie, maae søge Levebrød udenfor Danmark (statsøef. Arch. S. 67), saa synes dette ikke at skulle betragtes som en Spilde af Det, deres Underviisning har kostet; thi Det er ikke spildt, hvorved Statens Borgeres Sønner dannes til duelige Mænd, og hverken Statens Vre eller Fordeel taber

derved, at deres Tieneste modtages i et fremmed Land, naar den ikke behøves i deres Fødeland. Endelig maa det ikke forglemmes, at Antallet af Concurrenter til Embeder ingenlunde er stort nok, naar det omtrent svarer til de ledige Embeders Antal. Derksom der ikke aarligen bleve flere Candidater, end at, efter Fradrag af dem, som siden vælge en anden Levevei, og dem, som Døden bortriver, Enhver efter en passende Tidsfrist kunde finde Ansættelse, da var der intet Valg ved Besættelsen af Embeder, ingen Opmuntring for Candidater til at udmærke sig, ingen Frygt for at befindes udeliggere¹⁾. Det er vist ikke tienligt, naar Embedet maa søge Kandidaten, og Kandidaten ikke Embedet.

Enhver vil uden Tvivl med Hr. Dr. Nathan-David (S. 62 ff.) erkiende det som gavnligt, naar flere af de Bestillinger, som nu i Almindelighed overdrages Ustuderede, kunde komme i Mænds Hænder, der ved lærd Opdragelse have forberedt sig til Statens Tieneste. Dette vilde uden Tvivl ogsaa for en Deel skee, naar virkelige Candidaterne saaledes, som det ofte forestilles, raabte om Brød. Men da maatte disse melde sig dertil, de maatte opgive Forbringen paa i en Række af Aar at kunne forblive i Hovedstaden, de maatte ikke holde sig for gode til i en mindre behagelig Stilling at erhverve de praktiske Kundskaber, hvilke nu ofte give den Ustuderede et betydeligt Fortrin for dem, men som de ved deres foregaaende Dannelse, efter Reglen, hurtigere og fuldkommnere vilde kunne erhverve. Og dette vilde atter uden Tvivl skee, naar Candidaternes Antal virkelig var uforholdsmæssigen stort, thi da vilde Nøden drive

¹⁾ Herpaa har Hr. Statsraad Engelstoft med Rette gjort opmærksom. Anf. St. S. 197.

dem til at søge Brød og Udsigt til Forfremmelse, hvor den var at finde.

Naar det da ikke skeer, saa synes heri at være et Erfaringsbeviis for, at Candidaternes Antal endnu ikke er stort nok til alle de Bestillinger, hvortil man maatte ønske Candidater. Det fattes neppe paa andre saadanne Deviser. Jeg troer frit at kunne opfordre Enhver, der erindrer Tilstanden for 30 Aar siden, til at vidne, om Studenters og Candidaters Stilling nu er fattigere, mere nedtrykt, end dengang. Uden Tvivl snarere det Modsatte. Men saaledes synes deres Antal ikke at være voret saaledes, at der i det Hele — thi det vil aldrig kunne undgaaes, at Enkelte maae kæmpe med Armod — ikke skulde være Syssel og Underholdning at finde for dem. Dette synes endog at være Tilfældet med de juridiske Candidater uagtet den Mængde, som den en Tiidlang herskende Aversion for Theologien drog til det juridiske Studium; kun at Udsigten til saakaldet Levebrød, eller til at kunne ernære Familie, er længere, end det var at ønske. I de sidste 12 Aar have 473 taget theologisk Embedsexamen; af disse ere kun 407 blevene befordrede, saa der harvdes et Overskud af 66. Man har heraf formodet, at der nu maa være en stor Overfyldelse af Concurrence til Kirkens Tjeneste (Statsøef. Arch. S. 20). Denne Formodning synes allerede ikke begrundet ved Tallet; thi, naar det betænkes, at stedske Afstillige ikke søge Befordring, og at Mortaliteten, som er temmelig stor i de akademiske Aar, stedske formindsker Concurrencen, saa synes hiint Antal paa ingen Maade for stort. Endnu mere modbevises hiin Formodning ved Erfaringen. De senere Aar vise vist ikke, at theologiske Candidater længe have maattet sukke efter passende Befordring, naar de ikke indstrænfede deres Ønsker til saadanne Embeder, der ere mere søgte; men tværtimod, at Befordringen nu i Almindelighed kommer

langt snarere, end Tilfældet var i en tidligere Periode. Imidlertid sees de theologiske Candidater ikke at lide Mangel, og faare mange af dem finde saa tilstrækkelig Erhverv i Hovedsagen, at de ikke findes villige til at forlade den jørend deres Anjættelse som Sognepræster. Til Adjunctposterne ved de lærde Skoler melde sig sædvanligen kun et Par Ansøgere; nyligen meldte kun een Eneste sig til et saadant Embede ved en fraliggende Kathedralskole; ja ved hyppigere Vacancer finder man sig undertiden i virkelig Forlegenhed. Dog tilbydes neppe i noget andet Fag en ung Candidat en aarlig Gage af 400 Rddlr. foruden nærmere Afgang til videre Befordring. Enhver, der har søgt Huuslærere eller Personel-Capellaner, veed, hvor vanskelige diøse ere at finde. Men naar det er saa vanskeligt, undertiden næsten umueligt, at finde Candidater til Det, hvortil man behøver Candidater, saa synes diøses Antal snarere at være for ringe, end for stort.

Da nu igien flere vælge det theologiske Studium, ville vel Omstændighederne om saa Aar forandre sig noget. Imidlertid vil det uden Tvivl være længe, inden nogen stor Overskudelse finder Sted, eller inden endog Antallet af Sollicitanter bliver saa stort, som det var for 30 Aar siden, og hvoraf dog ingen Ulempe for Staten var at bemærke. Den langt større Bekostelighed, som det nu medfører for Familier at holde Sønner til Studeringer — hvorom vi siden nærmere skulle handle — vil uden Tvivl af sig selv holde Antallet af de Studerende temmeligen indenfor de tilbørlige Skranke. Og dersom diøse til en Tiid overskribes, da vil Antallet uden Tvivl igien af sig selv synke, især naar ikke en falsk Medlidenskab fremhielper de Uduelige lige med de Duelige; thi Forældre ville neppe blive ved, med stor Opoffrelse at sende deres Sønner til Universitetet, naar diøse ingen Befordring kunne vente.

Uden Tvivl behøver Staten derfor Intet at gjøre for at afstrække fra Studeringer, saalidet som fra anden gavnlig Tidsanvendelse, som det overalt er en farlig Sag "at regere for meget".

Men just dette, at der i denne Henseende regeres for meget, er den Forfatters Anse, som har givet Anledning til disse Bemærkninger, i det han klager over, at vor Stat, langt fra at afstrække, tværtimod ved fri Underviisning i de lærde Skoler og ved Skole- og Universitets-Stipendier loffer til Studeringer, og saaledes konstigen forøger den allerede for store Concurrence til Statsstienesten, og hindrer den i at holde den tilbørlige Ligevægt med de øvrige sig uddannende Statskræfter (Statsøef. Arch. S. 5).

Ved enhver Art af offentlig Understøttelse er det vanskeligt at undgaae, at den ikke manges Gang begunstiger, hvad der ikke skulde begunstiges. Et omhyggeligt Fattigvæsen borttager Skrækken for Armod, og fremmer ubesindige Afgøftelser, i det der aabnes den Udsigt, at Huusfaderen kan vælte Byrden af Kones og Børns Forsørgelse paa Communen. Et omhyggeligt Skolevæsen, som sørger for, at der allevegne ere Skoler nok, hvor Børnene af de ringere Stænder kunne erholde Underviisning, eller endog aabner Tilflugtssteder, til hvilke Forældrene kunne betroe de mindre Børn, der ere dem til Hinder (Statsøef. Arch. S. 110 ff.), tager en stor Deel af Besværligheden ved at have Børn fra Forældrene, og begunstiger saaledes Formereisen i de Glasfer, hvor Staten mindst maa ønske det, nemlig som ikke kunne forsørge sig selv, og betynger derved Næringsbrugerne, paa hvis Bekostning alt dette for en stor Deel tilveiebringes. Saaledes bidrage ogsaa de lærde Skoler til at forøge Antallet af de Studerende, ikke blot naar det ønskes større, men selv naar det allerede synes for stort, og der var

en Tiid, da disse Skoler virkelig loffede Mange til sig; som man for deres egen og Videnskabernes og Statens Skyld maatte have ønsket en anden Sydselskættelse.

Hr. Dr. Nathan-David har (S. 6 ff.) aldeles tilfredsstillende udviklet, hvorledes deels sand Iver for Kirkens og Oplysningens Lær, deels ogsaa nogen Fordom fra gammel Tiid af har søgt ved rigelig Understøttelse at lokke unge Mennesker af de ringere Stænder til Videnskaberne. Hvor sørgelig endog de fleste Skoledisciples Stilling tilforn var, saa var den dog saadan, at fattige og ligegyldige Forældre for det Meste kunde være fritagne fra Byrden af deres Sønner, naar de havde overgivet dem til en af de saakaldte latinske Skoler. Ikke blot nøde dengang alle Disciplene fri Underviisning, men da Lærerne for en stor Deel vare usfælt lønnede, og da Skolebygningerne for det Meste vedligeholdtes andensfædsfra, saa anvendtes den største Deel af Skolernes Indtægter af Guds og Tiender, af de mange private Legater, og af Sangoppyrtingen ved Brudevielser og Begravelser til Disciplenes Underholdning, eller til Oplag, som skulde komme dem tilgode, naar de dimitteredes fra Skolen; og Mange af dem fandt desuden hos Borgerne i Byen Føde og anden Understøttelse. Hvor Mange end paa denne Maade ere fremhiulpsne, som siden vare Brydelser for Kirke og Stat, saa bleve endnu flere virkelig loffede til den lærde Stand, som siden vare den og sig selv til Byrde, og hvis Concurrence til Embederne blev desto skadeligere, jo flere der efterhaanden af bedre Bevæggrunde end den, at deres Opdragelse skulde være uden Bekostning for Forældrene, bleve holdte til Videnskabernes.

Da derfor det lærde Skolevæsens høist fornødne Reform blev iværksat, maatte man begynde med at borttage denne forbærrelige Tillokkelse for de Uduelige, i det der dog tillige burde

levnes Midler til at komme de fattige Disciple til Hielp, naar de virkelig vare oplagte til Studeringer. Som overalt denne velgjørende Reform var meget indgribende, saa gif man ogsaa i denne Henseende saa vidt som mueligt. Hvad der ved Reformationen eller senere ved kongelig Gæmildhed var henlagt til Skolerne, blev benyttet til disses fuldkommere Indretning og til anstændig Lønning for Lærerne; og kun forsaavidt at Noget kunde undværes derfra, blev et Tilskud til fattige Disciple tilstaaet, især ved de Skoler, som fattedes private Legater. Men disse private Legater, skienkede udtryffeligen til fattige Disciples Underholdning, maatte være hellige; dog blev denne Hielp — betydelig nok til at Armød ikke skulde være en uovervindelig Hindring for de Duelige, men ikke stor nok til at den kunde være en Tillokkelse for de Uduelige — bunden til saadanne Betingelser, der, saavidt mueligt, maatte sikke dens gavnlige Anvendelse. Fripladserne (der ikke engang fritoges fra al Betaling til Skolen, see Forordn. 7de Nov. 1809 §§ 67. 72) bleve indskrænkede til et bestemt Antal for enhver Skole i Forhold til den Freqvents, som deri kunde ventes. De tilstaaes først efter et Prøveaar, hvori Lærerne have Leilighed til at forviisfe sig om Discipelens Anlæg til Studeringer; og, skjøndt Enkelte forundes Afsortning i dette Prøveaar, maae de fleste vente endnu meget længere, førend de kunne opnaae en af de bestemte Pladser. Endnu langsommere er Afdgangen til Stipendiepladserne, hvis Antal er endnu mere indskrænket; og da det første Stipendium kun er 25 Rdlr., det andet 35 Rdlr., og kun nogle fåa omfider opnaae 50 Rdlr. aarlig, da fremdeles for det Meste det Halve af samtlige Stipendier oplægges, og saaledes først kommer til Gavn, naar Discipelen forlader Skolen og i det første akademiske Aar, saa er det indlysende, hvor lidet denne Hielp er tilstrækkelig til en Discipels Underholdning i Skole-

aarene. Den frie Bespiisning hos Borgerne i Byen er for største Delen ophørt; den større Dannelse mellem Disciplene, og dette, at nu langt flere velhavende Familier sende deres Sønner til Skolerne, tvinger ogsaa fattigere Forældre til at sørge for en anstændigere Klædebragt for deres Børn; Anskaffelse af Bøger er bleven meget bekosteligere. Naar nu hertil regnes den Understøttelse fra Forældrene, som de Studerende behøve i det Mindste i de første akademiske Aar — thi Skole-Oplagene, som kun for Enkelte kunne være af stor Betydning, ere kun et Bidrag, og de akademiske Stipendier opnaaes ved den store Concurrence først seent, og ere ikke tilstrækkelige — saa kan man vist ikke tiltræde den Mening, at Forældrene kunne forskaffe deres Sønner den nødvendige Forberedelse til Studeringer for bedre Kiøb, end om de havde valgt en ganske anden Bestemmelse for disse (Statsøef. Arch. S. 25). Tværtimod synes Indretningen ved Skolernes Stipendlevæsen saadan, at den paa eengang tilbyder en saare velgiørende Lettelse, uden dog at friste Forældre til at anbringe for mange Sønner ved Studeringerne.

Desuagtet mener Hr. Dr. Nathan-David, i det han indrømmer, at flere andre Grunde stræbe efter at forsøge de lærde Skolers Fregvents, at disse Grunde ikke vilde formaae dette, naar ikke Skolerne ved Gratistpladser og Stipendier af sig selv kom dem redbon imøde (S. 25). Dette synes at staae i nogen Modsigelse med hvad Hr. Doctoren ellers ytrer, at i den samme Tiid, da Skolefregventen og de fra Skolerne aarligen Dimitterede stedse vorede med Beneficiernes Størrelse, er de fra private Skoler og private Lærere Dimitteredes Antal ligeledes tiltaget i et Forhold, der kommer hiint temmelig nær (S. 27); og at, omendstundt det halve Antal af de lærde Skoler Besøgende ere Beneficerede, og altsaa det halve Antal af de derfra Dimitterede kan antages at være forberedet til

Statens Tieneste paa offentlig Bekostning, saa vidner dog den anden halve Deel af disse tilligemed de Privat-Dimitterede, der ingen Beneficier have nydt, om en forstørret Tendents til Stats-tienstens Dannelse (formodentlig: "Dannelse for Stats-tienesten") i Nationen, saa at Universitetet, uasseet (formodentlig: "asseet") fra Skolestipendierne, i de seneste Aar har faaet en Frequentis af over 100 aarligen, som have studeret for egne Midler (S. 41).

Dersom nu endog dette sidste Antal var Alt hvad, eller, som Hr. Forf. mener, endog Mere, end hvad Stats-tienesten udfordrer, saa synes dog Stipendierne at maatte ansees som saare velgiørende, naar de have bidraget til, at Staten og Kirken til deres Tieneste kunde vælge blandt Flere end dem, der have kunnet studere for egne eller Forældres Midler. Vi ere aldeles villige til at indrømme, at det ingenlunde er alene blandt dem, der i deres Ungdom have behøvet offentlig Understøttelse, at Staten har fundet sine fortrinligste Embedsmænd, Kirken og Universitetet sine bedste Lærere; men saa tør det uden Tvivl ogsaa fordres tilstaaet, at saare Mange af disse ere fundne blandt Hine, og at af dem Nogle vilde været aldeles tabte for Videnstaberne, Andre maatte have giennemkæmpet en endnu sørgeligere Ungdom, end den, der virkelig blev dem til Deel, dersom Stipendierne ikke vare komne dem til Hielp. Naar Hr. Forf. for at bestyrke den Mening, at de Stipendierede i Almindelighed staae tilbage for dem, hvis Ungdom Armod ikke trykker, anfører, at de Dimitterede fra de offentlige Skoler i en Række af Aar have bestaaet slettere ved Examen artium, end de Privat-Dimitterede (S. 46)¹⁾, da regner han til de Sidste

¹⁾ Opgivelserne ere ogsaa her ikke ganske nøiagtige. Saaledes skulle fra 1820 til 1826 40 være blevne udmærkede ved Examen artium, af hvilke Wynnsters blandede Skrifter. II.

dem, som ere dimitterede fra de private Skoler og Instituter; men ved at sammenligne disse Instituters Discipler med de offentlige lærde Skolers, vil man uden Tvivl — endog de ikke faa, og tildeels af de Dueligste, fraregnebe, hvillse Instituternes hæderlige Bestyrere forunde fri Underviisning — finde, at Hine i Almindelighed ikke høre til mere formuende Familier, end disse, men at Valget af et privat Institut eller en offentlig Skole for det Meste beroer paa tilfældige Omstændigheder eller Meninger, og at der til at foretrække hiint kun udfordres, at Forældrene ere istand til at udrede den, i Forhold til det Øvrige ikke betydelige, Forøgelse i Befolkningen ved deres Børns Opdragelse for Videnskabene, som deres Underviisning i et privat Institut medfører. Med de af private Lærere Dimitteredes Charakter ved Examen artium forholder det sig ganske anderledes; men ogsaa deraf lader sig kun Lidet slutte; thi saare Mange af disse Dimitterede have tilforn frepventeret lærde Skoler, endog været beneficerede, men have forladt Skolerne, enten fordi privat Underviisning virkelig var dem gavnligere, eller fordi de derved haabede, ikke at skulle oppebie den Modenhed, som Skolernes Foresatte krævede før Dimissionen. Naar Hr. Forf. end videre vil bevise sin Sætning deraf, at i en Række af Aar den bedste Charakter har været fiældnere ved den theologiske Embedsexamen, hvis Candidater for største Delen have været stipendierede, end ved den juridiske, hvillken langt flere Formuende have underkastet sig, da er dette Beviis uden Tvivl endnu svagere, thi det er bekiendt, at Censuren ved denne Examen i de

21 fra offentlige Skoler og 19 Privatdimitterede. Men efter de trykte Lister for disse Aar findes (Sors Akademie indbegrebet) kun 30 at være blevne ubmærkede, nemlig 17 fra offentlige Skoler og 13 fra Instituter eller privat Dimitterede.

fleste af disse Aar var lemfældigere, end ved andre Embedsexamina.

Hr. Forf. synes overalt ikke at have agtet paa den Forskiel, der er imellem "de Uformuende" og "de ringere Stænder". Kun om de sidste kunde det formodes, at Børn, hvis Forældre henhøre dertil, udenfor Skolen vilde savne den Opdragelse, der kunde gjøre dem stikkede til i Tiden at træde ind i Embedsclasserne. Men de fleste Gratistpladser og Stipendier tildeles Sønner af Præster og andre Embedsmænd, eller af den mere dannede Middelklasse; og her tør man vist ikke ansee Velstanden som en Maalestof for Dannelsen.

Den Sætning: *haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat res angusta domi*, har altid saa mange Undtagelser, at den neppe kan gielde som Regel; men forsaavidt den kan det, gielder den vist fornemmelig om den mere fremrykkede Alder. Naar Noget allerede giennem en stor Deel af Livet har kæmpet mod Mangel, naar han maa see Hustru og Børn lide derunder tilligemed ham selv, naar Haabet om en lykkeligere Fremtid mere og mere udslukkes for ham, da udfordres der vel enten et meget let Sind eller megen Sielsstyrke for dog i Videnstæberne eller i Forretningerne at kunne præstere noget Fortrinligt. Underlebes forholdet det sig i Ungdommen. Det er ikke saa vanskeligt at bære nogle Aars Tryk, saalænge Haabet endnu lover et hæderligt og lykkeligt Liv som Anstrengelsens Løn; og hvis endog de fleste ligesaavel i trange som i blide Aar hverken stræbe efter eller naae Mere, end det Sædvanlige, da have igien Mange desto ivrigere selv kæmpet sig frem, fordi de ingen fremmed Hielp havde at stole paa. Kun da bliver Armod en virkelig Hindring for den Unge, naar den er Mangel af det Uundværlige, eller naar den i det Udvortes giver ham en altfor lav Stilling blandt hans Jævnlige, thi — som atter Juve-

nal bemærker — nil habet infelix paupertas durius in se, quam quod ridiculos homines facit. Til at befrie de fattige Studerende fra et saadant fordærveligt Tryk afgive Stipendierne et høist velgiørende Bidrag.

Det var let, som Mobbemærkning, at udbrede sig over de Udspreddelser og Fristelser, som Rigdom, eller endog kun en i det Udvortes sorgfri Stilling, medfører for den Studerende, og hvorfra Fattigdom bevarer ham; men isteden herfor ville vi hellere tilstaae, at der i begge Stillinger ere Mange, som gaae tilgrunde, endnu Flere, som svækkes; ja vi ville endog tilstaae, at der ere visse Fortrin, som snarere findes hos Den, der sandt Veien mere jævnet for sig; men saa maa det uden Tvivl ogsaa indrømmes, at der ere andre Fortrin, som sielden erhverves uden af dem, der majsommeligere maatte arbejde sig frem, og overvinde flere Banstigeligheder. Da nu hverken de naturlige Anlæg indskrænke sig til visse Stænder, eller de erhvervede Fortrin lettelligen findes samlede i en enkelt Stand, da Videnskabernes blomstre frodigst, og Forretningerne lykkes bedst, jo forskjelligere de huelige Hænder ere, der kunne samles til Arbeidet: saa vilde Universitet, Kirke og Stat kun være slet tiende med, alene, eller næsten alene, at have Valget mellem de mere Formuende. Hr. Dr. Nathan-David begynder sin Afhandling med den Grundsætning, at den frie Concurrence forskaffer det bedst muelige Product, og at Videnskabeligheden i sin fuldeste Udstrækning har vundet ved Ophævelsen af alle de Baand, der fastbandt den til enkelte privilegerede Stænder eller Classer i Staten (S. 3). Men de naturlige Anlægs Concurrence til Videnskabernes og Statens Tjeneste var ikke fri, dersom Fattigdom var en uoversigelig Skranke for deres Udbannelse, eller dersom Studeringerne kun være et Privilegium for dem, hvis Forældre besidde Formue nok til uden fremmed Hielp at føre

dem ad den bekostelige Wei. Hæder derfor over deres Minde, som, hvad enten de derved vilde tilbagebetale, hvad de selv i deres Ungdom havde oppebaaret, eller af ganske fri Drift, fordi de indsaae, hvor velgiørende deres Gave vilde være, stienkede Skolerne og Universitetet de Legater, ved hvilke saa mange af Statens meest agtede Mænd ere blevene understøttede i deres Ungdom! Og Gaven taber Intet af sit Værd, fordi den manges Gang kan være bleven tildeelt Uværdige, ligesaa lidt som Regnens Draaber eller Solens Straaler ere enten overflødige eller skadelige, fordi de ofte glide ned over den nøgne Klippe, og ofte frugtbargiøre ogsaa den Jordbund, som kun er svanger med Ufrud.

Dette vilde giælde, dersom endog Stipendierne betydeligen forøge Concurrencen; men, skøndt der vistnok steds ere Enkelte, som ganske vilde afstrækkes fra Studeringerne, dersom de intet Haab havde om at kunne understøttes ved Stipendier, saa tvivler jeg dog om, at Stipendierne, efter den nærværende Indretning, i det Hele have anden Virkning, end at lette Studeringernes Wei for dem, som alligevel vilde gaae den, og at bidrage til, hvad Enhver maa ønske, at de Unge kunne dyrke Videnskaberne med mere sorgfrit Sind.

Hr. Dr. N. D. mener at kunne bestyrke sin modsatte Mening, nemlig at den store Fregvents ved Universitetet er bevirket ved Stipendierne (S. 25), ved den Jagttagelse, at netop som Gratistpladser og Stipendier ere blevene flere, er ogsaa Fregventsen i de lærde Skoler tiltaget. Han anfører, at den 1ste October 1811 vare i samtlige lærde Skoler 72 Gratister og 174 Stipendierede, og Skole-Stipendiernes Beløb 3770 Rd.; den 1ste October 1821 derimod 155 Gratister og 237 Stipendierede, og Stipendiernes Beløb 6955 Rdb. Denne Aarsag, mener han, det maa tilskrives, at der i Aaret 1813 endnu kun

fandtes 814, i Aaret 1821 derimod 954 Discipler i de lærde Skoler (S. 25).

Vi maae herved erindre, at Facta, der ere forbundne med hinanden i Tiid, derfor ikke altid ere forbundne som Aarsag og Virkning, og at saaledes det forsøgede Discipel-Antal i Skolerne ikke nødvendigen maa antages at være grundet i det til samme Tiid forsøgede Stipendiebøl. Vi maae bemærke, at uagtet andre Universiteter, vel ogsaa de lærde Skoler i andre Lande, langtfra ikke tilbyde Videnskabernes Dyrkere en saa rundelig Understøttelse (Statsøef. Arch. S. 29), saa ere dog Klagerne over de Studerendes stedsse vorende Antal de selsomme i andre Lande¹⁾. Men Sagen fortjener en omhyggeligere Prøvelse, og Oplysning ved flere Data, end de, der have været Hr. Forf. bekendte.

I det sidste Decennium før det lærde Skolevæsens Reform finde vi Freguentzen i Skolerne Aar for Aar saaledes aftagende, at i Aaret 1792 bleve 98 dimitterede fra de lærde Skoler i Danmark, men i Aaret 1802 kun 69, og i Aaret 1806 kun 32²⁾. Dog loffede Skolerne i de senere Aar ligesaa vel som i de tidligere til sig ved at skienke deres Disciple fri Underviis-

1) Tilfældigviis finder jeg i Journal für Prediger 1826. B. 2. St. 3. S. 271 en Afhandling, hvori ganske de samme Klager over de Studerendes tiltagende Antal i Tydskland ere at læse, som man saa ofte hører hos os. Efter en Beregning i de geographiske Ephemerider (1825, XVI, 7) antages, at det protestantiske Tydskland ved en Befolkning af 7 Millioner har 10389 Studerende ved Universiteterne, hvilket paa hver 250,000 Mennesker udgjør henved 153 (ikke, som der anføres i Afhandlingen, 143) Studerende. Antage vi de Studerendes Antal ved Kiøbenhavns Universitet til 600, og Danmarks Folkemængde til 1,150,000, da udkommer kun omtrent 130 Studerende paa 250,000 Mennesker.

2) See Tabellen i Universitets- og Skole-Annaler. 1807. B. I. ved S. 124.

ning og ved at uddele langt flere Stipendier, end siden. Aarsagen til den aftagende Frequentis i Skolerne maa altsaa søges andensteds, end i en Indskrænkning af Beneficier, og den tilbyder sig meget let; thi just i disse Aar udbrød de Krige, der i saa lang Tid stedsse forhøiede Kornpriserne, og skaffede det neutrale Danmark store Handels-Fordele. Agerdyrkning, Handel, Skibsfart loffede derfor stedsse Flere til sig, og mange Forældre meente at sørge bedre for deres Sønner ved at bestemme dem for disse Næringsveje, end ved at lade dem betræde Studeringernes lange og usikre Vej. I samme Periode var en større Omhu for Opdragelsen bleven vaakt, og denne, i Forbindelse med den tiltagende Velstand, bevægede en stor Deel af de Forældre, der endnu lode deres Børn studere, til at foretrække den private Underviisning for de dengang, ikke uden Grund, temmelig ilde anseete latinske Skoler. Saasnart Reformen blev iværksat, forandrede Meningen om Skolerne sig, og de søgtes atter mere. Hr. Etatsr. Engelstøft har¹⁾ meddeelt en Riste, hvoraf sees, at, naar man sammentæller Discipel-Antallet i enhver lærd Skole i Danmark saaledes som det var i det sidste Aar før Skolens Reform, da bliver det hele Beløb kun 328; derimod var i Aaret 1809, da Reformen var indført i alle Skoler (undtagen Slagelse og Rønne, som derfor ikke ere medtalte), Discipel-Antallet steget til 653. Dog var ved Reformen Antallet saavel af Gratistpladser som af Stipendier blevet meget indskrænket. Og saaledes finde vi her en meget betydelig Aftagen og Tiltagen, som er ganske uafhængig af Skolebeneficierne.

I Aaret 1807 indvirkedes Danmark i Krigen. Standsningen i Handel og Skibsfart kan vel have bidraget til, at de

¹⁾ Sammeft. 1810. B. I. ved S. 103.

lærde Skoler fik større Søgning, saa at Discipel-Antallet, som anført, i Aaret 1809 var 653, og 1812 var steget til 862¹⁾. Dog tilhøb endnu en vis Slags Handel, men især Landbræsenet saa store Fordele, Embedsmændenes Kaar vare for en stor Deel saa trykkende, og Underholdningen af Sønner ved Skolerne og Universitetet var ved Levnetsmidlernes Dyrhed saa stor, at mange Forældre endnu søgte at undgaae Studeringernes Bei for deres Sønner. Derfor blev Discipel-Antallet i de lærde Skoler i en Række af Aar omtrent det samme²⁾; og først da Kornpriserne og dermed Priserne paa Landeiendomme sank, da saa mange Jordbrugere bleve forarmede, og Udsigten ved denne Næringsvei saaledes tabte sin Tillokkelse, da Handel og Skibsfart endnu stedse krævede færre Hænder, da de i begge Militair-Etater i Aaret 1815 foretagne betydelige Reductioner forvoldte, at langt færre unge Mennesker kunde anbringes i disse Etater, og gjorde Udsigten til Forfremmelse deri langt ringere: først da finde vi atter en betydelig Stigen i Skolernes Frequentz, nemlig i Aaret 1819 895, 1820 916, 1821 919³⁾, og denne Frequentz er siden steget til 1028, som i forrige Aar var Discipel-Antallet i samtlige lærde Skoler i Danmark, Herlufsholm undtagen, som stedse fattes i disse Beregninger for Skolerne, men ogsaa i de i statsøkonomisk Archiv anførte.

1) Sammenst. 1812. S. 368.

2) 1813: 819; 1814: 813; 1815: 802; 1816: 801; 1817: 811; 1818: 834.

3) Efterretninger om Kiøbenhavns Universitet 2c. S. 101. At dette Tal er noget ringere, end det i statsøf. Arch. S. 25 anførte, hidrører derfra, at her stedse Disciplene i Vedseftad paa Visland ere fradragne.

Saaledes lader Stigningen og Faldningen i Skolernes Freqvents sig aldeles naturligen forklare uden at tage Hensyn til Stipendierne. Men betragte vi disse nøiere, da stadfæster Hr. Dr. Nathan-Davids Hypothese om deres Indflydelse paa Skole-Freqventsen sig ingenlunde. Før Skolereformen stode der Mæst for Disciplenes Underholdning, desuagtet aftog disses Tal Aar efter Aar; ved Reformen indskrænktes Gratistpladserne og Stipendierne, desuagtet tiltog Discipel-Antallet med hvert Aar. I Aaret 1811 udbeelttes i samtlige Skoler kun Stipendier til et Beløb af 3770 Rdlr.; desuagtet kan Discipel-Antallet antages at have været omtrent 800 ¹⁾. At Beløbet af Stipendier ikke var større, uagtet Skoleforordningen tillod det, hidrørte fra Mangel, deels paa Ressourcer, deels paa kvalificerede Disciple ²⁾. Reformen medførte nemlig store Udgifter, fornemmelig til nye Skolebygningers Anskaffelse, hvilke forøgedes ved betydelige Pensioner til fratrædende Lærere, og ved alle Fornødenheders Dyrhed. Heller ikke vare Gratistpladser og Stipendier i disse Aar nogen Velgierning, der begierligen kunde attraaes. Fritagelse for en Udgift af 20 til 30 Rbd. D. G., eller en Understøttelse af 25 eller endog af 50 Rbd. i samme Møntfort kunde ikke være meget magtpaaliggende for Disciple, der i disse dyre Aar kunde skaffe sig det Øvrige til deres Underholdning. Da fremdeles mange Skoledisciple ere Sønner af Landsbypræster, og disses Aar i denne Tiid for det Meste ikke vare trykkende, saa blev Concurrencen til Stipendierne saa meget mindre. Efterhaanden forandrede Om-

1) Det findes ikke opgivet for dette Aar, men i det paafølgende havde 862 Discipler i Skolerne.

2) Universitets- og Skole-Annaer. 1810. B. 2. S. 365.

stændighederne sig. De første overordentlige Udgifter ved det forbedrede Skolevæsen vare afholdte; de vedvarende høie Kornpriser havde den gunstige Indflydelse paa de lærde Skolers oekonomiske Forfatning; og saaledes blev det disses Pligt, efter de foreskrevne Regler, altid mere at komme Disciplenes vorende Trang til Hielp. Stipendierne sørgedes derfor efterhaanden, uden at vi dog finde, at dette havde den Virkning at tilloffe flere Disciple, da disses Antal, som ovenfor viist, indtil Aaret 1818 forblev temmelig usforandret. I Aaret 1821 vare Stipendierne stegne til 6955 Rbd. Solv, 1822 endog til 8010; ogsaa Discipel-Antallet var steget, i første Aar til 919, i andet til 938. At denne Forøgelse af Discipler kan tilskrives ganske andre Aarsager, end Stipendierne, er ovenfor viist, at den maa bet, er indlysende deraf, at, da Stipendierne siden ere blevne formindskede, er Discipel-Antallet tiltaget istedetfor at aftage.

Hr. Dr. Nathan-David har anseet det udenfor al Tvivl, at Antallet af Gratisterne og de Stipendierede i Skolerne siden 1822 er tiltaget, og steds mere maa tiltage (Statsøef. Arch. S. 26). Dette har imidlertid ikke været Tilfældet. Vel ere nogle saa Gratistpladser tilkomne for Sorø Akademie, derimod har man været nødsaget til at indstrænke Stipendie-Uddelingen. Forordn. af 7. Nov. 1809 § 75 befaler kun, at Skolerne af deres andre Indtægter skulle komme de af de private Legater dannede Stipendiefonds til Hielp, forsaavidt "Omstændighederne det tillade". Saalænge derfor Omstændighederne vare gunstige for det lærde Skolevæsens oekonomiske Forfatning, var det Pligt, i en Tiid, da saa mange Forældres Kaar vare blevne trange, og mange Disciples Tilstand i Skoletiden og i de første Universitets-Aar kun var kummerlig, at nærme sig det ved Forordningen bestemte Maximum for Stipendierne saameget som mueligt. Men da Omstændighederne forandrede sig, da Sko-

lernes Indtægter, som for den største Deel beroe paa Kornpriserne, astogte saaledes, at Skolerne ikke engang kunde vedligeholdes derved, maatte man, hvor tungt det end faldt, atter udbringe Forældre og Disciple en Deel af det Gode, som var blevet dem tilstaaet. Saaledes indskrænktes Stipendie-Uddelingen i Skoleaaret 1824 til 1825 til 6825 Rbd., i Skoleaaret 1825 til 1826 til 5020 Rbdlr. Omtrent det samme Beløb er uddeelt i det nu forløbne Skoleaar 1826 til 1827, og omtrent det samme vil fremdeles aarligen blive uddeelt, saalænge Omstændighederne ingen Forøgelse tillade. Desuagtet var Discipel-Antallet i Skolerne i Aarene 1823 og 1824, efter de indkomne Beretninger, 967, 1825 1025, og i 1826 1028. Det sees saaledes, at, hvor stor en Belgierning endog Stipendierne ere til at lette de lærde Skolers Disciple deres ofte tungevei, saa ere de ikke af den Betydning, at de alene kunde lokke til Studeringer, eller at en Indskrænkning i Stipendierne kunde have Kraft nok til at modvirke de Grunde, der i de senere Aar have forøget de Studerendes Antal.

Bidere, end nu allerede skeet er, vil denne Indskrænkning ikke kunne gaae, thi de private Legater, som udtrykkeligen ere givne til Understøttelse for Disciple i de lærde Skoler, maae anvendes efter Givernes Hensigt, og kun, forsaavidt nogle mindre Skoler ere i denne Henseende rigeligen doterede, og derimod nogle talrigere Skoler have savnet private Belgiorere, søges endnu fra andre Kilder nogen Ligelighed tilveiebragt. Det Spørgsmaal, som i statsøkonom. Archiv S. 57 berøres, hvorvidt Skolernes Stipendiefonds skulde gives en anden Bestemmelse, maa sikkert besvares aldeles benegtende, og dette ligger uden Tvivl allerede i det af Hr. Forf. selv brugte Udtryk, at de ere helligede. Dermed er uden Tvivl ogsaa det andet Spørgsmaal besvaret, om den Betingelse, der ved Forordn. af

7. Nov. 1809 § 76 er sat for Afgang til Skolestipendier, at nemlig Disciplene ere bestemte til at studere ved Universitetet, skulde ophæves. Da de lærde Skoler efter deres Reform dog ogsaa skulde give dem, der ikke ere bestemte til Universitets-Studier, Leilighed til videnskabelig Uddannelse, saa er det aabenbart, at disses Udelukkelse fra Stipendierne har havt sin Grund i Lovgivningens Retfærdighed, som erkendte, at Legaterne efter Stovernes Villie ikke skulde tiene til at lette Underviisningen for Børn i Almindelighed, men udtryffeligen vare stienkede til at fremme de lærde Studier. Denne Grund vil stedse vedblive at være gieldende. I Øvrigt er Spørgsmaalets Afgivelse af saare liben Vigtighed. Ved det lærde Skolevæsens Reform meente man vel i Begyndelsen at kunne forene et større Omfang af Underviisning i andre Videnskaber med den tilbørlige Omhu for de lærde Sprogs Studium, og at saaledes de lærde Skoler kunde tillige være Underviisnings-Anstalter for dem, der ikke vare bestemte til Universitets-Studier. Det viste sig snart, at de lærde Sprog behøvede mere Tiid og Gliid, end man først havde beregnet, og derved maatte den øvrige Underviisning indskrænktes. Saaledes bleve de lærde Skoler snart upassende for de saakaldte uftuderende Discipler, som overalt ingen Indretning kan paa eengang gøres passende for ganske forskellige Diemed. Da tillige flere Borgerskoler og Instituter, eller saakaldte Handelsclasser, bleve oprettede, saa forsvandt snart de Uftuderende — af hvilke der dog, uagtet de ingen Afgang havde til Beneficierne, i Begyndelsen havde været et temmeligt Antal — saaledes af de lærde Skoler, at der nu i disse vel neppe findes 10 Disciple, som ikke ere bestemte til Universitets-Studier. Hvad Forordningens § 84 angaaer, hvorefter Skolekassen har Ret til at fordrø de oppebaarne Stipendier tilbagebetalte, naar Discipelens Bestemmelse til akade-

misste Studeringer forandres, da havees der næsten aldrig Anledning til at gjøre denne Ret gieldende. Skolestipendierne tilbeles ikke strax, men sædvanligen først efter nogle Aars Skolegang, naar Discipelens Flid og Anlæg ere prøvede, og derfor er det kun faa Stipendiere, som siden forlade Skolen. Forsaavidt en Discipel forlader Studeringernes Vel, enten fordi han i Tiden befindes mindre stiftet, eller fordi Trang nøder ham dertil, da dispenseres der steds fra Tilbagebetalingen. Saaledes beholder denne Lovbestemmelse kun den Virkning, at man ved den undertiden kan forhindre en umoden Discipel fra at undrage sig Skolens strengere Fordringer ved at lade sig privat dimittere.

Efter Alt, hvad her er oplyst, synes det altsaa at være uden Grund, naar Skole-Stipendierne beskylles for, nu i nogen betydelig Grad at forsøge de Studerendes Antal, men at den tiltagende Frequentis i Skolerne og ved Universitetet i det Hele hidrører fra Aarsager, som ere Stipendievæsenet ganske uevkommente. Men er nu denne Forsøgelse virkelig en saadan National-Ulykke, som den af Mange ansees for? Var det gavnligt for Staten, dersom man paa een eller anden Maade kunde bringe Fleertallet, eller dog en stor Deel af dem, der studere, til tidligen at tage en anden Bestemmelse?

Hr. Dr. Nathan-David anklager Skole- og Universitets-Stipendierne, hvis Tillokkelse han tilskriver den forsøgede Frequentis, ikke blot som overflødige med Hensyn til deres nuværende Nødvendighed for Statsdienesten, men ogsaa som fordærlige med Hensyn paa de Doctriners almindelige Udbredelse, hvilke ikke høre til de saakaldte Universitetsstudier, men hvilke dog ere et nødvendigt Element i Statslivet efter dets nuværende Forfatning (§. 9). Han mener, at, naar man har belært over, at Universitetets Frequentis aftog, imedens Nærings-

veiene blomstrende, da kunde en saadan Anstuelse kun udspringe af en fuldkommen Miskenndelse af Næringsveienes Vigtighed for Staten (§. 12); at Staten ved Stipendierne loffe alle gode Hoveder til Statsdienesten, og udsætter de andre for Staten saa høist vigtige Kundskaber for kun at dyrkes af dem, der ere "ordinaire af ingenio" (§. 48); at Stipendierne bidrage til at undertrykke de Doctriners grundige Studium, der ere af høieste Vigtighed for Statens Lær, om de end ikke udfordres til nogen Embedsexamen (§. 56). Han antager, at de tydske Universiteter ere almindelige Dannelses-Anstalter, i det de ikke vanskeliggjøre Afdgangen til sig ved en streng Examen artium, og i det Embedsexamina ligge udenfor deres Grændser; hvorimod vort Universitet, indenfor hvis Grændser Embedsexamina ligge, besyldes for, derved at rykke næsten alle de Videnskaber, som ikke høre dertil, udenfor disse, om de end have Lærestole der (§. 50), og dette saameget desmere, som de fleste Universitets-Stipendier gives under den i det mindste stiltiende Betingelse, at Alle, som nyde dem, skulle tage en Embedsexamen (§. 51).

Hvad den sidste Besyldning angaaer, da er mig i senere Tider intet eneste Tilfælde bekjendt, hvor de Studerende, der med Flid og Held lagde sig efter andre Videnskaber, end de, der høre til en Embedsexamens Cyklus, have maattet staae tilbage ved Stipendie-Uddelingen; men tværtimod synes Vedkommende stædse med al tilbørlig Gunst at antage sig dem, der vove at forlade den mere banebe Vej, naar de kun opfyldte den tydeligen udtalte og aldeles billige Betingelse, at bestille Noget. Ligesom saaledes Universitets-Stipendierne nu anvendes til at fremme alle Videnskaber uden Forskiel, saaledes kan neppe vort Universitet besyldes for at bidrage mindre til Videnskabernes almindelige Udbredelse, end de fleste tydske, især end de,

hvis Sæde er dem anvist i en snever Universitets-Stad. Naar de tydske Universiteter ikke have vor Examen artium, da er Grunden sikkert ikke den, at de bedre Lærere ved Universiteterne skulde ønske at fylde disse med Subjecter, der have giennegaet deres Skole saa slet, at de ikke engang kunne bestaae en saadan Examen. I Tydskland træder for det Meste den offentlige Prøve ved Udgangen af Skolen eller Gymnasiet (Abiturient-Examen, Maturitets-Examen) istedenfor denne Examen; og hvor denne Prøve anstilles af samvittighedsfulde og ærefiere Lærere, og hvor disse finde kundskabsrige Mænd omkring sig, som agte paa de Unges Fremgang, der er Virkningen omtrent den samme. Men ved flere tydske Universiteter har man ofte beklaget, at Frygten for at staae et enkelt Universitets Frequentz ved at gjøre Udgangen dertil vanskeligere, end til andre Universiteter, hindrer fra at indføre en Examen, der tiener til en meget gavnlig Control med samtlige Skoler, der skaffer de bedre Skoler den fortiente Berømmelse, tvinger de slettere til større Iver, og holder de ganske umodne Dimittender borte fra Universitetet, som ikke kan gavne dem, der ikke besidde de fornødne Forundskaber¹⁾. Den Omstændighed, at Embedsexamina hos os afholdes ved Universitetet, i Tydskland derimod udenfor Universitetet, eller at Examinatorerne hos os ere Universitetslærere, i Tydskland derimod ikke altid, kan sikkert ikke frembringe nogen væsentlig Forskiel i Henseende til Universitetets Bestemmelse;

¹⁾ Efterat dette er skrevet, erfarer jeg, at der allerede i flere Aar er ved de preussiske Universiteter foreskrevet en Prøve for de unge Studerende, som ikke i en Skole have bestaaet Maturitets-Examen. Denne Prøves Indretning er mig ikke noie bekendt, men den er saa streng, at i Königsberg erholdt ganske nylig af 40 Candidater 30 den tredje Character, som forpligter dem til at tage Examen om; og der tænkes endnu paa Skærpselse.

dog tvivler jeg om, at der i nogen Henseende vilde være Noget vundet, dersom Examinationen, istedenfor til Professorerne, som ere satte til at lede de Unges Studier, og som maae antages at være hjemme i deres Videnskab, overdroges til Mænd, uøvede i den svære Kunst at examinere, som efterhaanden over mere praktiske Syssler ere blevne mere fremmede for Videnskaben, som maafee kun vilde holde sig til det Compendium, de lærte i deres Ungdom, eller som maafee kun løseligen, eller dog kun i enkelte Dele, have fulgt Videnskabens senere Fremstribt. Men hvorledes man end besvarer dette Spørgsmaal, da er dette ved den nærværende Undersøgelse af ingen Vigtighed; thi Embedsexamina finde Sted i Tydskland, saavelsom hos os, og det hører til de tydske Universitetets Bestemmelse, saavelsom til det danske, at forberede dertil.

Hvor et Universitet blomstrer i Liv og Kraft, især i større Stæder, vil det vist ogsaa have Indflydelse paa den almindelige Dannelse, og dets Lærere ville ikke savne Leilighed til at udbrede nyttige Kundskaber ogsaa udenfor dets Grændser. At dette ogsaa skeer hos os ved saa mange af Universitetets ypperste Lærere, og ved de Midler, Universitetet tilbyder, er sikkert indlysende for Enhver, der har gjort sig bekendt med Universitetets Tilstand. Men saalidet Universitetet skal indskrænke til den Cyklus af Kundskaber, der udfordres til at bestaae ved en Embedsexamen, og saalidet vort Universitet gjør det: saalidet kan og skal det dog være Universitetets nærmeste Bestemmelse at være en almindelig Dannelses-Anstalt, men det er den egentlige Videnskabelig, som der skal fremmes. Grændserne kunne og skulle ikke trækkes ved nogen skarp Linie, men Universitetet vilde ganske forseile sit Diemeed, dersom det umiddelbar vilde vorde praktisk. Kirker og Skoler, Domsale, Contoirer, Hospitaller, Værksteder, Agre, Skove: der er det, at den Unge maa lære at

anvende, hvad han tilforn opfattede under et vidensfabeligt Synspunct, lære at kende det Bestaaende, ret at indsee dets Grunde og dets Sammenhæng, før han tænker paa dertil at knytte de Udviklinger og Forbedringer, som han maatte føle sig kaldet til at iværksætte. De praktiske Instituter, som sædvanligen ere forbundne med Universiteterne — dog for det Meste kun ved løsere Baand — kunne vistnok stifte megen Nytte, men ere dog steds kun Surrogater, kun en Indledning til Det, der først i Virkeligheden kan vise sig, som det er. Ville Universiteterne gaae videre i det Praktiske, da viser dette sig snart, saavel i Henseende til Lærerne som til Lærlingerne, som et betydeligt Misgreb. Mesterne i Videnskaben ere ikke altid Virtuoser i Udvælsen, og gjøre ofte meget bedre i at overlade Billedningen i denne til dem, hvilke Livet har uddannet dertil. I de Unge næres ofte en forsængelig Indbildning om at forstaae, hvad de endnu ikke forstaae, endnu ikke kunne forstaae, og de, der meest forbrede en saa umiddelbar praktisk Virkning af de Unge Forberedelse ved Universitetet, have ofte med Skræk seet, hvorledes de derved kun havde begunstiget de Unge naturlige Tilbøielighed til umodne at kaste sig ind i Virkeligheden, og at mene sig kaldede til Reformatorer — en Indbildning, som vel, til Lykke, i det Hele ikke er af stor Betydning, men som dog har forvansket mange fortrinlige Anlæg, og tidligen givet Livet en stier Retning, hvorfra det siden vanskeligen bøiedes tilbage, eller som havde Følger, der siden vanskeligen bleve forbundne.

Det vilde røbe en fuldkommen Mangel af Indsigt, dersom Nogen herefter vilde mene, at Universiteterne ikke gribe ind i Statens egentlige Liv. Der meddeles saa mange Kundskaber, hvis Anvendelse vel for en stor Deel skal læres andensteds, men uden hvilke ingen ønskelig Forvaltning af Embederne i Stat og Kirke, ingen gavnlig Bestyrelse af saa mangehaande Sys-

fler kan finde Sted. Der plantes saa mangen Spire, som siden i beleilige Tider skal modnes. Derfra udgaaer saa mangen høist vigtig Indflydelse ogsaa paa dem, der længe siden have tilbagelagt deres Universitets-Aar, enten middelbart, ved — som saa ofte og i et uberegneligt Omfang er Tilfældet — giennem de Ungre at virke paa de Eldre, eller umiddelbart, enten naar det lykkes Universitetets-Lærerne atter at samle de Robnere ved deres mundtlige Foredrag, eller ved Skriver, da paa begge Maader hyad det praktiske Liv adspreder i idel Enkeltheder igien samles i videnskabelig Oversigt, og saa mange Ideer meddeles, der nu finde deres rette Dom og deres rette Anvendelse. Der er det endelig, at den Videnskabeligheds-Aand vækkes, derfra, at den vedligeholdes og befæstes, uden hvilken hverken Kirke eller Stat kunne trives.

Det være mig tilladt at dvæle lidt ved denne sidste Bemærkning, saameget mere som vi derved komme tilbage til Det, som her er Betragtningens egentlige Gienstand. Lagtet de mange og grundige Forsvar, som ideligen have mødt de senere Tiders stedse gientagne Angreb paa de, egentlig saakaldte lærde Skolestudier, vedbliver dog den Mening at være meget almindelig, at Universitetets Fordring af disse Studier til alle dem, det skal tælle blandt sine Borgere, er en Levning af en ældre Tiids Bedanterie, og at den burde vige for Fordringen af de Kundskaber, som man kalder reelle, fordi de mere umiddelbart gribe ind i Statens virkelige Liv. Det er unegteligt, at det græske Sprog kun medfører liden umiddelbar praktisk Nytte for dem, der ikke ville opoffre sig til Theologien, og at, dersom endog nogen Kundskab i det latinske Sprog er bleven uundværlig for Enhver, der vil have fri Afgang til Videnskabernes Skatte, da udfordres denne Kundskab hertil ikke i det Omfang eller i den Nøiagtighed, hvori man med saa megen Nøie tid-

ligen meddeeler Ungdommen den. Hvorfor vedbliver man da med denne Nøie? Hvorfor staaer den strenge Forbring om nøiagtig grammaticalsk Indsigt i disse længesiden døde Sprog ligesom ved Universitetets Dør, og bortstræmmer de Uvidende? Hvorfor søger man endnu at udvide og at udvikle denne Kundskab giennem Universitets-Narene? Fordi man intet andet Middel besidder, der saaledes danner for al saad Videnskabelighed, som de gamle Sprogs Studium. Det er her ikke Stedet at udvikle de Fortrin, som udmærke den classiske Oldtids Bærfer; de ere almindelig erkendte, og det er kun en maadelig Nødhjelp, naar man vil henvisse Videnskabernes Dykkere til Oversættelser, da selv i de bedre af disse Aand og Ende ofte for saa stor en Deel ere bortdunstede, at man neppe gienkiender Originalen. Heller ikke er det ved en let Læsning, men ved et anstrengt Studium, at de Unge blive fortrolige med disse Bærfer. Men det er just ogsaa Studiet af de gamle Sprog selv, som er et saa fortrinligt og eneste Dannelsesmiddel. De gamle Sprog lade sig ikke lære som et af de nyere; man kommer ikke igiennem dem med et Saaomtrent; men den Anstrengelse, hvormed de alene kunne læres saaledes, som enhver lærd Skole og ethvert Universitet bør fordrø det, vænner den Unges Sjel til en Opmærksomhed og en Nøiagtighed endog i det Allermindste, til en Application, som er saa uundværlig for al sand Videnskabelighed, og hvorved streng Videnskabelighed igien bliver saa gavnlig for Livets øvrige Syssler.

Hr. Dr. Nathan-David synes selv at indrømme dette, naar han erklærer, at Skarpsindighed, Aandsfrihed og et hurtigt Omdømme ikke kunne forudsættes, hvor de ikke tidligen ere blevene vakte ved Studium af gamle Sprog, af Logik eller Mathematik (Statsøef. Arch. S. 65). Men saa forstaaes det ikke, hvorledes Frequentzen i de lærde Skoler og ved Universi-

tetet kan ansees som undertrykkende for de øvrige Doctriners grundige Studium, da tværtimod alle Videnskaber ville dyrkes desto bedre og grundigere, jo almindeligere den Forberedelse bliver, som gavner dem alle. Der er vist intet Land, hvori de Doctriner, hvis Undertrykkelse man frygter ved de lærde Skolestudiers Fremme, saaledes blomstre, og saaledes virke ind i det almindelige Liv, som England; men der er neppe heller noget andet Land, hvor de lærde Skolestudier fremmes med mere Omhu og Iver; og just heri have de forstandigste Mænd fundet een af de meget virksomme Aarsager til den Virtuositet, som i hiint Land lader sig tilsyne ogsaa i de Fag, der synes fiernest fra disse Studier. Thiersch fortæller i sit aandrige Skrivt om lærde Skoler, hvilket man maa ønske mange Læsere, at, da i England Synet af saa megen politisk Indsigt i Forvaltningen af det Offentlige, saa ædel Bæddestriid i Styrelsen af de høiere Anliggender, saa mange fuldkomne offentlige Charakterer fyldte ham med stedsse vorende Beundring af dette Land, spurgte han engang, efter en lang Samtale herom, en indsigtsfuld Englænder, hvori han troede, at den sidste og høieste Grund til denne Statens Flor var at søge; og at Englænderen da strax og uden at betænke sig svarede med disse Ord: "i vor classiske Opdragelse og i de Gamle"¹⁾. Dette Svar vilde sikkert i England finde saa almindeligt Samtykke, at de enkelte Stemmer, der ogsaa der undertiden — f. Ex. nyligen i Anledning af Universitetet i London — have yttret sig for den modsatte Mening, neppe ville finde synderlig Indgang. Ogsaa de, der ikke med egne Øine have seet det offentlige Liv i England, men som ere endog kun noget bekendte med de engelske Værker over Statsforvaltning og Statshusholdning, over Landvæsen, Fa-

¹⁾ Ueber gelehrte Schulen. 2 Abth. S. 215.

bristvæsen o. s. v., ville letteligen erkiende, hvor megen Indflydelse Studiet af de Gamle har, ikke blot paa den videnskabelige Form, men paa det hele Præg af Tænksomhed, der give disse Værker en saa høi Rang, ligesom det er umisKiendeligt, hvor megen Andeel dette Studium har i den Værdighe'd, hvormed man i England er vant til at see en saakaldet offentlig Charakter træde frem.

Upaatvivlelig ere der saare Mange, som ikke blot kunne tilbyde Industrien duelige Hænder, men som endog kunne udmærke sig ved mangehaande Talent, uden saakaldte Universitets-Studier, og uden engang at være stiftede dertil. At Disse saavidt mueligt afholdes fra at spille deres Tiid og Kraft i de lærde Skoler og ved Universitetet, er vistnok priseligt. Men det er ogsaa priseligt, naar de lærde Skoler og Universitetet søge at drage "de gode Hoveder" til sig, for da igien at afgive dem bedre uddannede til hvilken som helst Bestemmelse, de siden, af egen Drift eller tvungne af Nødvendigheden, maatte udkaare sig.

Og dette forekommer mig at være meget beroligende ved Betragtningen af den formeentlige Oversfyldelse i de lærde Skoler og ved Universitetet. Skulde det nemlig virkelig forholde sig saa, at Antallet af Studerende er, eller snart vil blive større, end der udfrædes til, at der kan have sig det tilbørlige Valg mellem Candidater til Embederne, da kan det vel være, som Hr. Dr. Nathan-David befrygter (S. 23), at Concurrerternes Mængde vil vanstelliggjøre Reductionen af de bestaaende Embeder, eller endog foranledige Oprettelsen af nye. Imidlertid maa det erindres, at denne Anledning stedsse vil finde Sted, saalænge — hvilket stedsse bør være Tilfældet — der ere Flere, der søge Ansættelse, end der strax kunne finde den. Denne Oversfyldelse af Besordring, hvis jeg saa maa sige, vil dog i det Hele ikke være betydelig, og snart have sin Grændse.

Da ville maaskee de mindre Duelige kun have flette Udsigter, og dette vil forhaabentligen bidrage til at afstrække Mange, som ellers imod Musernes Villie vilde gaae Studeringernes Vej; men de Duelligere vilde nødes til at overtage Beskikkelinger, som nu for det Meste overdrages til Ustuderede, men hvortil man hellere maa ønske Mænd, som ere dannede ved Universitetsstudier¹⁾. Dersom Næringsveiene fremblomstre, da ville Mange vende sig til disse, og "de physiske, chemiske, mechaniske og tekniske Kunstfæber, hvorved Næringsveienes gavnlige Virksomhed opretholdes og udvides" (Statsøef. Arch. S. 22), ville ikke være mindre tilgængelige for dem, der først ere dannede ved hine Studier. Kort, dersom de Studerende blive flere, end at de kunne finde Ansættelse i de Embeder, der hidtil have været dem forbeholdne, da maae de søge Arbejde og Bred andensteds, og det vil vist ikke paa nogen Maade være Staten til Skade, dersom det bliver sædvanligere, end hidtil, at saavel Sagsførere ved Underretterne, Fuldmægtiger hos vigtige Embedsmænd, vigtigere Oppebørselsbetiente, Chirurger, Pharmaceuter, som Jordbrugere, Fabrikbestyrere, Kjøbmænd, ere uddannede ved grundige Universitetsstudier. Da overalt Statens materielle Kræfter ikke ville blive færre eller svagere, fordi de immaterielle Kræfter vækkes og uddannes, saa figter den Omhu, hvormed de lærde

¹⁾ Med Fornøielse anfører jeg atter her Thiersch's Ord: "Niemand wird den Franzosen absprechen, daß sie sich auf das Praktische verstehen; und ein Hauptgrund, weshalb bei ihnen Handel, Gewerbe und Fabriken blühen, Unternehmungen und Pläne einander drängen und überbieten, liegt darin, daß eine Menge von Kräften und Talenten, welche für den öffentlichen Dienst sich ausgebildet haben, und welche in ihm kein Unterkommen finden, oder aus ihm wieder herausgewiesen werden, genöthigt sind, auf jene große und mannigfaltige Betriebsamkeit sich zu werfen, sie zu unterhalten und zu vermehren." Ueber gelehrte Schulen. 3 Abth. S. 245.

Studier fremmes i et Land, sikkert ikke til at undertrykke de andre Doctriner, paa hvilke Statens Velstand ogsaa beroer, og de Mænd kunne neppe med Rette bestyldes for en fuldkommen Miskiendelse af Ræringsveienes Vigtighed, som dolerede over, at Universitetets Freguent en Tiidlang astog paa en virkelig foruroligende Maade, i det saa mange Forældre kun hastede med at anbringe deres Sønner, hvor den største umiddelbare Fordeel var at vente, uden at bekymre sig om først at danne dem ved tidligt og grundigt Studium — en Ligeegyldighed, hvorved neppe enten den sikkre Erhvervelse eller den hæderlige Anvendelse af Rigdom blev fremmet i Staten.

Men dersom det saaledes er at haabe, at Universitetet vil udbrede sin Indflydelse paa flede flere Bestillinger, saa maa Universitetet ogsaa tage Hensyn paa; at dets Alumner i Fremtiden kunne ventes for en Deel at skulle finde andre Virkekredse, end forhen. Maafee vare der tilforn de, som betragtede de Vidensfaber, der, efter den daværende Indretning, ikke havde deres Repræsentanter i Consistorierne, med en vis Uvillie; men denne behøver nu ikke mere at bekæmpes. Det er siensynligt, hvor Meget der i de senere Tider er steet og steer ved vort Universitet til de physiske, kemiske og naturhistoriske Videnskabers Fremme. Dog turde vi vistnok ikke sige, at vi vare komne til Maalet, og Hr. Dr. Nathan-David vil uden Tvivl finde de Fleste enige med sig, naar han anpriser det cameralistiske Studium, og anseer Indførelsen af en cameralistisk Examen som et virsomt Middel til dette Studiums Udbredelse. Det er ogsaa almindelig bekiendt, at en saadan Examen længe har været paatænkt, og at den formodentlig allerede havde været anordnet, dersom ikke den udmærkede Videnskabsmand, som var kaldet til en vigtig Andeel deri, snart ved en ubetimelig Sygdom var bleven hindret fra at virke som Docent.

Saa enig som Forfatteren af disse Bemærkninger er med Hr. Dr. Nathan=David i Henseende til den sidstnævnte Gienstand, saa forskjellige ere i det Øvrige de Resultater, han troer at have fundet. Men da det er at ønske, at vigtige Op-gaver af Statsforvaltningen betragtes fra alle Sider, saa haaber Forfatteren, i det han selv gientager sin Tak til Hr. Doctoren for den Anledning, han har givet til Eftertanke om den her omhandlede vigtige Materie, ogsaa at have bidraget Noget til dens Oplysning, og saaledes at fortiene nogen Tak selv af dem, hvilke det ikke lykkes ham at vinde for sin Overbevisning.

Nogle Bemærkninger om det lærde Skolevæsen i Danmark.

(Danst Ugechrift 1833).

Under denne Titel har Hr. Adjunct C. H. Raskar nyligen (Odense 1831) udgivet et lille Skrift, som ved den Kyndighed, Tænksomhed og levende Interesse for Sagen, som udtaler sig deri, ikke blot anbefaler sin Forfatter, men ogsaa er vel stiftet til at skaffe de Bemærkninger, det indeholder, Indgang. Virkeligen har dette Skrift vakt Opmærksomhed, vi tør antage det almindeligen læst i den Kreds, for hvilken det er bestemt, og knytte derfor desio hellere dertil nogle andre Bemærkninger over de Gienstande, det indeholder.

Da Comenius paastod, omnia omnibus omnimodo esse emendanda, talede han ligesom ud af den nyere Tids Siel. En Iver for Radical-Reformer har allevegne yttret sig, og denne Iver kastede sig endnu tidligere paa Skolen, end paa Staten. Dog varede det naturligtvis længe, inden de mangehaande Forslag kunde frembringe nogen almindelig og giennemgribende Forandring. Imidlertid fattedes det ikke paa Forsøg,

i det Større som i det Mindre, og ligesom man ved disse Forsøg lærte adskilligt Brugbart, saaledes havde de ogsaa den Forbeel, at man lærte at kiende det Ubrugbare, at man afstræffedes fra det Polyhistorie, som ikke lod sig forene med Grundigheden. Hvor omhyggeligen endog de nye Opdragelses- eller Underviisnings-Anstalter i Førstningen bleve pleiede, kunde dog Tidsalderen ikke ret vinde Agtelse for hine Philanthropiner; den blev feed af at betroe sine Børn til Real-Skoler, hvori de lærte ingen Ting, uagtet disse vare oprettede i diametral Modfætning mod de forhadte Skoler, om hvilke det var blevet paastaet, at man deri kun lærte Ord.

Desuagtet erkjendtes det mere og mere, at de saakaldte latinske Skoler ikke kunde og burde bestaae i deres hidtilværende Form, og det lærde Skoleræsen underkastedes efterhaanden i det protestantiske Tydskland en indgribende og høist velgiørende Reform. Senere, men ogsaa med mere modent Overlæg, foretoges ogsaa denne Reform i Danmark; den var, som alle Reformers, i sin Begyndelse ikke fri for al Vælsen, men Bygningen havde dog snart saaledes sat sig, at man turde haabe, den kunde bestaae uden betydelige Forandringer giennem flere Slægter.

Men Hr. Kalkar bemærker med Grund (S. 30), at "Menneskene i Almindelighed, og den nærværende Tiid i Særbeleshed, er meest tilbøielig til at slutte sig til det Partie, der dædler det Bestaaende, og at man derved saare ofte glemmer, at de bestaaende Indretninger tildeels endnu ere nye, ere selv udsprungne af den nærværende Tiids Fordringer, hvorefter man stedsvis vilstelig har lempet sig Tiid efter anden; og inden den nærværende Generation er kommen til Liv og Modenhed, ønsker man allerede at omstyrte, kuldaste og forandre!" Der ere endog de, som drive deres Uvillie mod det nu Bestaaende sda vidt, at de i Modfætning dertil begynde atter at anprise Skolernes for-

rige Tilstand. Denne Reaction er dog kun lidet frygtelig. Tiderne før vor Skolereform ere ikke saa fjerne, at jo endnu Mange ville i deres Forestilling kunne sammenholde saa mange Latinskolers usle, stumle Localer, Disciplenes Holdning og hele Væsen, Fleertallet af de daværende Lærere (jvfr. Hr. R. S. 8 ff.), den daværende Underviisnings-Methode, den daværende Skoletugt; den daværende Sangopvartning o. s. v. med det Nærværende; det viser sig altfor aabenbart, hvor langt høiere Tillid de nuværende Skoler nyde, end de gamle, i hvilke Forældre, der paa anden Maade kunde skaffe deres Børn Underviisning, ikke let satte disse, førend i alt Fald i Mesterlection, hvor der fandtes en duelig Rector; det er altfor indblysende, at den Cyclus af Kundskaber, der meddeles i de lærde Skoler, er bleven betydeligen udvidet, og at Disciplene dog snarere have vundet end tabt i Lyst og Munterhed, at ved Skolernes nyere Organisation den Frihed, der bør tilstaaes Lærerne, meget heldigen er forbunden med lovbestemt Orden: alt dette, siger jeg, er altfor nær og altfor klart, til at man ikke endnu skulde paa-
 fionne de Mænds Fortienester af Videnskaberne og af Fædrelandet, som iværksatte denne Reform, og som kun have ladet deres Efterfølgere liden Fortieneste tilbage at erhverve.

Vi tør saaledes antage det almindeligen erkjendt, at det lærde Skolevæsen i de senere Tider har erholdt vigtige Forbedringer; men vi kunne derhos ikke dølge for os selv, at der endnu findes et temmelig stort Partie af Saadanne, som vi vel i denne Henseende kunne kalde Radicale, som klage over, at man er standset paa Halvveien, som fordre, at de lærde Skolers Bestemmelse skal blive en anden, at navnlig Philologien her bør træde tilbage for de Kundskaber, som kunne anvendes i det praktiske Liv.

Forfatteren af nærværende Bemærkninger er aldeles enig med Hr. Kalkar, at man uden Tvivl gjør bedre i at lade den, ikke uden Møie og ikke uden Indsigt, iværksatte Organisation komme ret til Liv og Modenhed, end allerede nu atter at tænke paa væsentlige Reforme. Hyppige Forandringer have allerede noget Skadeligt derved, at de ere Forandringer, at de forstyrre den stadige Stræben til et bestemt Maal, uden hvilken Intet udrettes. Det er langt lettere at tabe sig i Drømmerier om, hvorledes Tingene burde være, end med retsindig Trofasthed at benytte dem, som de ere; langt lettere at skyde Skylden for, at intet Større opnaaes, paa Mangler i de bestaaende Indretninger, end paa Mangelen af tilbørlig Udførelse; og det er ikke gavnligt, naar den i vore Tider saa frygteligt vorende Higen efter Forandringer begunstiges ved Udsigt til, at nye Reforme let kunne ventes, naar de blot fordres. Ogsaa de Bedre tabe Lyst og Mod til kraftig Virken, naar de ideligen maae befrygte en total Omvæltning i de Indretninger, til hvis Benyttelse de have opoffret deres Liv, og hvilke de have stræbt at vinde fier.

Desuagtet tilstaae vi gierne, at de lærde Skoler ere altfor vigtige for Staten, til at man skulde afvise Forbringeren om at gjøre dem almeennyttigere, blot fordi dette vilde medføre en ny, høist betydelig Reform. Kun troe vi, at just Betragtningen af de lærde Skolers Vigtighed burde affholde fra umodne Forslag, og især fra disses Iværksættelse; og, saalidet vi ville affstride Nogen hans Ret til at ytre sin Formening om Sagen, saameget troe vi at turde fordre, at der ved Forhandlingerne tages Hensyn til, at Sagen allerede utallige Gange er forhandlet, og at det kun lidet nytter, uophørligen at fremsætte de samme Indvendinger og Forslag, naar man ikke bekyrrer sig om de ligesaa ofte fremsatte Modgrunde.

Naar man sammenligner vore lærde Skoler med de forbedrede Skoler i Tydskland, med hvilke vore have den mest Eghed, og man da i vore savner adskillige Underviisningsgjenstande, som findes i hine — saasom Philosophie og Naturlære — da bør man ikke forglemme, at hos os ere disse Gienstande henlagte til det første akademiske Aar, medens de i Tydskland, formedelst den paa de fleste Steder bestaaende Gymnasial-Indretning, endnu henregnes til Skole-Underviisningen, og at alt saa i det Hele den samme Cyklus af Kundskaber hos os hører til den studerende Ungdoms Forberedelse, førend den gaaer over til de saakaldte Embedsstudier. Vi mene ikke at kunne bethyldes for Partisthed, naar vi heri langt foretrække den Indretning, der finder Sted hos os. Det er ikke gavnligt, at Fleertallet af Disciplene blive for gamle i Skolen, og en Klasse af Skoledisciple, der skulle tituleres "die Herren," der ogsaa kun altfor gjerne ville gebærde sig som unge Herrer, frembringer ingen god Tone, enten i denne Klasse, eller i de øvrige. Dertil kommer Vanskeligheden af, for de mange Skoler at finde due-lige Lærere i disse Discipliner, eller Løn for saadanne, naar de findes¹⁾. At det ikke gaaer bedre, hvor man adskiller Gymnasiet baade fra Skolen og fra Universitetet, og lader det danne en blot Giennemgangs-Anstalt, viser sig i Baiern, hvor man uophørlig kæmper mod Hindringerne af denne Indretning, fordi man frymper sig ved at ophæve den.

Fremdeles bør man betænke, at Underviisningen i vore lærde Skoler allerede er langt mere udvidet over den gamle Philologies Grændser, end den forhen var. Historien læres i et langt større Omfang, end forhen, Mathematiken er sat istæ-

¹⁾ Det forstaaer sig, at disse Vanskeligheder blive meget mindre, naar man griber til det sørgelige Middel, at neblægge en stor Deel lærde Skoler.

denfor den intetsigende Underviisning i Astronomie, dansk Grammatik og danske Skrive-Dveller, Tydsk, Fransk, i nogle Skoler ogsaa Engelsk, ere komne til, ogsaa Begyndelsesgrundene i Naturhistorie, Tegning, og for den legemlige Udbannelse gymnastiske Dveller. Tiid og Omstændigheder ville aldeles ikke tillade, enten endnu mere at forsøge Underviisningsgjenstandenes Antal i Skolerne eller at udvide Underviisningen i de Discipliner, hvori den endnu er indskrænket, saalænge den gamle Philologie endnu skal dyrkes med Grundighed; og Spørgsmaalet bliver kun, om man skal foretage det høist farlige Experiment, at give den hele videnskabelige Underviisning en anden Basis, end den hidtil har havt.

Biskop Tegnéer har nylig udgivet en Samling Taler (Tal vid särskilta tillfällen. B. 1. Stockholm 1831), hvoriblandt endeel Skoletaler, i hvilke han i Anledning af den i Sverrig forestaaende Reform af det lærde Skolevæsen har sagt Meget, som fortjener alvorlig Eftertanke. Han gjør blandt Andet opmærksom paa, at man ofte forverxler Kundskab med Dannelse, og at, saavist som Kundskaber ere nødvendige for Dannelsen, saa finder denne dog kun Sted, hvor en selvstændig, giennemgribende, indbyrdes overensstemmende Udvikling af Menneskets æbleste Anlæg er foregaaet. En saadan Dannelse, siger han, kaldtes tilforn humanistisk, og fortjener endnu sit Navn, naar den bibringes ret og fuldstændigt, og en saadan, nemlig Elementerne dertil, tilsigter Skolen (S. 258). Han siger, at Hovedsagen i Skolen er, at Barnet lærer at lære¹⁾. Lige-

¹⁾ Senere Anm. I et nyligt udkommet Skrivt af en kyndig Skolemand (Deutsche Briefe über Englische Erziehung, von L. Wiese. Berlin 1852) siger Forfatteren blandt saare meget herhid hørende: "Dadurch, daß man auf deutschen Schulen so oft vergiftet, daß in der Pädagogik das wie wichtiger ist als das was, und daß man darum den Lectiionsplan gegen die

som Hensigten af de gymnastiske Øvelser ikke er, at lære just denne eller hiin Bevægelse, men at styrke Muskelkraften i Almindelighed, for at kunne i alle Tilfælde besidde Herredømmet over sine egne Lemmer: saaledes skal Barnet ogsaa i Skolen styrke Sielens Muskelkraft, for at kunne anvende den, hvor det behøves (S. 263).

Disse Bemærkninger ere ikke nye, tværtimod er det dem, der steds have ligget til Grund ved Forsvaret for det classiske Studiums Forrang i de lærde Skoler, idet man nemlig har betragtet dette Studium som det fortrinligste Middel til at begynde den Ungdoms Dannelse, som er bestemt til den videnskabelige Bane. At dette Studium endnu ikke fuldbender Dannelsen, at Mange ere opbragne paa denne Maade uden at have vundet almindelig Dannelse: dette indrømme vi saa aldeles, som vi igien vente det indrømmet, at Dannelsen ofte vilde savnes, paa hvilken Maade man endog indrettede Opdragelsen, fordi der ere Mange, paa hvilke Dannelsen ikke slaaer an. Fremdeles tilføje vi, at man mangan Gang finder en høi Grad af Dannelse, hvor den ikke er forberedet ved Studiet af de gamle Classikere. Derimod tvivle vi om, at Dannelsen vilde vedligeholde sig i samme Grad hos et Folk, hvor det blev almindeligt at tilfidesætte det

Richtung ins Encyclopädische nicht genug bewahrt hat. geht einerseits der Jugend früh die natürliche Einfachheit und der Zusammenhang der Vorstellungen verloren, mehr aber noch die Fähigkeit aufzumerken, weil zu viel in sie hereingerebet wird, und dadurch der Kopf verwirrt und das Ohr überhäuft, der Fleiß endlich wird genöthigt, mehr in die Breite als in die Tiefe zu gehen. Auf den englischen Schulen wird das schon durch die Beschränkung auf sehr Weniges vermieden, die Schüler lernen bei weitem nicht so viel als die unsrigen, aber Eins besser, das Lernen" (S. 61 ff.). Saaledes meente ogsaa Schleiermacher, "daß das Lernen des Lernens und die Fertigkeit Fertigkeiten zu erwerben der Mittelpunkt der ganzen Bearbeitung junger Gemüther sein müsse." (S. Schleiermacher's Briefwechsel mit J. G. Gaf. S. 17).

classiske Studium. Thi ligesom Kirken ikke blot gavner dem, der selv flittigen holde sig til den, men de Forestillinger og Følelser, som der fremkaldes og vedligeholdes, ad mange Veie trænge sig ud selv blandt dem, der ikke umiddelbart søge hen til Kirken, og derimod efterhaanden vilde udbøje i Folket, dersom Kirken ikke mere var der: saaledes udbreder ogsaa giennem utallige Kanaler Indflydelsen af det classiske Studium sig til dem, der ikke selv skulle dannees derved.

Det umiddelbar Praktiske kan og skal ikke læres i Skolerne, ikke engang ved Universitetet, men paa de Steder, hvor det øves i det Virkelige og Store. Vel tager ved Universitetet Underviisningen den bestemte Retning hen mod den Unge's tilkommende Virksomhed i Staten; dog er det aabenbart, at den videnskabelige Underviisning ikke blot figter til at bibringe de Kundskaber, der have en umiddelbar Forbindelse med Forretningerne; og dersom man endog med Universitetet forbinder praktiske Instituter, da er den Øvelse, som den Unge der kan erhverve, kun ringe; man maa siden søge at faae ham anbragt, hvor Øvelserne kunne være langt mere omfattende, og hvor han ogsaa finder langt dueligere Lærere i det Praktiske, end han efter Regelen kan finde ved Universitetet. Aarsagen, hvorfor Staten med saa stor Anstrengelse vedligeholder den lærde Skole og Universitetet, er altsaa fornemmeligen den, at dens tilkommende Embedsmænd skulle vinde en saadan Dannelse, at de siden med dybere Tænksomhed kunne trænge ind i Forretningerne, kunne behandle dem med større Overblik, og at de ikke skulle være blotte Forretningsmaskiner, men at det Almindeligere, Hoiere og Edlere i Livet ikke skal blive dem fremmed. Udvidelsen af Synskredsen — siger Herbart — ud over de for Enhvers Forretninger just fornødne Kundskaber har ingen

anden Hensigt, end den, at formere det aandelige Livs Energie (Encyclopädie der Philosophie S. 141).

Som et fortrinligt Middel til tidligen at vække Tænksomheden og lære den Unge med spændt Opmærksomhed at fastholde Gienstanden er Mathematiken optagen blandt de Gienstande, der læres i de lærde Skoler. Dog sysselsætter denne Videnskab Sielen mere eensidigen; den anspænder vel Opmærksomheden, men, saalænge Lærlingen bliver ved Elementerne, befordrer den intet levende og frugtbart Omløb i Tanterne. For den højere videnskabelige Sysselsættelse er Barnet endnu usiftet, og det er just til denne, at han i Skolen skal forberedes. Hertil er det nu, at de gamle Sprogs Studium i saa mange Tider har været anseet som et saa fortrinligt og for denne Alder saa passende Middel, at man har meent det uerstatteligt ved noget som helst andet.

Sprogunderviisningen, og i Særdeleshed den i de gamle Sprog, har ingenlunde blot det Diemed, at den Unge skal vinde et Middel mere til at kunne meddele sig og modtage Meddelelse, men den befordrer ogsaa paa mange Maader Sielleværnets Udvikling. Der gives to Slags Ord, siger Ernesti (i Dedicationen foran hans Udgave af Ciceros Værker). Det ene Slags indbefatter de Ord, til hvilke ethvert Sprog har nøiagtigen tilsvarende, saasom: Steen, Træ, Vand o. s. v. Til at opfatte disse, at oversætte dem rigtigheden, at anvende dem i deres rette Betydning, udfordres blot Hukommelse. Det andet Slags, der indbefatter de Ord, der ere mere eller mindre eiendommelige for ethvert Sprog især, har igjen to Arter. Nogle Ord have nemlig deres Oprindelse fra Love, Sædvaner, Indretninger, som ere eiendommelige for et vist Folk eller en vis Tid. For at forstaae dem udfordres der Kundskab om Folkenes eller Tidens Tilstand; hvergang de forekomme paany, fremkalde de,

dunklere eller tydeligere, Forestillinger om denne Tilstand, og, naar deres Betydning skal udvikles, rive de Sielen bort fra det Daglige, og tvinge den til en Afgtaagivenhed, som ikke understøttes af det Sandkelige, og hvorved ikke blot Forstanden, men Indbildningskraften maa være i Virksomhed. Andre Ord udtrykke derimod mere abstracte Begreber, og der have Ordene i de forskellige Sprog ogsaa et meget forskelligt Omfang. Dette gielder allerede mellem de nyere Sprog, men endnu langt mere mellem de gamle og de nyere. Naar nu saadanne Ord skulle oversættes og udvikles, da er det ikke nok at vide den sædvanlige eller den omtrentlige Betydning, men af Ordets forskellige Betydninger skal den vælges, som passer paa dette Sted; for dette skal i Modersmaalet findes det meest tilsvarende Udtryk eller den nærmeste Omskrivning, og saaledes er Expositionen af et saadant Sted i en af de gamle Classikere — naar den ellers drives nogenledes tilbørligen — en uophørlig Øvelse af Dømmekraften. Fremdeles er i de gamle Sprog Grammatiken langt fuldstændigere og bestemtere, end i de nyere; Rigdommen af Former og den forskellige Structur gjør, at det er umueligt at forstaae et Sted af en gammel Forfatter uden nøieste Afgtaagivenhed i det Enkelte; Expositionen og i Sædeleshed Stilen udfordrer, ikke blot at de syntaktiske Regler ere tilstede i Hukommelsen, men et Omdømme for enhver Anvendelse deraf. Og saaledes have vi her gymnastiske Øvelser for Sielen, der sikkert retfærdiggjøre sig for Theorien, ligesom de ogsaa i Erfaringen have vundet deres gavnlige Virkning, thi, saa villigen vi indrømme Undtagelserne, vil dog enhver erfaren og forstandig Forretningsmand ofte have haft Leilighed til at erkiende, at en god lærd Skole ikke blot banner for Universitetet, men for Livet.

I de gamle Sprog læses de Forfattere, som fortrinligviis kaldes Classifere, hvis Skrifter, i det mindste i Formen, ere blevne anseete som Mønstre. Vi ville her ikke indlade os i nogen Strid om, hvorvidt denne Forrang virkelig tilkommer dem, og vi tilstaae, at de græske og romerske Classifere ofte have fundet høist eensidige Forsvarere. Derimod fordre vi Stilens høie Værd erkendt, ikke blot fordi Tanterne hurtigere og rigtigere opfattes, naar de ere fremsatte i en klar Stil, men fordi Formens hele Skønhed virker velgiørende paa Sindet, uvider og danner det. Men dersom endog en god Stil bemærkes og frembringer nogen Virkning ved en blot cursiv Læsning, da udfordres der dog, for at den Læsendes egen Stil kan dannes efter Mønstret, et omhyggeligt Studium, og dette anvendes selben paa de nyere Bærter, men uden dette kunne de gamle Classifere ikke læses. Dises Skrifter ere i det Hele udarbejdede med langt større Flid, end de nyere Forfatters, de have for det Meste en Sammentrængthed i Foredraget, en Nøiagtighed i Udtrykket, en Ro i den hele Fremstilling, som kun altfor meget savnes i de fleste nyere Bærter, og endnu mere vilde savnes, dersom ikke det classiske Studium stedse arbejdede derimod. Der er en anden Art af Stil, hvilken vi indrømme en høi Fortrinlighed, og som jeg havde Lust til at kalde den orientalske, den udmærker sig ved Dybde og Fylde; men ogsaa den behøver meget at dannes og tvinges ved Studium af de græske og romerske Classifere, da den ellers let uarter til Ordrigheid, eller til Uklarheid, eller til Svulst og Affectation, eller til alt dette tillige.

Under hine Skrifters Læsning spøjselsettes den Unge — og i langt større Detail, end det kan stee ved den historiske Underviisning — med Betragtningen af Oldtidens store Mænd, og man maatte dog negte al Opdragelsens og Exemples, al

de tidlige Indtryk's Magt, dersom man vilde negte, at Betragtningen af hine Mænds Kraft, Fasthed og Værdighed, paa den anden Side Betragtningen af deres Feiltrin, og disses, i de Gamles offentlige Liv næsten udeblivelige, Følger, maa kunne bidrage til at give Sindet en høiere Retning og at danne hvad Englænderne kalde a public character. Det er ikke blot i Horatius Ode, men det er uophørligen under de Gamles Læsning, at den Sætning indskræpes og gøres anfælselig:

Justum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni,
Mente quatit solida.

Vi havde neppe høst nødig at afstrive disse Linier, thi enhver Læser veed dem udenad, ligesaa vel som vi. Men ligesom det ikke kan være uden Virkning, at saadanne Sætninger tidligen indpræge sig i Sindet, saaledes kunne vi jo ikke tælle dem blandt videnskabeligen dannede Mænd, som ikke ere fortrolige med de Udtryk og de Forestillinger, hvilke i den hele nyere Literatur forudsættes som almindeligen bekendte, fra hvilke der kan gaaes ud, til hvilke der kan hentydes uden videre Forklaring. Den nærværende Dannelse er udsprungen fra den gamle Verden, og det er ikke mueligt at ophæve denne Forbindelse, at skabe en ny Literatur, Kunst, en heel ny Dannelse, som ikke stod i Sammenhæng med den foregaaende. Denne den gamle Literaturs historiske Stilling, eller dens Primitivitet, er nyligen træffende bleven anført som et af de fortrinligste Momenter, der give den dens Vigtighed (Maanedsskrift for Literatur VI. 172). Saaledes siger ogsaa Tegnér (anf. St. S. 262): "Der gaaer en umiskjendelig romersk Aare giennem Videnskab, giennem Kunst, giennem Lovgivning, i den hele nyere Verden. Ingen Dn har fløiet saa vidt, som den ro-

merste. Den mægtige Aand paa de syv Høie hersker endnu fra Graven, den gaaer igien som Proconsul i Tankens, i Sædernes, i hele Menneskedannelsens erobrede Provindser." Og saaledes beriger det classiske Studium den unge Videnskabsdyrker med et Materiale, som han siden vanskeligen vilde kunne undvære, i det Samme at det Formelle har en høist vigtig Indflydelse paa hans Dannelse.

Naar vi altsaa undertiden høre endog de dygtigste Mænd klage over den Tiid, de i deres Barndom og første Ungdom spillede paa Græsk og Latin, og mene, det havde været bedre, om de, istedenfor disse Kundskaber, hvoraf de nu ingen Anvendelse gjøre, havde erhvervet saadanne, som siden havde kunnet komme dem til umiddelbar Nytte: da er Svaret temmelig let. Det havde nemlig virkeligen været bedre, dersom de da endnu vare blevne de samme dygtige Mænd, dersom de da endnu vare tidligen blevne vant til den samme Tænksomhed, Nøiagtighed og Grundighed, dersom Sindet da endnu havde vundet samme Retning og samme Fasthed, som ved den tidlige Omgang med Oldtidens Mænd, dersom de da endnu havde staaet paa det samme Standpunct til Benyttelse af den nyere Literatur. Men dersom Dette neppe vilde været Tilfældet, da gaaer det hermed, omtrent som dersom Noget vilde beregne, hvormegit Stilladserne til en stor Bygning have kostet, og da vilde sige: disse Stilladser ere nu til ingen Nytte, altsaa ere Omkostningerne spillede, og Summerne kunde langt bedre have været anvendte til at udvide og forskjønne Bygningen. De forglemme, at uden disse nu henhæftede Stilladser vilde Bygningen ikke have staaet der.

Det forstaaer sig, at vi ingenlunde paaftaae, at Den, der i Skolen var den færmeste Discipel, og saa siden bliver den dygtigste Forretnings- eller Videnskabsmand. Den heldigere Frem-

gang i Sprogene beroer paa mangt særegt Talent, som kan være tilstede uden at være ledsaget af Sielens høiere Egenheder; derfor vil Mangen kunne brillere ved en Examen, uden at han ogsaa i Livet vinder den samme Udmærkelse. Men dersom endog den Studerende aldrig bliver nogen udmærket Philolog, vil han dog ligesuldt høste Nytte af det grundige Studium, hvortil han tidligere blev holdt. Thi de Gamles Læsning i Skolerne nytter Lidet eller Intet, dersom de ikke læses grundigt, og vi undre os over endnu jævnlig at høre om, hvorledes man i Skolerne skulde kunne anvende langt mindre Tid og Flid paa den gamle Philologie, og dog bringe det langt videre i Læsningen af de Gamle. Upaatvivleligen kan man i en Hast giennemløbe en stor Deel Autores, men da det her fornemmeligen kommer an paa Grundigheden, saa var Hensigten aldeles ikke opnaaet, om man end kunde lære noget Græsk og Latin ligesaa hurtigen, som man lærer noget af de nyere Sprog; og at dette Sidste ikke engang gaaer an, har Erfaringen vist Alle, som lode sig forlede til at begynde derpaa. At der i Øvrigt kan udrettes Mere ved en god Methode end ved en slet, og at Methoden venteligen endnu kan modtage mange Forbedringer, behøver vel neppe at siges.

Vi kunne ikke anføre Erfaringens Vidnesbyrd om, hvad Indflydelse det vilde have, dersom man i et Land gav den lærde Skoleundervisning en anden Basis, end hidtil, fordi det farlige Experiment til Lykke ingensteds er blevet foretaget i noget stort Omfang. Dog kunne vi vel henvise dem, der endog ansee de philologiske Studier i Skolerne som hindrende for Udviklingen af praktisk Dygtighed, til Englands Exempel. I intet Land ere disse Studier drevne med større Strenghed, end hidindtil i England, i intet Land have ogsaa de høiere Stænder mindre skaaet deres Børn for denne Strenghed, og i intet Land findes

i alle Stænder en saadan Masse af praktisk Dygtighed. Det er endog meget mærkeligt, at aldeles uvillige Bidner (— saadanne ere vel i denne Sag the Times —) tilstode, at ved Forhandlingerne om Reformbillerne havde langt større Talenter udviklet sig for og imod Billen i Overhuset, end i Underhuset — et Forhold, som man neppe vilde finde i noget andet Land. I Frankerige forømmes hine Studier langt mere, dog findes vist ogsaa der et stort Antal af dygtige Mænd; men naar man betragter den hele Tilstand hos dette opvakte, med saa mange fortrinlige Egenskaber begavede Folk, synes man da ikke just at savne Det, hvilket et grundigt Studium af de gamle Classikere som almindeligt Dannelsesmiddel for dem, der omhyggeligere beredes til Statens Tjeneste, roses for at vække og fremme hos et Folk? ¹⁾).

De her udviklede Anstuelser findes ogsaa fremsatte i et officielt Actstykke (Collegial-Livende s. 1818 S. 700), hvor det hedder: "Ved den studerende Ungdoms Forberedelse til Universitetet bør det paasees, dels at den erholder de nødvendige Forundskaber, uden hvilke de akademiske Forelæsninger ikke tilbørligen kunne benyttes, dels at den tidligen vækkes til alvorlig Tænksomhed og grundigt Studium. Dette Sidste var en af de Grunde, hvorfor ved Skolernes Reform Mathematiken

¹⁾ Senere Anm. I et Tidsskrift har jeg siden fundet følgende Notits. "Ich glaube — sagte Niebuhr an Graf DeSerre — daß wenige Dinge auf die französische Nation eine heilsamere Wirkung haben würden, als die Wiederaufnahme eines recht sorgfältigen und gründlichen Studiums der Philosophie und der Alterthumskunde. Es würde dazu beitragen, sie beständiger zu machen, ihnen mehr Achtung für die Geschichte, und so die Ueberzeugung einflößen, daß sie nur ein Glied in der großen Kette der Nationen sind. — Ja — sagte der Graf — es würde unsere Geister von den ewigen Projecten etwas ablenken, und das Volk dahin vermögen, nicht Alles in der Zukunft zu suchen."

optoges iblandt Underviisnings-Gienstandene, thi, ligesom Kundskab i denne Videnskabs Begyndelsesgrunde er aldeles nødvendig, førend de Unge ved Universitetet kunne fatte et Foredrag over Astronomien eller Physiken, jaaledes kan denne Kundskab ikke erhverves uden en anstrenget Opmærksomhed, hvis tidlige Øvelse er især Videnskabernes Dyrkere saa nødvendig. Men denne samme Nytte høster den Unge, iblandt saa mange andre Fordele, af de gamle classiske Forfatters omhyggelige Studium. Disse Forfatters Læsning kræver en Eftertanke og en Nøiagtighed, som er den bedste Modvægt mod den overfladelige Læsning af ubetydelige Skrifter, som i de senere Tider saa meget har taget Overhaand, og som let vænner til en ligesaa uestærtænk som Behandling af Forretninger og af hele Livet. De gamle Sprogs Grammatik kan ikke fattes og anvendes uden tillige at blive et af de vigtigste Midler til Forstandens Udvikling. Og da disse Fordele vindes, i det samme den nærmeste Hensigt af de gamle Skribenters Læsning i Skolerne opnaaes, nemlig at de Unge blive bekendte med de Forfattere, hvilte have erhvervet sig Ret til for stedse i saa mange Henseender at ansees som Mønstre, og hvis Skrifter ved Indhold og Foredrag stedse blive enhver Videnskabsmand saa lærerige og tiltrækkende, og ofte vise en saa velgiørende Indflydelse til at vække Nysgerrighed og Mod i Livets forskjellige Forhold; da de Unge derved tillige erholde Færdighed i det Sprog, der saa længe næsten alene var, og endnu for en stor Deel er de Lærdes Meddelelses-Middel: saa maa de gamle Sprogs Studium stedse betragtes som en af de vigtigste Gienstande for Underviisningen i de lærde Skoler."

Det har været Forfatteren af disse Blade kiert at turde antage Hr. Rask er enig med sig i denne Betragtningssaaade, ligesom han med Fornøielse har læst flere andre Bemærkninger i dette Skrift, saasom hvad der (S. 19 f.) siges mod den

Underviisningsmethode, som lader den raisonnerende Deel fremherste over den instruerende, og mod den Tilbøielighed hos nogle Lærere, at gjøre Disciplenes Vid og Kløgt til de fornemste Gienstande for deres Bestræbelse.

Uden Tvivl vil Hr. R. ogsaa erholde Manges Samtykke, naar han klager over, at nu ingen Adjunct kan ascendere til de høiere Lærerposter uden først at have underkastet sig den for disse befalede Embeds-Examen. Forfatteren af nærværende Bemærkninger maa imidlertid betiende, at han ikke veed nogen eneste Indvending mod denne Examen, der ikke ligesaa vel træffer enhver anden. Hr. R. bemærker, at, naar Hensigten af enhver Examen er, at sikkre mod Uduelighed, da synes det forunderligt, at Den, der i Gierningen havde vundet sin Dexteritet og sin Duellighed, skal ved Examen vise, at han forstaaer Det, han for længe siden har udøvet. Eller — siger han — turde man nære Forhaabningen om, at Enhver, som har taget philologisk Embeds-Examen, virkelig er en duelig Lærer? (S. 12 f.). Men synes det ikke ligesaa forunderligt, at Den, der paa Prædikestolen har vundet sine Gaver, Den, der har vundet Duellighed i juridiske Forretninger, eller Dexteritet ved Sygesengen, endnu skal ved en Examen erhverve sig Adkomst til et Embede, hvortil han allerede synes at have vundet sig duelig? Eller tør man have sikkrere Forhaabning om, at Enhver, der vel har bestaaet en af de andre Embeds-Examina, derfor er en dygtig Prædikant, Dommer eller Læge? Men hvor gierne man endog i eet eller andet Tilfælde kunde ønske en Mand Afgang til Embeder, uden at han først forpligtedes til at underkaste sig en Examen, saa ville dog uden Tvivl Alle erkiende det som høist fordærveligt for det Hele, dersom Embeds-Examina bleve afskaffede. Altsagen, hvorfor dette ikke ligesaa almindeligen erkiendes i Henseende til den saakaldte philologiske Embeds-Examen,

synes at være den, at en saadan Embeds-Examen i endeel Aar, efterat det mislykkede pædagogiske Seminarium var hensovet, ikke fordreides, at derfor Udstillige vare blevne vant til at ansee de lærde Skoler som en Tilflugt, hvor de i alt Fald, uden at giennemgaae nogen Examens Skærpsild, kunde søge hen i deres Rød, og at denne Examen derfor, da den paany blev besalet, syntes noget Nyt. Dog havde man just her Erfaringens Vidnesbyrd for, hvad der kommer ud af at affkaffe Embeds-Examina. Man befandt sig ideligen i Forlegenhed for at finde Mænd, som besad de fornødne Kunnskaber, derimod fandt man sig besværet med et Antal af Lærere, som — alle hæderlige Uudtagelser indrømmede — i deres Ungdom havde manglet Flid og Application til at gaae den samme Vej som deres Jævnlige, og som, naar de i en Række af Aar havde været ansatte som Adjuncter, naar der ikke just var Noget at klage paa deres Embedsforhold, fandt det meget uretfærdigt, naar man negtede dem Befordring efter deres Anciennitet til høiere Poster, hvilke de dog ikke med Gode eller Nytte kunde beklæde. Blev efterhaanden det Haab, de havde gjort sig om Forfremmelse i Skoleveien, dem betaget, da tabte de ganske Mod og Lyst, og Skolerne erholdt saaledes efterhaanden et ikke ringe Antal Lærere, som — efter Baggesens Udtryk — uden Indsigter og uden Udsigter førte et Liv, til Byrde for dem selv og for Skolen.

Det var derfor høist velgørende for det lærde Skolevæsen, at dette Haab om Ascension til overordnede Lærerposter atter blev affkåret dem, der ikke vilde erhverve sig den samme Legitimation, som Staten fordrer ved de fleste andre vigtigere Embeder. Skøndt det er uundgaaeligt, at Skolerne herved tabe enkelte Lærere tidligere, end man havde ønsket, saa kan man paa den anden Side ikke ønske, at de fleste Lærere blive for gamle ved Skolen. Skolelærer-Embedet har saa mange Be-

sværligheder, at de Fleste snart trættes derved, og Hr. Rector Suhm har meget træffende bemærket, at det ikke engang var ønskeligt, om Flerheden af en Skoles Lærere bestod af ældre Mænd, og at en Omstiftelse af en Skoles yngre Lærere, naar den kun ikke gaaer for vidt, ei blot er uundgaaelig, men ogsaa fordeelagtig for at forekomme en vis Stagnation, som man ved den daglig fortsatte, og tilsyneladende eensformige Virksomhed saa let henfalder til (Enkelte Bemærkninger om det lærde Skolevæsen, Skoleprogram 1831. S. 41). Men naar denne fortiente Skolemand ønsker, at der ved hver Skole fandtes, foruden Rector, to Lærere, altsaa Overlærer og en Adjunct, som havde saa klæffelig Løn, at de ei attraaede Forskyttelse udenfor Skolefaget, da maa det bemærkes, dels at, da en lærd Skole sjelden har flere end fem Lærere, Stabilitets-Principet da vilde blive saa fremherskende, at Flerheden af en Skoles Lærere dog kom til at bestaae af ældre Mænd, dels at denne klæffelige Løn for den tredie Lærer ikke vilde kunne forstaaes uden endnu mere at formindste Midlerne til en anstændig Lønning for de to øverste. Derimod indbringer vi aldeles, at det er til Skade for en Skole, naar de yngre Lærere altfor ofte verle. Det synes ogsaa virkelig, som om Den, der lader sig ansætte som Adjunct, derved paatager sig den Forpligtelse ikke altfor snart at begiere Ansættelse i et andet Embede, og at den Ubeslædighed, der kun anseer Skolen som et Tilflugtssted, indtil en anden Udsigt jo før jo hellere vil aabne sig, ikke bør begunstiges. Ved nogle Almue-Skoler er et Antal Aar bestemt, efter hvis Udløb Lærerne først kunne vente Befordring; og skøndt dette ikke er fastsat i Henseende til de lærde Skoler, synes dog en lignende Fremgangsmaade her aldeles billig.

Naar efterhaanden flere have underkastet sig Skole-Embedsexamen, vil det vel ogsaa blive almindeligere, at disse

Candidater søge Ansættelse som Adjuncter, og saaledes ville de lærde Skoler erholde flere Lærere, som agte at opoffre sig for stedske til Skolevæsenets Tjeneste. Da denne Examen ved Universitetets Foundation af 7 Mai 1788 blev indført istedenfor den saakaldte store Philologicum, bemærkede man ikke nogen Misfornøielse, tværtimod syntes mange Studerende at glæde sig over, at en Leilighed var bleven dem aabnet til at bevise Klib og Kundskaber, og at de derved kunde erhverve sig en Afgang, som blev tilluft for dem, der ikke vilde eller kunde opfylde Betingelserne. Naar derfor den samme Examens Oplæggelse ved Forordningen af 24 October 1818 synes at have fundet mindre Bifald, da maa Grunden hertil uden Tvivl søges i det ovenfor omtalte Interregnum efter det pædagogiske Seminariums Ophør, som vistnok mere tiltalte Bequemmeligheden. Ved sidstommeldte Forandring er Examen ikke stærket, tværtimod ere Fordringerne i nogle Fag blevne indskrænkede, eller mere bestemte; Noget maa stedske overlades til Examinatorenes Skønsomhed.

Naar man giennemgaaer disse Fordringer, da synes meget Lidet at kunne eftergives for Den, der skal bestyre en Skole, eller som Overlærer have Afgang til Rector-Embedet, understøtte Rector, og i paakommende Tilfælde træde i hans Sted. En lærer Medarbejder har vel i Dansk Ugekrift Nr. 12 foreslaaet at opløse denne Examen, og deraf danne flere Examina for særskilte Fag. Men det er neppe godt, at den Unge altfor tidlig ligesom afpæler sig en snever Sti, udenfor hvilken han siden, Livet igiennem, ikke tør komme paa Embedsbanen, og de fleste vilde uden Tvivl senere fortryde, at de af den aabnede Leilighed havde ladet sig forloffe til, ikke i deres Ungdom at erhverve de Kundskaber, ved hvilke de siden, naar Omstændighederne gjorde det ønskeligt, kunde tilbyde Skolen deres Tjeneste.

ogsaa udenfor det Fag, de først havde overtaget, ligesom vel ogsaa en Lærer undertiden for sin egen Skyld, til Afverling, eller til fleersidigere Udbannelse, kunde ønske at overtage et nyt Fag. Fremdeles staae mange Kundskabsgrene i meget nøie Forbindelse med hinanden, en dygtig Historiker bør i sin Ungdom have lagt en god philologisk Grundvold, og en Philolog bør være nøie bekendt, i det Mindste med den gamle Historie. I nogle Fag ere Fordringerne meget indskrænkede, det er jo heller ikke Lærde, man venter ved denne, saalibet som ved nogen anden Examen, men unge Mænd, som vise, at man tør love sig Noget af dem; ogsaa kan mangen Candidat meget hæderligent bestaae sin Prøve, om endog hans Kundskaber i eet eller andet enkelt Fag befindes mindre tilfredsstillende. Men ganske ukjendelig i noget af de Fag, hvori der i Skolen undervises, bør vist Den ikke være, der vil have Afgang til engang som Rector at bestyre hele Skolen, at bedømme samtlige Læreres Fremgangsmaade og Disciplinens Fremstridt, og om hvem det maatte ønskes, at han undertiden kunde træde til ogsaa udenfor det Fag, han fortrinligen har valgt sig. Man har vel meent, at der kunde være en Examen, som gav Afgang til Overlærer-Embedet, men ikke til Rectorat; men deels kan en Overlærer ofte, endog i længere Tid, komme til at træde i Rectors Sted, deels er det ikke meget prisværdigt, naar Nogen allerede i sin Ungdom beslutter sig til at blive staaende paa Halvveien af Embedsbanen.

I det Hr. Raskar erklærer sig imod den Examen, der skal give Afgang til de overordnede Embeder ved de lærde Skoler, anbefaler han derimod (S. 12 ff.) en for de underordnede Lærere, nemlig Abjuncterne. Dette kunde synes ret gavnligt, dersom man virkelig havde saa mange Concurrenter, at man endnu mere turde vanskeliggøre Afgang. Men uagtet en

Gage af 400 Rbdlr. for omtrent 24 Timers Underviisning ugentlig synes at være bedre Bilskaar, end der i nogen anden Embedsvei tilbydes en Candidat kort efter Embeds-Examen, er det dog bekiendt, at kun faa Ansøgere melde sig om de ledige Adjunctposter. Heller ikke er en saadan Prøve for Adjuncterne meget nødvendig, og saameget mindre, da de yngre Candidater sædvanligen først constitueres, og altsaa maae — hvad Hr. R. fordrer — "vise deres praktiske Duelighed ved en Tiib at give Underviisning i en Skole." Det er høist besynderligt, at Hr. R. kan mene, at "som Sagerne nu staae, maa Den, der søger en Adjunctpost, egentlig være Polyhistor og berebt paa at kunne overtage alle Fag; thi dette beroer ganske paa Rectors Bestemmelse, og det Sædvanlige er, at der i Tilmeldelsen fra Directionen staaer, at man af vedkommende Rector skal faae anvist de Fag, man har at overtage" (S. 14). Det kan dog ikke være ham ubekiendt, at efter Skoleforordningen af 7 Novbr. 1809 § 11 skal Læregienstandenes Fordeling mellem Lærerne bedømmes og bestemmes af Directionen. Bestemmelsen meddeles vedkommende Adjunct gennem Rector som hans nærmeste Foresatte, men naturligtviis maa en Undersøgelse gaae forud om hvilket Fag enhver Lærer kan paatage sig, hvorved det dog ligeledes forstaaer sig, at det ikke ganske kan være overladt til en Adjunct selv, hvilket af de flere Fag, hvori han kunde give Underviisning, han vil overtage.

Hr. Ralfar mener endnu (S. 14), at Concurrencen vilbde blive hyppigere, og Skolernes Læse i det Hele mere fremmes, dersom det blev bekiendtgjort, naar en Adjunctpost i dette eller hiint Fag var ledig. Dette Forslag er ogsaa andensteds offentlig fremfat, og da det synes at maatte tilbyde sig af sig selv, saasnart man tænker over denne Sag, da det tillige var meget let at iværksætte, saa maae der uden Tvivl være Grunde, hvor-

for Dette dog ikke skeer. Som saadanne Grunde kunde vel tænkes, 1) at det som oftest et fornødent, at en ledig Adjunctpost besættes saa snart som mueligt; 2) at man, naar et Embede har været opslaaet vacant, ikke pleier at constituere dertil, saafremt Nogen melder sig, der har de udvortes Qualificationer, og det er dog ofte vigtigt, at en ung Lærer først antages paa Prøve, inden man strider til fast Ansættelse; 3) at man da vilde erholde endnu flere Ansøgninger fra aldeles ubekiendte Personer, ledsagede med Attester fra ligesaa ubekiendte Mænd, og at man, naar saadan offentlig Indbydelse var stæet, vansteligere vilde kunne forbigaae Den, som ved lige Examenscharacterer havde større Anciennitet, men om hvem man ellers Intet vidste; 4) at man ikke vel forud kan bekiendtgjøre, hvilket Fag den nye Adjunct skal overtage, fordi der ofte kan stæe en ny Fordeling ved Skolen, naar man kan erholde en duelig Lærer, men som just ikke kan paatage sig det samme Fag, som hans Formand; 5) at det synes billigt, at der tages Hensyn paa en fortient Rectors Ønske om at erholde en ham bekiendt ung Mand til Medhjælper, hvilket vansteligere kunde stæe, naar man havde indbudt til almindelig Concurrency. Da tillige de, der attraae Ansættelse som Adjuncter, sjelden kunne være uvidende om de indtræffende Vacancer, efterdi saavel Forsremmelse som Dødsfald bekiendtgjøres i alle Tidender, og da Mange, ogsaa uden at nogen Vacance for Diebliffet finder Sted, anholde om ved foresaldende Leilighed at komme i Betragtning til Ansættelse som Adjuncter, og derhos opgive, i hvilke Fag de kunne give Underviisning: saa synes Fordelene ved udtryffeligen at indbyde til Concurrency om disse Embeder, der for det Meste maae besættes med ganske unge Mænd, langt ringere, end Ueilighederne derved. Afstillige have ønsket, at Adjunctposterne ikke

vare kongelige Embeder, saa at Bestyrelsen kunde have større Frihed til at antage og afstøde, hvilket ved Privat-Institutterne viser sig meget gavnligt. Imidlertid synes hiint Prærogativ dog at maatte kunne drage flere duelige unge Mænd til de offentlige lærde Skolers Tjeneste. Men heraf følger ikke, at man ved Besættelsen af disse mindre Embeder skulde gaae frem ganske paa samme Maade, som ved de anseeligere.

Phrenologisk Opgave.

(Kjøbenhavns flyvende Post 1828.)

Man læser endnu steds paa Omslaget af det phrenologiske Tidsskrift, at Udgiveren ikke seer sig stadesløs. Denne Mangel paa Af sætning maa uden Tvivl hidrøre derfra, at de Fleste forestille sig, i dette Tidsskrift kun at finde, hvad man, noget dristigen, har kaldet "Phrenologiens Grød," og at det kun er lidet bekendt, hvor ofte det tilbyder en virkelig underholdende Lecture. Bore kritiske Blade kunde derfor erhverve sig en Fortieneste ved at skienke os en liden Afsamling, som kunde vække mere Opmærksomhed for vor Litteratur, fra denne Side ikke nok som paassjønede, phrenologiske Værker.

Indsenderen af disse Linier, hvis Bekendtskab med hine Værker er temmelig curjorist, tør ikke paatage sig dette Arbeide, da han let kunde forbigaae, hvad meest fortiente at udhæves. Han indskrænker sig derfor til at gjentage nogle Betragtninger, som i bemeldte Tidsskrift for 1828, første Hefte, anstilles over Hensigtsmæssigheden af de saakaldte lærde Skolestudier. Forfatteren antager sig her Børneopdragelsen, der hos os er saa forsumt, eller dog "endnu ledes paa en Maade, ganske forskjellig

fra den, hvorpaa den burde ledes" (S. 63). For at modarbejde denne forkeerte Opdragelse siger han S. 73: "Det kan ikke negtes, at mange Aar, der (i de sædvanlige Skoler for Ungdommen) ødes paa det misfommelige ubelønnende Arbejde, at erhverve sig en Kundskab om de lærde Sprog, der, om de end til en temmelig Grad af Fuldstændighed læres af Een blandt en halv Snees, snart siden forglemmes, eller i alt Fald blot erindres for at tilfredsstille en tom Forsængelighed, og med Udelukkelse af mere solide Kundskaber." Videre S. 89: "Vi tør trygt paaftaae, at som det Græske og Latinske nu almindelig læres, gjøre de Størstedelen af dem, der nødes til at studere dem, mere Skade end Nytte; og da de mere betragtes som Opdragelsens Maal, end som et af dens Midler, maae de nødvendigvis misbruge og sløve mange Mennefters Forstand og qvæle meget af det Genie, der kunde have oplyst Verden, om ikke en aldeles falsk Fremgangsmaade havde bidraget Alt til at standse dets Udviifling og Fremfribt."

Disse Bemærkninger ere vel ikke aldeles nye, det er tværtimod endog sædvanligt, at omme Forældre, formodentlig af Omsorg for deres Børns Genialitet, klage over den-forsængelige Anstængelse, der fordres i Skolerne. Men Bemærkningerne ere her fremsatte med usædvanlig Bestemthed, og de ere i mange Henseender vigtige.

Man finder i flere Skrivter (s. Er. de phrenologiske) en paafaldende Genialitet forenet med en ligesaa paafaldende Ufnydighed i Græsk og Latin. Men da denne Forening let kunde ansees som tilfældig, saa er det af Vigtighed, at der gives opmærksom paa den Causalforbindelse, som her finder Sted, at det nemlig just er den lykkelige Uvidenhed i Græsk og Latin, som har bevaret Genialiteten saa usforstyrret.

Det er fremdeles af Bigtighed, at vort Fædrelands Skole-mænd gøres opmærksomme paa, hvorledes de spille deres Tiid og Gliib. Under Opfyldelsen af deres besværlige Pligter trøste de sig maaskee, ifølge gamle Fordomme, derved, at de arbeide for Videnskabernes, og at de, ved tidligen at anføre de Unge til grundigt Studium, afgive dem mere dannede til hvilkesomhelst Forretninger, Livet skal paalægge dem. Men tværtimod undergrave de al Videnskabelighed i dens dybe Rod, i det de tidligen misbruge de Unges Forstand, og gvæle ved en aldeles falsk Fremgangsmaade det Genie, der, naar de ikke havde hindret det, kunde have oplyst Verden. De fordærvelige Virkninger heraf spores ogsaa alle vegne, ikke blot i vort lidet Danmark, men i alle de Lande, hvor man endnu forunder disse Skolestudier en uoplyst Bestyttelse, saasom — for blot at nævne det Land, hvor dette allermest er Tilfældet — i England.

Endnu i andre Henseender ere ovenanførte Bemærkninger vigtige. De fleste Forslag til Videnskabernes Fremme ere, som bekendt, saa bekostelige, at dette for det meste hindrer deres Iværksættelse. Her derimod vi ses, at vi ikke kunne gjøre bedre for at fremme sand Videnskabelighed i Landet, end at nedlægge de latinske Skoler, (thi latinske ere de dog endnu, stivndt man har forandret Navnet); og dette Forslags Udførelse vilde, langt fra ei forvolde nye Udgifter, tværtimod tilveiebringe det Offentlige en anseelig Besparelse. De Legater, som ere stienkede til fattige Disciplers Underholdning, kunde da anvendes til Hielp for saadanne geniale Personer, der af Mangel paa at have lært Noget tilgavns, ofte have ondt nok med at komme frem i Verden.

En ældre berømt Physiolog, Haller, var af en anden Mening. Hos ham finder man den underlige Paaastand, at Opmærksomhed er al Vidensskabs Moder, og at derfor de, som

have meest Opmærksomhed, blive Digtere og Opfindere. (*Elementa Physiologiæ*, Tom. 5. pag. 553. 556). Han synes at have meent, at Geniet aldrig svæver ubestemt og stiftselsøst omkring, aldrig blander heterogene Elementer sammen til en forvirret Mæsse, men at, hvor det træder frem, der viser det sig i det Rigtige, Træffende, baade i Opfattelse og Fremstilling, der ere dets Frembringelser sammenhængende i sig selv, og i Sammenhæng med Alt, hvori Geniet nogenfinde har lyst frem, eller herefter vil lyse frem. Han meente derfor, at hvor sand Videnskabelighed skal finde Sted, der er Nøiagtighed et aldeles nødvendigt Requisit, og, ligesom han selv skrev paa Latin, saaledes synes han ogsaa at have nærret sin Tidsalvers Fordom, at det omhyggelige Studium af de lærde Sprog er et af de gavnligste Midler til Geniets Udbannelse. I vore Dage har man vedtaget et andet Begreb af Genialitet. Man forstaaer nu nemlig derved en Lethed til allehaande løse Optringer, som hverken have hjemme i Himlen eller paa Jorden, som ikke hænge sammen med Noget, uden med Ulysten til egentlig Anstrengelse baade hos Giveren og Modtageren. Jo kiere diøse Optringer modfige Alt, hvad man hidindtil har vidst, og jo mere de altsaa synes at fritage for den Uleilighed at lære det, som Videnskaben hidindtil har fundet, desto hellere priser man dem som genialste.

Derfor erkendes ogsaa nu almindeligen en bestemt Mod-sætning mellem det Genialste og det Forstandige, Rigtige, Sunde, Brugbare; og i Videnskaberne i Særdeleshed antages det stedse af Flere, at Gæt er sandt, men et Andet-genialst. — Det kan ikke negtes, at ethvert omhyggeligt Studium, hvorved den opvoksende Slægt vænnes til Nøiagtighed og Grundighed, med Rette maa ansees som en Arvesiende af en saadan Genialitet.

I Følge disse Betragtninger er Indsenderen kommen paa den Tanke, om det ikke vilde være til Fordeel, og maaskee for Mere end Sproget, dersom vi ganske affstæbe det fremmede Ord Genialitet, da vi dog have et godt gammelt dansk Ord, som betyder det Samme, nemlig "Siudstærie."

Men vigtigere er en phrenologisk Opgave, som herved tilhører sig: om der nemlig gives et eget Siudstæ-Organ? Det var heldigt, dersom et saadant kunde findes, thi da vilde Kranioskopien strax kunne sige os, om der er Genialitet tilstede hos et Barn, og hvilke Børn altsaa fortrinligen bør vogtes for Græsk og Latin. Skulde derimod Genialiteten beroe paa en almindelig Bestaaffenhed i den hele Hiernemasse, da vilde dens Tilstedeværelse vel først med fuld Sikkerhed kunne erkendes af en saadan Hiernes Frembringelser; dog kunde man maaskee tage et Prognostikon deraf, at et Barn viser fiendelig Ulyst til at lære sine græske og latinske Penssa med Nøiagtighed. Den forsigtige Opdrager vilde da vide, hvor ubodelig Skade han kunde stifte, dersom han hos Barnet søgte at overvinde denne genialste Ulyst.

Recension af:

Om den geographiske Underviisningsmaade. Af
Prof. J. F. Schouw.

I Maanedsskrift for Literatur, 11te Bind, Side 339—365.

(Dansk Literatur-Tidende 1834).

Den Afhandling, hvis Indhold her skal gives til Gienstand for Overveelse, er vel fremtraadt i Form af en Recension, og skulde saaledes, efter Skik og Brug, ikke selv recenseres. Imidlertid erklærer Hr. Forfatteren, at han her ikke vil underkaste de af ham nævnte Lærebøger i Geographien en Kritik (S. 340), ikke recensere det Værk, han i Særdeleshed holder sig til (S. 344), ikke undersøge, hvorvidt den ene af disse Lærebøger er fortrinligere end den anden (S. 349), og hvad han har leveret er saaledes ingen Recension. Det lader sig vel omtvile, om Forfatteren da ikke burde have valgt en anden Form for sin Meddelelse, hvorved han ikke havde paataget sig Forpligtelser, som han ikke agtede at opfylde. Thi naar i et kritisk Tidsskrift fem Lærebøger føres frem efter deres fuldstændige Titler, da synes Læserne berettigede til at vente, saaledes at gives bekendte med de anførte Bøgers Indretning, Fortrin og Mangler, at de

kunne bedømme, til hvilken de helst skulle vende sig. Dernæst havde uden Tvivl de anførte Lærebøgers Forfattere, hvoriblandt der findes erfarne Lærere og agtede Videnskabsmænd, Ret til at fordrø, at deres Arbejder, for de Læseres Dine, for hvilke de føres frem, skulde underkastes en omhyggelig Prøvelse, inden de høit maae nøies med den Roes, at en Andens Arbejde har flere Feil end deres, men i det Hele taget affærdiges paa en Maade, saa de vel kunne have Anledning til at see sig henkastede blandt de "uvidende Compilatorer", af hvilke Forf. i et andet Skrift, hvortil han her henviser (*specimen geographiæ physicæ comparativæ. Reformationens-Program 1828. S. 2*), har sagt, at de fleste Lærebøger i Geographien sammenskrives. De havde uden Tvivl Ret til at fordrø, at, naar de have bestræbt sig for at levere, hvad Fleertallet af dem, til hvis Tjeneste de arbejdede, og hvad Underviisningens hele hidtilværende Indretning krævede af dem, Forf. da ikke skulde lade dem bære Skylden for, at der ikke krævedes noget ganske Andet.

Det er saaledes ikke en Recension, vi her have for os, men, som ogsaa Overskriften over *Siberne* siger, en Afhandling "om den geographiske Underviisningsmaade." Da Hr. Forf. har bestræbt sig for at udtrykke sig saa afgjørende og stærkende som mueligt, og da han i det Enkelte har givet sit Foredrag den Klarhed, som vi sjeldne finde i Alt, hvad der kommer fra hans Haand, saa ville hans Pittinger neppe særne øieblikkelig Virkning. Derimod tvivle vi om, at den opmærksomme og overstuenende — hvormed vi mene det Mødsatte af en eensidig — Læser efter fuldendt Læsning vil finde sig i det Klare, enten i Henseende til hvad Forf. i det Hele vil, eller til Retmæssigheden af hans Fordringer.

Hvad Geographien er, og hvorfor den læres i vore Skoler: dette er vel Det, hvorom vi fornemmeligen maae søge at

enes. En Definition af Geographien — der, som Definitionen af enhver Videnskab, har sine store Banstelheder — har Forf. her ikke givet. Derimod finde vi en saadant i det ovenanførte Program, af hvis Indledning nærværende Afhandling for en Deel er en Gientagelse. Det hedder der paa første Side: "Geographien bør give os et tro og fuldstændigt Billede, saavel af vor Klobes Overflade, som af de Levende af alle Slags, der behoe den"; og paa den følgende: "da Geographien, hvad enten vi see hen til dens Navn eller dens Begreb, bør beskrive Jordkloben, saa tilkommer det den at fremstille et fuldstændigt Billede, saavel af dens Overflade, som af de Planter og Dyr der behoe den, tage Hensyn til Luftens Forstieligheder — Forstriver (Maanedsskr. S. 345) "Forstiller" — i de forstielige Dele af Kloben og dens Virkning paa de Levende, og i Almindelighed oplyse Naturforholdenes Sammenhæng." Stands vi ved denne Definition, da bemærke vi først, at vi ikke indsee Grunden, hvorfor Forf. indskrænker Geographien til Jordens Overflade. Vel synes Geologien, som Læren om hvorledes Jordkloben er bleven uddannet til sin nærværende naturlige Bestaaenhed, medrette udeluft; men det kan neppe være Forfs. Mening, at Jordbeskrivelsen skulde standse ved den egentlige Jordstørrelse, da de Fossiler, som findes under den, ligesaavel synes at maatte komme i Betragtning, som Planter og Dyr. Vil Forf. sige, at Det, vi kiende af Jordkloben, i Forhold til den hele Masse kun er Overfladen, da sees det dog ikke, hvorfor de saa Sætninger eller Formodninger, Videnskaben kan opstille om Jordens Kieme, enten den er metallisk eller en Steenmasse, om dens Varme o. s. v., skulde udelukkes af en omfattende Jordbeskrivelse. Dernæst maatte vi, efter Forfs. Ord, antage, at han vil have den hele Botanik og Zoologie optaget under Geographien, thi med et ringere Omfang af Kundskab faaer man dog

ikke et tro og fuldstændigt (*justa et completa*) Billede af Jordoverfladen og de Levende derpaa. Dette kan imidlertid neppe heller være hans Mening; han vil formodentlig kun, at Geographien skal afhandle Planternes Voksesteds, Dyrenes Fordeling, men da burde Dette uden Tvivl have været antydet i Definitionen.

Til de Levende, der beboe Jorder, høre ogsaa Menneſkene, og diſſe have forandret Meget, opført Meget, paa Jordens Overflade. Hvorvidt hører nu Betragtningen af Menneſkene og deres Indretninger paa Jorden til Geographien? Efter den anførte Definition kunde det synes, ſom om endog hele Anthropoligien ſkulde optages under denne Videnskab, ligesom man jo ikke kan have et tro og fuldstændigt Billede af Jordens Overflade, uden at tage de Stæder, Byer og øvrige menneſkelige Anlæg, der ſmykke eller vanjire den, med i Betragtningen. Alligevel er dette langt fra Forf. Mening. Saavidt man kan ſiøonne, vil han i Geographien kun have Naturforholdenes Indvirkning paa Menneſket antydet (Progr. S. 5; jøvnf. Side 62 f.), og da han, med Hume (of *national characters*. Essays, Vol. 1), anſlaaer denne ringere, end den ſædvanligen antages, ſaa er der, efter hans Foreſtilling, i Geographien kun Lidet at ſige om Menneſket, Intet om de menneſkelige Indretninger, men Dette henviſer han til Statiſtiken, hvilken, ſiger han, ved nogle Laaneſætninger om Landenes phyſiſke Beſtaffenhed ligesaa lidet forvandles til Geographie, ſom Løgevidensſkaben til Botanik og Chemie, fordi den maa laane Noget af diſſe Vidensſkaber (S. 3).

Vi ſee altsaa, at Forf. her — thi i den ſenere Afhandling ſynes han at have udvidet Begrebet mere — vil have Geographien indſtrønkert til at afhandle Jordens Overflades nærværende naturlige Tilſtand og Beſtaffenhed, og derimod udelukker

de sociale Forhold og disses Virkninger. For at retfærdiggjøre denne usædvanlige Paastand henviser Forf. baade til Geographiens Navn og til dens Begreb. Hvad Begrebet angaaer, da er det dette, vi søge, og det findes vist ikke rigtigt ved at gaae ud fra en vilkaarlig forudsatt Mening; heller ikke kan Forf. beraabe sig paa det Begreb, som almindeligen knyttes til Ordet Geographie, thi saavel de her anførte, som næsten alle andre Lærebøgers Indretning viser jo noksom, at Det, som Forf. vil have udelukt, baade af Skribenterne og af de utallige Røbere og Brugere endog ansees som Hovedsagen. Men Navnet? Derfor som det endog var saa, at Ordet Geographie begunstige Forf. Paastand, da vilde der herved ikke være Meget vundet for den, thi for flere Videnskaber ere fra gammel Tid af Benævnelser vedtagne, som vi nu ikke uden megen Uleilighed og Forvirring kunne forlade, uagtet de ikke klart og nøiagtigt betegne Videnskabens Væsen, og efter hvilke vi dog ikke kunne eller bør omdanne Videnskaben. Saaledes vil vel Ingen bebrejde en Lærebog i Physiologien, at den ikke har optaget den hele Naturlære i sig, hvilket den dog efter Ordbetydningen skulde, eller en Lærebog i Pathologien, at den ikke tillige afhandler de psykiske Affectioner. Men Ordet Geographie betyder ikke blot "Jordbeskrivelse" det kan ogsaa oversættes: "Landenes Beskrivelse" (det tydske: Länderkunde), og er saaledes et passende Udtryk for den Videnskab, hvorom Talen her er.

Derfor da endog maaskee nøiagtigere Definitioner kunne findes, end de hidtil opstillede, saa sees der dog ingen Grund til at forlade det hidtil vedtagne Begreb, hvorefter Geographien indeholder tre Dele, nemlig: 1) den mathematiske Geographie. Denne Deel af den geographiske Videnskab har Forf. ikke berørt, maaskee kan ogsaa Udskilligt af hvad her pleier at afhandles overlades til Astronomien; dog ville Laanesætninger fra

denne Videnskab ikke kunne undværes, og Læren om Polerne, Ekliptiken, Vendingrebene, Længde og Bredde m. v. maa uden Tvivl foredrages særskilt. 2) den physiske Geographie. Denne pleier ogsaa at omhandles i vore Lærebøger, vistnok temmelig ufuldstændig, men til Forfatterernes Undskyldning maa tiene, at selv Hr. Prof. Schouw, en af denne Videnskabs ivrigste og grundigste Dyrkere, endnu i Aaret 1828 erklærede, at den endnu var i sin Barndom, og at Grundvolden til Bygningen endnu neppe var lagt (Progr. 3). Har den da endog senere gjort nok saa store Fremstridt, da bør det betænkes, at de fleste af de her anførte Lærebøger ere udarbejdede for nogle Aar siden. 3) den politiske eller statistiske Geographie. Dennes Forhold til Statistiken — en Videnskab, der først i nyere Tider er bleven særskilt behandlet — er det vanskeligt nøiagtigen at angive, og vi kunne her ikke indlade os i en Undersøgelse desangaaende. Imidlertid sees det let, at, hvor nær beslægtede endog disse Discipliner ere, saa maa dog Læren om en Stats nærværende Tilstand være forskiellig fra en Beskrivelse af Landet. Betragtningen af Landets naturlige Besejning er fælles for begge; men, medens Statistiken mere fremhæver de sociale Forhold, Regering, Indretninger, Handel o. s. v., seer den politiske Geographie mere hen til de materielle Virkninger, som derved allerede ere frembragte.

Forf. synes nu selv at have opgivet den Strengheid, hvormed han i sit Program vilde vindicere Geographiens Navn alene for den physiske Geographie, og ansaae det for at være Geographien til største Skade, at den var bleven blandet med Statistiken, ja bragt i dennes Træthed (S. 2 f.). I sin senere Afhandling taler han uden Dadel om den politiske eller statistiske Geographie (Maanedsskr. S. 349), det er altsaa ikke hans Hensigt at give den physiske Geographie en utilbørlig

Overvægt, eller utilbørligen at indskrænke den politiske; tværtimod vil han, at de statistiske Forhold skulle behandles omstændeligere og grundigere, end hidtil (S. 350), han kan ikke billige en fuldkommen Afsondring af den fysiske og politiske Geographie (S. 348), han erkender endog, at Geographien unegteligen er en Hjælpevidenskab for Historien (S. 351), og dette kan dog den fysiske Geographie kun meget middelbart være, og ikke mere end mange andre Videnskaber, der dog ikke kunne opstilles som Historiens Hjælpevidenskaber, f. Ex. Krigsvidenskab, Finantsvidenskab, Theologie og Lovkyndighed (ved Fremstillingen af Kirkens og Lovgivningens Historie). Alligevel bemærker man let, at, naar Forfatteren her "vil kritisere den geographiske Underviisning og sammes Methode" (S. 340), da grunder hans Misforstaaelse hermed sig paa den Overvægt, som han fordrer for den fysiske Geographie (jævnf. S. 353), men som han blot ikke vil erkende som utilbørlig; Naturforholdene ere ham endnu stedse Hovedsagen i Geographien, ja han gaaer endog saa vidt, at han fordrer, at den historiske Lærer, saafremt han ikke vil alvorsligen lægge sig efter Naturvidenskaberne, bør afgive det geographiske Fag til Naturforskerne, "som ere de rette Bedkommende" (S. 353). Det er altsaa Naturvidenskaberne, hvilke Geographien nu skal tiene, og den har ophørt at være en nærmere Hjælpevidenskab for Historien.

Dette leder os til det Spørgsmaal: hvorfor læres Geographien i vore Skoler? Uden Tvivl ville de Fleste strax svare: for at Disciplene skulle lære at kiende Landes, Havets, Bierge og Floders Benævnelser og Beliggenhed, Landenes Hoved-Inddelinger og vigtige Stæder. Dertil, vil man sige, bør da knyttes Underviisning om Landenes naturlige og politiske Bestaaffenhed, deres Producter, saavel Naturproducter, som, vel at mærke, ogsaa Kunstproducter, og øvrige Markværdigheder.

Dette kan stee, efter Omstændighederne, i større eller mindre Omfang, men Hiint er Hovedsagen, eller dog Basis, Hiint maa for Alting nøie og fast og, ved Paarternes Hielp, anstueligt indprentes de Unge, fordi de uden Det ikke kunne orientere sig i den Verden, hvori de leve, fordi det ibeligen forekommer, saavel i den daglige Tale, som i den øvrige Underviisning. Man vil indvende, at Geographien ved at være en Samling af alle disse Enkeltheder ikke bliver nogen Videnskab; men det maa ikke forglemmes, at Talen her ikke er om et strengt videnskabeligt Foredrag, men om den elementære Underviisning i Skolerne. Førend en Videnskab kan fremkomme, maa først en Masse af enkelte Kundskaber være tilstede, som efterhaanden ere samlede til mindre Genheder, hvilke da Videnskaben stræber at bringe til højere Genhed. Paa anden Maade læres en Videnskab heller ikke. Underviisningen i Skolen kan og skal ikke begynde fra det Højere og Almindelige, men fra det Enkelte, ligesom ogsaa Livet begynder sin Underviisning til Barnet derfra. Foretager man da endog i Skolen først Verdensdelene, da er det kun for paa Paartet at vise Barnet deres Beliggenhed og Figur; gaaer man derpaa over til Europa, da har Barnet allerede mange Gange og paa mange Maader hørt om Danmark, Tydskland, Frankerige o. s. v., og man kan nu i dets Forestilling samle disse Lande til Genheden af en Verdensdeel. Men herved bør man vistnok første Gang lade det beroe, og saasnart mueligt gaae over til de enkelte Lande. Naar man da i det første Cursus har gjort Barnet bekendt med de vigtigste Lande og deres vigtigste Stæder, Bierge og Floder, da begynder man et nyt Cursus. I dette gaaer man i alle Henseender videre, Mere af det Enkelte bliver hængende i Husomvælsen, Discipelen har vundet større Forraad, der kan samles, og større Modenhed til at samle, og saaledes erholdes efter-

haanden en Overfigt, som vittelig forener en Rigdom af Stof i en Eenhed. Ved de følgende Cursus rykkes stedse videre frem, jævnsides dermed rykke mange andre Kundskaber frem¹⁾, og da først er Discipelen klippet til at modtage Underviisning i den physiske Geographie.

Thi saavist som man ved det fuldstændige, systematiske Foredrag af Videnskaben bør begynde fra den physiske Geographie, saavist bør man ved den elementære Underviisning begynde med den politiske; ja jeg indseer ikke, hvorledes hiint kan fattes uden elementær Kundskab i denne. Det ligger i den menneskelige Siels Natur, at den først maa have Kundskab om det Enkelte, og give dette Navn eller Betegnelse, førend den kan danne sig nogen klar Forestilling om det Almindeligere. Dersom da den physiske Geographie ikke kunde forudsætte Landes og Stæders Navne som bekjendte, da maatte den selv opfinde Betegnelser; den maatte efter Naturforholdene inddele Jordkloben i større, disse igjen i mindre Dele, og give disse vilkaarlige Navne, som Discipelen aldrig før havde hørt, og hvilke han aldrig kom til at høre eller bruge udenfor denne Disciplin. Disse Inddelinger og Navne vilde ikke blot hindre og forvirre ham, naar han siden skulde lære de for ham langt vigtigere politiske Inddelinger, men han vilde da ikke, eller dog meget

¹⁾ Forf. siger i en Anmærkning (S. 352), at den geographiske og historiske Underviisning ikke kan gaae jævnsides, da Fremstillingen gaaer ud fra forskellige Inddelingsgrunde. Jeg forstaaer ikke Hensigten af denne Anmærkning; thi Ingen tænker vel paa at docere Historien i de geographiske Timer. Det kan dog umulig være Forf. Mening, at, fordi "den geographiske Kundskab skal være et Grundlag for den historiske," saa kan man ikke begynde paa Historien, førend man har bragt Discipelen saavidt i Geographien, som man kan bringe ham i Skolen. Den udvidede Underviisning i forskellige Discipliner maa jo stedse, saavel med Hensyn til den indbyrdes Understøttelse, som til Disciplens Modenhed, følges ad.

langsommere og middelbarere, overføre sin erhvervede Kundskab i den physiske Geographie til den politiske. Vi ville benytte et Exempel, som Forf. selv har anført, i det han i begge sine Afhandlinger (Progr. S. 3. Maanedsskr. S. 347) klager over, at Alperne adspaltes mellem de forskellige Lande, gennem hvilke de gaae. Forestille vi os, at man vil gjøre et Barn, der endnu Intet har lært af den politiske Geographie, bekendt med denne Biergstrækning, da viser man ham den paa et Kaart uden politiske Inddelinger; han seer da vel, at den er længere end mange andre paa Kaartet angivne Biergmasser, men han har ingen ret Maalestok, hvorefter han kan gjøre sig en anstuelig Forestilling derom. Siger man ham, at den er 150 Mile lang, da kan han vel beholde Tallet, men dette Miletal er for stort til, at den barnlige Phantasi kunde følge med. Siger man, som Forf. (Europa S. 55): "Alperne strække sig fra den ungarske Slette til Rhoneflodens Udløb," da maa Lærlingen jo først kiende Ungarn og Rhonefloden, og han veed dermed endnu ikke, gennem hvilke Lande denne Biergmasse gaaer. Har man derimod paa den sædvanlige Maade først gennemgaaet de forskellige Lande, har Lærlingen der forskellige Gange mødt Alpernes Navn, og man da blot siger ham: "Alperne strække sig fra Ungarn gennem Tydskland, Italien, Schweiz og Frankrige til Rhoneflodens Udløb," da har han i et Dieblis samlet og tillige anstueliggjort sin allerede vundne, men adspaltede Kundskab; og veed, hvad han i denne Henseende skal vide. Vil man — for at tage et andet Exempel — vise, at Barmen i Europa aftager mod Østen, og til den Ende lære Discipelen, at Petersborgs Middelvarme er 2° lavere end Stokholms, Moskvas 3½° lavere end Kiøbenhavns, og 4° lavere end Edinburghs (Europa S. 40), da maa han først kiende disse Stæders Beliggenhed; viser man ham dem nu for første Gang paa Kaartet,

da ville de ikke-blive i hans Hukommelse, dersom man ikke gjør ham dem mærkelige ved politiske Forhold, og derved knytter dem til Noget, der allerede er ham bekendt (f. Ex. at Edinburgh er Hovedstaden i Skotland). Ogsaa derfor maa Discipelen lære Landenes vigtigste politiske Inddelinger, ikke just for at han derved lettere kan finde Byerne paa Kaartet — thi dette kunde, som Forf. bemærker (Maanedsskr. S. 343), snarere skee ved Angivelse af Bredde og Længde — men for at han kan huske deres Beliggenhed, thi dette skal dog vel ikke skee ved at lære Bredde- og Længde-Graderne udenad.

Grillet Sted man endog opslaaer i en fysisk Geographie, da vil man strax see, at i det mindste elementær Kundskab i den politiske er forudsat, og at derfor en Lærebog, hvorefter Børnene skulle lære Geographiens Elementer, maa være indrettet efter en ganske anden Plan, end et videnskabeligt Foredrag, hvor Elementerne allerede antages som bekendte. Forf. mener vel, at den meest videnskabelige Methode ogsaa er den simpleste og letteste (Maanedsskr. S. 352). Uden Tvivl, naar Lærlingen allerede er istand til at fatte en Videnskab, men ikke, naar han først skal sættes istand dertil. Forf. vil have gjort Erfaringer om, at den videnskabelige Methode lader sig anvende ved Børn paa 12, ja paa 6 Aar, og det er unegteligt, at der endog ved den seilagtigste Methode kan med Kyndighed, Omhu og Iver udrettes langt Mere, end uden Dette ved en langt rigtigere Methode. Men uden Tvivl ville de, der betragte Sagen uden Fordom, let enes om, at det er, som langt naturligere og simplere, saaledes langt hensigtsmæssigere for at Barnet kan fatte og beholde, hvad man vil indprente det, naar man begynder med Det, som er Barnet nærmest, og hvorom det allerede har hørt Noget, altsaa hertilands med Danmark, derfra gaaer til Norge, Sverrige o. s. v., og derpaa, naar Bar-

net har giennemgaaet de enkelte Lande, og derved tillige har havt en dunkel Forestilling om endeel Naturforhold, sammenfatter disse i en almindelig Oversigt, som da kan knytte sig til allerede bekjendte Navne og Beliggenheder, end naar man omvendt, saaledes som i Prof. Schouvs Europa — og der vistnok aldeles hensigtsmæssigt — begynder med den scandinaviske Halvø, derfra afstiller Sydsverrige, dernæst gaaer til Finland, saa til Island, Færøerne, Shetlands- og Orknøerne, de brittiske Øer, og da omsider paa den nordeuropæiske Slette kommer til Danmark. Allerede her viser det sig, hvor forskiellige de naturlige Forhold ere fra de politiske. Desuagtet mener Forf. (Maanedsskr. S. 349 f.), at man kan begynde med en paa Naturforholdene grundet Inddeling, og at man da, hvor den naturlige og den politiske Inddeling ikke stemme med hinanden, maa, efter at have fremstillet de physiske Forhold, forlade den paa samme grundede Inddeling, og betragte Staterne blot fra den statistiske og politiske Side. Det synes dog ikke at behøve Erfaringens Vidnesbyrd, hvilken Forvirring herved vilde fremkomme i Foredraget, og derved i de Unges Hierte.

Men var det endog ligesaa beqvemt, først at bibringe de Unge den physiske Geographie, og give dem en nøiagtig og fuldstændig Kundskab om Jordens Overflade efter Naturforholdene, førend man gaaer over til den politiske Geographie, da vilde denne Fremgangsmaade i Underviisningen dog være urigtig, fordi de paa hine Forhold grundede Inddelinger, de derefter mærkværdigste Steder og Bestaffenheder, da vilde blive de Unge det Vigtigste eller dog Det, der snarest indprægede sig, og dette skal det ikke være, efterdi den politiske Geographie er dem langt vigtigere. Der drives i den senere Tid et forunderligt Afguderie med Naturen, hvorom der var Meget at sige, men vi indskrænke os her til den Bemærkning, at for Menneket i det

felftabelige Liv er det Menneſkelige og Sociale af langt ſtørre
 Vigtighed, end det blot Naturlige. Vi ville viſt ikke indføre
 nogen Rangforordning for Videnskaberne, vi ville ikke lægge
 ſynderlig Vægt paa Papes bekiendte Udsagn: the proper
 study of mankind is man; men ligesom Studiet af det egent-
 lig Menneſkelige er det meeft dannende — hvorfor ogsaa et
 alvorligt Sprogſtudium er et ſaa hyperligt Dannelsesmiddel for
 al høiere Videnskabelighed, ogsaa for Naturvidenskaberne — ſaa-
 ledes er det i Henſeende til nærværende Gienſtand langt vig-
 tigere at kiende Jorden ſaaledes ſom Menneſkene have deelt den
 imellem ſig og indrettet den for ſig, end ſaaledes ſom den er
 efter de blot naturlige Forhold. Det er langt vigtigere at vide,
 i hvilket Land en betydelig Stad ligger, eller at kiende Hoved-
 ſtaden i et Land, end at vide, til hvilken Biergſtrækning et viſt
 Bierg hører, eller hvilken Spidſe der er den høieſte i Biergſtræk-
 ningen; langt vigtigere at vide, hvilke Lande der ere ſamlede i
 en vis Stat, end hvilke Flodſyſtemer der udspringe fra en vis
 Biergmaſſe; langt vigtigere at vide, at England har den ſtørſte
 Flaade, end hvorfra det Lømmen kommer, hvoraſ Skibene byg-
 ges. Hiint er det Nødvenbige, af Dette tager man med, hvad
 man efter Omſtændighederne kan. Forf. klager over, at i vore
 • Geographier ofte Det adſkilles, ſom i Naturen er noie forbun-
 det, f. Ex. Spanien og Portugal, og Det ſamles, ſom i Na-
 turen er langt fra hinanden, f. Ex. Novaia Semlia og Krimm
 (Progr. S. 3). Men ſkal den Unge da ikke lære, at Menne-
 ſkene have adſkilt og forbundet ganſke anderledes, end Naturen?
 Der behøves ingen egentlig Underviſning, kun et Blif paa
 Kaartet, for at blive vaer, at Spanien og Portugal tilſammen
 danne en Halvø; derimod ſkal Barnet lære, at Portugiſerne
 have adſkilt deres Land fra Spanien og dannet en egen Stat,
 ſom har megen Betydning i Verdens Hiſtorie. Ligeledes viſer

Kaartet strax, at Novaja Semlia ligger meget langt fra Krimm, og at begge ligge under ganske forskiellige Himmelftrøg; men det vigtige Begreb "Rusland" fremkommer just ved at sammenfatte Puncter, der af Naturen ere saa forskiellige, i en politisk Eenhed; og Dette skal den Unge fornemmeligen lære.

Fors. indvender, at vore geographiske Lærebøger ikke svare til den Hensigt, at Geographien skal være en Hjælpevidenskab for Historien. De fremstille, siger han, jo kun Staternes Tilstand, som den er for Øieblikket, men disse Fremstillinger passe slet ikke til Oldtidens og Middelalderens Historie. Skal derfor Geographien være et beqvemt Grundlag for Historien, da mener han, maa den ogsaa behandles historisk; for hver Periode maa der gives en Udsigt over Staterne og deres Grændser, de vigtigste Byer o. s. v.; saadanne Udsigter maae paa det Næste knyttes til den historiske Underviisning, og kunne enten leveres i den historiske Lærebog selv, eller i et særskilt (Fors. skriver: "særskilt") historisk-geographisk Compendium (Maanedsskr. S. 851). Dette klinger nu meget smukt, paa denne Maade kan ogsaa Den, der allerede har de fornødne elementære Kundskaber i Historie og Geographie, gaae frem, naar han ret videnskabeligen vil studere begge Videnskaber; men man forestille sig denne Methode indført ved Børns Underviisning, og man vil let indsee, hvorledes Børnene over alle de Geographier, de skulde lære, ingen Geographie vilde lære, hvorledes ingen Tidsalders Inddelinger vilde blive faste i deres Forestilling, men de uophørligen vilde springe fra den ene Tidsalder til den anden. Skal Skoleunderviisningen præstere Noget, da maa man ikke forbre for Meget af den; den maa ikke lægge det an paa ligemeget at indskræpe Alt, hvad det kunde være nyttigt at vide, men fornemmeligen paa at tilvejebringe et fast Grundlag. Saaledes maa Lærlingen ved den geographiske Underviisning vinde et

Schema, som ved uophørlig Gientagelse befæster sig i hans Sind, og hvortil Læreren ved den udvidede Underviisning henfører Alt. Dette Schema maa, efter Alt hvad vi have stræbt at udvikle, være Lande og Stæder efter den nærværende politiske Inddeling, som det Nærmeste og Vigtigste. Har Lærlingen først ret fattet Dette, da vil det være let at bibringe ham, hvilket Omfang f. Ex. det svenske Monarchie engang har havt, over hvilke Lande Carl V udstrakte sit Scepter, hvilke Provindser af det nuværende Franckerige tilforn have hørt til det tydske Rige, hvad der hørte til det burgundiske Rige o. s. v. Og skulde hans Kundskab i Oldtidens og Middelalderens Geographie blive mindre nøiagtig og fuldstændig, da vil Savnet langtfra ikke være saa føleligt, som hvis han var tilbage i sin egen Tidssalders Geographie. De Forandringer, som efterhaanden foregaae, vil han let kunne gjøre sig bekendt med, naar han først ret er hjemme i Tilstanden, som den var i hans Barndom.

Naar Geographien foredrages paa denne Maade ved idelig Brug af Kaarterne, naar Foredraget oplives ved, til Lande og Stæder at knytte mangehaande Notitser, som Barnet enten nu først hører, eller hvorom han allerede veed Noget fra sin øvrige Underviisning eller fra det daglige Liv, da vil — hvad ogsaa Erfaringen bekræfter — den geographiske Underviisning ingenlunde være de oprakte Børn til Besvær. Forf. beraaber sig paa Herder, som allerede for 50 Aar siden skal have ivret mod den tørre Nomenclatur og den aandeløse Methode, hvormed Geographien behandles i Skolerne (Maanedsskr. S. 355); men hvad Herder siger har jeg ikke kunnet finde, da Citatet er urigtigt¹⁾; desuden er i denne, som i de øvrige Discipliner, Me-

¹⁾ Forf. angiver ikke, hvilken Afdeling af Herders Værker han mener, men i ingen af Afdelingerne findes paa det anførte Sted Noget om den her omhandlede Gienstand.

thoden i de fleste Skoler bleven meget forbedret. Forf. klager over de mange blotte Navne og den megen Detail, som findes i vore geographiske Lærebøger, og vi ville ikke negte, at en Indstrækning i denne Henseende vilde være ønskelig; dog havde det været retsfærdigt at bemærke, at den forskellige Tryk strar afstiller det Vigtigere fra det mindre Mærkværdige. Man har — som Forf. selv har erkjendt — i eet Skrivt villet forene en Lærebog og en Haandbog, og denne Hensigt fortjener neppe at badles, da Volumet dog ikke er stort, og de fleste Studerende ellers ingen Haandbog i Geographien vilde besidde. Men naar Forf. vil, at den Lærebogen uvedkommende Detail skulde sættes i Form af Tabeller (Maanedsskr. S. 344), da tilskaaer jeg, at jeg, skjøndt han siden to Gange gientager dette Forslag (S. 359. 340), ikke fatter, hvorledes han vil have disse Tabeller indrettede. Tabeller ere fornemmeligen tienlige, hvor flere Rækker paa eengang skulle oversees, thi naar disse sættes ved Siden af hinanden, da kan Diet snart gaae til Siden, snart nedad, og Oversigten saaledes vindes; men her ere jo ikke flere Rækker, thi det vilde være hensigtsløst at stille de forskellige Lande med deres Inddelinger ved Siden af hinanden, da hver Række dog maatte læses for sig. Vel ere Fremstillinger, hvor Afdelinger og Underafdelinger stilles under hinanden i samme Række, ogsaa tabellariet indrettede, men da ere de Dele af vore geographiske Lærebøger, der indeholde blotte Navne — f. Ex. Udsigten over Inddelingen af Rusland eller Frankrige — allerede Tabeller, og Forf. har intet Nyt foreslaaet. Men da Forf. ”vil vinde Plads ved at forjage de mange Navne eller henvise dem til Tabeller”, og mener, at en Lærebog efter denne Plan, uagtet de statistiske Forhold skulde behandles omstændeligere og grundigere end hidtil, og den physiske Deel skulde udvides, vilde blive mindre end vore almindelige (S. 350); saa synes det

næsten, som om det er Formatet, der skal gjøre Forstieffen mellem den tabellariske og iftetabellariske Fremstilling. Ved nu at lade en Deel af Det, der hidtil er trykt i Sammenhæng med, og i samme Format som Lærebogen, afstrykke i Folio, vilde Lærebogen vel maaskee blive tyndere, men i Birteligheden ikke mindre, Brugen vilde blive besværligere, og de saa vigtige Registere for denne Deel af Bogen ubrugbare. Og naar disse særskilte Tabeller dog skulde benyttes ved Underviisningen paa samme Maade som de hidtil i Lærebogen selv afstrykte, saa sees det ikke, hvorledes Forf. hermed "troer at forsvare sig mod Beskyldningen for at ville overlæsse Lærlingen." At det blotte Navnevæsen i nogle Skoler drives i en utilbørlig Udstrækning, maa indrømmes, og man tør haabe, at det vil have en gavnlig Indflydelse, at Forf. her paany har opløst sin Stemme derimod. Men kan det samme Uvæsen ikke ogsaa finde Sted ved alle andre Discipliner, og navnlig ved den physiske Geographie? Forf. erklærer selv, at han har ligesaa Meget mod den vidt brevede Detail i denne Disciplin, mod Opregningen af en stor Mængde Der, Bierge, Floder, Producter o. s. v., som mod samme Fremgangsmaade i den politiske Geographie, og til sin Friiendelse henviser han til sin Udsigt over Europas physiske Geographie. Dette Skrivt, der i en klar og sammentrængt Fremstilling indeholder en velordnet Righed af Kundskab, bør sikkert tælles blandt de Bærere, som have erhvervet dets Forf. en saa betydende Plads i vor Literatur, og det bør være i enhver geographisk Lærers Hænder. Men dersom nu en uforstandig Lærer giver Lærlingen selv denne Bog i Hænde, og fordrer, at han skal gjøre Rede for dens Indhold, kunde da ikke derved en endnu værre Opramsen af Lectier finde Sted? Ingen af de politiske Inddelinger vil være saa besværlig at lære udenad, som Classificationen af Biergmasserne. Man see det anførte Skrivt

S. 103: "Ordne vi Biergmasjerne i Glasfer efter deres størrelse eller mindre Udstrækning, saa kunne vi antage: 1ste Glasfe, den standinaviske Biergmasfe, Alperne, Apenninerne, Karpatherne, 2den Glasfe, Balkan, de dinariske Bierge; de græske Biergmasfer, naar de antages forenede; Jslands Biergmasfer, ligeledes under Eet; Pyrenæerne, den gallicist-asturiske Biergmasfe, Guadarama, Sierra Nevada, Cevennerne, Jura, de stotste Bierge (ligeledes under Eet), Sierra Guadeloupe, Sierra Morena, Vogeserne, Siciliens Bierge;" og saa fremdeles giennem 4 Glasfer. Og S. 104: "Ordne vi dernæst disse Biergmasfer efter Hviden af de høieste Spidjer, saa bliver: 1ste Glasfe, Biergmasfer, som naae til 7700 Alen: Alperne. 2den Glasfe, Biergmasfer, som naae fra 5000—5650: Sierra Nevada, Pyrenæerne, Aetna;" og saa fremdeles giennem 6 Glasfer. Neppe vil der i vore sædvanlige Lærebøger findes noget Sted, der er saa vanskeligt at huske, som næsten hvilket som helst vi opslaae i det anførte Skript. F. Ex. S. 26 øverst: "Tværs over Landet fra Dublin til Galway-Bugten gaaer en flad Landstrækning, som intetsteds (ingensteds) er høiere end 150 Alen, og hvor man derfor ogsaa har anlagt en Forbindelses-Canal. Til de høieste Puncter i Irland høre Macgillicubbys Ned 1650, Nephin 1300." S. 41 øverst: "De Biergmasfer, der omgive Bøhmens Riedel, ere: Fichtelgebirge, N. B. for Bøhmen, 800—1000 Alen, Schneeberg 1800; Erzgebirge i Nord, steilt mod Bøhmen, jævner mod Sachsen, 800—1000, Schwarzwald 2000; Bøhmertwald mod Vest og Syd, en Slags Høiflette eller flad Dæmning, 1000—1500; Heidelberg 2000; Arber 2000; Sudeterne, hvis nordlige Deel kaldes Riesengebirge, mod Nordøst, 1000—2000, Schneekoppe 2550, Glæzer Schneeberg 2200 Alen." Derfor nu en Lærer lader Barnet lære saadanne Steder udenad, da fremstiller sikkert "den aande-

lige Trædemølle — et Billede, der falder Forf. ind, hvergang han hører en Skoledreng, "opramse sin geographiske Lectie" (Maanedsskr. S. 353) — sig fuldt saa vel ved den physiske Geographie som ved den politiske.

Mange af de Udsættelser, Forf. i det Æneste gjør ved vore Lærebøger, ere af den Bessaffenhed, at man neppe kan give dem et mildere Navn end Chicane. Det er vel sandt, at det ikke nytter at vide, at den westphalske Fred er sluttet i Dsnabrück, naar man ikke kender noget til Tredivaarskrigen (S. 352); men hvor længe har da vel et Barn lært Geographie, inden han har lært saa Meget af Historien, at han kender denne Krig? og da vil det være gavnligt, at Læreren, naar han i Geographien kommer til Dsnabrück, ved et Par Spørgsmaal erindrer Lærlingen om, og besæfter ham i, hvad han har lært ved den historiske Underviisning; ligesom det paa den anden Side vil være gavnligt, at Læreren, naar han i Historien omhandler den westphalske Fred, spørger, hvor Dsnabrück ligger. Det er sandt, at det ikke nytter at vide, at Wieland er sødt i Biberach og Körner begravet i Wöbelin, naar man ikke veed, hvem Wieland og Körner ere; men naar man veed det, da har hiin Notits nogen Interesse, og skulde Discipelen ikke tilforn have hørt Noget om disse, dog for nærværende Tid temmelig navnkundige, Mænd, da kan Læreren sige ham det. Mange Disciple have uden Tvivl havt Leilighed til at see en eller anden af de mange Afbildninger af Peterskirken i Rom; hvis ikke, da kan Læreren, naar han i Geographien kommer til Rom, vise dem en saadan, dersom han har den ved Haanden, eller dog sige dem Noget om denne Kirke — en Gienstand, som de sikkert snarere bør blive bekendt med, end med "Macgillicubbys Neck" eller "Glazer Schneeberg." Men naar de først have hørt om denne Kirke, da er den Notits ikke

upassende, at Kirken ved Escorial, hvor den kongelige Begravelse er, er bygget i samme Form (Maanedsskr. S. 346). Overalt kan jeg ikke være enig med Forf. i, at "Angivelsen af curiosa ikke hører til Skolelærdommen" (S. 352). At disse ikke ere Hovedsagen, ikke skulle være den egentlige Gienstand for Overhøringen, forstaaer sig; men jeg indseer ikke, hvorfor man ei skulde turde oplive Skoleunderviisningen dermed. Og da fortiene Mærkværdigheder af det sociale Liv og af Konstens Frembringelser uden Tvivl fuldt saa meget deres Plads, som de af den blotte Natur.

Desuagtet have vi allerede indrømmet, at vore Lærebøger indeholde for megen Detail, som enten ganske burde forbigaaes, eller glemmes til det mundtlige Foredrag. Meget af denne Detail ved de enkelte Lande, i Henseende til de naturlige Forhold og Naturproducterne, vilde ogsaa kunne spares ved en kort, men forstandigen affattet Udsigt over den physiske Geographie. Naar denne var, hvad den til Brug i Skolerne burde være, vilde den vist ikke hos Læreren forudsætte flere Kundskaber, end de, hvoraf en dannet Historiker er, eller let kan komme i Besiddelse. Paa denne Maade vilde uden Tvivl alle billige Forbringelser let kunne tilfredsstilles uden store Forandringer eller Ophævelser. Men de, for hvilke Forandringen just er Hovedsagen, ville gierne lytte efter saa eensidige Paaastande, som den, at "de physiske-geographiske Forhold skulle udgøre en større Deel af den geographiske Underviisning;" flere Lærere have allerede ladet sig forlede deraf, og derfor hører man allerede mere og mere klage over, at i adskillige af Hovedstadens Skoler den politiske Geographie, som dog i alle Henseender er den vigtigste for Lærlingen, forsømmes over en urimelig Detail af den physiske. For det Meste er Dette kun Udenadsværf; men skulde den physiske Geographie virkelig i Skolerne drives i det Om-

fang, som Forf.s Definitioner og Paastande lede til, da maatte vistnok ikke blot den geographiske Lærer være vel bevandret i Naturvidenskaberne, men "Eleverne, for at have Nytte deraf, tillige lære Naturhistorie og Naturlære" (Maanedsskr. S. 353). Hvorvidt nu dette lader sig gjøre i Skolerne, kunne vi her ikke omstændeligt undersøge. Upaatvivlelig afgiver Naturhistorien et rigt Stof til passende og underholdende Sysselsættelse for Børnene, men da, som Forf. paa et andet Sted (Danst Ugeskrift B. 4. S. 31) bemærker, Naturen maa studeres i Naturen, ikke i Bøger, saa tør man i denne Henseende ikke vente Meget af Skolerne, hvor man ifkun kan tage Lidet af Naturen ind, og som ikke kunne paatage sig den Forpligtelse at sysselsætte Børnene udenfor Skoletimerne. Anderledes forholder det sig med Opdragelses-Anstalter, hvor vistnok Naturhistorien paa en i flere Henseender gavnlig Maade kan bruges til at udfylde Elevernes Fritid; ogsaa ved den humslige Opdragelse kan den benyttes, saafremt Forældrene have Leilighed dertil, og ikke ansee Erhvervelsen af andre Kundskaber for mere magtpaaliggende. Almeenvigtigere er, saavidt jeg skønner, Naturlæren, og det var meget at ønske, at dannebe Mænd ikke savnede Kundskab i den; men følger deraf, at den skal læres i Skolerne? Forf. har selv (D. Ugeskr. B. 2. S. 150) indrømmet, at man, med Hensyn til Børnenes Evner, ikke kan tænke paa at vise de store Naturløve, hvis Fremstilling bør overlades til Universitetet og den modnere Alder. Men hvorledes vilde det da gaae i Skolerne med Underviisningen i Naturlæren? thi med at vise Børnene en Elektriseermaskine eller en Luftpompe er det dog ikke gjort. Ved de uhyre Forbringere, der nu gøres til Skolerne, da man næsten bebrejder Lærere og Bestyrere, at de ikke arbeide paa at gjøre dem til Universiteter, men at de vedblive den gamle Mening, at endog den lærde Skoles Bestemmelse kun er at forbedre

rede til Universitetet, kan det være tiensligt atter at bringe i Grindring, hvad Prof. Sibbern bemærker (philosophisk Archiv H. 2, S. 176), at, "medens man dog saalibet bliver istand til at udruste de Studerende med al den Kundskab, det er saa gavnligt, ja nødvendigt at besidde, vil det være godt itide at tænke paa, at give Underviisningen og Dannelsen en Retning til at bringe dem i Gang med, selv at forstaae sig Kundskab og Færdighed, og da, næst efter det meest Fornødne, at lade Enhver skaffe sig det Øvrige selv." Udtrykket er maaskee her blevet temmelig stærkt, men ved at overdrive til den modsatte Side kommer man nødvendig ind i "Philanthropismen og dens Overfladisthed" (Maanedsskr. S. 353). Med dette Navn betegner man nemlig den Bestræbelse, paa en ret beqvem Maade, uden Udenadslæren, at bibringe de Unge ret mange Videnskaber, og deriblandt saadanne, som overstige deres Faaetevne. Denne Bestræbelse forsøgte ogsaa hos os at trænge ind under Skolevæsenets Reform, men Resultatet, at Børnene da Intet lærte tilgavns, viste sig saa snart, at man ogsaa snart erkjendte Nødvendigheden af at gaae en anden Vej. Erfaringerne herom ere saa nye, at man ikke skulde have ventet dem allerede overseete. Men desværre har man ofte Anledning til at tænke paa, hvad Frederik II. siger ved Slutningen af sin Historie af Syvaarskrigen: "c'est-là le propre de l'esprit humain, que les exemples ne corrigent personne; les sottises des pères sont perdues pour leurs enfans; il faut que chaque generation fasse les siennes."

Endnu er der en Uttring, som jeg ikke kan lade gaae upaaanket hen. — "Den geographiske Underviisning — siger vor Forf. — vil aldrig kunne trives, saalænge man ikke forlader den, desværre kun altfor udbredte, Mening, at Geographien ikke er et Fag, der behøver at studeres; at enhver Student kan

være Lærer deri, ja enhver Jomfru, der kan læse indenad i en Bog og høre Børnets Lectie." Til enhver Student eller enhver Jomfru vil vel ingen omhyggelig Fader overlade sine Børn; de fleste ville vel og foretrække at lade deres opvoksende Sønner undervise i Skoler, ogsaa af den Grund, at man der efter Regelen kan vente at finde de dueligere og erfarnere Lærere; men det vilde være beklageligt, dersom man spændte Fordringene saa høit, at ikke enhver ferm Student skulde kunne paatage sig mindre Børns Underviisning; og jeg kiender mangen hæderlig Jomfru, hvem jeg for min Deel langt hellere vilde betroee smaa Børn til Underviisning, ogsaa i Geographien, end jeg vilde overgive dem til Personer, som mene at have lært noget Mere end det Sædvanlige, og da haste med at faae deres Viisdom anbragt hos de Umyndige.

Recension af:

Efterladte Breve af Gabrielis. Samlede og udgivne af Frederik Christian Sibbern.

(Kiøbenhavn 1826).

(Afstrykt foran i Bogen, i Form af et Nummer af Dansk Literatur-Tidende).

Dersom en Literatur-Tidende havde Læserinder, saa vilde jeg sige: "Kiære Læserinde! denne Bog er ikke for dig. Forfatteren har paa en underlig Maade just ladet Det afstrykke, som du pleier at springe over i de Bøger, du læser, og derimod beholdt Det for sig selv, hvorefter du bladdrer. Naar du vil anvende nogen Glib, kan du maafee faae Kundskab om Begyndelsen af et Par Historier, derimod erfarer du slet ikke, hvad der videre bliver af; ja naar du endog har begyndt at fatte nogen Interesse for Helten, saa løber han bort, skal først med næste Post berette, hvor han er løben hen, og denne Post er ubebleven. Skulde du endog høre til dem, der ikke blot ville læse Begivenheder, men ogsaa Skilbring af Følelser, der gierne lytte til Beskrivelser af Smerter, som kunne sønderrive et menneskeligt Bryst, da er det vel vist, at Forfatteren just giver dette, men den Følelse, den Smerte, han skilbrer, er en saadan, som

du aldrig har fornummet, og med hvilken du derfor ikke kan sympathisere. Hans egentlige Thema er den Forladthed, som den unge Mand føler, naar han er kommen ud i den vrimlende, rige Verden, efter hvis Herlighed han saa ofte forlængtes, og see! Balladsets Sale ere indeni ganske anderledes, end de vare i Barnets Phantaste, da det stod paa Gaden og saae op til Lykene, der straaede ud gennem Binduerne. Alt hvad Verden tilbyder ham, i det han fornemmer Tomheden af dens Lyst, er Arbejde, som han ikke kan komme ind i, fordi det fattes ham paa klar Indsigt, modnet Kraft, fast Villie. Det Gæst, hvorfor, som han synes, hans Sands var fuldeligen opgaæet: Kierlighed, Deeltagelse, Opmærksomhed — deraf finder han næsten Intet. Du derimod, kære Læserinde! du blev i din Families Skib, og hvilke Betsyninger du endog der kunde have, hvad du end meente at kunne klage over Kulde eller Tilfidsættelse i dit Hjem, du veed kun Lidet om, hvorledes en Student har det paa sit Værelse under Taget eller sit Kammer paa Regentsen. Og da du kom ud i Verden — der er Intet saa glimrende, som en ung Piges Fremtræden, hvorledes Alle flokke sig om hende, Alle synes kun at have Opmærksomhed for hende, Alle kappes om at opnaae den mindste Gunstbevisning, og selv de Gamle lønligen misunde Ungdommen dens Ret at kunne beile til hendes Bisald. Det Gæst, hvorved du kunde gjøre dig Det, som her forekommer, forstaaeligt, var maaskee den bedre, men frænkende Følelse, du fornam, naar du stundom i en glimrende Forsamling saae dig tilfidsat for dem, om hvilke du med klar Bevidsthed sagde dig selv, at de vare slettere end du, naar du saae dem tiltrækkende selv for saadanne unge Mænd, hvilke du agtede, og om hvilke du vidste, at de foragtede dem i deres Hjerte. Dog var der i denne Følelse en Fortørnelse, som du ikke finder hos Gabriellis; han er ikke for-

tørnet, enten paa Himmelen eller paa Menneſtene, men hans Bebreiſſer vende ſig kun mod ham ſelv; og ſaaledes var der i dit Liv næſten intet Analogt, hvilket Læsningen af diſſe Breve paaſyn kunde vække.”

Altsaa, til Læſeren var det, Recenſenten her ſkulde vende ſig; men han tilſtaaer, at en Literatur-Lidendes Læſere — ſtøndt han ſelv hører deriblandt — forekomme ham at udgøre en ganſke anden Glaſſe af Læſere, end de, hvilke Udgi-
veren har villet meddele diſſe efterladte Breve. Rec. bærer altfor megen Grbødighed for dem, til at han ſkulde foreſtille ſig dem anderledes, end ſom lærde, dygtige, forſtandige Mænd — ſom altsaa vel forlængesiden have glemt, hvad der bevægede og forvirrede deres Ungdom, hvad der ofte afbrød deres Glid, ſom, hvis de erindre det, nu ſmile derover, ſom over ſpilte Mar.

Og dog, min Læſer! om du end er utilfreds med Bogen, og med Recenſionen, der anbefaler dig den, dog veed jeg, at den vil øve en tiltrækkende Magt over dig, at der er en Tone i den, ſom du forgieves vilde tvinge dig til ikke at lytte efter, ſom anrører Strænge i dit Indre, der maaſkee længe ikke klang, men ſom, hvor lidet den end ſtemmer med Livets ſtarke Muſik omkring dig, dog hører til en gammel, vel tungſindig, men kier Melodie, ſom du albrig ganſke har funnet glemme. Diſſe Breves egentlige Thema er den Ghyſen, hvormed den Unge, i hvem mange Tanter og mange Følelſer gære uden at kunne komme til Klarhed, betragter ſig ſelv ſom ”et forvildet, veiloſt Menneſte, der fattes den Livets Kieme, om hvilken Alt, hvad vi modtage, ſkal ſamle ſig, for at fremme vort indre Liv”, er ”den frygtelige indre Sønderreenhed i en Siel, der ſøger Fred og en Begyndelſe til et Liv, og ikke finder den, der ſøger ſig ſelv og ſin Gud, og ſøger begge forgieves” (S. 92. 93). Vi ſmile mangan Gang over os ſelv, naar vi ſiden tænke tilbage

paa denne Tid i vor Ungdom, og erindre, hvorledes det dengang forekom os, som vare vi allerede udlevede, som om der laae "et heelt fortabt Liv" bag ved os (S. 160); og dog var Livet neppe begyndt. Det er i Sandhed ofte en frygtelig Tilstand, og der ere saare Mange, for hvilke Ungdommen, den stormfulde, ubannede Ungdom, sønderreven af saa mange Liden-skaber, som vil saa Meget og formaaer saa Lidet, langtfra ikke er den lykkelige Tid i Livet, hvorfor den saa ofte udgives. Men Gæringen er aldeles fornøden, for at Vinen kan fremkomme — kun at Gæringen lykkes vel! Thi, som Gabrielis træffende bemærker, "det Værste er, at da letteligen, i vort Inderste selv, en loffende Fristelse træder os imøde, hvori, i Skikkelse af en Alting jævnende Ven, en arrig Fiende taler til os" (S. 93). Dersom denne Fiende seirer, da modnes — hvis man vil kalde dette en Modnen — Væsenet i Kulde og Hovmod og Had; Stammen bliver maaftoe ret fast, men uden Blomster og uden vederqvægende Frugter.

Hiint Thema gaaer nu i mange Variationer giennem alle disse Blade, og forsaavidt er det en Mangel af Fred, der udtaler sig i Suk og Klage. Allerede dette kan være velgiørende. Det er den Eldre gavnligt, stundom ret levende at sættes tilbage i den forrige Strids-Tilstand, og desto mere, dersom Striden altformeget er endt — thi ganske skal den ikke endes — dersom de Følelser, hvoraf den fremgik, ere i Begreb med, ikke at ordnes og forklares, men at uddøe. Og for den Unge er det ofte lindrende og lægende, at han veed, at andre Mennesker have været stødte i den samme Trængsel; han mener ofte, i en Blanding af Hovmod og Mismod, at han ene i Verden er givet til Priis for denne Kummer. Det er stedse interessant, at enhver Livets Tilstand træder frem i en tro og levende Skildring; men vistnok bliver Skildringen plinlig, dersom det kun er

en forstyrret Tilværelse, som stunder til Undergang, der stildres. Men Udgiveren mener med Rette (see Fortalen), at det, der gaaer igiennem disse Breve, vil kunne tiene til at fremme den Aandsoprejsning og Aandsopklarelse, hvortil vi alle trænge. Og dette er det Mærkværdige, det Sielsnære ved disse Breve; uagtet al Jammer, uagtet den idelig tilbagevendende Plage, stunder den Siel, som her udtaler sig — forskiellig fra Werther, om hvis Lidelser Enhver her vil erindres — ikke til Døden, men til Livet; den er knuget, fængslet, piint, men dens indre Kraft er ikke overvunden; vi forvisses ideligen om, at det dog er en dygtig Tilværelse, der vil udvikle sig af denne Forvirring. Hvor meget endog Livet selv her er den Klagenende en Byrde, dog er det hans første og sidste Bøn: "Lad mig ikke døe midt i denne Elendighed. Hellere vil jeg, som den evige Vandrer fra Jerusalem, slæbe denne Byrde gennem alle Aarhundreder indtil Herrens Gienkomst. Først naar det engang kommer til Giennebrud i mig o. s. v." (S. 101). Med hvormegen Klarhed siger han ikke sig selv, hvad der mangler ham: "den første af alle Betingelser. Hvor kan et lidenskabeligt, egoistisk Hierte være slabendt? o. s. v." (S. 81). Hvor klart erkender han ikke, at hvad der i det udbortes fornemmelig fattes ham, er bestemte Pligter som skulle udføres, og med Besværlighed; at dette vilde sydselsætte den ørkesløse Siel, og tvinge det kielne Hierte til at dvæle ved andre Gienstande end sig selv. Snart higer han ud i Krigen Lummel og Farer, snart vil han begrave sig i tørre videnskabelige Arbejder, "læse Hebraisk efter Dantzii Grammatik," snart ønsker han sig i en trællende Arbejdskarls Stilling. "Af Livets Glæder, siger han, begierer jeg ikke min Andeel, men af Livets Noie og Besværlighed træver min Siel den o. s. v." (S. 157). Denne Higen erkender den dybere indtrængende Læser snart at være noget Andet, end en Feberdrøm; det er den

endnu uforstyrrede Naturs Stræben til Helbredelse, til Livet. Derfor, naar Gabriells tilsidst iler ud i Verden, til et Siemeed, da troer man det vel om ham — stundt man ikke erfarer, hvad han vil — at det ikke er Undergangen, han, som en Daare, iler imøde, men at det er en bestemt Virksomhed, der er opgaaet for ham, og at det Instinct, hvormed han griber den, ikke leder ham vilb.

Derfor en Læser ikke vil opfatte denne Traad, da vil maaskee Læsningen blive ham trættende; men for saadanne Læsere ere disse Breve heller ikke udgivne. Andre Læsere ville med Deeltagelse følge de eensformige, men dog paa mange forskellige Maader nuancerede Udbrud af den samme Følelse; og derfor det bliver dem for Meget paa eengang, ville de dog snart vende tilbage dertil igjen, og snart beklage, at disse Breve ikke ere flere. Ogsaa tilbyde nogle Episoder en Afverling, som dog nøie griber ind i det Hele. Saaledes den Bens Historie, som fra en anden Bestemmelse pludseligen ubfaarer Skolelivet. Det Pludselige i denne Forvandling rettfærdiggjøres ved Udfaldet; det var virkelig til det Indryste, at Lienhard og Gertrud havde talet; og Kampen mellem hans Pligt og hans Kierlighed er i høj Grad interessant. Saaledes er ogsaa Fortællingen om den gamle Amtmandinde rrig paa fine, velbenyttede Træk. Man røres over de Forvildelser og Smertter, der kunne finde Sted i et Liv, som hverken syntes forvildet eller sørgeligt, og over det Resultat, hvortil hun omskder er kommen, "at der ikke ligger Magt paa, hvad enten vort Liv bringer os Fryd eller Smerte, naar vi kun tilbringe det saaledes, at vi kunne bve i Fred" (S. 143); og man frapperes over den Ironie, hvormed Skiebnen lader den unge Mand see sine hebe Drømme om, ret at udgræde al sin Jammer ved et elsket Væsens Bryst, opfyldte — i Armene paa en gammel rynket Kone.

Hvad Gabrielis ved forskellige Anledninger ytrer, maa naturligtvis opfattes som Hans Utringer, og ikke som den rolige Jagttagers Dom. Saaledes maa det katolske Skriftemaal vel synes ham en Trøst og Lise for et besværet Hierte, og det maa forekomme ham, som om dets Afstæffelse var et sandt Tab for Livet (S. 53). Den rolige Betragter erkender ikke blot de mundgaaelige Misbrug, (og at det just var, for at disse Misbrug kunde finde Sted, at Skriftemaalet erholdt den tvungne Udvidelse i den katolske Kirke); men ogsaa, at det aldeles overflødig menneskelige Kræfter, paa denne Maade at høre Skrifte af en Mængde, da Skriftestolens loci communes kun lidet kunne trøste og gavne, hvor der just, hvis nogenfinde, udfordres den dybeste og skarpeste Indtrængen i Individualiteten; at et virkeligt Skriftemaal er ogsaa i den protestantiske Kirke enhver Præst forpligtet til at høre af dem, der ville vende sig til ham, om end ikke i Kirken; og at det Vigtigste og Trøsteligste er, at udgyde sit Hierte for Gud, som aldrig misforstaaer os, og saaledes at giøre Bønnen til sit Skriftemaal.

Derfor beholder hiin Utring ligesuldt sin subjective Rigtighed i Gabrielis Mund, som overalt intet Ord, ham selv angaaende, mangler denne subjective Sandhed. Ogsaa de saa øvrige fremtrædende Personer ere bestemt og træffende tegnede; saaledes Gabrielis Elskede, som "ved al sin tryllende Hengivelse endnu er saa selvegen, saa Characterstreng, ja næsten steil og utilgængelig" (S. 99). Desuagtet kunde det omtrivles, om det forholder sig saa, at hun har fundet sig saa rørt ved Sokrates' — efter Rec.s Følelse — kolde Død, eller om der gives noget virkeligen aindeligt Væsen, for hvilket Platos Dialoger i det Hele (ikke enkelte Steder) kunne være tiltrækkende.

Denne Recension, hvormed jeg, halv i Spøg, tattede Udgiveren for Meddelelsen af disse Breve, har han for Alvor villet at skulle ledsage Brevene ved deres offentlige Fremtrædelse. Jeg har ikke kunnet negte min Ven mit Samtykke dertil; skøndt jeg her kun svagt har kunnet antyde den Rigdom af Jagttagelse og Følelse, som disse Breve indeholde. Der vil saaledes blive nok tilbage for den virkelige Recensent i den virkelige Literatur-Tidende, som tillige vil befinde sig i det selbne Tilfælde, ikke blot at have en Bog, men ogsaa en Recension at recensere.

Recension af:

Sienganger-Breve eller poetiske Epistler fra Paradis. Kjøbenhavn 1830.

(Maanedsskrift for Literatur 1831).

En Ridder træder ind i Skranterne med tættilskuttet Visir. Hans Vaaben ere forfærdigede med den største Konst, stærke og giirlige; de ere saa blanke, at det skarpeste Die næsten ikke opdager mindste Blet. Han blander sig mellem de Kæmpende, og hans Anstand, Færdighed og Kraft vækker strax Alles Opmærksomhed. Han angriber i Forbigaaende nogle ringere Ridderer eller Ridderjævnende, og skiondt han kun synes at lege, er Seieren dog i Diebliffet afgjort. Han opsøger de Anseeligere, han stiller sig lige for dem, og opdager strax med skarpt Die deres svagere Sider, træffer disse med øvet og sikker Haand, og trænger dem saaledes tilbage, at i det mindste Mængden mener Seieren aldeles paa hans Side. Han møder ogsaa de berømteste, de letteste, færdigste Fegtere, der ligesom have hjemme indenfor disse Skranter, og, skiondt han kun synes at stille sig imod dem for at bringe dem sin Hylдинг, lader han dem dog i det Samme føle en vis Overlegenhed; dersom det er tilladt at

oversætte Fegterlegens Udtryk i Ord, da synes han at sige til dem, hvem han saaledes hylde: "Du er en dygtig Mand og hedder Peter" (S. 112). Hvor hurtigt og levende han endog har bevæget sig giennem hele Kamppladsen, hvor pludseligt han endog har vendt sine Angreb til de forfælseligste Sider, have hans Bevægelser aldrig saaret Skionheds-Følelsen; han har i den meest levende Strid ikke overtraadt Kamplovene, dersom disse forklæres nogenledes liberalt; han trækker sig tilbage, og, skiondt hans sidste Hylde endnu synes at tilkiendegive baade Ridderne og Tilskuere, hvorlidet han, i Bevidstheden af sin Kraft, enten behøver eller begierer deres Bisald, ledsager dette ham dog med stormende Jubel, i det han atter træder ud af Skranterne og forsvinder.

Hvo var den ubekiendte Ridder? Dette Spørgsmaal gaaer naturligtvis fra Mund til Mund. Man nævner Denne og Hiin, men den Eneste ser man mellem de Overvundne eller Angrebne, den Anden sidder blandt Tilskuerne og klapper. Efterat man har udtvint alle Gietninger, demonstrerer Een spørgende, at, efterdi det er lige umueligt, enten at den Ubekiendte kan være Nogen af dem, paa hvilke man har giettet, eller at en saa svæt, saa fulvædt Kæmper her for første Gang skulde være optraadt, at Ingen af de flittigste, de skarpest seende Tilskuere skulde gienkiende ham, saa maa det være den gamle Ridder, hvis Ravn engang var paa Alles Læber, og med hvem den Ubekiendte virkelig havde paafaldende Lighed, som har forladt Skyggeverdenen, til hvilken han veeg bort, for atter at færdes i de tilvante og elskede Kamplege. Denne Spøg ender Undersøgelsen indtil videre, og Enhver glæder sig over, at Kæmpernes Antal er blevet forøget med en ny, som man tør haabe endnu oftere at see inden Skranterne, og som da ikke blot atter

vil forlyste Tilskuerne, men ogsaa kraftigen bidrage til at skaffe Regen en mere fulbendt Uddannelse.

Men hvad førte da Ridderen i sit Skjold? Dette Spørgsmaal maa dog lade sig besvare, og det paaligger en Recensent at besvare det. Skulle vi blive i Billedet, da veed nærværende Rec. Intet hurtigere eller mere betegnende at svare, end: de tre Lilier. Men da den nyeste europæiske Romantik har kastet et saadant Had paa disse Lilier, at den ikke engang kan taale at see dem paa et lidet Skjold i et større Vaaben, saa maa Rec. foreløbigen erklære, at han er langt fra at dele dette Had.

Det kan naturligtvis ikke være denne Recensents Hensigt at anmelde det Skrift, som her omhandles. Forfatteren har taget sig den Frihed at anmelde sig selv, og det er saa langt fra at Rec. vil vække Opmærksomhed for Skriftet, at han meget mere kun haaber Opmærksomhed for Det, han har at sige, ved at knytte det til et Skrift, der selv har gjort sig saa bemærket.

Det er ikke et Digt, hvis Væsen og Fortienester vi her skulle søge at udvikle. Vel have nogle Æsthetikere, i Fortvivelse over ikke at kunne udfinde, hvad det egentligen er, som bør kaldes poetisk, været fristede til at lade Poesie og Vers være synonyme, eller, efter Bagesens Udtryk, "at tage Riim for Digt" (Giengangeren 47); og da er vistnok vor Forf. en høist udmærket Digter, thi hans Vers strømme lette, correcte og — hvad enten han konstigen forvæller sig i de sværeste Perioder, eller han siger det Simpleste, Det, som er vanskeligst at faae anbragt i et net Vers — gratiøse. Det har atter ved denne Leilighed viist sig, og vil ventelig fremdeles vise sig, at Intet er lettere at erholde, end en Oversømmelse af flette, eller endog af maadelige Riimbreve, men tillige hvor steldent og fortrinligt det er, at skrive i dette Slags, som nærværende Forf.

skriver. Men hvad Lief (i Brevverlingen med Solger) temmelig uretsfærdigt har sagt om den saakaldte "store Ubekjendte," at der kun fattes ham Eddet til en stor Digter, men at, naar man seer nøiere til, da fattes ham egentlig Det, som gjør Digteren: dette tør vi vel anvende paa vor Ubekjendte, og haabe derved ikke at være uretsfærdige, saaledet som vi mene det som en Dabel. Thi dette Værk skal ikke være poetisk i Ordets høiere Betydning, det skal ikke skabe en ny Verden og hentylle Læserne deri, det skal ikke udfolde en given Verdens, hverken den ydres eller den indres, Rigdomme, for den hentykte Tilfuerers Dje; det er reflecterende og kritisk, og, saaledet det kunde være dette over poetiske Gjenstande uden Indsigt i og Kjærlighed for Poesien, saa er dog det Genie, her viser sig, ikke det poetiske — hvormed Rec. ingenlunde vil negte, at Skrivtet har flere ægte poetiske Steder.

Med den fuldeste Anerkjendelse af de skønne Former, Kritiken her har iført sig, betragte vi derfor dog egentlig Skrivtet som et kritisk Arbejde. Det er ikke vor Hensigt at følge Forf. Skridt for Skridt, og i det Enkelte modsigte ham, hvor han undertiden synes os ubillig, eller udtrykkeligen bemærke de langt flere Uttringer, hvori vi ere aldeles enige med ham. Det er denne Kritiks Bestaaffenhed i det Hele, vi ville forsøge at oplyse.

Siden Ludvig den XIV Tidssalder udbredte sig i Europa et Begreb om det Glasfiste, eller om visse Mønstre og fra disse abstraherede Regler, som antoges eengang for alle at staa faste, og ikke at turde overtrædes af Noget, der vilde vinde Borgerret i Smagens Rige. Det var imidlertid ikke de gamle Glasfistere, i det Høieste kun Virgil og Horats, og Denne mere som Kritiker i hans ars poetica end som Digter i hans Ober, allermindst de græske Glasfistere, der fremstillede til Efter-

følgelse. Det var den franske Literatur i den nævnte Periode, der afgav Normen, og naar en anden Literatur havde, eller meentes at have, nogenledes nærmet sig denne, havde efter dennes Exempel faaet bestemt, hvad der var tilladt i Sprog, i Metrum, i Digtets Indretning, saa erholdt man en gylden Tidsalder, eller en Samling af denne Literaturs Classifere, hvori den menneskelige Natur syntes at have naaet, hvad den i denne Nation formaaede, og Literaturens senere, temmelig frugtesløse, Tilværelse syntes kun bestemt til at vogte sig for Fald fra den opnaaede Hvide. Den latterligste Overdrivelse af denne Betragtningssmaaade betegnes med Navnet Gottsched. Efterhaanden iudtes man i enhver Literatur til at udvide den gyldne Tidsalders Grændser, eller og at sætte den heel længere ned i Tiden, for at kunne optage nogle Forfattere, som det ikke vel gif an at udelukke, eller for at kunne udelukke Andre, som det ikke vel gif an længere at anbefale. Men hvor uenige det Classifies Forfattere endog saaledes vare om Grændserne, var man dog enig om, at det Normale, som alt Følgende skulde underkaste sig, allerede var fremtraadt i Virkeligheden, at alle tillabelige Former allerede vare kiendte, alle Regler allerede givne, og at Geniet ikke turde passere den om Smagens Rige dragne Gorden, førend det havde holdt sin Quarantaine i Profrustes Seng.

Vi kunne her ikke optage alle den poetiske Literaturs nyeste Revolutioner i vor Betragtning. De høie Frembringelser, i hvilke Antiken i al sin Herlighed formaaede sig med det Moderne, og hvilke selv den gamle kritiske Skole ikke vovede at negte sin Sanction, ere ligesaavel Uttringer af den nyere poetiske Stemning, som den romantiske Poesie. Men denne blev dog snart den herskende, og da den fremstod, brød den i ungdommelig Kraft alle Lænker, spottede de tilvante, fra ganske forskellige

Konstværker abstraherede, Regler, sølte Reglen i sig selv, stillede sine Værker hen og overlod det til Videnskaben, om den vilde udvide sig i samme Forhold, som Kunsten havde gjort det. Uagtet al Modstand var Seieren snart fuldstændig. Den nyere Skoles romantiske Poesie sprang, som Minerva, fuldvoren og rustet ud fra sin Jupiters Hoved, eller naaede snart sin fulde Dannelse. Det var et andet Sprog, man hørte, end det, hvortil man længe havde været vant i Digte, men Mestersangerne kunde frit spørge deres hele Folk, om det ikke var Tydsk, Dansk, Engelsk, det hørte; det var andre Former, man saa, men den gothiske Bygning stillede sig fiendt hen ved Siden af den græske — endelige den franske — og spurgte, om man turde negte den Skønhed.

Men Seieren gjorde snart tryk. Ikke blot toge Mange Ungdommens romantiske Searing for Digterkald, og vovede at træde i Rækker, hvor de ikke henhørte; men ogsaa Mange af de mere Begavede fandt det bekvemmere at lægge an paa at frembringe et Dieblits Effect, end at vinde fortient og varig Berømmelse, fandt det behageligere, at opfinde et Stof, hvoraf der vel kunde lade sig gjøre et Digt, og udføre dette alla prima, end ved omhyggelig Udarbejdelse at hæve deres Arbejde til et Kunstværk. De meente, at, fordi mangt fuldendt Værk var udført efter en umiddelbar Bevidsthed om Regler, som endnu ikke vare opstillede i nogen Theorie, saa var det tilladt at lade Billedet og Ord sværme regellost omkring, og Bennen ile afsted, ubunden af noget Hensyn. Herved opkom et Anarchie,

"En altfor voldsom Niven ned
Af Reglerne for Rum og Tiid og Sted,
En altfor ubeständig Slaaen Brag
Paa det, man kaldte for den gode Sinag,
En Stræben, altfor dristig, for umaalelig,
Mod det, der, kommer Alt til Alt,
I Grunden dog er splittergalt,"

(S. 36.)

som er meget fordærveligere, end den Stivhed, hvormed det Skolerette fremtræder uden Aand; thi det Keedsommelige sætter sig selv sin Grændse, og ophører, naar Ingen mere læser det, hvorimod det Barocke og vildt Phantastiske — for hvor let Risd det end kan have — dog mangen Gang har noget Tiltrækkende, derfor finder Dymuntring, og pænner Sandserne til et uophørligt Bulder, for hvilket alle Gratier flygte, og afvæner fra den Anstrengelse, uden hvilken intet sandt Konstrukt kan nydes, end sige gavne.

Trangen til en Reaction er derfor allevegne følt, men, saavidt mig bekiendt, er den kun i vor Literatur frembrudt med Kraft og Aand, og til denne Reactions Tjeneste opbyder vor Forf. sit hele beundringsværdige Talent. Denne Reaction er meget analog med den, der i Philosophien med steds stærkere Røst begynder at kalde den gamle Logik tilbage, hvorved i Øvrigt Ingen, som forstaaer sig selv, kan mene, at Philosophien kunde bygges med denne Logik alene, men kun, at den ikke kan bygges uden den. Naar derfor en fortræffelig Mand, i et Brev til Recensenten, har udtrykt sit Onske for vore Tidens philosophiske Stræben saaledes: "noget mindre Plato og noget mere Aristoteles," da tiltræde vi aldeles hans Mening, fordi vi vide, at han ingenlunde tænker paa at nedsætte Hiin under Denne, eller mener, at Platos Aand nogensinde kunde undværes i Philosophien, men at han kun mener, "at dette er godt formedelft den nærværende Rød." Turde vi saaledes antage, at ogsaa vor Forf., naar han i Grunden siger: Noget Mindre af den engelske, og noget Mere af den franske Skole, kun mener dette for den nærværende Røds Skyld, da vilde vi ikke have Meget at erindre derimod.

Forf. viser os nemlig (S. 40 f.) til Frankerige, som det Land, hvorfra Betvingelsen af ethvert Slags Barbarie skal gaae

ud. Vi ønske, at ret Mange maae høre og følge ham, og vende deres Studium til den franske Literatur, men da især til den prosaiske Deel deraf. Thi i dette Land, hvor — som Fr. Schlegel bemærker (*Gesch. der Literatur* II. 209) — Prosaen i det attende Aarhundrede har fortrængt Poesien, synes Jordbunden aldeles stiftet for den dannede Prosa's herlige Træ. Vel hindrer det franske Sprogs Natur Dannelsen af sammensatte Ord og den stærkere Concentration; dog er det i Prosa i høj Grad sonort og klart, og er stiftet for Alt, hvad man vil udtrykke deri, fra den grandioseste Begeistring, fra de meest blomstrende Skildringer, fra de ymmeste Følelser til den roligste Betragtning, den letteste Conversation, den bittreste Spot; og den hele Række af ubødelige Prosaisker fra Pascal og Fenelon ned gjennem Diderot, Rousseau, Buffon¹⁾ til de nærværende Litteratur har ikke saa meget dannet en Skole, som meget mere dannet Sproget saaledes, at ingen ved Egenheder afsondret Skole mere kan bestaae deri, og dannet Folket saaledes, at det i Frankerige aldeles ikke gaaer an at byde Lærerne saadanne Mønstre af Stil, som man endnu byder i Tydskland, og desværre maa skee endnu mere i Danmark.

Den franske Poesie synes os vel paa ingen Maade at love det Udbytte, som Forfatteren venter deraf; imidlertid fortiener den vistnok ogsaa at studeres, og ikke blot i de lettere Arter, der lyffes franske Digtere saa vel, men ogsaa i de højere, der i det Hele lyffes dem langt mindre. Hvad eensgang har frembragt stor og almindelig Virkning, har ogsaa sikkert mærkværdige Egenskaber, og det vil altid være lærerigt at søge at

1) "Buffon. dessen Schreibart kühn in ihrer Einfachheit, glänzend mit Würde, vest und gleichwohl mannigfaltig, das Gepräge der Unsterblichkeit hat." Joh. Müllers Briefe an Bonstetten II. 231.

ubfinde diſſe. Men naar Forf. gaaer ſaa vidt, at han i den franſte Pœſie priſer den

lette

Af Gratierne lærte Rhythmedands (S. 41),

da friſtes vi til at ſpørge, om Forf. virkelig ſelv læſer Franſt, eller i det mindſte læſer det ſaaledes, at hans Dre føler dets Rhythmer, thi man begriber ikke, hvorledes han ellers kunde negte, hvad nu er almindeligen erkjendt, at intet dannedt Sprog Pœſie har en ſaa fattig Rhythmit, ſom juſt den franſte. Vi ville gierne indrømme en Lafontaines Lethed og Ziirlighed, vi erkjende, at mangen franſt Sang tager ſig meget vel ud, men Sprogets totale Ubrugbarhed for ſaa mange af de ſtønneste og konſtrigſte Former, dets Mangel paa Qvantitet i Stavelſerne, ſom gjør et forud bekiendt Metrum næſten nødvendigt, og udelukker næſten ethvert Godemaal uden det jambiſke og trochæiſke, Ligheden mellem ſaa mangſolbige Ords Bygning, Endelſe og Klang, den deraf følgende Identitet af ſaa utallige Rilmſtavelſer m. m. frembringer en Monotonie, ſom der hører megen Konſt til nogenledes at undgaae, og det er viſt ikke fortrinligen herfra, man ſkal hente den "Bellyds Harmonie, der ſkal beſeire Miſtydens Barbarie." Vi forbigaae de ſydlige Nationers Digtere, af hvilke de ſpanſke og portugifiſke ikke ere Rec. bekiendte i deres eget Sprog, men vil man lære, hvorledes Konſten kan betvinge et gienſtribigt Stof, da maa man betragte de mange tydiſke Digte, i hvilke dette er ſteet; vil man overbeviiſe ſig om, hvilken Bellyd der kan frembringes med et Sprog, hvis Structur hindrer Mangſolbighed af Metrer og Rhythmer, da maa man lytte til de mange enkelte Himmelter hos Shakeſpear, til Moores melodioſe — ſtøndt ellers monotone — Pœſie, og iſær til Byrons Harmonier; og vil man føle, hvad Sprogets og Talentets Fortrin i For-

ening formaaer, da vende man sig til Gwald, Baggesen, Dehlenschläger. Vi vide vel, at Sproget, da Gwald begyndte at synge, endnu ikke havde naaet den Blødhed og Runding, det siden vandt, dog ere ikke blot mange enkelte Stropher hos denne Digter af den høieste Velklang, men hele Partier i Balder og Fisterne lade Lidet eller Intet at ønske. Vi tilstaae gjerne, at man kunde vise os Sange af de tvende sidstnævnte Digtere, der ikke fortjene at berømmes for Velklang, men hvo der hørte Baggesens tonerige, altid afvejlende, gratiøse Lyre; hvo der hørte

"hine bløde,
 Vidunderlige, kielne, søde
 Og sømme Smeltetoner",

(S. 61)

til Exempel i det just derfor navnkundige Digt: "Hvert Aar, naar Taagerne flygte hen," vil maaskee mene, at det "Paradisfiste ikke ligner Dansken saa grumme lidt;" og hvo der da atter hørte den samme Harpes Brusen i Sangene om Helge eller om Nordens Guder, behøver sandelig ikke at gaae til Paris for at lære det poetiske Sprogs Vellyd, og skal ikke fristes til, efter vor Fors.'s Udtryk, "at glemme de himmelsødte Toners Chør for det Udenlandske" (S. 120),¹⁾.

Naar Fors. endnu viser vore Digtere til Frankerige for at lære Præcision, da formene vi, at denne vanskeligen vil kunne læres i en Poesie, hvor vi saa ideligen møde, snart Svulst, og snart tom Widtløstighed. Hvad Klarheden betræffer, da findes denne ikke i det Svulstige, og mangen Gang mindes vi ogsaa i denne Poesie om hvad Le Maître siger om endeel franske

¹⁾ Rec. bemærker, at han ingenlunde overseer den svenske Poesies Kraft og Velklang, fordi han her ikke fandt sig foranlediget til nærmere at omtale den.

Philosopher: leur pretendue clarté n'est au fond que la simplicité du rien ¹⁾).

Det er mærkværdigt, hvor forstiekligt Forfattere, der ellers ere i nært aandeligt Slægtskab, kunne bømme om den samme Giensstand. Saaledes svarer Baggesen paa det Spørgsmaal: Hvilket Folks han er? at han ikke veed, hvis han er, kun veed han, at han ikke er det franske (Niimbreve 292). Naar han befaler sin Gienganger at tale

danst,

Og hverken tydst, barbarist eller frant,

da farer denne op, og svarer:

Gud frie mig! hellere pyglostist eller qvamist,

Ia selv, for Nimets Skjld, mesopotamist.

(Giengangeren 38.)

Endnu i Albani og Eva siger han: "Gott, auch Chafespear,
— — find,

trog scheinbar'n Trivialitäten,

Nichts wen'ger als französische Porten

(S. 4),

¹⁾ Den franske Poesie er nu i en ny Afdeling, som lover fortrinlige Frugter, og det er vist en betydelig Fremgang, at Delille ikke længere betragtes som Tyrsten paa det franske Parnas. Lamartine har Steder af hoi Skønhed og den inderligste Religiositet, men disse findes dog mellem saa mange longeurs og saa meget falsk Bathos, at det endnu er et Spørgsmaal, om ikke den simple Høitidelighed i Chorene til Athalia fortjener Prisen. Mere omfattende er Victor Hugo's Genie. Overalt haaber Rec., at man ikke vil misforstaae ham saaledes, som om han meente, der ikke kunne frembringes poetiske Nesterværter i det franske Sprog. Kun mener han, at de fleste større franske Digte lide af saa væsentlige Mangler, saa de ikke fortjene fortrinsheds for andre Nationers at opstilles som Mønstre. Han kan meget vel høre Bellsheden i mangt fransk Digt, naar det foredrages vel; kun mener han, at det franske Sprogs Væsen i Poesien hindrer den Mangfoldighed af Toner og Rhythmer, der er ligesaa nødvendig til Skønhed, som Enheden.

ligesom dette hele Digt ikke er skrevet til det franske Sprogss
Pris.

Det vil ikke snerpe os fra vort Maal, naar vi læse videre
paa det sidstnævnte Sted:

Ich folge treu der Erftern Spur,
Die Rechten lassend sonst in allen Ehren;
Ich weiß so gut wie sie, daß artig ist zu seh'n,
Wie Ein und Zwei und Fünf gehn auf in Zehn,
Nach mathematischer Kunsttrichter Lehren;
Doch laß' ich Gott und Shakespear auch gewähren
In ihrer Drei- und Vier- und Sieben-Wahl,
Wenn Welten oder Dramen sie gebären,
Und finde art'ger noch, daß, ohne sich zu kehren
An Aristoteles und Decimal,
Sie liefern was da zählt, anstatt der bloßen Zahl.

Dette fører os nemlig til Betragtningen af vor Forfatters
poetiske Formlære.

Allerførst skilber den hele danske Læseverden Forf. sin op-
rigtige Tak for det kraftfulde og aandrige Angreb paa den
"Ugeneerthed" i Formen, der mere og mere har taget Over-
haand i den Deel af vor Literatur, som gjør Fordring paa at
kalbes den skønne; og vi glæde os ved at kunne tilføie, at
Læseverdenen ogsaa almindeligen har erkjendt sin Forpligtelse
imod Forf. Vi troe ogsaa af dette Bisald at kunne omtvise
Rigtigheden af Forf.'s Paastand, at

de Folk, man støder paa,
Betragte Formen meest som et Abstractum,
Der nok kan springes over saa som saa; (S. 46)

thi dersom endog, desværre, mange Videnskabsmænd gjøre det,
da er det dog umueligt, at man, naar Talen er om et skønt
Konstværk, kan mene, at Formen mestendeels kan springes over.
Men det gaaer Mængden af vore Digtere med Formen, som

med Ideen, der forespæver dem i begge Henseender noget Dunkelt, som de ikke give sig Tiid til først ret at udbanne i deres Andre, og endnu mindre anvende Flid paa at udarbejde indtil i de mindste Enkeltheder: De ville selv have det mageligt, og stole paa ligesaa magelige Læsere, der nøies med et Theater-malerie, som i en Fraastand, for en Gangs Skyld, kan frembringe nogen Effect, og ikke fordre et Konstværk, hvis Betragtning aldrig udtømmes, til hvilket de bedste Læsere, ja det hele Folk, giennem lange Tider stedse paany vender tilbage. Dem, der imod alle Musers og Gratiers Billie stræbe at trænge indenfor Konstens Enemærker, nytter det ikke at advare; men maatte dog de virkelige Begavede betænke, hvor lidet der ligger Magt paa en Mængde af Producier, der dog kun omtrent gientage hinanden, kun ere forskiellige i Henseende til noget materielt Stof, men ikke i Begejstringen, i det egentlige Skaberiste, som fremtryller en ny Verden for den beundrende Tilskuers Die! Maatte de overlade Gientagelserne, som kunne være nødvendige for at virke paa det større Publicum, til deres Efterlignere, men selv anvende Tiid og Flid til Frembringelsen af Værker, som maaskee ville blive færre i Antal; men da heller ikke stødte sig forbi nogen sand Regel, derimod vel kunne udvide Reglernes Sphære ved at give Stof til nye Abstractioner! Thi — vi bemærke dette i Forbigaaende — Ingen vil dog betragte Konst-Theorien som noget Afsluttet, betragte den anderledes, end enhver anden Videnskab, der kan og skal udvides i det Uendelige.

Hvor velgiørende er et Konstværk, i hvilket alle Konstens — ikke denne eller hiin eensidige Theories — Fordringer ere efter menneskelig Evne fyldestgjorte, de mindre med de større, og i det Enkelte som i det Hele, hvor man ikke uophørligen behøver at undskyldte en uklart tænkt eller uklart udtrykt Sætning,

et Anstød mod Grammatik og Metrik, eller endog hele tomme eller floddesløst behandlede Partier, med de Fuldkommenheder, man i andre Dele eller i det Hele bliver vaer, men hvor man stedse og i alle Henseender føler, at man befinder sig i en høiere Sphære, end den sædvanlige! Man sige ikke, at over denne Detail maa Begeistringen forsvinde, thi den sande Begeistring bortdunster ikke saa let, den kommer stedse tilbage med Sielens Henvendelse til Gienstanden, og just i denne stadige Begeistring bestaaer Digterkaldet, thi en Begeistring paa en Times Tiid, eller en Uges Tiid, kan Enhver have. Ligesom Digterne herved ville berebe deres Læsere en langt høiere Nydelse, saaledes ogsaa sig selv den samme under Arbeidet, thi den troe Gliid, som ikke gaaer udenom Banffelighederne, men uophørligen bekæmper og overvinder dem, har sin Løn i sig selv; stedse tilbyde sig nye Tanker og nye Billeder, stedse bliver Ideen selv klarere, ja udvider sig ved den lange Sysselsættelse dermed; og de Ribeller, Digteren stundom maa taale, naar Værket ikke vil rykke frem, eller naar Noget af Det, der syntes allerede særdigt, igien maa opoffres, har han tilfælles med enhver Arbejder.

Vi takke altsaa Forf. for Alt, hvad han saa kraftigt har kaldet Digterne i Grindring, og deriblandt for hvad han, i Theorie og Praxis, har virket for Sproget. Vi prise hans Iver for Correctheden deri, hvilken aldrig ustraffet overtrædes; men han bevæger sig selv med altfor stor Lethed i Sproget, til at han hos Andre skulde næies med "det Correctes Skoleridt" (S. 73). Det maa derfor tilskrives en Partisthed, han ikke er bleven sig bevidst, eller et godt Indfald, han ikke har villet opgive, naar han, der hos en Anden misbilliger

En Sagen efter Bagateller

I en Kritik, hvor Sagen gielder

Et Punct, et vigtigt, der er galt,

(samme Sted.)

saa strengt ansatfer en Digter, der er kommen til Stade at skrive "mindre langt" istedenfor "langt mindre" (S. 32), — en Sprogshnd, som vel fortienet at straffes, men dog ikke er grovere, end naar Baggesen skriver:

"Jeg veed det nok, at det er Pligt at lyde
Blot ikke Landets Lov og Øvrighedens Bud,
Men selv at bukke sig for dem, som byde"

(Giengangeren S. 67).

Saadanne Skibdesløsheder gjøre vel en uheldig Virkning, men de kunne undgaaes, uden at Sproget derved hæver sig til høiere Former, de kunne findes, og Digterens Sprog dog besidde alle høiere Egenskaber. Dette viser just Baggesens Exempel, hos hvem grammaticalste Incorrectheder ikke ere sielbne. Saaledes yttres sig ogsaa hos den her angrebne Digter — hvis Fortienester Forf. i Øvrigt paa andre Steder ikke misstienet (see S. 91) — uagtet hans grammaticalste Synder, og uagtet det fattes ham paa en vis Sammensmeltning og paa Runding og Lethed i Sproget, dog et Sprogtalent, som særdeles fortienet at uddannes ved omhyggelig Øvelse og derved, at Digteren, der er fortrolig med saa mange fremmede Sprog, nu stienet sit eget det fornødne Studium.

Vi troe derfor, at Forf. vil være enig med os, naar vi tilføie, hvad han ikke har udført, at Ingen skal tiltroe sig Virtuositet i Sproget, fordi han skriver det correct, flydende, endog med en vis Velklang. Samuel Johnson antager, at Pops Homer gjør Epoche i det engelske Sprog, thi, siger han, siden den fremtraadte, har ingen Skribent manglet Melodie, hvor meget endog andre Forf. fattedes ham (Lives of the english poets. London 1783. IV. 191). Men uagtet al Correcthed og Jærlighed og Velklang i dette Værk, som efter den engelske Konstdommers Mening skal være den ædleste poetiske Oversæt-

telse, Verden nogenfinde har seet, sandt Bøye dog ved Odysseen to Medhjelpere, hvis Arbeide — den Enes med meget faa Rettelser — ikke kiendtes fra hans eget; og uagtet alle hine Fortrin begribe vi dog, at, som atter Johnson fortæller (p. 39), en Mand, som, ukyndig i det Græske, maatte holde sig til de sædvanlige bogstavelige latinske Oversættelser, deraf fik en meget høiere Forestilling om den homeriske Majestæt, end den, han kunde danne sig af de fielede Oversættelses uøifommelige Elegants.

Som nu Sprogets Fortrin ingenlunde bestaaer blot i Correcthed, saaledes Digtets Form ikke blot i Sproget. Ganste fortræffeligt har Forf. paa flere Steder udviklet sin Mening herom. Enhver vil med Glæde samtykke, naar han siger:

Betragt et Hav, en Flod, hvor Strømmen glider
Med Men og harmonisk frem,
Dg ta'er ei blot af Himlen over dem,
Men og fra Strandens blomsterrige Sider
Et eget Farvespil, et Colorit,
Som under Stoffets Eenhed verler tidt —
Dg see et Billede af Det, jeg kræver
Af Digtet, der med Livens Strømme svæver. (S. 45);

naar han antager sig

den Sivets Blomst, hvis lette Blade
Lil Krone forme sig paa Vandets Flade,
hvilken saa ofte foragtes af dem, der see paa

Det Indholdsrige, Grundige, Solide. (S. 54).

Dg i det Forf. saaledes anpriser Mangfoldigheden i et Digt, og vil, at Konstens dannende Haand skal vise sig i enhver Enkeltbed, i det Mindre som i det Større, da glemmer han ikke, at Mangfoldigheden skal samle sig i en Eenhed, hvilken alene den giennem Digtet gaaende Idee kan give; han laaner Bille-

det af det, snart rolige, og snart af Stormen oprørte Hav, og
figer meget skjønt:

Saaledes for mit Dte Digtet staaer
I Forhold til det indre Liv, der gaaer
Iglennem det, og til dets Ydre naaer;
Eh! enten det er roligt eller stormer,
Dets flydende, bevægelige Masse
Er Et og smeltet sammen med dets Former
(S. 45);

han fordrer, at Digtet skal

forstaae at passe
Hsin Stoffets nøie Sammensmeltet med
Dets Form; (S. 46.)

han vil

En reen, en fuldbendt Harmonie,
En Ro, hvorefter sig Blikket hester,
En Stræben af uendelige Kræfter
Til eet og samme Maal, til Symmetrie. (S. 97.)

Men hvorledes forklare vi nu, at den samme Forfatter i
sin polemiske Iver kan blive ligesaa eenfaldig, som de, hvilke
han bekæmper, og betragte Ideen, ligesom Hine Formen, som
Noget, der vel kan springes over? Naar han paaftaaer, at
Statuen af Marmor lægger

sin Værdie
I Formen, der bevæges i,
Og ei i Andet, (S. 56.)

da kan det ikke være hans Mening her at modsætte Formen
Marmorblokken, men Ideen, og tage vi denne bort, eller lade
vi denne blive "et Abstractum," en almindelig Forestilling om
en Gud eller en Helt, hvad bliver da Formen Andet end Blød-
heden i Marmorets Behandling, Polituren i det Enkeltes Ud-
arbejdelse o. desl.? Men hvilken Konstner vilde vel lægge sin

Statues Bærdie i dette, og "ei i Andet"? thi derved kunde jo "det indre Liv, som skulde gaae igiennem Konstværket, og naae til dets Dybe", ganske fattes. Naar Forf. i Overeensstemmelse hermed spørger:

Naar vil man endelig engang
 For Alvor troe paa, at en Digters Sang
 Ei vunder Værd ved Stoffet, der behandles,
 Men ved Behandlingsmaaden? (S. 104)

da forekommer det mig, som om man — hvis jeg tør bruge en trivial, men temmelig træffende Lignelse — ogsaa kunde lade Slagterne lukke deres Boder, fordi man ligesaa vel maatte kunne fuge en god Suppe paa en Pølsepind, som paa et Stykke Kød, naar man kun har en god Kof; det forekommer mig, som om vi da i det Skønne skulde, efter Baggesens ovenansførte Udtryk, nøies med det blotte Tal istedenfor Det, som tæller¹⁾. Men vi indsee ikke, hvorledes et fattigt og trivielt Stof skulde kunne sætte "uendelige Kræfter" i Bevægelse, og tvinge disses Stræben "til eet og samme Maal." Hvor ganske stride disses Forf.'s Uttringer mod hans egen fortræffelige Udvikling af Fordringerne til Don Juans Digter! Thi dersom Digtet

¹⁾ At Forf. betragter Ideen og Stoffet i et Digt — hvilke det ogsaa her vilde være vanskeligt at adskille — som identiske, viser sig blandt Andet af det Sted, hvor han siger:

De Folk, man støder paa,
 Betragte Formen meest som et Abstractum,
 Der nok kan springes over saa som saa;
 Ideen derimod er dem et Factum,
 Som man kan ordentlig forstaae.
 Den smager meget meer af det Reelle;
 Den kan der tages paa; man kan fortælle
 Om en Idee, om Stoffet vidt og bredt,
 Men af! hvem (hvo) bryder sig om det Formelle?

(S. 46. 47.)

virteligen kun vinder Bærd ved Behandlingsmaaden, og ikke ved Stoffet, da veed jeg ikke, hvorfor

en gemeen

Peer Mittelsenf Glendighed,

hvorfor en

Hans Jensen, der blev hængt, brouilleert med Gud,
Med Kirken, Præsten, Provsten, Degnen,
Med alle Li- og alle Lyve-Gud,
Og prised som en Satans-Karl i Egnen,

(S. 95. 97.)

hvorfor disse ikke ligesaa vel kunne tiene til Grundlag for et Drama, som en Don Juan,

der vækker os til Sympathie,
Fordi en Stemme fra vort Indre lyder,
Og hvister ængstligt: ogsaa vi
Har Riød af dette Riød, og Blod, der flyder
I Aarens Strøm, og vee os, naar det bryder
Den Dæmning, der bestiermer vore Dyder!
En Stemme, der os stærkt betyde skal,
At han, der ilede mod Undergangen,
Har værdigt Krav paa vore Laarers Tal,
Fordi han var et Offer kun for Slangen,
Der lurar dagligt paa vor eget Fald.

(S. 94.)

Hvorledes er det mueligt, at en Konstdommer, som her viste, at han formaaer at trænge ind til Mennekelivets, Mennekehierkets, til Konstens Dybder, en Konstdommer, som i Digtet fordrer

En Grundaccord, der strømmer fra det Hele,
Og toner sagte hen
Harmonist fra hver enkelt Deel igjen —

(S. 98)

at han atter kan tale saa overfladeligt, som om det var det Samme, hvilken Grundaccord der toner igiennem Digtet?

Læserne ville uden Tvivl allerede indsee, at vi heller ikke kunne være enige med Forf., hvor han siger.

Naar jeg har Lov at leve høit,
 Mens Folk med Snillets Wienerærtter
 Og Sprogets Melodie-Concerter
 Og Vittigheds-Confect bevarter,
 Saa bryder jeg mig ei en Øit
 — I Poesie — om deres Hjerte. (S. 80).

Vi erkende aldeles det Pøbelagtige, ja det onde Hjerte, der saa ofte viser sig i den Polemik, som angriber en Digters Hjerte; vi have aldeles Intet at gjøre med Digterens Moralitet udenfor Digtet, og ønske heller ikke, at han i Digtet skal docere Moral; men saalænge den Sætning staaer fast: *pectus facit disertus*, saalænge der af Digteren kræves et mens *divinior*, saalænge hans Digt skal affpeile Himmelen og Jorden, kan det ikke være ligegyldigt, om der i hans Bryst er et Hjerte, som kan føle Himmels og Jordens Ælskhed.

Forf. har vendt sin strenge Polemiks skarpeste Baaben mod en Digter, der har meent, at de sande Digtere arbejde sot Eftertiden, og ofte maae forsmaae Samtidens Bisalb. Vi mis-kiende ingeniunde det meget Træffende, Forf. i denne Anledning har sagt, og kunne ikke frikiende den angrebne Digter for al Overdrivelse; dog bør det ikke oversees, at Denne kun paa-staaer, at det ofte er Digterens svage Side, at "hænge sammen med sin Tiid," og egentlig kun taler "om Diebliffets og Rodens Fordringer." Det er unegteligt, at Digteren ikke drømmende skal tænke sig en stjern ukiendt Tiidsalder, for hvilken han vil leve og virke, og ved hvis forhaabede Bisalb han forud vederqvæger sig; unegteligt, at det kraftige Liv vil virke i sin Tiid, og at den Digter handler som en Daare, der offentlig-gjør sine Digte i en Tiidsalder, med hvilken han Intet vil have

at staffe. Paa den anden Side vil Forfatteren ikke negte, at Mængdens Smag ofte, eller oftest, er fordærvet, og at Intet er farligere, end at beile til denne Mængdes Bisald, dette bellua multorum capitum. Hvilket Bisald, og hvor varigt, derved vinder, viser Røgebues advarende Exempel. Der gives upoetiske Tidsalvere, og der gives i enhver Tidsalder falske Retninger; forsaavidt kan den sande Digter ikke Andet end træde i Opposition mod sin Tidsalder. Vistnok haaber han, i det han træder offentlig frem, at træffe paa dem, der ere ophviiede over Mængden; han haaber vel og at kunne gribe det Bedre, som selv i Mængden aldrig ganske er uddød, og derigennem at kunne medvirke til en Forandring i Tiden. Men habent sua fata libelli; den øieblikkelige Virkning beroer paa saa mange smaa, uberegnelige Omstændigheder; endog Den, der er nøiest bekendt med Theatret — det Sted, hvor Digteren umiddelbarest henvender sig til det større Publicum — vil sjelden med Sikkerhed kunne forudsige, om et Stykke vil gjøre Lykke eller ikke; og mangen Milton faaer først af Efterverdenen den Krands, som Samtiden negter ham. Derfor har mangen stor Digter havt Ret — ligesom mangen lille Digter aldeles Uret — naar han ikke opgav sine Forbringere, fordi Mængden af hans Medlevende ikke vilde erkiende dem.

Skulle vi mod Forf. støtte os paa nogen Autoritet, da helst paa Baggesens. Hvor ofte, hvor stærkt erklærer Denne,

At Digtrens hellige, hans høie Kald det blev,
 I Smil og Graad, i Alvor og i Latter,
 At sprede Nutids Laage, Døgnets Dunst,
 Og vise Jorden Evigheds Datter,
 Den himmelske, hvis Skønhed Ingen fatter,
 Der Tidens Krands og Mængdens Bisald flatter,
 Den frie, den rene, den uendelige Kunst;

(Glengangeren 69)

hvor ofte raaber han Bee over den Digter, der ikke føler

bys Foragt for Alt, hvad Vøblen skønner,
 Og med sin Mængdes høje Bifald lønner,
 Foragt for Livet, som en Lidsfordriv,
 Nutidens hensigtsløse, flau Liv; (sammeft. 122)

hvor ofte appellerer han fra "Dagens, Timens, Nuets Striig" til

hiin den store Dommer,
 Der, ubestikkelig, med Eftertiden kommer.

(poet. Epistl. 444).

Men egentlig spørger den sande Digter, som saadan, vel
 hverken om Samtid eller Eftertid, thi, som atter Baggesen
 siger,

Bee den Elendige, som vover
 At nærme Konstens Altar sig som Skiald,
 Hvis Flammen i hans Bryst ham ikke hæver over
 Hver Tvivl om sit guddommelige Kalb!
 Bee ham, hvis han det ei med Sikkerhed erkender
 I en urolig, umodstaaelig Drivt
 Til Vittren af den Ild, som i hans Hierte brænder,
 Blot for at yttre den i Sang og Skrivt!

(Gjengangeren 120).

Kritikeren, Taleren, Videnskabsmanden kan have den Hensigt at
 nedrive og at opbygge, han angriber det Slette og Uværdige,
 vil fortrænge det af sit Folks Beundring, og derimod lede
 Tanke og Hierte til Det, hvilket han erkender som Sandere,
 Edlere, mere Velgiørende. Kunstnerens Hensigt derimod ligger
 i hans Kunstværk, han vil fremstille, blot for at fremstille, og
 hvad enten han — som vor Forf. saa mesterligen retfærdiggjør
 (S. 105) — maler Portraiter, med poetisk Sands opfatter det
 Birkelige, griber, fastholder, afbilder det Charakteristiske deri, som
 Mængden kun seer adspredt i tusinde Enkeltheder, og til hvilken
 af de tvende yderste Grændser, hvoremellem — efter en aandrøg

Mands Bemærkning — ethvert Menneske i Virkeligheden søger, Caricaturen eller Idealet, han nærmer sin Fremstilling; eller han begynder fra Idealet, og individualiserer dette, indtil det fremtræder i en ny, af Kunstneren skabt, Virkelighed: da "maler han for alle Tider."

Hvad i Øvrigt Forf.'s Polemik angaaer, da have vi allerede erklæret, at vi ikke ville følge ham i det Enkelte, og vi haabe, at selv de angrebne Forfattere ville erkiende, hvorledes Baggesens Regel her er fulgt, at i Skjalde-Kampe

Der burde spores dog en Slags Musik,
 I alle Pus og Stød og Stik,
 Af den Natur, ihvor det gik,
 At, hvis man en Tryk-Serten fik
 Saa dierv, at man derved naturlig maatte dumpe
 Paa sin udødelige Digter-N—,
 Man dog, trods Faldets virkelige Gru,
 Fortryllet, af det Træffende, det Fyndige,
 Det Rette, Rette, Rette, næsten Indige,
 Gad dumpe nok engang endnu.

(poet. Epistl. 293).

Imidlertid minder selv Tanken om Baggesen os om den gyldne Regel i al literair Polemik: at holde op igien. Vel have vi forsaavidt ingen Anledning til at foreholde Forf. denne Regel, da han, efter hvad vi formode, først nu har begyndt; dog angaaer hans Polemik for det Meste Gienstande, der allerede i vor Literatur er udførligere forhandlede. Selv det fra først af Bittige og Biquante bliver ved Gientagelsen flaut o: smagløst. Det kan ikke behage Tilskueren, at en bygtig Kæmper ikke veed at give sig anden Sydselsættelse, end stedse paany at udæste de allerede Overvundne, og saaledes at holde sig i en Sphære, der er ham uærdig. Og at forvandle Feiden mod dem, der staae fastere, til en Forsølgelse paa Ære, Liv og

Guds, det kan stikke sig for Lindberger og andre Forfattere af det Slags; men æreflere Mænd, som ønske at fremme Videnskab og Kunst, lade det vel, naar Sagen er tilstræffelig oplyst, blive ved et dixi et liberavi animam meam.

Vi have i det Foregaaende ideligen nævnet Baggesen. Forf. taler ogsaa i hans Navn, og han slutter Rækken af sin høist interessante Meddelelse med et Aimbrev til det danske Folk under Overskrift: "Hvad Ende tog det med Jens Immanuel Baggesen?" Lene og Gratie have ligesaa lidt forladt Forf. her, som i de foregaaende Epistler; men dette er ikke den eneste Grund, af hvilken vi takke ham for dette Brev. Det er nemlig ikke skrevet som Svar paa et påbelagtigt Angreb, der allerede andensteds havde fundet den tilstræffelige Affærdigelse; men naar Forf. atter opstiller Hiint Spørgsmaal, da er det, fordi han vel veed, at det, dunklere eller tydeligere, bittert eller veemodigt; svæver paa mange Læber. Den uheldige Polemik, hvori Baggesen tilfids med saa megen Haardnækkethed kastede sig, fiernede Folkets Hjærter fra ham, og ingen Død eller Levende behøver Undskyldning, fordi han følte sig oprørt derved. Gif endog Modpartiet ofte for vidt, da var dette kun en Gienklang af de Uretfærdigheder, den Elbre og Mægtigere forud havde tilladt sig. Herved skeede det, at, da Baggesen, tilskyndet af det skønne Hiemvee, der stedse paany rørte sig i ham, atter nærmede sig "den Blet af Jord," der altid blev ham den kiereste, saae man ikke hans Ankomst imøde med Haab om nye aandrige Frembringelser, men med Frygt for Gjentagelsen af de Optrin, af hvilke Alle for længesiden vare trætte og fede. Og saaledes forstummede den Harpe, hvis Lyd saa ofte havde fortryllet Folket, uden at vække dets Sorg eller dets Savn.

Men disse Følelser, eller denne Ligeegyldighed, skulde ikke være det sidste Indtryk af et saadant Digter-Liv. Hæder og

Tal skuldes vor Fors., fordi han med sin indtrængende Røst har mindet Folket om den Mangfoldighed af Toner, hvori den store Sprogkonstner giennem saa mange Aar, aldrig trættet, aldrig overvunden af Stiebnens stærkeste Slag, udgød sin Aands Fylde, om de Rigdomme, som Stridens Gensidighed havde bragt i Forglemmelse, og som den nye Udgave af Digterens Værker, der optager Løst og Fast, kun er lidet stiftet til at udrive deraf. Vel har det næsten smertet os, i den Harmonie, hvormed Fors. ellers saa retfærdigen forkynder den hengangne Digters Priis, at finde hans "Adam og Eva" berømt som

Aandens sidste,

Men ypperste Product.

(S. 118).

"Det sidste" kan det vel neppe kaldes, thi i det Mindste den første Deel deraf var sikkert udarbejdet længe førend det blev overgivet til Pressen; og "det ypperste" — See vi hen til Sproget, da bekymre vi os kun lidet om de enkelte Sprogfeil, som Forlæggeren — selv med en Sprogdommert — har meent at måatte undskylde i sin Fortale; men hvor langt staaer den hele Behandling af Sproget i Retthed og Inde under det, vi beundre i Baggesens danske Digte, og selv i Parthenais. Opfindelsen er monoton, og Udsørelsen, uagtet enkelte smukke Steder, i det Hele langtrukken og mat. Grundaccorden synes at være et Forsøg paa, hvad der kommer ud, naar man vil forene Fromhed og Ustyd i een Tone med Begierlighed og Frækhed.

Men saa lidet vi her kunne underskrive, saa lidet ville vi over

Talrækkens sidste Nul

Forglemme hvad der staaer i Epitfeil,

Og stielde Blomsten ud, naar den er visæn.

(S. 115).

Vi samtykke aldeles, og med levende Erkiendtlighed, de skønne

Ord, i hvilke Korf. har samlet Erindringen af saa mange Baggesenſte Digte i de forſtielligſte Tonearter, og hvor dog ikke Emma, ikke de komiſte Fortællinger, ikke Sermonerne — paa Danſt: Riimbrevene — ere omtalte. I den Følelſe, ſom Erindringen af alle diſſe mangſoldige Digter-Fortienefter fremkalder, kunne vi ikke negte os den veemodige Glæde at nedſtrøpe de deilige, men nu vel af de Fleſte forglemte, Stropher, hvormed Baggesen ſelv ſlutter ſit "evige Sindbillede," og ſom vel ville have den Virkning at kalde i Minde Meget af hvad han byder at glemme:

"Lad være glemt med mig, hvad jeg har lidt og levet,
 Lad i det Grav med No mit aandelige Støv,
 Saml ingen Blade meer af dem, jeg før har ſrevet,
 Lad Binden ſtrøe dem bort ſom andet ſpraglet Røv!
 Glem alle Toner af min Vellyſt og min Smerte,
 Der i dit Bryſt, da du var Barn, gienklang,
 Glem ſelv, hvad end maaffee du glemmer i dit Hierte,
 Hvad jeg i Uſtylds Sprog, da jeg var lille, ſang!
 Men læs det høie Qvad, ſom end mig blev forundet
 I Livens mørke Larm, ſom Lyſets ringe Tolf,
 Med Tungebaandet løſt og Tanken mindre bundet,
 Før jeg gaaer hjem til Gud, at flamme for mit Folk!
 Thi Noget lærte jeg, før jeg det lærte flamme,
 Mit Die luttredes i mangt et Himmellyn,
 Mit Hierte rensedes i Lidelfernes Flamme,
 Før, hvad du leder om, jeg fandt i dette Syn."

Familien Riquebourg.

(Dansk Ugeſkrift 1832).

Dersom en Overſkrift i dette Blad havde ſamme Virkning ſom en Skueſpil-Plakat, da turde vi her vel vente fuldt Huus, thi, ſom bekendt, har dette Stykke paa vort Theater, vel ikke gjort furore — hvilket her vilde være et meget upaſſende Udtryk — men frembragt en Virkning, ligesaa almindelig, ſom de meeft yndede Skueſpils, men meget forſtiellig fra de fleſte af diſſes. Ogſaa nærværende Anmelder har følt ſig ſaa tiltrukken deraf, at han med Glæde og med Erkiendtlighed drøler ved det, og ſønſter, at dette Blads Læſere endnu vilde ſtlenke det nogle Diebliffe.

Det Talent, hvormed Hr. Prof. Heiberg bereber ſaadanne Stykker for den danſke Scene, er almindeligen erkiendt, og har ogſaa viiſt ſig her. Det er ikke blot det fortrolige Bekendſkab med begge Sprog, og ikke blot den Lethed, ſom i diſſe Overſættelſer ſtedſe er forbunden med Nviagtigheden, der fortienet at paafſionnes, men maafſee endnu mere den ſikre Tact, hvormed Overſætteren forſtaaer, uden nogen paafaldende

Forandring, at lade mangel Enkelthed, der i Originalen er fremhævet, men hos os ikke vilde interessere, træde tilbage, og derimod at tydeliggjøre for danske Tilskuere, hvad der i Originalen kun behøvede at antydes. Denne Localiseringen — hvis vi maa kalde den saa — er ikke blot tilladelig, men nødvendig; den flytter ikke Stedet, forvansker ikke Stykkets Charakter, men gjør Nydelsern fuldstændigere, naar Stykket oversføres paa en fremmed Skueplads. Mod Oversættelsen er kun erindret, at, naar Riquebourg som Exempel paa de Bommerter, hans Kone ikke vil taale i hans Tale, anfører, at han "ikke maa sige ligge istedenfor lægge, eller sidde istedenfor sætte," da er dette ikke af de Sprogfeil, der ere Charakteristiske for den Klasse, til hvilken Riquebourg hører. Originalen har Forverlingen af L og S. Det havde været let at vælge Exemplerne af den københavnske Udtale s. Ex. Fridsberre, Bösen, Olle o. s. v., men derved vare vi med Gøt komne til vort gamle København, hvor vi her ikke skulde være. Af Originalens Titel har Oversætteren med Rette udeladt det næsten pedantiske "ou le mariage mal assorti," derimod har han beholdt Stykkets Hovedtitel. Vi anmærke dette, fordi det forvirrer, naar Oversætterne ofte gjøre bekjendte Stykker ukenkelige ved en ny Titel, og imod denne Ustik kunde vi næsten paatage os at forsvare, at Jægerbruden paa Engelsk hedder "Freischütz." Da det Samme for en Deel gielder om Personernes Navne, saa vide vi ikke, hvorfor Oversætteren her har forandret Originalens Georg til det ufranske Frederik.

Men en betydelig Forvandling er dog her foregaaet, i det Originalen er "Comédie-Vaudeville," Oversættelsen derimod et "Drama." Det er bekjendt, at vi paa vort Theater see mange Smaaestykker, der i Paris opføres som Vaudeviller, som Lytspil, og at man ved denne Forandring saa aldeles Intet savner,

jaa maa man fristes til at antage, at mange franske Stykker kun ere blevne Vaudeviller, fordi — som Prof. Heiberg siger i sin Afhandling om Vaudevillen S. 47 — vedkommende Theaters indskrænkede Privilegium nøder Bestyrelsen til uvedkommende Tilføjninger. Heraf kunde man vel tage en Indvending mod den Paastand i samme Afhandling (S. 57), at enhver stor Stad burde have i det mindste tre Theatre for de adskillige Arter af Skuespil; thi ved denne Adskillelse vilde mangehaande Omstændigheder volde, at et Sujet blev støbt i en Form, der var det mindre naturligt. Ogsaa kunde det paatvivles, om det vilde virke gavnligt paa Skuespillerne, saaledes ubelukkende at indskrænktes til eet genre; den tekniske Færdighed vilde maafee vinde derved, men Konsten neppe, den fordrer Fleersidighed, og seer det gierne, at dens Dyrkere forsøge sig i forskellige Retninger.

Grav "Familien Riquebourg" angaaer, da har Forvandlingen her labet sig iværksjætte næsten uden Forandring, og hvo der læser Oversættelsen, vil neppe kunne begribe, hvorledes Originalen kan være en Vaudeville. Den er det virkelige ikke heller. Man læse Udviklingen af Vaudevillens Begreb i ovennævnte Afhandling S. 47 ff., og man vil let see, at nærværende Stykke ogsaa i Originalen Intet kunde have af Det, der er angivet som Karakteristisk for denne Skuespil-Art, undtagen Simpliciteten, og at den allermindst kunde "i sin Dialog henrende sig mere directe til Publicum" (S. 62). Saavel Personerne som Publicum ere altfor interesserede i Handlingen til at Dette kunde finde Sted, i de sidste Scener ophører ogsaa i Originalen det Musikalske ganske, og et Slutningscouplet var her aldeles umueligt. Stykket er saaledes i Oversættelsen kun blevet berøvet nogle upassende Zirkater, og fremtræder nu ligesom i sin naturlige Skønhed. Og denne Skønhed er hen-

rivende; fiedlen har et Skuespil af denne Art gjort et saa almindeligt og saa reent Indtryk, som dette; vi kunne endnu sige, saa dybt, hvilket ogsaa har viist sig i det almindeligen yttrede Onske — som dog aldrig er blevet opfyldt — at dette Stykke maatte gives sigst af Det, man har at byde den Aften.

Simplicitet nævne vi som et af dette Dramas Fortrin, men hvor viser det sig ogsaa her, at denne Egenkab er himmelvidt forskjellig for Tomhed og Barhed! Under Benævnelsen af Drama tænke vi os strax et rørende Skuespil, men hvor ganske Dette endog her er Tilfældet, saa har dog Stykket et betydeligt komisk Element, som er nøie sammenslettet med det Hele, og som med stor Konst er benyttet til at bringe Liv i Stykket uden paa nogen Maade at skade dets Virkning. Riquebourg er en ypperlig tegnet Charakter, i hvilken det næsten burlest komiske saaledes er tempereret ved Godmodighed, at begge Dele tiene til at hæve hinanden desto mere. Er Sammenfælgningen allerede lykket Forfatteren vel, da endnu mere Fremstilleren paa vor Scene, hvis Konst ganske fortjener den almindelige Anerkendelse, den har fundet. Vor Konstner falder aldrig ud af sin Rolle; Forfatteren derimod i det mindste een Gang, nemlig hvor han lader Riquebourg drikke med sin Tiener — et Gemenstab, som ingen riig Borger vilde tillade sig; han kunde ikke have vundet sin Formue, dersom han ikke havde forstaaet at holde sine Tjenestefolk i tilbørlig Orden.

Ogsaa Udførelsen af Hortensias ædle Rolle hører til vort Theaters fortrinligste Præstationer. Vi henstille til den udmærkede Konstnerinde, om ikke den personlige Nærmelse til Frederik — hvis Fremstiller, som fortjener al Opmuntring, ogsaa undviger den — burde mere været indgaaet, thi deels strider denne Nærmelse mod de høiere Stænders Væsen, deels mod Hortensias Fremgangsmaade mod Frederik. Men hvor fortræffelig er

ellers Udførelsen i det Hele, hvor værdig og følelsesfuld! Eigesom vi saa ofte have Leilighed til at beundre Kunstnerindens rene og begejstrede Diction i saamange mere lyriske Partier af hendes Roller, saaledes viser den sig her ligesaa henrivende, hvor Følelsen kun tør yttre sig i de korte, betydningsfulde Replikker, som ere lagte hende i Munden, og som henhøre til Stykkets væsentligste Skønheder.

Thi naar vi spørge os selv, hvorfor dette lille Drama gjør et saa eget og dybt Indtryk, der endnu længe toner efter i Sielen, da beroer dette vel paa Situationen, som i al dens Simpelt ved og griber enhver Tilskuer, paa de stærkt med hinanden kontrasterende Charakterer, som ere bragte i et saadant indbyrdes Forhold, at de aldeles ikke ophæve Dramaets Enhed, men ogsaa, og vel fornemmeligen paa den Delicatesse, hvormed de vanskelige Forhold her stedse ere behandlede, og paa det Maadehold, hvormed Digteren har afftuffet sig sine Grændser. Han har ikke blot indskrænket sig til det Rum, Handlingen kunde udfylde, men han har ogsaa concentreret Følelsen til enkelte Udbrud, som just derfor frembringe en desto større Virkning. Hortensias og Frederiks hele Roller afgive Bevist herfor. Saaledes naar man, efter sædvanlig Viis, venter en formelig Kierlighedstilstaelse og en udsørlig Beregning af Pligtens pro og contra ved den vanskelige Beslutning, da høre vi kun Hortensias: "Saa fly!" som stienker den Forviste den højeste Salighed, i det Samme det berøver ham al hans Lykke. Naar vi vente en lang pathetisk Afskeds-scene, da nærmer Frederik sig kun Hortensia med det simple Spørgsmaal: "Har jeg gjort min Pligt?" og al hendes Agtelse og Tak, al hendes Kierlighed og Smerte yttres sig kun i et "Ja"; han fremfører kun den beskedne Bøn om det Tørklæde, hendes Taarer have vædet, og hun giver ham det uden et Ord. Naar

Tilskuerne til Slutningen næsten frygte en ubeførlig Forklaring af Alt hvad de vide, da er det Hele samlet i den ene Replik: "Nu er han borte." — Alt kan og skal ikke behandles paa samme Maade, ikke i forskjellige Digtninger, ikke af forskjellige Forfattere; men den begyndende Digter skal her lære, hvor langt større Fylde der ofte kan ligge i eet Ord, end i en lang Tale.

Hvor almindeligt Bisald endog dette Drama har indhøstet, saa have dog fornemmelig tvende Indvendinger ladet sig høre. Den ene havde vi ikke ventet, nemlig den, at Riquebourg ikke skulde have erfaret Hortensias Kierlighed til Frederik. Dablerne betænke ikke, at da havde de her egentlig intet Drama havt, da havde Riquebourg været udenfor Handlingen, og denne havde slæbt sig koldt og mat til sin let forubseelige Opløsning. Havde fremdeles Riquebourg faret bedre ved, uvidende om den sande Bevæggrund, for stedse at skulle forestille sig, at Hortensia blot af Eiegenlybighed og Egenfindighed havde villet lade ham alene uden al Glæde, at Frederik havde fornegtet al Taknemmelighed for at tilfredsstille en Lyft til at see sig om i Verden? Nu derimod vil hans Smerte foræbles til en endnu inderligere og agtelsesfuldere Kierlighed til de to Menneſker, han allerede elsker høiest i Verden.

Den anden Indvending eller Dabel var let at forudsee. Thi de fleste Tilskuere ønske gierne fra Scenen af at underrettes om, hvad der bliver af enhver Person, der har interesseret dem, de ville gierne have Alting afgjort, inden de forlade Skuespilhuset, at de da rolig kunne vende sig til Det, Aftenen endnu kan bringe udenfor, og i al Fald have Stof til en temmelig ligegyldig Conversation om det Seete. Det lader sig ikke negte, at denne Tilfredsstillelse har Digteren her ikke skienket sine Tilskuere; i det Tæppet falder, spørge de naturligtvis: Hvorledes

gaaer det siden Frederik og Hortensia? og Digteren — som alene kunde vide det — svarer dem ikke. Men just denne Ubestemthed giver efter min Følelse Dramaet en ny Vnde; den nøder paa en Maade Tilskueren til selv at digte videre, og dette kan han gjøre i tvende Retninger, eftersom hans Stemning er; og til hvilken af Siderne hans Tanke vender sig, savner den ikke Understøttelse i Stykket selv. Dersom Nogen foretrækker at stifte sine Vnblinger den materielle Lykke, og ikke kan hvile, før han seer Udsigt til at Hortensia og Frederik kunne blive forenede, da kan Digteren sige: Har jeg ikke tydeligt nok tilkiendegivet, at Riquebourg ikke kan vente noget langt Liv? har jeg ikke sagt, at hans Fader og Bedstefader ikke have kunnet bringe deres Liv ud over det 62de Aar, og at Doctoren hos ham finder den samme Sygdom, som den, hvoraf hans Fader leed (S. 4)? har jeg ikke mod Slutningen erindret derom, idet jeg har lagt Riquebourg den Replik i Munden: "Naar du om nogle Aar kommer tilbage — isald saa Doctoren har Ret, og Du ikke finder mig meer" (S. 23)? Altsaa, — kan Digteren vedblive, — da jeg ikke kunde opholde mine Tilskuere saa længe i Skuespilhuset, saa behøve de blot at lade deres Tanke ile nogle Aar ud i Tiden, da staaer det dem frit for, at forestille sig Riquebourgs Aelse opfyldt, og da at bestille Notarius og Præst. — Men dersom nu Nogen skulde finde, at Dette førte hen i det Trivielle, til en Dyd, hvilken Digterens Retfærdighed kun tillader at bringe et chimærist Offer, til en Lyksalighed, som den, hvormed ethvert Lykspil ender, og at saaledes den egentlige Fortryllelse var borttagen; da kan Digteren svare; Har jeg da nogensteds berettiget til at vente en saadan Hverdags-Opløsning? hvorfor give I hine Replikker, der kun skulle stildre Riquebourg som en ældre svagelig Mand, kun skulle gjøre hans Ønske, at beholde Frederik i sin Nærhed desto natur-

ligere, en Betydning, som om han snart vilde soie Ederes Onster ved at lægge sig til at døe? Har jeg lagt Hortensia eller Frederik det mindste Ord i Munden, som tyder hen paa, at de vente Riquebourgs Død nær, eller at de derpaa bygge den mindste Udsigt for deres Liv? har jeg ikke tværtimod ligesom indviet Frederik "til at elske og til at lide, og i disse Lidelser at finde sit Livs Lykke" (S. 13)? har jeg ikke ladet Frederik sige udaf sit Væsens Dybder: "I et Dieblis har jeg udtømt al den Lykke, Jorden kunde skienke mig; jeg har intet Mere at attraae, intet Onste meer" (S. 21)? Forestiller Eder derfor hellere, at Riquebourg lever længe nok til at de Elskendes Alder ikke mere gjør en Forbindelse ret onstelig, dog heller ikke saa længe, at Hortensias hele Liv skulde gaae hen med at pleie den sygelige Gamle; at Hortensia siden med sin Sjæls høie Adel smykker enhver Kreds, hvori hun indtræder, at Frederik med sin Patriotismes Flamme, med sin kundstabsrige Dygtighed faster sig i Livets Bestillinger, at Begge endnu stedsbe bevare det Blomster, deres Ungdom rafte dem, uvisnet, og at Alerligheden med dens Grindringer og dens Savn udbreder en Duft over deres Tilværelse, som i en tilfredsstillende Virkelighed vel kunde været stærkere men ikke yndigere; og da ville I fra deres hele Liv ligesom høre Tonerne af den store Digters Sang:

Freudvoll,
Und leidvoll,
Gedankenvoll sehn —

Saaledes bidrager uden Tvivl det friere Rum, som her er aabnet for Indbildningskraften, meget til, at de her anrørte Strænge, endnu længe efter at Tæppet er nedrullet, vedblive at klinge saa dybt, og saa milbt.

Orthographiske Bemærkninger.

(Nyt Aftenblad 1825).

Indsenderen af disse Bemærkninger har begyndt med at tilstaae, at han ikke tør rose sig af et saadant Studium af vort og de med samme beslægtede Sprog og disses Historie, saa han turde mene at kunne give noget ganske fyldestgørende Bidrag til Afgjørelsen af den Strid, der allerede længe er ført, og endnu føres om adskillige orthographiske Anliggender. Imidlertid er han dog temmelig vel bekendt med hvad der i senere Tider er skrevet om denne Sag, og da forskellige Tvivl have forhindret ham fra i nogle Bøger at slutte sig til Det, som de fleste Sproglærere nu antage, og han intet Hensyn har fundet taget paa disse Tvivl: saa haaber han sig det tilladt at fremsætte nogle af dem, og forsøge, om de maatte findes at fortiene de Kyndiges Opmærksomhed.

1.

Uagtet allerede J. Baden i sin raisonnerede danske Grammatik (2. Dpl. S. 22) erklærede, at han aldrig kunde overtale sig til at finde det behageligt, naar man vilde forvandle den

linde J-Lyd efter R og G til et haardt J, og lære Børn i Skolen, at Kjærlighed maa udtales som Kjærlighed, Rion som Rjøn; Gjerning som Gjærning; og uagtet Prof. Mølbeck i sin med Rette almindelig agtede og brugte danske Haand-Ordbog (S. 50) har indskrænket Brugen af Jod til de Tilfælde, hvor J staaer i Begyndelsen af en Stavelse foran for en Vocal: saa har dog Brugen af Jod seiret saavel i Skoler som i Bøger, og der ere nu kun Faa, som ikke bruge det allevegne, hvor i en Stavelse J gaaer foran for en Vocal, om det end ikke er i Stavelsens Begyndelse. Og uagtet det ved meget skarpsindige Undersøgelser syntes afgjort, og mere og mere blev almindeligen vedtaget, ikke at skrive Jod efter en Vocal i samme Stavelse (altsaa Bei, ikke Bej o. s. v.): saa synes dog Almeenheden ved nyere, ogsaa skarpsindige, Undersøgelser, i Begreb med at lade sig omstemme, fornemmeligen paa Grund af, at J her i mange Tilfælde kan vises fremkommet af en Consonant, og at det synes rimeligere, at denne oprindelige Consonant er gaaet over til en blødere Consonant, hvorfor man antager Joddet, end til en Vocal; og saaledes synes vi da snart ikke mere at turde gaae paa Beie, men kun paa Beje o. s. v.

Indsenderen tillader sig herimod at bemærke, at, saavidt han har kunnet opdage, har vort Sprog aldeles ingen Consonant og overalt aldeles intet eget Bogstav Jod, men dette er kun et Bogstavtræk, et kalligraphiskt Sving, hvormed Skjønstriverne under visse Omstændigheder fandt for godt at forlænge det korte J. Dette synes allerede at fremgaae deraf, at vor Skrivt intet stort Jod har, og det var dog besynderligt, om der virkelig i vort Sprog fandtes en Consonant, som man havde taget sig saa lidet af, at man ikke havde skaffet den et stort Tegn, ligesom alle dens Brødre. Dette vil uden Tvivl ogsaa findes

ved at eftersee ældre Manuscripter og Bøger. I Bedels Saxo af 1575 finder jeg Joddet kun brugt som det sidste J, hvor dette Bogstav forekommer flere Gange efter hinanden, altsaa for at frembringe en kalligraphisk Forandring; f. Ex. vijs, vijt, eller i Tallene 2, 3, 4, der skrives saaledes: ij, iij, iiij, men ingensteds findes der noget Spor af, at dette Bogstavtræk har været brugt for at betegne. Noget, der kunde kaldes en Consonant. Jod forholder sig altsaa til J, omtrent som j til s.

Dersom nu dette befindes rigtigt, da er det aabenbart, at, hvis man endog vilde paastaae, vi gjorde vel i nu at gjøre os en ny Consonant, som vore Forsædre Intet kiendte til, saa er dog i Ord som Leie, Bei, seile, bœie, nvies, høi, virkelig den oprindelige Consonant (i Lega, Weg, sigla, bygia o. s. v.) i vore Forsædres Sprog gaaet over til den Vocal J, thi disse harde, som vi mene, ingen Consonant Jod; og denne Overgang er heller ikke forunderligere i vort Sprog, end i saa mange andre, f. Ex. i det italienske, i Ord som: pianto, chiaro o. s. v.

Men da Kalligrapherne i mange Læder havde benyttet det Bogstavtræk, som vi kalde Jod, paa deres Bøger, saa fandt Grammatikerne, at de ogsaa beqvemt kunde benytte det paa deres, og saaledes begyndte der at blive Tale om en ny Consonant. At dette er skeet meget tidligt (nemlig allerede 1586 af Prof. J. Madsen), har Prof. Ryerup oplyst (see "Dagen" for 11te Junii 1824). Men om denne gamle Grammatiker har Ret, om, som han paastaaer, en Consonant Jod forekommer meget hyppigen i vort danske Tungemaal, derom er det just der disputeres, i det Modpartiet vel kunde paastaae, at denne saakaldte Consonant vistnok forekommer meget hyppigen i vore Grammatiker, men ikke "i vort danske Tungemaal"; kunde paa-

staae, at man ligesaa vel kunde tale om en Consonant *s* i Mod-sætning til Consonanten *j*.

Grundene, hvorfor Indsenderen ønsker Brugen af *Jod* atter indskrænket til Begyndelsen af Stavelserne, hvor det tager sig vel ud, og i lang Tid har været vedtaget, ere følgende: 1. At man ved den af de nyere Retskrivningslærere foreslagne Skrivebrug forleghes til at antage *Jod* for et fra *J* forskielligt Bogstav, hvilket det efter hans Formening ikke er. 2. At *Jod* er udfiønt undtagen i Begyndelsen af Stavelser. Indsenderen kan i det Mindste ikke vænne sig til at finde *Jod*det smukt i Stavelser som *Rjeb*, *kjer*, *gjør*, *Gjef* o. s. v. 3. At der ved paatvinges Sproget en haard *J*-Lyd i mange Ord, hvor den efter rigtig dansk Udtale ikke bør finde Sted, f. Ex. i de just anførte Ord. *J* Udtalen at elidere en lille Vocal, eller kun at lade den faae en ringe Indvirkning til at modificere den paafølgende Vocal, gaaer vel an; naar derimod en stor lang Consonant stiller sig hen i et Ord, da fordrer den ogsaa ved reen Læsning at udtales; og dette er, hvad vi ikke ville indrømme *J*-et i de anførte Tilfælde. 4. At det er den almindelige Staverregel, at, naar i et Ord en Consonant staaer imellem to Vocaler, da henføres den til den sidste af Vocalerne. Vi tilstaae vel, at Udtalen ikke i alle Tilfælde giver denne Regel Medhold; dog er det en Regel, altsaa det Almindeligste, og man kan ikke vel bele Stavelserne anderledes, end efter denne Regel. Naar man da anseer *Jod* for en Consonant, og skriver: *Leje*, *Beje*, *nøjes*, saa nøder man næsten Skolemesterne til at lære Børnene at stave: *Le-je*, *Be-je*, *nø-je*, og paatvinger saaledes Sproget en Stiøhed, som det ikke har.

2.

Efterat vor Orthographie ved saa mange og ivrige Bestræbelser har vundet en temmelig Grad af Fasthed, er der Intet,

der i Praxis falder vanskeligere, end Brugen af *U* og *E* i en Mængde Stavelser, hvor Skrivebrugen endnu stedsvis er vakkende. Nogle Regler ere vel fundne, som Enhver kan bifalde, og let kan erindre sig; men især hvor *E*- eller *U*-Lyden i en Stavelse følger paa *I*, adspørge vi for det Meste baade Regler og Skrivebrug forgieves. Saaledes ville de Fleste uden Tvivl finde sig forlegne, enten de skulle skrive *Kierling* eller *Kiærling*, *Kiede* eller *Kiæde*, *Kierne* eller *Kiærne*, *Giest* eller *Giæst*, *Siel* eller *Sjæl* o. s. v. Efterflaae vi ældre Skrivter, da finde vi ikke denne Forlegenhed, men vi finde for det Meste Forfatterne enige om altid at skrive *E* efter *I*, altsaa at skrive: *kier*, *kiende*, *gierne*, *Siel*, og ikke: *kiær*, *kiænde*, o. s. v., hvilken sidste Skrivemaade kun synes at hidrøre fra de nyere Tiders misforstaaede Forsøg paa at lempe Retskrivningen efter Udtalen. Vilde det ikke være en stor Lettelse ved vor Retskrivning, dersom vi atter optog den ældre Brug, og i alle Ord, hvor denne Lyd forekommer, skrev *ie*, ikke *iæ*?

Indsenderen anseer med Molbeck (anf. St. S. 38) Lydene *ia*, *ie*, *io*, *iø*, (s. Gr. i *Skiald*, *Fjeld*, *Fjog*, *Misd*) for Dobbeltlyde: thi det synes ham meget vilkaarligt at negte vort Sprog disse (jvnf. Bøghs danske Retskrivningslære S. 77). Nu forekommer det ham, som om allevegne i Dobbeltlyden *ie* Vocalen *E* ved sin Forbindelse med *I* faaer en Lyd af *U*, og at *I*-et frembringer denne Modification i *E*-Lyden, ogsaa hvor hiint selv i Udtalen ikke høres, saasom i Ordene *kierlig*, *Kierne*, *Gierning*, *gierrig*. Jeg erindrer kun to Undtagelser, nemlig Navnet *Niels*, som, derivet af *Nicolaus*, især i ældre Tider og hos Almuen udtaltes *Nils*, eller i 2 Stavelser *Ni-els* (jvnf. det svenske Navn *Nilson*); og det fremmede Ord *regiere*, hvilket de Gamle skrev *regere*.

Gæring, med sine beslægtede Gær, gæres, skrives vel bedst saaledes uden J, hvilket Bogstav uden Tvivl bedst udelades i Ordet Kær (palus) til Afstillelse fra: tier. Ogsaa i feed, feedssommelig, udelades vel Jet bedst; saaledes svarer det meest til leed, og saaledes adskilles det: at fede Noget, lettest fra at fiede Noget sammen.

J Øvrigt bede vi erindret, at det ikke er en ny Regel, som her foreslaaes, men at Forslaget kun gaaer ud paa atter at vedtage en gammel Regel, hvis Forsømmelse har voldet meget unødvendigt Bryderie i Retskrivningen.

3.

De Fleste af vore Sproglærere samtykke i, at vi i endeel langtonede Stavelseser tør fordobble Vocalerne E, J og U; de synes dog næsten Alle at ansee dette for et Onde, som de indtil videre maae indrømme, fordi Skrivebrugen er dem for mægtig. Indsenderen tilstaaer, at han anseer denne Fordobbling som et Gode, fordi den giver os et beqvemt, længefiden vedtaget Middel til ved første Diekast at stielne mellem Stavelseser af meget forskiellig Lyd, og mellem Ord af meget forskiellig Betydning; og han indseer ikke, hvorfor vi ved de ovennævnte Vocaler skulde opgive dette Middel, fordi vi ikke kunne anvende det samme ved de andre Vocaler, hvor det vel ogsaa stundom kunde være fornødent, men hvor vi da ogsaa hielpes os med det understøttende E, f. Ex. for at adskille Ord som var og vaer, bor og boer.

Men vore Sproglærere sige derhos, at hine Vocaler E, J og U fordobles i en lang Stavelse, der ender sig paa en Consonant, som ikke er B, D, G eller V. Saaledes Dichman (Regler for Retskrivningen S. 13) og alle Følgende. Dichman tilføjer, at hvor E, J og U ender Stavelsen, fordobles de ikke; hvorimod Bøgh (S. 127) tilstaaer, at vor Skrive-

brug har vedtaget, i Ord, som endes paa E, at betegne det lange E ved Fordobbling, altsaa ikke at skrive: bese, bele, bete, men: besee, belee, betee.

Men hvorpaa grunder sig hiin Undtagelse af de fire Consonanter, foran hvilke de nævnte Vocale, efter Grammatikernes Willie, ikke skulle fordobles? Jeg finder ingen anden Grund end den, at man har vedtaget at kalde hine Consonanter bløde, og at man saaledes har en Regel særdig — som man dog ikke kan følge, naar man ellers vil skrive læseligt, og skrive, som Folk i Almindelighed skrive. Grunden, hvorfor Vocalerne fordobles, er jo dog den, at man vil tilkjendegive, hvor Stavelsen en langtonet, og at man tillige deri vil have Middel til ved Skrivtteen at adskille Ord, som i Udtalen kun adskille sig ved den længere eller kortere Betonning; men disse Grunde gælde jo ligesaa fuldt i det mindste ved to af de anførte Consonanter. Vel paastaar man, at foran de bløde Consonanter er Vocalen i Almindelighed lang; men dette gælder kun om B og V, saa at det her kunde ansees overflødigt at fordoble Vocalen; imidlertid klinger Verbet: han greb anderledes, end Substantivet: et Greb, og Verbet: han pøb seer, saaledes skrevet, noget underligt ud. Foran D og G er derimod Vocalen maafee ligesaa ofte kort som langtonet, og leder, naar den ikke fordobles, ligesaa ofte i Fristelse, som foran nogen af de andre Consonanter. Der er ligesaa stor Forskiel imellem Led og leed, Eg og Geg, Vid og viid, sig og siig, Lykke-liig og lykkelig, som imellem men og Meen, vis og viis, Hul og huul; hvorfor skulde da Vocalerne i hine Tilfælde ikke ligesaa vel fordobles, som i disse? Vel tilstaar man dette, dog kun som en Undtagelse fra Reglen, nemlig at Vocalerne ogsaa foran D og G skulle fordobles, naar Tydeligheden udkræver det; men hvorfor fastsætter man en Regel, hvor

Undtagelserne vel kunne blive næsten ligesaa mange, som de Tilfælde, hvor Reglen følges? Og hvorfor vil man ved en vilkaarlig Regel, som ikke er grundet i Skrivebrugens Natur, tvinge mig til, i det jeg skriver, at tænke Sproget rundt for at finde, om der er et Ord, der ellers har samme Bogstaver, som det, jeg vil nedskrive, før jeg kan vide, om jeg skal fordobbele Vocalen, eller ikke? Saaledes gjør jeg det ikke foran for de andre Consonanter, men jeg skriver: Huus, uden at tænke paa, at der har levet en Mand, som hedte Hus; jeg skriver Gruus, Steen, Piil, uagtet jeg ikke veed, at der ere andre Ord, med hvilke disse kunne forverles. Og hvorfor tør og bør jeg da ikke ligesaa vel skrive: Tiid, leed, veeg, stiig, stiondt jeg, dersom jeg efterlød det, ingen Forverling har at befrygte? skrive det, fordi jeg her har et vedtaget Middel til at betegne en eiendommelig Lyd, som ikke følger umiddelbar af Vocalens Stilling foran D eller G, thi i ligesaa mange Tilfælde lyder Vocalen foran for disse Consonanter kort, som lang?

4.

"Behold" — siger Dahl (Oversigt af den danske Ret-skrivningslære S. 10) — "Behold, saavidt Saadant ei skrider mod rigtig Udtale, Stammeordenes Rødbogstaver, Selvlyde og Medlyde." Og hvo vilde have Noget at indvende mod denne Regel? Vi opsøge endog ofte i fremmede Sprog Stammeordene til Ord i vort Sprog, for at vejlede os til at finde den rigtige Skrivemaade; hvor meget mere da, naar Stammeordet ligger lige for os i vort eget Sprog! Desuagtet er det dog steds blevet almindeligere at skrive: Skrift, Drift, Rist, Løste o. s. v., uagtet Stammeordene ere: skrive, drive, rive, love; ja Bøgh vil endog (S. 111), at Ordet givtigt (det, som giver Meget af sig) skal skrives med f.

Vi erkende aldeles, at F og B ere saa nær beslægtede, at det ene let kan gaae over til det andet; men Spørgsmaalet er, om vi i de anførte Tilfælde skulle i vor Skrivning lade B gaae over til F. Man svarer, at Udtalen allerede har gjort det. Dette er vel sandt, hvad de bannede Glassers Udtale angaaer; men disse sige ogsaa: stift, hast, og dog skrive vi: stivt, havt. Derimod lade Bønderne meget tydeligen B høres i alle hine Ord, saavel som i disse; og skulde vi da ikke i vor Skrivning følge dem, naar de have Ret, om vi end medrette ikke ville affectere at følge dem i vor Udtale? Vi følge jo dog Alle Jydernes Udtale, naar vi skrive: hvad, Hielp, uagtet H her ikke høres i Hovedstadens bannede Girkler. Det er fremdeles vel sandt, at de Gamle skreve: Skriffst, Driffst o. s. v., men de skreve ogsaa: Raffn, Gaffn og dog skrive vi: Ravn, Gavn. Det er ligeledes sandt, at de i Stammeordene søiede F eller Ff til B (f. Ex. skriffver, driffver); men naar vi i Stammeordene have bortkastet F, hvorfor skulle vi da i de aflebede Ord beholde F, og bortkaste B?

Diemedet af denne Bemærkning er, at undgaae en Undtagelse ved en almindelig Regel, til hvilken Undtagelse der ikke synes at være tilstræffelig Grund.

Til disse enkelte Bemærkninger, som maafee nu ville synes Rietterier, men som Indsenderen dog anseer for at være den gamle Orthodorie, uden derfor at sætte stor Priis paa dem, tillader han sig at føie en almindelig Bemærkning, som forekommer ham af Vigtighed, nemlig den Regel: Skriv saaledes, at man let kan læse, hvad du skriver! Ligesom dette er en gylden Regel for Kalligraphen, og ligesom Denne ikke kan give

Erstatning for dens Overtrædelse ved nok saa mange Sving og Snirkler, hvor gjirlige de end ellers maatte være, saaledes forekommer det mig, at Reglen ogsaa gielder Orthographen, og at det ikke kan være Denne tilladt at overtræde den for at forlyste sig og enkelte curiøse Læsere ved orthographiske Konster. I Følge hiin Regel bør man, saavidt jeg skønner, benytte de Midler, som Vedtægten har sanctioneret, for at udtrykke de forskellige Ord i Sproget; derimod tør man neppe ved nye Paafund forvilde og forsinke Læseren, om man endog mener derved at befordre Tydeligheden, som dog for det Meste Intet har at befrygte, naar man kun holder sig til det Vedtagne. Et Ord, skrevet paa en usædvanlig Maade, gjør ved Læsningen omtrent samme Virkning, som et Ord, fremsagt paa en usædvanlig Maade, gjør i Talen; det støder Læseren og Tilhøreren, det drager Opmærksomheden hen til det Enkelte, og derved bort fra det Hele, det fængsler til Bogstaven, og hindrer derved Aanden fra at finde Indgang. Overalt anmode vi ikke vore Sproglærere om den Uleilighed at giøre os et nyt Sprog, men om at betragte det Sprog, som vore Fædre overleverede os, som Omstændighederne forandrede, som Geniet uddannede, og da klart at udsige de Regler, som vi ubevidst følge, og at give os Raad for tvivlsomme Tilfælde. Saaledes anmode vi heller ikke Rettskrivningslæren om en ny Rettskrivning, men om bestemte Regler for Det, som Vedtægten har afgjort, og om gode Raad for Det, som endnu ikke er afgjort.

Men ved disse gode Raad skal der vel fornemmeligen tages Hensyn til Analogien af det allerede Vedtagne, og ikke blot til A B C=Børns Interesse. Da det dog, som Jean Paul bemærker, ikke gaaer an at trykke vore Bibliotheker om, saa maae de stakkels Børn alligevel i Tiden vænne sig til den samme Orthographie, hvortil vi ere vant; og derfor er det vel

bedst, at vi strax vænne dem til den. Og naar vi tænke paa den engelske og franske Retskrivnings Forhold til Udtalen, hvortil dog Børn i England og Frankerige let vænne sig, saa synes det, som om vore Børn ikke have at klage over os, naar vi ikke bekvemme vor Retskrivning endnu mere efter Udtalen, end vi allerede have gjort.

Efterskrivt.

Naar jeg her lader disse Bemærkninger optrykke, dog er det ingenlunde i den Formening, at jeg skulde formaae nogen eneste Skribent til at optage den af mig brugte Orthographie. Der- som jeg nogensinde havde næret en saadan Forventning, vilde Erfaringen for længesiden have viist mig, at den var for dristig. Men da foranstaaende Bemærkninger have været indtryk- fede i et kun lidet udbredt, og nu næsten forglemmt Tidsskrift, og da jeg dog ønsker, at mine Læsere skulde kiende de Grunde, hvorfor jeg for min Deel har vedtaget den Orthographie, som ogsaa er fulgt i nærværende Samling, og hvilken jeg har er- faret, at Nogle have tilskrevet en Ukyndighed i Sproglæren: saa har jeg troet, at disse Blade her ikke vilde finde en upas- sende Blads.

Man vil ikke kunne negte, at den Orthographie, som her er fulgt, stemmer mere overeens med den for nogle Decennier siden brugelige, end den, der nu er bleven den almindelige. Da jeg tillige antog — hvad ogsaa i de foranstaaende Be- mærkninger er udtalt, men som vel kan behøve at gientages — at, ligesom ingen Grammatik og ingen Sprogkonst skal frem- bringe et nyt Sprog, men skal søge at opfatte og i alt Fald

ubdanne det Sprog, som er paa Folkets Læber, og er fæstet i dets Skrivter, og søge at bringe Det, som stüdesløs Brug har gjort ubundet og afvigende, tilbage til Regler, som ere ubledede af Sprogets Natur: saaledes skal Rettskrivningslæren ikke stille sig den Opgave at udfinde en ny Rettskrivning, men søge at bringe den Rettskrivning, som allerede er vedtagen af de bedre Skribenter, under bestemte Regler og til større Consequents. Enhver har noksom havt Leilighed til at erfare, hvor ubehageligt det er, naar man under Læsningen af et Skrivt ideligen støder paa Ord, der ere skrevne paa en fra den sædvanlige afvigende Maade, og hvorledes derved Opmærksomheden drages hen til at agte paa Bogstaver og Tegn, istedenfor paa Det, som derved skulde betegnes.

Neppe er nogen Skribent i sin Orthographie ganske consequent, og der vilde, idet han skriver, undertiden forekomme Tilfælde, som han ikke strax veed at bringe under nogen Regel, og hvor han derfor maaftæe den ene Gang bestemme sig anderledes, end den næste Gang, naar det samme Tilfælde møder. Men en i det Hele vaklende Orthographie er besværlig for Læseren, og ikke mindre for Forfatteren, som, idet han skriver, maa ønske ikke ideligen at skulle tænke paa Rettskrivningen, men at have afgjort med sig selv, hvilke Regler han vil følge, og at have vænnet sig til at følge dem.

Da jeg derfor søgte heri at komme til Enighed med mig selv, lagde jeg den Rettskrivning til Grund, som jeg havde fundet i ældre Skrivter, og som forekom mig at tilbyde allerede vedtagne Betegnelser, som vilde lette Læsningen; kun burde denne Rettskrivning bringes til større Consequents, og i enkelte Puncter, f. Ex. i en overflødig Brug af Vocalernes Fordobling og af deres Understøttelse ved det stumme G, forlades, hvilket allerede af flere af de bedre Skribenter var skeet. Jeg

raadspurgte ogsaa nyere Sproglærere, og i Særdeleshed den af vort Sprog saa fortiente Molbech. I nogle Henseender troede jeg dog, at den ældre Skrivemaade med Fordeel kunde beholdes, og at en anden, som mig syntes vilkaarligen vedtagen Regel igien burde opgives, og maastee en anden Regel fastsættes.

Det er 27 Aar, siden jeg nedskrev disse Bemærkninger, og endnu længere, siden jeg vedtog den Orthographie, hvilkens Bemærkningerne skulde forsvare. Dengang vaklede vore Skribenter mellem mange inconstante Orthographier, saa at jeg var nødt til selv at danne mig min. Siden den Tid have adskillige, tildeels, som mig synes, vilkaarlige, Regler gjort sig gieldende gennem Grammatiker og Skoler, saa at vi efterhaanden have erholdt en Orthographie, som vi kunne kalde den sædvanlige, den almindeligst vedtagne. Derfor denne allerede dengang havde været saa almindeligen vedtagen, som nu, skulde jeg i flere Henseender have rettet mig efter den, om jeg end ikke kunde erkiende den for rigtig, fordi det altid har været mig imod, i Smaaating at afvige fra det Sædvanlige. Men da jeg allerede havde vænnet mig selv og mine Læsere til en anden Orthographie, saa vilde Antagelsen af en ny have været en Tilstaaelse af, at jeg tilforn havde havt Uret, og til denne Erkiendelse var jeg ikke kommen.

Jeg kaldte endeel af de her omhandlede Regler "Smaaating," og jeg negter ikke, at det forekommer mig, som om man har gjort og endnu gjør mere Ophævelse af Orthographien, end den er værd. Imidlertid er dog en i gammel Skrivebrug grundet og nogenledes consequent gennemført Orthographie en ikke ubetydelig Rettelse ved Læsningen, og da man ved den frivillige Meddelelse maa opgive saa mange af det mundtlige

Forebrags Fordele, saa skulde man i Skrivningen ikke forjmaa de Betægnelser, der strax og paa en af Alle forstaaet Maade tilkiendegiver et Ords Udtale, og stielner mellem Ord, som have omtrent de samme Bogstaver, men dog en ganske forskjellig Betydning. Undertiden kan ogsaa Forvanskninger i Retskrivningen efterhaanden foranledige en Forvanskning af Sproget selv, og derpaa skal jeg endnu tillade mig at anføre to Exempler.

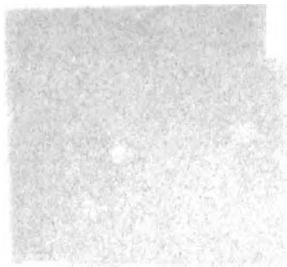
Man læser nu allevegne om Danmarks "Kiøbstæder," og enhver af dem kalder og skriver man nu saa almindeligen "en Kiøbstad" at, naar Rogen vil blive ved den gamle Skrivebrug "Kiøbsted, Kiøbsteder," anseer man det som en Uagtksomhed, i det man mener, at den Skrivende ikke engang har betænkt, hvad enhver Skolediscipel veed, at Ordet betyder "en Stad, hvor der kiøbslaaes". Saaledes have vi da lyffeligen faaet Byer som Præsto, Storehedinge o. s. v. ophøiede til Stæder, uagtet "en Stad" efter al rigtig dansk Sprogbrug kun betyder "en større By". Det kan vel være, at nu paa nogle Steder Landsbyfolk have lært at kalde deres nærmeste Kiøbsted "Staden", fordi den virkelig er større, end deres Landsbyer; men naar man taler om Landets "Stæder", da tæller man vist ikke deriblandt saadanne Byer med Kiøbsted-Privilegier, som de ovenfor nævnte. Overalt er, som Molbeck i sin Ordbog bemærker, Ordet "Stad" i vort Sprog af sildigere Brug, og det ældre "Kiøbsted" kan derfor ikke have sin Oprindelse deraf. Det kan alene uledes af "Sted", som efter den ældre, og endnu for ikke saa lang Tid siden vedligeholdte, Sprogbrug var af Fælleskiønnet, "en Sted, Steden" — til Exempel i den gamle Alterbog og de gamle Bibler: "Seer Steden, hvor de lagde ham" — hvorfor man ogsaa endnu — naar man ikke mener, at det er correctere at tale og skrive anderledes, end

det er os naturligt — siger og skriver: "istedenfor, ingensteds, andensteds" o. s. v. Vilde vi altsaa, som billigt er, bibeholde, hvad vi allerede have i vort Sprog, en egen Benævnelse for de større, anseeligere Byer, da maae vi ikke om de smaa bruge Ordet "Stæder", men følge den rigtige Skrivebrug, og skrive "Kjøbsted, Kjøbsteder".

Saavidt jeg erindrer, var det en for længere Tid siden afdød, aandrigh Forfatter (Chr. Clusien), der først talede om "den Oversætter-Skibdesløshed, der har skaffet os Ord som Middelpunct". Dette sandt — og saa meget mere, da det kom fra en Mand, der virkelig skrev meget reent Dansk — strax Anklang, og man læser nu allevegne "Midtpunctet", jeg troer ogsaa "Midtveien", og maafee flere saadanne Sammensætninger. Jeg har dog endnu ikke bemærket, at man skriver "Midthavet", en Mand af Midtstørrelse, af Midtstanden, af midtmaadige Gyner", eller at man i Historien taler om "Midtalderen" o. s. v. o. s. v., hvilket beviser at "Middel" i disse Sammensætninger er saa grundet i vor Sprogbrug, at ingen Vilkaarlighed er istand til at udrydde det. Man har uden Tvivl meent, at Substantivet "Middel" har en ganske anden Betydning, og at det ikke lod sig bruge til at betegne, hvad der er midt imellem tvende Overligheder. Vi mene ikke heller, at det er dette Substantiv, der i hine Sammensætninger forbindes med andre Ord; men der er i Sproget et ligesaa gammelt, som uundværlig, Adjectiv, der kun bruges i Forbindelse med andre Ord, men som man forgieves vilde forsøge paa at forjage af den Plads, hvor det har vundet uomtvistelig Hævd. Men med dette Adjectiv er Substantivet i Betydningen nøie beslægtet, og er vel afledet af Adjectivet; thi "et Middel" er Det, som man anvender for at opnaae en Gen-

figt, altsaa. Det, der staaer i Midten mellem Hensigt og Virkning. —

Hvad Værd man endog vil tillægge samtlige foranstaaende Bemærkninger, tør dog Forfatteren haabe ved dem at have bevist, at det ikke er Tankeløshed, naar han ikke i alle Henseender følger den nyere Orthographie.

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.

Please return promptly.

DUE JAN 18 '39

Widener Library

3 2044 105 519 227